

MARISS
VĒTRA

sestā kolonna

GRĀMATU
DRAUGS

91-4
L 287

MARISS
VĒTRA

sestā kolonna

GRĀMATU DRAUGS

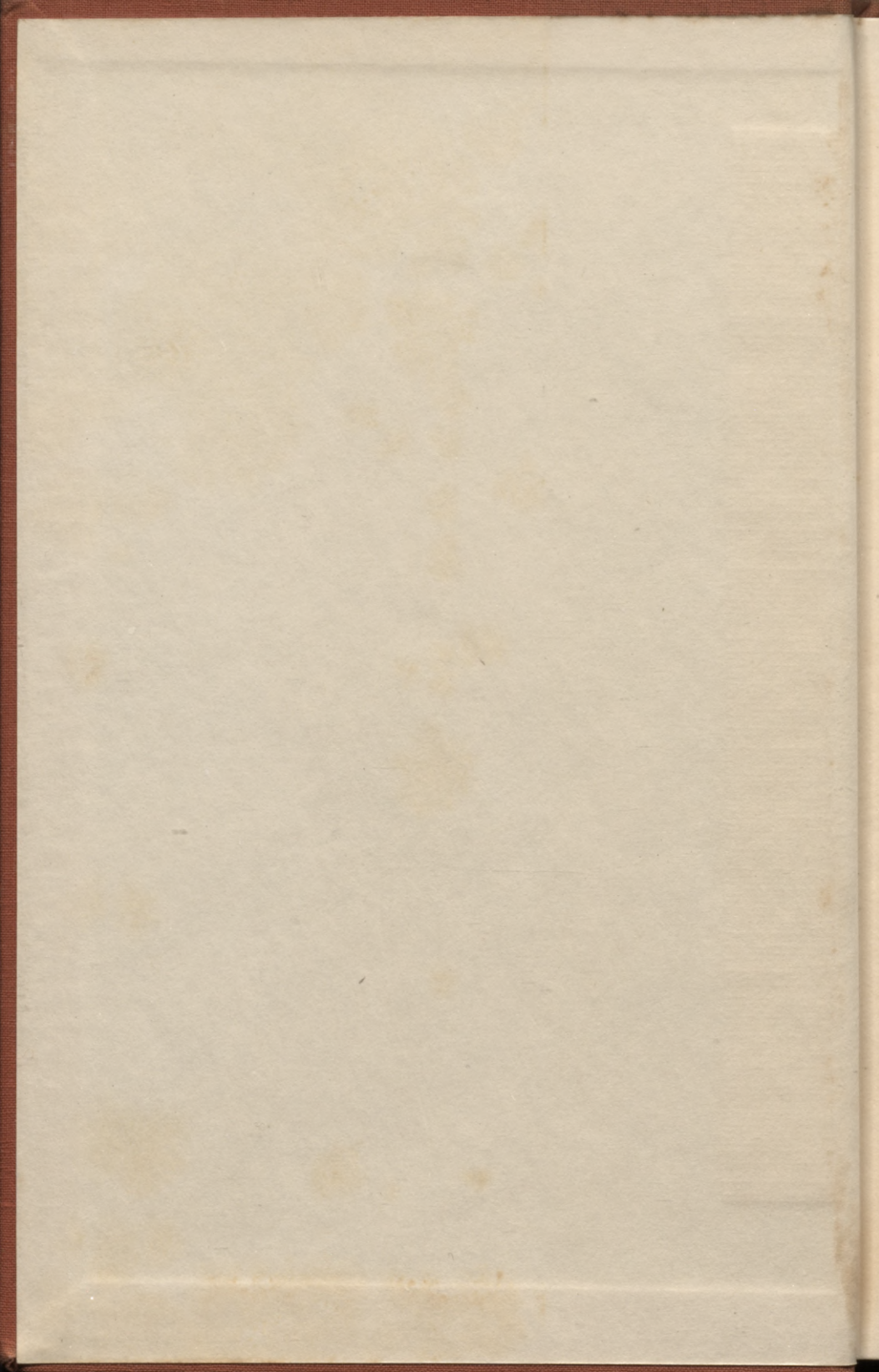
Vāku zīmējis
GUIDO BRŪVERIS

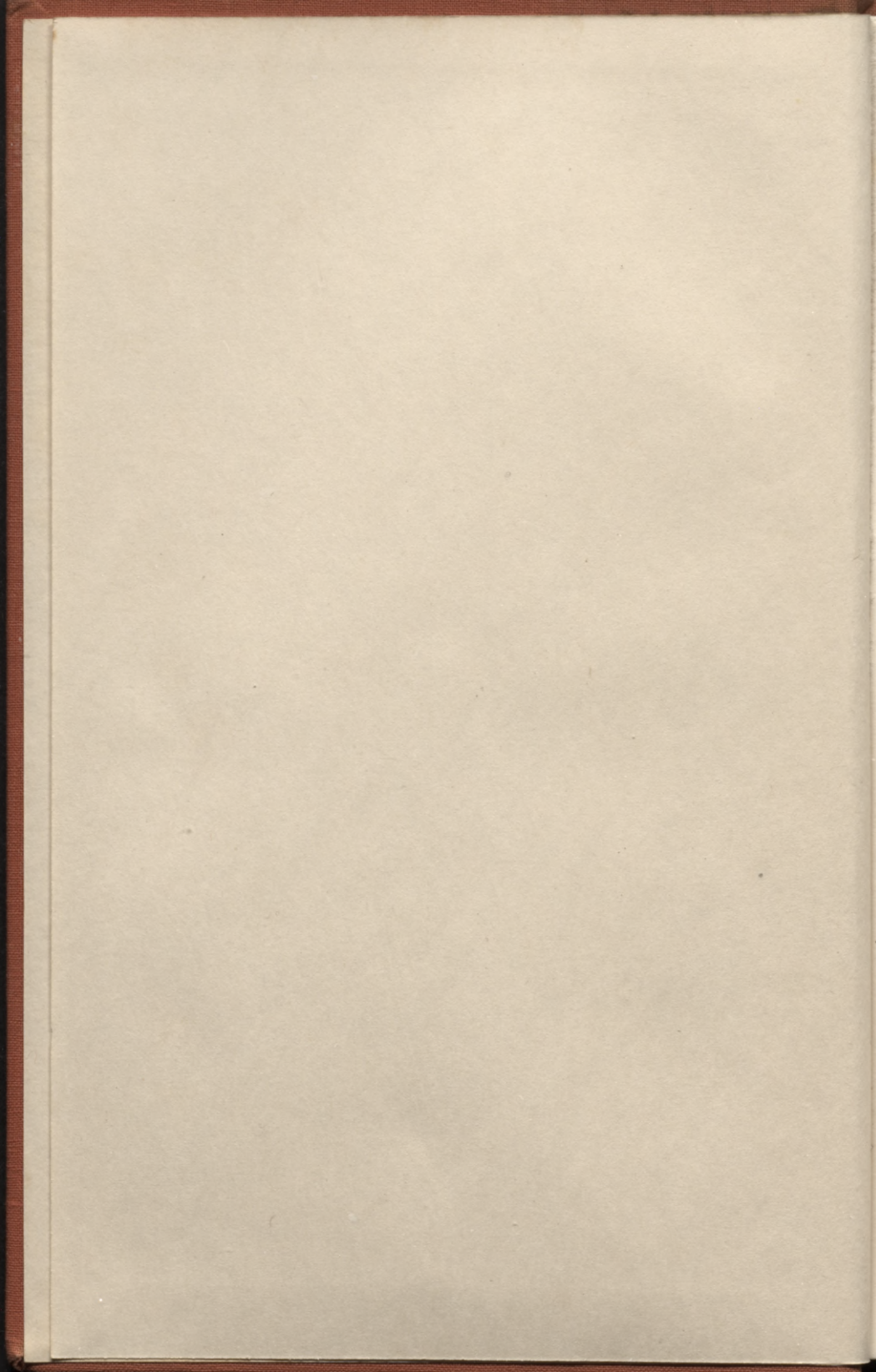

MARISS
VĒTRA

sestā kolonna

GRĀMATU
DRAUGS

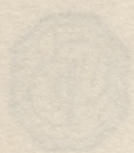

LIBRARY OF THE

COLONNA

OF THE

OF THE

91-4
287

L
810

MARISS VĒTRA

SESTĀ KOLONNA

ATMIŅU GRĀMATA

1957 * GRĀMATU DRAUGS

Copyright, 1957, by Mariss Vētra

LATVIJAS NACIONĀLĀ
BIBLIOTĒKA

~~91-28.342~~

0301020799

I.

PAVASARA NAKTS

Bija vēla nakts. Vecā ordeņmestra rezidence iznira Rīgas pils laukumā kā pelēka klints ar mucai līdzīgu torni. Gaŗā ierindā pa četri smagajā mūrī rēgojās neapgaismoti logi.

Pāri pils laukumam caur apstādījumiem pie gaŗā obeliska divi vīri nakts vidū lēni soļoja uz pils dārza mazajiem vārtiem.

Mazie dārza vārti ar vienu viru pāri no senseniem laikiem kalpojuši Rīgas pils kungu privātām darīšanām. Mazos vārtus neapsargāja. Caur tiem ordeņmestrs izlavījās tīkamākā sabiedrībā nekā ordeņbrāļi. Brīvajā Latvijā Rīgas pils mazie dārza vārti bija visparocīgākais ceļš uz tramvaja pietātni vai uz kiosku pēc smēķa valsts prezidentu dēliem, bet viņu meitām — pēc saldējuma. Dienas vidū tie izskatījās klusi un intīmi, naktīs — sēri vientuļi, ļaužu pamesti un pascāles aizmirsti.

Dārza vārtņus sasnieguši, abi nakts gājēji apstājās, atskatījās, bet nepārmija skatāka vārda. Simtgadīgā dzelzs atslēgā iedziedājās slēdzenes pagrieziena. Siltajā pavasarā naktī tas atgādināja dienvidu cikādes čirkstoņu. Vārti pavērsās ar klusu, aicinošu maigumu.

— Stāt! — nakts mieru pēkšņi pārcirta spalga, asa balss. Pusatvērto durvju spraugā ieleca durklis stobra galā. Abi jauneklji apstulba. Viņi gaidīja cerīgu smaržu, bet ne kaŗa šautenes durkli. Rīgas pils dārzā kaŗš nebija piedzīvots, kopš mestrs Kellers pili nodeva poļu firstam Radzivilam un apraka Livonijas ordeni uz mūžu mūžiem.

— Kas tad tas par joku? — iesaucās jauneklis, kas arī pēc pusnakts bija tērpies kaŗavīra drānās ar zeltītu četrstūri uz baltas kakla zīmotnes.

Četrstūrīnā zvaigzne norādīja uz pulkveŗa pakāpi, bet baltā zīmotne uz piederību pie armijas štāba aristokratijas. Ne zeltītā zvaigzne, nedz aristokratiskā zīmotne nesamulsināja balsi aiz durkļa.

— Kas nāk? — jautāja tā tumsā aiz mazajiem vārtiņiem. — Uzrādiet papīrus!

Balss šķita dzirdēta. Acīm pie dārza tumsas pierodot, aiz durkļa varēja saskatīt pils šofera, seržanta Kristofora Zemīša lādzīgo seju. Abiem jaunekļiem tas bija vēl lielāks pārsteigums. Seržanta Zemīša pienākumi bija pils garāžā un automobili, ar ko viņš vadāja valsts prezidentu un viņa ģimeni, Pils dārzā Zemītis bija lieks, nevajadzīgs, nederīgs un pavašaja nakti — arī nepatīkams.

— Ko jūs te ākstāties? — viņam bargi noprasīja pulkvedis-leitnants.

— Es neākstos! — pulkvedim atsaucās seržants. — Uzrādiet dokumentus!

— Seržant Zemīt, — jaunā pulkveža balss skanēja līdzīgi pavēlei — nemulķojieties! Vai jūs mūs nepazīstat?

— Tieši tā, pulkveža kungs, pazīstu. Rīgas pils komandants pulkvedis-leitnants Nikolajs Kalniņš un tieslietu maģistrs Viktors Kviesis — es pazīstu! Bet pavēle ir — pavēle! Es izpildu pavēli — neviena neielaiš, pirms pārbaudīti papīri un ar dokumentiem noskaidrota personība. Lūdzu, nekavējieties un uzrādiet savas personības apliecinājumu.

Abiem jaunekļiem mulķīgais stāvoklis durkļa galā izlikās smieklīgs. Taču parasti pieklājīgais un lādzīgais pils šoferis bija tik uzstājīgs un noteikts, ka viņam garām bija jātiek ar labu. Viņš nevarēja būt skaidrā prātā.

Rīgas pils komandants nodomāja, ka seržants Zemītis šajā brīdī izpelnās disciplināru sodu, tomēr uzrādīja viņam savu kaņavīra apliecību.

Viktoram Kviesim, kā Rīgā bija parasts, diemžēl, nebija klāt nedz pases, nedz kristībziemes, nedz kāda cita pierādījuma par viņa esamību. Seržants Zemītis atsacījās viņu ielaiest pils dārzā un pili aiz dārza.

— Es galvoju par viņu, — pulkvedis gribēja ietekmēt sev pakļauto seržantu.

— Man ir pavēle pārbaudīt papīrus, ne galvojumus, — seržants nepiekāpās.

— Viktor, uzrādi Zemītim savu brīvmakslinieka diplomu, — Kalniņš griezās pie tieslietu maģistra. — Tu taču šodien to nopelnīji.

— Nopelnīju gan, bet nesapņemu, — atbildēja jauneklis civilā. — Līdz konservatorijas svētku aktam man nu būs jā-

paliek uz ielas, — ironiski smaidīja diplomētais mūziķis. — Nakts ir silta, šonakt tas nenāks par ļaunu.

— Pag', man vajaga būt programmai, — pils komandants negribēja atstāt draugu uz ielas un sāka rakņāties kabatās. — Programma ir papīrs un tāni ir tavš vārds.

Latvijas konservātorijas atklāto eksāmenu programma atradās arī jaunā brīvmākslinieka nošu somā. Divas programmas beidzot aizstāja pasi un kristībziņi.

Pavasāros, maija vidū, kad pie Bastejkalna ziedēja ievas un vārdes aizrautīgi kurkstēja gar Raņķa dambi, Latvijas konservatorijā notika publiski jaunmūziķu eksāmeni.

Viktors Kviesis nebija vienīgais tiesībnieks, kas ar publiskajiem aplausiem oficiāli tika atestēts par mākslinieku.

Mūzika Rīgas miertiesās bija iecienīta un nebija nedz izprieca, nedz tiksmīnāšanās garlaika padziļināni.

Ar garos studiju gados rūdītu mūziķu diplomiem Rīgas miertiesās varēja lepoties arī tiesneši Alfrēds Dunkelis un Valdemārs Pulciņš. Uz to norādīja viņu vijoļu kastēs zem tiesas galda. Pēc tiesas stundām un tiesas pārtraukumos Dunkelis un Pulciņš ar vijolēm padusēs skrēja no miertiesas uz Nacionālo operu no tiesas mūzicēt operas orķestri.

Ar godīgi izstudētām tiesību zinātnēm uz lielākas vijoles, ko viņš spēlēja sēdus un turēja pie zemes, bet ne pazodē, Nacionālā operā bramanēja arī čellists Ēvalds Berzinskis. Viņš savu kājvijoļi nevarēja noslēpt zem tiesas galda un līdz miertiesnesim nekad neuzkalpojās. Izstudētās likumu zināšanas Berzinskis izlietoja tikai ģimenes strīdos ar sievu, dziedātāju Helēni Cinku.

Viktors Kviesis jūtami atšķīrās no citiem mūzikas tiesībniekiem. Viņš bija platāks, smagāks un nenēsāja līdzīgu savu instrumenta. Kviesis bija pianists. Klavieres tonēr nekad neredzēja Rīgas pilsētas sestā iecirkņa miertiesā, kad tur sīkos noziedzniekus tiesāja mākslinieks. Tiesu aktis un papīrus pētījot, Viktora Kviesča pirksti bungoja vienīgi darba galdu, it kā tā virsmai būtu skanoši taustiņi. Pirksti miertiesnesim Kviesim bija apaļi un drukni, bet tik tīri un tik veikli, ka ar tiem cieši sadraudzējās miertiesnesis Alfrēds Dunkelis.

Gadiem ilgā draudzībā abi juristi pasniedza Rīgas mūzikas vēsturei garu sēriju nopietnu labi izstrādātu sonāšu vakaru un cita veida koncertus vijolei un klavierēm. Nedz koncertos, nedz mirtiesā to nejuta, bet pianists mag. iur. Viktors Kviesis bija arī Latvijas valsts prezidenta vecākais dēls. Manā stāstā tas ir svarīgi, ne — citur. Prezidenta dēls, pat ne pirmdzimtais, Latvijā nebija ne troņmantnieks, nedz diplomātiski izprecināma karaļmeita, bet parasts cilvēks no lielā tautas celms, kam pašam jāizkaļ sava dzīve ar darbu.

Publiskais koncerteksāmens arī viņam nepagāja bez estrādes satraukuma un savilņojuma par ilggadīgu studiju pabeigšanu. Jauni cilvēki tādus pārdzīvojumus aplaka un nosvēta. Arī jaunais brīvmākslinieks, kaut arī no prezidenta pils, tika aplacīts un nosvētīts. Rīgas pils komandants bija kļuvis.

Gadu starpība jaunajam pulkvedim ar jauno mākslinieku bija sarukusi sen pirms šī eksāmena. Viņi bija kļuvuši draugi jau tad, kad brīvmākslinieks vēl būrās ap likumiem universitātē. Rīgas pils komandants kā uzticīgs draugs bija kļuvis arī universitātes diploma aplacināšanā. Konservatorijas pabeigšana tomēr abiem šķita svarīgāka. Abi milēja mūziku vairāk par likumiem. Abiem bija daudz kopēju domu, kad viņi maija naktī lēni soļoja uz mājām caur Rīgas nakts klusajām un mierīgajām ielām.

Neizskaidrojams un neparasts abiem izlikās piedzīvojums pie pils mazajiem dārza vārtiem.

Iekļuvuši pils dārza intīmajā klusumā, abi pavasara nakts svētītāji pēkšņi sajutās neērti.

Kristofors Zemītis bija uzticams cilvēks. Likās, ka viņš nav iedzēris. Kāpēc viņš tik spītīgi apsargāja nekad neapsargātos dārza vārtus? Kas bija noticis ar Zemīti? Vai tiešām viņš pildīja pavēli? Kas šādu pavēli būtu devis? Kāpēc? Izmēģinājuma trauksmi pili nerikotu bez pils komandanta ziņas. Ja trauksme būtu paredzēta, pavēles dotu pulkvedis-leitnants Nikolajs Kalniņš. Seržants Zemītis bija zaudējis prātu, vai arī pili bija noticis kaut kas neparasts un neparedzēts? Patīkami tas nevarēja būt.

Ar satrauktu steigu dēls uzskrēja pa kāpnēm valsts prezidenta dzīvoklī. Pat prezidenta guļamistabā nebija gaismas. Tumšajā dzīvoklī Viktors Kviesis pēkšņi atcerējās, ka visu pievakari bija mēģinājis pa tālruni sazvānīt pili un pastāstīt tēvam par publiskā eksāmena panākumiem. Rīgas pils tālrunī nebija atsaukusies. Tas bija gauži neparasti. Kā viņam pirmāk tas nebija iekritis prātā? Sirds jaunajam cilvēkam sāka dauzīties no uztraukuma. Kur bija tēvs? Kas bija noticis prezidenta pili?

Ne vārda draugam komandantam nebildis, dēls devās uz kāpnēm, kas veda lejup no dzīvokļa tieši valsts prezidenta oficialajā darba istabā. Jau kāpnēs varēja redzēt gaismu aiz pusaižvērtām durvīm.

Pie lielā tumšā ozolkoka rakstāmgalda sēdēja Alberts Kviesis rokas pāri galdam sakrustojis. Latvijas valsts prezidents skatījās tam pāri ar tumšu, neizteiksmīgu un nevarīgu skatu. Viktors savu tēvu nekad nebija redzējis tik sagraustu un nespēcīgu.

Ādas atzveltni, blakus lielajam bibliotēkas skapim, tikpat kluss un nevarīgs sēdēja prezidenta adjutants, pulkvedis Eduards Kuplais. Neviens no viņiem nemanīja, ka prezidenta kabinetā strauji iešaujas un tikpat strauji sastingst dēls mākslinieks un pils komandants.

Pēc divdesmit divi gadiem redzēju šo savdabīgo skatu tikpat dzīvi, kā Viktors Kviesis to pārdzīvoja Rīgas pili.

Pametis Saskatūnā Saskačevanas simfoniskā orķestŗa vadību un lielo, paša uzcelto oratoriju kori, Viktors Kviesis pārcēla savu trimdinieka dzīvi uz North-Bay pilsētu Ontario. Blakus mūzikālām nodarbībām Kanada solīja lielās zemes vidienē izlietot arī Kvieša juridiskās zināšanas valsts dierestā.

Saskatūna Saskačevanā atrodas aiz trejdeviņām zemēm. Ar cilvēku, kas mitinās Ontario Ziemeļu līcī, var tomēr satikties.

Bija vēls vakars, kad satikos, apsēdos un runājos ar Viktoru Kviesi. Gadi un pārdzīvojumi jaunekli pārvērtuši smagnējā virietī. Viņa smagums nav dzirdams nedz vārdos, nedz domās, nav saskatāms arī miesā, bet — ķermenī ar latviešu zemnieka izturīgajiem kauliem.

Ir arī citi smagumi, bet tie neduras acīs. Trimda nav viegla nevienam, kas bija ieaudzis un iesakņojies dzimtenē. Visi smagi tomēr pazuda un man pretī sēdēja kaisls, impulsīvs jau neklis, kad Viktors Kviesis dzīvoja pagātnē un atcerējās nakti pēc sava publiskā eksāmena Latvijas konservatorijā.

Viktoram Kviesim runājot, es redzēju viņa stāstu. Redzu to arī tagad.

Valsts prezidenta parastā darba istaba pils piebūves otrajā stāvā bija gaiša un saulaina. Oficiālais kabinets stāvu zemāk bija tiši iekārtots ar smagiem aizkariem, tumšām un masīvām mēbelēm. Tam bija attēlot prezidenta svaru un viņa atbildīgos pienākumus.

Pēc pusnakts kopā ar pils komandantu tur nonācis, jauncis mākslinieks jūt, ka viņš smok, redzot tēva neizteiksmīgo skatu. Ilgi viņš nespēj paciest smacējošo klusumu.

— Tēvs, — viņš klusu runā, piegājis pie lielā galda. — Vai noticis kaut kas ļauns?

Kā nezinā prezidents parausta plecus.

— No pils tikko aizgāja Kārlis Ulmanis, — tēva vietā dēlam atbild adjutants Kuplais. — Nevajadzēja ļaut. Pilī mums ir uzticama sardze. Ulmani vajadzēja arestēt.

— Nekā nesaprotu, — ierunājas komandants Nikolajs Kalniņš.

— Jā, ir grūti saprast, — pie lielā galda nopūšas valsts prezidents. — Kārlis Ulmanis ir pārņēmis valsts varu. Uz viņa pavēli aizsargi šonakt ieņēmuši Saeimu, pastu, radiofonu un visas valsts iestādes. Policija aizturējusi Saeimas prezidentu un deputātus — visus, kas nav ar viņiem. Policijai palīdz kara spēks. Kara ministrs Jānis Balodis pavēlējis. Policijas patruļas pievāc Saeimas deputātus Pārdaugavā un provincē. Ko darīt, nezinu... Sakaru nav. Tārunis noslēgts. Nekā nezinu. Man atliek ciest klusu jeb pazust. Pils sardze ir maza.

Alberts Kviesis lēni pieceļas no lielā rakstāmgalda un smagiem soļiem sāk pārstaigāt prezidenta darba istabu. Viņam ir paplats, drukna zemnieka augums, bet lepnie pleci pieliekušies it kā zem nastas. Apaļajā, gludi skūtajā sejā ir rūpes.

Greznajā darba istabā jūtama klusumā nospiesta trauksme. Biežajos paklājos pazūd pat soļu skaņas. Neviena no klāteso-

šiem nerunā. Klusums ir smags un spiedīgs, līdz durvīs uz prezidenta dzīvokļa kāpnēm parādās Alberta Kviesha dzīves biedre, pirmā Latvijas valsts dāma Elza Kviesis ar divi karstas tējas glāzēm uz paplātes. Viņai seko jaunākais dēls Ēriks. Satrauktais klusums izirst un atdzīvojas.

Vienu no karstās tējas glāzēm Ēriks pasniedz pulkvedim Kuplajam. Otru ar paplāti valsts pirmā dāma novieto uz prezidenta rakstāmgalda.

— Dzer, iekams nav atdzisusi, — skan mātes mājīgi sirsnīgā balss. — Tas nomierinās! Bet kas tad īsti noticis? Ēriks stāstīja, ka pēc pusnakts esot ieradies ministru prezidents. Ko viņš gribēja nakts vidū? Jūs visi izturaties tik savādi.

Valsts prezidents apstājas pie sava galda, bet nesaka ne vārda. Dēls Viktors mātei klusu paskaidro, ko zina.

Dažus malkus karstās tējas padzēris, prezidents paskatās uz vecāko dēlu.

— Un kā tev gāja? — viņš jautā. — Izturēji?

Vairākus gadus Alberts Kviesis bija par direktoru Nacionālā operā. Mūzika viņam bija sirdslieta no agras jaunības. Būdams jauns advokāts Jelgavā, viņš nopietni domāja atteikties no tieslietām mūzikas labā. Jelgavā Alberts Kviesis iestudēja, diriģēja un bieži arī pats dziedāja līdz pirmajos operas uzvedumos latviešu valodā. Viņam bija liels, spēcīgs, paskolots, sonors bari- tons. Draugu pulkā arī kā prezidents viņš labprāt skandēja Tonio prologu no Pajačiem. Dēla beigu eksāmens Konservatorijā viņa sirdij bija ļoti tuvs un svarīgs.

— Saprotams, izturēju, — uz tēva jautājumu spraigi atbild jaunais brīvmākslinieks. — Ir tiesa, uztraucies biju, bet slikti nespēlēju. Es vairākas reizes tev zvanīju, gribēju pastāstīt, bet...

— ...pils tālrunis ir noslēgts, — jaunā mūziķa teikumu pārbeidz adjutants.

— Kad pili noslēdza tālruni, jutu, ka kaut kas briesīgs, — turpina Kuplais. — Man paziņoja, ka tālruņa vadi esot jāsakārto, bet tas neko nelīdzēja. Aizdomas tikai pieauga. Aizgāju pie sievas tēva. Pa Antona Benjāmiņa tālruni varēju runāt, cik tīk. Neviena, kam zvanīju, tomēr nerasniedzu. Visas ministrijas bija slēgtas, bet mājās — „kungs izgājis...” Atnāca svainis Jānis Benjāmiņš. Arī viņš šķita kaut ko saadis redakcijā, tīri intuitīvi, tāpat kā es. Nekā vairāk. Āpversums bija ļoti slēpts un ļoti izdomāts.

— Un kas tagad būs? Kas tālāk notiks? — adjutantam apklūstot, nervozi ieprasās pils komandants.

— Dzīvosim, redzēsīm, — Alberts Kviesis izdzer pēdējo tējas malku, atbida paplāti un atkal atsēstas, atkal rokas pāri lielajam galdam sakrustojis. Viņa skats ir atkal tāls un tukšs. — Ulmanis sola reformēt satversmi un tautas nobalsošanā nodot jaunu valsts uzbūves likumu. Līdz tam viņš valdīšot pēc sava prāta. Saeima ir atlaista, prese zem cenzūras, politiskās partijas slēgtas. Es nezinu, kas būs...

— Tēvs, — atkal klusu ierunājās dēls mākslinieks un jurists. — Tu zvērēji satversmei! Kaut kas tomēr jādara!

— Par vēlu, — skumji atsaucas likumīgais Latvijas prezidents. — Par vēlu, ja negribam redzēt asinis. Par vēlu arī, ja asinis neželotu. Pēc likuma armija ir pakļauta man, kā prezidentam, bet ko tas līdz? Manas pavēles armiju nenasniegs, ja kara ministrs ir pret to. Ar ģenerāļa Baloža pavēli mūsu kara-vīri jau izpilda Ulmaņa policijas uzdevumus un izolē Saeimas deputātus. Manas papildu pavēles vislabākā gadījumā armiju tikai saskaldīs. Un kas tad būs? Dievs, pasargi! Rīgu šonakt pārvalda Rīgas un Jelgavas aizsargi. Daudz tas nav, ja pret viņiem nostātos kara spēks, bet — asinis lītu... Ceļā uz Rīgu ir Valmieras un Madonas aizsargu pulki, apbruņoti armijas ieročiem. Kā lai ceļ roku pret viņiem? Vai man musināt kareivjus uz brāļu karu? Nē! Par vēlu! Atliek ticēt Ulmanim un gaidīt solito reformu ar tautas nobalsošanu.

Seši simti gadu vecajā Rīgas pili atkal iestājas satraukts klusums. Tik klusu valsts varas pārmaiņu pat vecā Rīgas pils nebija piedzīvojusi.

Man ir neērti, ka vēsturiskā brīdī Rīgas pili neesmu varējis attēlot nekā pacilājošāka par klusumu un nekā patētiskāka par divi karstas tējas glāzēm. Tā ir Viktora Kviesča vaina.

Uz teātra skatuves tik svarīgs notikums prasītu fanfaras, dziesmas un ieroču dimdoņu, bet Rīgas ielās īsu laiku dimdēja tikai mierīgie aizsargu ierindas soļi un pat tie bija apklusuši, kad pēc pusnakts Rīgas pili atgriezās jauns mākslinieks ar savu draugu.

Divdesmit divi gadus nezināju un nevarēju saprast, kā piecpadsmītā maija apvērsums iekaroja Rīgas pili. Kanadā to redzēju.

— Cik pats atceros, — man raksta Viktors Kviesis, izlasījis mašīnrakstā manu stāstījumu — tad, izņemot literārus sīkumus, tēlojums ir ļoti tuvs vēsturiskajai patiesībai.

Ari es biju konservatorijā diplomēts mākslinieks, kaut labu tiesu vecāks par Viktoru Kviesi. Arī es nemanīju aizsargus un nedzirdēju viņu uzvaras soļus maija naktī. Mans tālrunis darbojās arī vēlā pievakarē un es nezināju, ka to noslēgs pusnaktī, bet jutos gauži satraukts. Nelāgā sajūta piemetās jau agrā pēcpusdienā.

Nebiju rados ne ar Kārli Ulmani, nedz ar dižo Rīgas pili, bet ar Nacionālo operu. Agrā pēcpusdienā beidzās Franča Lehāra Kalnu dziesmas ģenerālmēģinājums. Pirmizrādei bija paredzēts nākošais vakars. Debitēju kā režisors. Tam nebiju nobriedis. Mans inscenējums bija samežģījies drumstalās. Nejutos lāga. Nekā laba nesolīja arī vecās skatuves lupatas, no kuņām Niklāvs Strunke mēģināja izveidot dekorācijas. Pēc ģenerālmēģinājuma man bija kauns par sevi un par savu pirmizrādi.

Lielaais operu diriģents Leo Blechs mēdza mierināt dziedoņus, norādot, ka tikai gaužam vārgs mākslinieks nespējot pārciest dažas stundas kauna. Ir taisnība, neviens nav izaudzis par mākslinieku bez atkārtotas izdevības kaunēties par saviem darbiem. Kauns attīsta paškritiku un padzen iedomību. Kaunēties ir ļoti audzinoši. Izredzes uz šādu mākslinieciskās attīstības posmu tomēr neganti satrauc. Nakti pirms Kalnu dziesmas biju satraukts, saulei norietot un saulei uzlecot. Nekā nelīdzēja arī tas, ka kauna pārvarēšanai biju diplomēts, konservatoriju absolvējot.

Pavasaris jaunus dziedātājus ietekmē smagāk nekā citas pasugas mūzikantus. Uz manu jauno balsi tieši pirms pēdējā eksāmena pavasaris smagi nogulās Raņķa dambja varžu dēļ. Vardes kurkstēja tik kairi, ka padzina miegu pāri Daugavai. Bez gulēšanas nav dziedāšanas. Bez dziedāšanas nesajemt dziedātāja diplomu. Par diplomu dziedāju varžu ietekmē.

Gudri ļaudis stāstīja, ka jēlas olas palīdzot dziedāt. Koncert-eksāmenā ierados ar divi olām kabatā. Tās taupīju pēdējam mirklim, lai, jēlumu norijot, kaklā padzītu kurkstošās atmiņas. Dziedājuma kārtu gaidot, satraukts mētājos pa konservatoriju kā uz olām pazoļu vietā. Skrēju pa gaŗajiem gaitenīem, traucos cauri publikai zālē. Laužu bija daudz, zālē bija karsti. Man izsitās sviedri uz pieres. Sviedri bija jānoslauka. Ar mutautu no kabatas izkrita ola. Slapji nokāsējoties, tā sašķīda manas publikas acu priekšā uz grīdas. Man bija kauns. Aiz kauna traucos uz izeju. Kaunā mutes drānu noglabājot, konservatorijas koncertzāles vidū sašķaidīju arī otru olu. Kā dzeltena kauna asara starp baltām šķīstības čaumalām tā gulēja uz spožā parketa, atklāta auditorijas skatiem.

Uz estrādes klausītāji mani apsveica kā vecu paziņu ar neparasti skaļiem aplausiem un, teiksim, jautru sirsnību. Dziedāju bez olām. Olas bija pārvērtušās kaunā. Ar kaunu tiku pie diploma.

Manas mākslinieka gaitas nekad nav ritējušas milīgi un gludi. Kā mākslinieks esmu lēkājis augšup un lejup. Esmu smagi bijis piespiests pie zemes bez maizes un palēcies arī tā, ka sasniedzis sauli un tur ieķeroties apsvilinājis plaukstas. Mans pirmais ar diplomu vainagotais mākslinieka solis mani sagatavoja dzīvei un ciešanām. Tomēr nelāgo satraukumu pirms Kalnu dziesmas arī tas nevarēja mazināt.

Kāpēc biju izvēlēties Kalnu dziesmu? Kāpēc tur nebija nekā iekšā un kāpēc nekā tur nepieliku? Man bija liels kauns.

Tagad varu šo to attaisnot. Kauns bija veselīgs. Tas dzina tālākos darbos. Arī Kalnu dziesmu vairs nelādu. Tā man darīja daudz laba.

Ar Kalnu dziesmu iepazīnos tieši no autora, lielā Franča Lehāra personīgām rokām un klavierēm. Francis Lehārs bija stipri pāri pusmūžam, mīermilīgi apaļu, labi pārtikuša kunga seju. Viņa galva gaiši mirdzēja, taču pirms neesmu uzšķīris

viņa slaveno ģimetni slavenos mūzikas leksikonos, neņemot apgalvot, vai uz galvas Lehāram mirdzēja balti mati, vai rēgojās plīks pakausis, vai arī pakausis un mati kopā. No Franča Lehāra daudz mācījos.

Lehārs bija liels un slavens mūziķis. Viņa ietekme skatuves mūzikā ir vēsturiski dziļa un nekad nepazudis. Lehārs spoži samaitāja operetes mākslu. Pirms viņa operete bez aizspriedumiem jautri smējās — smējās pati par sevi un risināja vieglus atpūtas smieklus tiem, kas opereti tēloja, dziedāja un klausījās. Francis Lehārs operetei aprāva smieklus, uz skatuves uznesot satraucošu melodramu un aizkustinot operetes publiku līdz saldām pārdzīvojuma asarām. Viņš radīja jaunu operetes skolu, ar sentimentalitāti skatuves mūzikā.

Lehāru vācu tauta dievināja, arī citas tautas nežēloja bagātīgus autora honorārus. Man bija liels gods ar viņu satikties pie klavierēm. Vēl lielāks gods bija publiski dzert kafiju vai iekost paprikotu cālīti pie ungāriem Berlīnē. Kurp arī iegriezos kopā ar Franci Lehāru, tauta mūs sumināja aplausiem un ne reti arī ar tautas izmaksātu pudeli vīna. Nevaru noliegt viņa slavas ietekmi uz mani. Slava, suminājumi un bagātie autora honorāri no pasaules malu malām Lehāru bija izaudzējuši par lepru, pašapzinīgu un laipnu personību. Lepni, pašapzinīgi cilvēki ir allaž laipni. To iepazīnu, gatavojoties Kalnu dziesmai Berlīnes Nollendorfa laukuma teātrī.

Jau tad Kalnu dziesma man iekoda. Pats biju vainīgs. Vainīgs ir allaž tas, kam kož. Kas kaŗu zaudē, ir kaŗa noziedznieks. Es pazaudēju Kalnu dziesmu Berlīnē un kopā ar to glītu kušķīti naudas, kad tās visvairāk trūka.

Kalnu dziesmā pie Franča Lehāra gatavoju Stavrošu. Tas ir sirsnīgs laupītāju bruņinieks ar vienu meiteni un dažām sievietēm, no Lehāra jaunības operešu produkcijas. Ar slaveno autoru pie Stavroša mēs sapratāmies tikpat labi, kā pie paprikota cāļa un tautas pasniegta sljivovica. Lehārs mani iemācīja pēc manām iegribām brīvi modulēt autora noskaņas un ritmu viņa saldajās melodijās. Tas vēlāk noderēja arī nopietnākos uzdevumos. Izjūtu brīvība nošu raksta tulkojumā izceļ autora personību. Akli uzticoties tikai notīm un notis ierakstītām izpildījuma zīmēm, viegli var nonāvēt mūzikālās frazes elpojumu ar bezpersonīgu sausumu.

Neskatoties uz lielo gadu starpību, kopīgais darbs ar slaveno autoru Kalnu dziesmā tuvojās draudzībai. Diemžēl, to

salauza režisors. Režisors gribēja būt gudrāks par mani un neklausīja manus padomus. Reiz par to saskaitos un aizgāju mājās, pirms biju izņēmis honorāra avansu. Tā nebūtu nelaime; primadonna drīkst atļauties visu. Nelaime bija, ka režisors Saltenbergs bija arī Nollendorfa laukuma teātra direktors un nelūdza mani nākt atpakaļ. Es negāju nelūgts un bez Kalnu dziesmas paliku uz sēkļa. Pat maizei pietrūka naudas.

Berlīnes Kalnu dziesmai pazaudēto laiku gribējās atgūt Rīgā.

Esmu dziedājis labu pusduci operešu savā skatuves mūžā, bet nav nevienas operetes, kuru būtu noskatījies vai noklausījis no sākuma līdz galam. Johanna Štrausa Sikspārnis ir izņēmums. Citas operetes mani garlaiko un moca, bet balss stūdiņām ļauna nedarija. Neredzējis nepazīnu arī ārišķīgo bravūru, ar kādu Rīgas baleta dejotāji dziedāja Balto āzi, Havajas puķi un Co.

Bija liela mulķība manai pirmajai režijai ņemt opereti. Vēl lielāka bija mulķība to inscenēt kā kamerspēli. Ik mēģinājumā jutu, ka mans ansamblis par mani smīn. Ģenerāl-mēģinājumā neviens vairs nesminēja, bet izrādīja līdzjūtību.

Kā pēc tam lai cilvēki guļ un neuztraucas pavasara naktī? Neviens man neuzkiedza — Stāt! — un nepiebāza durkli pie deguna, taču trauksme manā režisora dvēselē bija skaļāka nekā Rīgas pilī.

Zili pelēku seju nākošā rītā devos uz Balto namu, lai Kalnu dziesmā vēl glābtu kas glābjams. Vismaz gaismas vēl vaja dzēja patīrīt un pažilbināt. Arī dekorācijām vēl dikti derēja piegrūst Niklāva Strunkes roku ar spožāku plankumu.

— Nu, ko tu saki par to? — ieejot Baltā namā, labdienas vietā man jautāja Nacionālās operas inspektors un administrators Ātis Krolls. Tas bija garš cilvēks, tikko glīti apprecējies, pēc dabas laipns, bet tik praktisks, ka Baltā namā rādīja kino filmas un vēlāk atpirka Neldneram Rīgas tradīcijās iesaugušo mūzikāliju veikalu Aspazijas bulvārī. Savu vārdu Ātis rakstīja ar diviem o un diviem t. To viņš darīja aiz cienības pret baznīcu un savu kristībzīmi. Kristībzīmē viņš bija iesūnojis ar — Otto.

— Ko saku? — atjautāju. — Būs lieli mēsli!

— Es nerunāju par Kalnu dziesmu, — laipnais kungs bija bezkaunīgs. — Par tavu režiju neviens labprāt nerunā. Par

tavām inscenētāja spējām divu domu nav. Es jautāju, ko tu domā par šīs nakts valsts varas apvērsumu?

— Kādu apvērsumu? — nobijos un nobālēju.

Tad siki dzirdēju visu, ko naktī uzzināja Latvijas valsts prezidents. Kā akmens novēlās no sirds.

— Paldies Dievam! — iesaucos un Ātis Krols ar mani šķita esam viens prātis. Viņš nebija Saeimas deputāts, ko varētu aizturēt un viņam nebija laikraksta, ko varētu cenzēt un likvidēt.

Velties akmenim no manas sirds bija daudz iemeslu. Ar iedzimtu mākslinieka instinktu tūdaļ sapratu, ka Kalnu dziesmu vakarā neviens cilvēks neskatīsies un bez publikas tā notecēs no mana goda, kā diķa ūdens notek no zoss pavēderes. Nebija maldijies. Uz pirmizrādi nesanāca vairāk par trīspadsmit skatītāju. Otro Kalnu dziesmu skatījās un dzirdēja vairāk nekā trīsdesmit, bet tad tā izzuda no Latvijas vēstures un es paliku neaptraipīts.

Akmenim velties palīdzēja arī pēdējo gadu piedzīvojumi Vācijā un pulkvedis Valdemārs Ozols. Viņa dēļ nobālēju, kad sapratu no Āša Krolla, ka noticis valsts varas apvērsums, bet nezināju, kas ko apvērsis.

Nedēļu pirms manas Kalnu dziesmas mani apciemoja Pēteris Rātminders. Teicās esam skolas biedrs un nākam, pulkveža Valdemāra Ozola sūtīts. Pusbalsī man viņš piedāvāja izglītības ministra amatu, kad Ozols ar armijas palīdzību padzišot Saeimu, Ulmani, Kviesi un Balodi. Apvērsums — viņš apgalvoja — esot jau sagatavots, un tikai daži pulku komandieri Rīgā vēl esot jāpārlicina un jāpievieno Ozola ģenijam. Rātminderu klausoties, man piesitās nelāga atraugas un — kauns. Kaunā un Kalnu dziesmas mēģinājumos iegrimis, vēl nebiju aizgājis uz politisko policiju pēc padoma.

Dzirdot no Otto-Āša, ka naktī noticis valsts varas apvērsums, pārbijos. Pirmajā mirklī šķita, ka Rātminders nav zobojies un es esmu izglītības ministrs. Tas būtu pārāk briesmīgs sods

par manu Kalnu dziesmu. Kad viss noskaidrojās, mans — paldies Dievam! atskanēja no sirds visdziļākiem stūrīšiem.

Kas zināja, kādi ģeniji bez pulkveža Valdemāra Ozola vēl gatavojās padzīt Saeimu un politiski norūditos valstsvirus, lai paši iesēstos valdībā? Viens otrs, kā virsleitnants Olinš un zobārsts Ikše jau bija izmēģinājuši paākstīties, bet Gustavs Celmiņš ar inteliģentu, nopietnu un laipnu seju sprediķoja atklāti un skaidri, ka tikai viņa Pērkonkrusts esot izredzēts valdīt Latvijā.

— Latviju latviešiem! — viņš runāja, rakstīja un ticēja, ka latvieši ir tikai viņa Pērkonkrustā.

Daudz gadu biju nodzīvojis Vācijā. Redzēju, kā izaug kāškrusts. Pērkonkrusts no tā atšķīrās tikai ar ačgārni apgrieztiem ragiem. Ja pērkonkrusts ir latvisks ornaments, tad arī kāškrustam šo godu nevar liegt. Pēdējo gadu ietekmē man tomēr abi krusti izskatījās vāciskās mentalitātes samāksloti. Kā kāškrusta brūnkrēklainie jaunekļi, tā arī Pērkonkrusta pelēkajos kreklos uniformētie zēni savu nacionālo darbību uzsāka — pa naktīm uzziēžot skaistus saukļus uz ielu ietnēm un namu sienām, izsita pa veikala logam, bet vislabprātāk provocēja publisku lamāšanos un izkaušanos kafejnīcās ar pretēju uzskatu cilvēkiem.

Ne Pērkonkrusts, nedz viņa darbība man neizlikās latviski. Labas un jaunas dienas vācu zemē piedzīvojis, nevaru noliegt, ka atgriezies Rīgā stipri vien ietekmēts no pieredzējumiem Vācijā. Daudzas par latviskām dēvētas īpašības man izskatījās importētas.

Bez Pērkonkrusta pēc importa izskatījās arī sveicienam paceltā dūre, ar kuŗu bramanēja Bruno Kalniņa rotaļām savenvētā SSS — Strādnieku Sports un Sargs — tā sauktā siseņu ierinda, brašu, kareivisku soli. Ar dūri sveiciena vietā liku likām biju sastapies Berlīnes austrumos. Aleksandra laukumā Berlīnē atradās vācu sarkanās komjaunatnes galvenais mājoklis, un pacelta dūre tur šķebināja katru cilvēku, kas sveicienam bija paradis celt cepuri.

Kad pavasara naktī Rīgā pazuda paceltā dūre un ačgārmais kāškrusts, mans — paldies Dievam! — skanēja daudz dziļāk un nopietnāk, nekā tas izklausījās Ātim Krollam.

Liktenis mani daudz lutinājis. Man gadījās dzīvot arī Neapolē tanī laikā, kad fašistu melnkrakli iekaroja Itāliju un varmācīgi dzirdēja savus pretiniekus ar ricinellu. Kad nepacēlu cepuri un godbijīgi neapstājos ielas malā, lai suminātu pa via Karačolo (Caracciolo) garāmsoljošo kaujas vienību melnos kreklos, no ricinellas mani paglāba vienīgi latviešu valoda. Itālieši, kas man līdzīgi noziedzās pret melnajiem garāmgājājiem, manu acu priekšā sapņema visai ietekmīgus sitienus un pie Akvārija Neapoles liča apstādījumos bija spiesti izdzert pusi piena pudeles ar glumo šķidrumu. Dzerot tik lielā kvantumā tik negaršīgu elļu, cilvēki tik neglīti vaibstījās, ka to redzot manī ieēdās antipatija pret krāsainiem krekliem.

Pēc dažiem gadiem Vācijā brūnos krekļus skatoties, šī antipatija vēl pieauga. Kad brūnkraklainie salasījās pūlītī, tad neviens cilvēks uz ielas vairs nejutās drošs — apkārt lidoja sitieni un izsistu logu šķembas. Lai sargātu logus un veikalus, daudz ļaužu maksāja jaunajam kāškrustam apsardzības nodokli. Ar tālāka Čikagas gangsteru metodēm brūnkrakli ieguvu līdzekļus tālākai attīstībai. Man tas nepatika.

Tas nepatika arī Indriķim 28., nedz baronam Mendelsonam, tomēr arī viņi atbalstīja kāšukrusta augsmi un izplešanos. Berlīnē nodzīvoju ilgāk nekā Neapolē — vairāk pieredzēju un krekļus kā uniformas sāku nīst.

Reusas valdnieks Indriķis 28. bija ļoti sirsnīgs un patīkams kungs. Viņš izskatījās pēc labi pāēduša ierēdņa pāri pusmūžam un nebūt nesirdijās, ja man misējās viņu nosaukt par Herr Reuss — Reusa kungu, citādi obligātā — Viņa Augstība vietā.

Izklausās neticami, tomēr tas ir tiesa. Pēckara revolūcijās Vācijas impērijai pazuda ķeizars un ķeizara pavalstīm visi karaļi. Saksijas Augusts atkāpās no sava troņa ar vēsturisko frāzi — Macht euer Dreck alleine... Mazajās hercogistēs un firstnīcās revolūcija tomēr piemirsa mazos hercogiņus un firstus. Pēc republikas likumiem tie valdīja savās mazajās valstiņās ar senseno godu, piepalīdzot republikai pret procentiem ievākt nodokļus no saviem pavalstniekiem.

Indriķis 28. bija viens no pusduča šādu valdnieku pēc Veimāras satversmes likumiem republikāniskajā Vācijā, bet vienīgais, kas aizrautīgi jūsmoja par teātriem un mūziku. Atskaitot izdevumus valdnieka vecās pils un vecās ģimenes uzturam, garās dinastijas Indriķis atdeva visus savus ienākumus teātrim un operai savā galvaspilsētīnā Gerā un smagi piemaksāja, lai vācu ceļojošā opera tīrskanīgi apkalpotu citas mazpilsētas citās pavalstīs.

Ar Indriķi 28. esam dažas reizes sastrādājuši un dažas reizes esmu viesojies viņa dinastijas romantiskā pili. Viņš labprāt rīkoja viesības saviem māksliniekiem, kad brūnie krekli lielpilsētās vēl parādījās kautri un paslepus, bet mazākos miestos jau staigāja stingrā kara soli.

Valdnieka pils Gerā bija grezna un bagāta. Mākslinieku viesībās greznas un bagātas bija arī vakariņu galds. Brūni saceptas desiņas gulēja zilajā Sevras porcelānā, skābie kāposti mīrgoja simtgadīgā sudraba bļodā. Alu pasniedza bagāti izkalta sudraba krūkās. Pēc vakariņām viesi izklida pa liecā pili. Citi dejoja pie gramofona skaņām, citi paši skandināja savu mūziku klavieru kambarī. Man gadījās nelielā pūlītī dzert Mozeles vīnu bibliotēkas telpās kopā ar Viņa Augstību 28.

Stāstīju, kā no kalna pie Hamelnas nesen biju vērojis kara baciļus lielajā ielejā. Kalngala plaukstošo pumpuru smaržās, kopā ar lakstīgalu dziesmām no ielejas, kā sakaitinātu suņu nūrdieni atlidoja arī asas komandu atbalsis ar asi ritinātu rrr... līdzskani. Saules rieta apstarotā ielejā asās komandas stumdiņa un bīdīja brūnus kreklus karavīru ierindās. No kalngala katra ierinda izskatījās pēc mazas svītriņas, kas nepārtraukti kustējās un locījās kā baciļi mikroskopā.

— Kara baciļi, jūs domājat? — sacīja Indriķis 28., noklausījies manu stāstu. — Tas tā var būt! Karš ir bīstama slimība un ļoti lipīga. Brūnos kreklus kara bacilim ir laba ēsma, — un Viņa Augstība skatījās savā greznajā vīna glāzē kā pareģis, kas stikla bumbā meklē nākotni.

— Neesmu politiķis, — viņš turpina, neviena netraucēts. — Es nezinu, kā cīnīties pret to. Kaut kas jauns tiek kultivēts — bez sirds un mīlestības, bet arī savā zemē es nespēju to nomākt. Neesmu vairs valdnieks, bet savu pavalstnieku kalpo. Viņi prasa, lai es atbalstu kāšukrustu. Ko es varu darīt? Es atbalstu...

Divi gadi vēlāk Indriķim Reusa kungam vairs nebija privātu operu un teātra ansambļu. Visi viņa līdzekļi iegulās viņam nepatīkamās brūnās kreklās bez sirds un mīlestības. Viņš bija spiests tos atbalstīt, kaut arī ar ricinelli neviens nedraudēja. Man nepatika. Pavisam negaidot un pēkšņi agras vasaras rītā, pateicoties kāšukrustam, paliku bez mājas un bez maizes — ar Viņa augstības samaksātu vilciena biļeti rokās. Rīgā ar varasvīriem saplēsies un aizliegts, Reusa kunga brūnās kreklus dēļ garu vasaru nodzīvoju pusbadā. Arī sieva ēda tikai melnes.

Brūnās kreklus man riebās. Brūnās kreklus riebās arī Indriķim un manam draugam Mendelsonam.

No bada izkūlies, uzkūlos uz Berta Brehta, un riebums radās arī pret sveicienam pacelto dūri.

Berts, pilnā vārdā — Bertolds Brechts, tika uzskatīts par ļoti sarkanu. Nesen viņš izlaida garu kā Staļina prēmijas laureāts Grotevola un Ulbrichta Austrumberlīnes ēnu valstī.

Bertu Brechtu Berlīnē balstīja Felikss Mendelsons. Viņš bija sava vārda brāļa un slavenā skapraža dēla mazdēls. Ar Mendelsonu ģimenes bagāto banku atkritumiem Berlīnes Kurfirstu dambja luksa teātrī uzveda Kurta Veila (Weill) un Berta Brehta operu Mahagonni, pilnā vārdā — Mahagonni pilsētas uzplaukums un bojā eja. Tā bija traki savāda opera, kurā autors pīrgājās par morāli un cilvēkiem vēl asāk nekā savā slavenā Trīsgrāšu operā. Drezdenē Mahagonni bija jau nosvilpta no Pilsētas operas skatuves. No bada bēgot, Berlīnes uzvedumā dziedāju zeltraci Akermani. Akermanim bija daudz runājamā teksta. Ik dienas stundām ilgā darbā Felikss Mendelsons man padzina dialektu no Akermana vācu valodas. Mēs labi iepazīnāmies. Brūnās kreklus dēļ viņš bija pieķēries Brechtam. No dusmām viņš bija piesarcis.

— Jau atkal man izspieda divdesmit tūkstošus, — viņš mēdza taisnoties tanīs dienās, kad mums neveicās mana dialekta apkarošana. — Kauns atzīties! Es maksāju kāšukrustam, kas vērsas pret mani un manējiem.

Mendelsoni ir žīdu izcelsmes. Kāšukrusts pareģoja žīdu izskaušanu. Feliksam Mendelsonam bija pamati kļūt sarkanam no dusmām. Man tādu nebija. Man Berts Brechts nebūt nepatika labāk nekā kāšukrusts.

Sēdu, teiksim, Berta Brehta virtuvē. Uz grīdas mētājas kartupeļu mizas, uz galda izbārstīti cigarešu pelni.

Slavenajam dzejniekam ir īsi, pirms dažām nedēļām gludi nogriezti mati. Īsie matu rugāji piesērējuši ar dzēšamgumijas atliekām un vēl kaut ko. Seja Brechtam nav mazgāta — pāri vaigiem garš tintes traips no vakardienas, vai vēl senāk. Tinte ir izbalējusi. Tintes atliekām pāri uz dzejnieka sejas var nojaust gumiarābikuma dzelteno mirdzu. Zem matiem, galvas ādā redzamas ķīmiska zīmuļa atstātas pēdas.

Naudas Bertam Brechtam ir gana — autora honorāri bira gan no avizēm, gan grāmatām, bet visbagātīgāk no Trīsgrašu operas visā pasaulē (arī Rīgā, no Dailes teātra) un filmā — bet dzejnieks dzīvo kā ubags Berlīnes ziemeļos, pajumtes dzīvoklī, lai justos kā cietējs. Tā viņam ir ērtāk nicināt pasauli un pīrgāties par cilvēci. Berts Brechts nebūt nav sarkans, par komūnismu viņam nav jēgas, bet viņš izliekas par komūnisma piekritēju un cildina sveicienam paceltu dūri. Lai ko runāju ar Bertu Brechtu, par visu viņš pīrgājas.

Feliks Mendelsons mani aizsūtīja pie cienītā dzejnieka un drāmaturga, lai es ar autoru pārrunātu savu Akermani un lai viņš dzirdētu, cik virtuozī skan mana vācu valoda pēc Mendelzona dresējumiem. Baronam Berta Brehta spriedums šķita ļoti svarīgs.

— Riebīgs cilvēks, vai ne? — saka dzejnieks, kad nododu viņam Mendelzona sveicienus. — Glums un šķidr, kā visi baroni.

Mēģinu jaunekli aizstāvēt. Brechts neklausās.

— Barons! — viņš iesmejas, bet smieklis izklausās kā sauss klepus. — Kas viņš par baronu? Žīda daba: lien, kur var ielist. Un Aufrichts? Ko jūs sakāt par viņu? — Aufrichts bija teātra direktors, kas ar savu vārdu aizsedza Mendelsonu naudu Mahagonni izrādēm. — Kāpēc viņš uzved manus darbus? Jūs domājat — idejas dēļ? Nē, nē! Naudu viņš grib taisīt. Ar manu galvu viņš grib tikt pie naudas! Nauda, tikai — nauda...

Es neuzdrošinos aizrādīt slavinātam dzejniekam, ka autora honorāru par Mahagonni Kurfirstu dambja teātri viņš no Auf-richta izplēsis gandrīz tik pat prāvu, cik maksā viss orķestris, bet es pūlos Brechtam pierādīt, ka nelielajās skatītāju telpās ar lielo orķestri nav izredžu uz ienākumiem, kas pārsniegtu izdevumus.

Berts Brechts nedzird un neklausās. Viņš nicina it visus. Arī Kurts Veils, kas viņu padarījis bagātu Trīsgrašu operu komponējot, Brechtam ir tikai tukšs, mantkārīgs mietpilsonis, ko var sveicināt vienīgi ar paceltu dūri.

Pat Maskavā nav cilvēku, kurus Brechts cienītu. Tiesa, komūnismu viņš dēvē par jaunu reliģiju, bet —

— Reliģija visus ļaudis sabāž vienā kultē, un Maskavas priesteri tos samaj saulespuķu mēslojumam, — viņš papildina, un es redzu, ka viņš visu, it visu tikai nonievā. Viņš nav pat komūnists, nedz arī revolūcionārs.

Pēckāra Austrumvācijā, saprotams, viņa naidis un nicināšana bija iekārotāju jaunai „reliģijai” visai noderīga. Ne velti viņi sildīja Brechtu Staļina saulītē ar bagātu prēmiju un uzslavām, bet kad blakus kāšukrustam Vācijas miestos, vācu lielpilsētās spoži plauka un mirdzēja sarkanā zvaigzne ar sarkaniem karogiem, Berts Brechts to tuvumā nerādījās.

Berlinē viņš negāja uz Aleksandra laukuma sarkano citadeli, taču viņam bija tik sarkana slava, ka paceltā dūre viņu atbalstīja, sumināja un nāca pie viņa. Pret dūri viņam nebija iebildumu. Dūre ir destruktīva, ar dūri vien nekā neuzcelt. Kad Kurfirstu dambī parādījās Berta Brehta skatuves darbs, no Aleksandra laukuma turp tūdaļ komandēja sveicienam paceltās dūres bruņiniekus katrai vajadzībai. Brūnkrakli jau bija tik stipri izplatījušies, ka Mahagonni izrādēs gaidīja skandālus.

Vecs partijas biedrs bija arī Ansis. Biju nodots viņa gādībā un viņš bija manā rīcībā visās Mahagonni izrādēs. Viņš rūpējās par manu istabu un manu apģērbu. Pēc amata viņš bija sulainis. No viņa daudz mācījos.

Pēc pirmā pasaules kara Ansis bija rekrutējies von der Golca kara pulkos. Kad viņš uzzināja, ka mēs esam izcīnījuši kopējas kaujas Bermonta mēģinājumā iznīcināt jauno Latviju, viņš pieķērās man kā dadzis ar savu draudzību un uzticību. Viņam šķita liktenīgs brīnums, ka kopējās kaujās mēs viens otru neesam nonāvējuši un nu strādājam kopēju darbu. Viņa uzticībai pazuda robežas.

Grimējos. Krāsoju bālu, no priekiem Mahagonni pilsētiņā noguruša zeltrača seju. Anša palīdzības man nevajag. Labprāt būtu viens, bet Ansis uzcītīgi stāv man aiz muguras, raugās pār plecu spoguļi un runā.

— Mums šodien izdalīja ieročus, — viņš stāsta. — Mēs nobalsojām, ka tie brūnie pienapuikas jāpārmāca.

— Tad nu var sākties brāļu karš, vai ne? — nosaku.

— Jā, bet man tas nepatīk, — viņš atbild.

— Tad atsakies, izstājies no sarkanā sporta.

— To nevar. Esmu vecs un uzticams biedrs. Man jāklausa. Man ir divi bērni.

Nākošā sestdienā izrādei sākoties zālē bija smags gaiss. To tūdaļ jūt. Tikko paceļas priekšskars, veci aktieri nojauž, ko grib un domā publika.

Nākošā sestdienā Mahagonni skatītājiem gribējās kauties. Piezīmes un starpsaucieni no zāles atskanēja jau pirmā ainā, bet skaļi svilpieni pāršalca zāli otrā cēlienā, kad ierados skatuves krogā ar zeltrača atpūtai noirēto līgavu Dženiju. Svilpieni tomēr nebija domāti mums abiem, bet salkani ģekīgai Kurta Veila krogus mūzikai ar nepareizām notīm. Neaizmirstams skandāls, turpretim, atplauka, kad mans Akermanis bija iztērējis visu zeltu un tāpēc tika iesēdināts elektriskā krēslā. Ar nāves ķiveri galvā nodziedāju savu atvadu dziesmu, pateicu vēl dažas rupjības par savu nevainību, bet tikko satumsa gaismas — kas nozīmēja manas elektriskās nāves sākumu un tikko es izteiksmīgi noraustījos — kas nozīmēja manu nāvi, tā zālē sākās kliegzieni, rēcieni un tādi trokšņi, it kā kāds laužtu mēbeles.

Mana nojauta izrādījās pareiza. No teātra izejot, vēlāk redēju, ka izsisto stikla durvju priekšā bija sakrata glīta gubiņa dažādu mēbeļu lausku.

Pēdējo cēlienu, pēc Akermana nāves, Mahagonni tanī vakarā vairs nepiedzīvoja, bet es piedzīvoju pārsteigumu, kas ļoti dziļi ietekmēja manu — Paldies Dievam! pēc pavasara nakts Rīgā.

— Ansi, ej kauties! — es saucu savā ģērbtuvē ieejot. — Vai revolveris ir klāt? Kāšukrusts uzbrūk mūsu darbam.

Ansis laimīgi smaidīja.

— Nē, mans kungs, — viņš atteica ar acimredzamu apmierinājumu. — Tie ir manējie, kas trokšņo. Es vairs neesmu sarkans. Izstājos no sportistiem un piederu kāšukrustam.

Kā ar āmuru dabūju pa pieri. Sveicienam pacelta dūre no tā brīža man izskatījās pēc nodevības, kas lēkā, locās un sit pēc vajadzības tur, kur tas ir ērtāk un kur labāk skan. Baigajā gadā to redzēju arī Rīgā. Kāšukrustam Vāciju uzvarot, visi sarkanie sportisti no Berlīnes Aleksandra laukuma sāka nēsāt brūnus kreklus un aproci ar melnu ķeksi kā krustu.

Bija bezgala patīkama sajūta, kad Rīgā pazuda draudoši paceltā dūre un ačģārmais kāšukrusts. No pieredzes zināju, ka nekā laba tie nesola. Pērkonkrusta kāšiem un SSS sveicinošai dūrei ir lieli nopelni, ka bez pretestības Rīga akceptēja piecpadsmītā maija notikumus.

Pēc kauna pilnas, negulētas nakts pavasara rītā nezināju, ko jūt un domā Latvijas valsts prezidents. Avīzes nerakstīja un radiofons klusēja par viņa ieskatiem aizsargu varonībā un iekarojumos valsts varā.

Pavasara naktī pazuda Valdemārs Ozols, pazuda Pērkonkrusts un pazuda sasveicināšanās ar dūri. Ar to man pietika — man imponēja zaudējumi.

Nevarēju iedomāties, ka apvērsums noticis bez valsts prezidenta ziņas. Alberts Kviesis bija Zemnieku savienības pamatvīrs, tāpat kā Kārlis Ulmanis, ģenerālis Jānis Balodis un agronoms Vilis Gulbis. Vairums nakts varoņu nāca no prezidenta frakcijas Saeimā. Nebija ticams, ka miermīlīgā revolūcija tik labi izdevusies bez prezidenta ziņas. Valsts prezidents neatkāpās un palika amatā. Tas apstiprināja iedomu par viņa līdzdalību un — arī imponēja. Uz Alberta Kvieša rīcību mācījos palauties jau tad, kad viņš bija Nacionālās operas direktors.

Ar Ati Krollu sarunājoties, maija rīts no negulētas nakts atplauka tik jauki, ka man no priekiem aizmirsās ir kauns, ir Kalnu dziesma. Nekāpu uz skatuves, kā biju gribējis, bet kāpu pa plašākām kāpnēm Nacionālās operas pirmā balkona baltajā zālē. Uz skatuves neko nebūtu arī panācis. Cik cilvēku bija Baltā namā, tik bija baltajā zālē un — vēl daži citi. Laužu

kā biezs — deļotāji, ūvējas, dziedātāji, skroderi, mūzikanti, galdnieki, dekorātori, telpu tīrītāji un Jēkabs Poruks, drāmturgs, ar direktoru Teodoru Reiteru un biroja štābu. Visiem bija zīpkāre acis un pavasaris sejās.

Pie loga uz lielo balkonu ar sešām kolonnām un skatu uz operas apstādījumiem stāvēja kollēga Milda Brechmane-Štengele. Devos pie viņas. Mildai bija labi koptas, allaž labi smaržojošas rokas. Sasveicinoties bija patīkami skūpstīt viņas roku. Bez tam lielo logu iedobumos atradās balti galdi un balti krāsoti koka krēsli. Ceļu uz balto zāli norādot, administrātors nāzināja, cik ilgi tur būs jāuzturas. Baltie krēsli varēja noderēt.

Baltā zālē bija arī mans Kalnu dziesmas ansamblis. No tā es izvairijos. Piegāju vienīgi pie sievišķi vilinošās Lilijas Blumentāles un skumji paskatījos acīs. Grasiļos ko pasacīt, bet nepaspēju — zāles otrā galā pie klavierēm sākās runas.

Jaunais mākslas lietu pārzinis Edvarts Virza liesmoja no laimes, ka Latvijai sākusies jauna, liela un nekad nepiedzīvota atmoda. — Tā veidos laikmetus un mūsu tautu pacels spožumā! Tautas ģenijam nu esot atrauts zemes smagums un mēs brīvi lidošot pār zemes pīšļiem.

Man patika Edvarts Virza, bet Mildai Brechmanei-Štengelei aiz plecā stāvēja dziedātājs Nikolajs Vasiļjevs un samaitāja prieku.

— Ko nu pūš un slavina, kur nekā vēl nav, — sacīja mans kollēga. — Lai padara un parāda, tad slavēsim. Par agru kliegt urravas!

Viss prieks man sagriezās šķērsām. Nikolajs Vasiļjevs bija jāpamāca. Kad mēs dibinājām Latviju un izkarojām savu brīvību, viņš mētājās pa Padomju Krieviju. Arī ilgi pēc tam vēl. No bēgļu tekām viņš atgriezās un tika saistīts Baltā namā tik ziņ, kad trešo gadu darbojās Liepājas opera un, Baltā namā izdziedājies, es gatavojos uz studijām Italijā. Nikolajs Vasiļjevs tad ieņēma manu vietu. Viņš atgriezās tik vēlu, ka nepazīna uzticību, ar kādu mēs skatījāmies uz Latvijas pirmo valdību un pirmo ministru prezidentu. Brīvības cīnītāju sākotnējā sajūsma par Kārli Ulmani nebija satricināma, nedz satricināta. Nikolajs Vasiļjevs nezināja, ka, par brīvo Latviju karojot, arī Kārlis Ulmanis valkāja kara mēteli. Uz viņa apkakles bija vienkārša kareivja zīmotnes, bet mums, jaunaļiem, tās šķita dižākas par ķeizara kroni. — Lai padara un parāda! — sajutu kā personīgu apvainojumu. Kārlis Ulmanis bija daudz padarījis

un tiku tikām sevi parādījis pie Latvijas šūpuļa un pirms. Jutu, ka mans pienākums un sirdsapziņa prasa tūdaļ doties uz klavieru galu un atklāti to pateikt kollēgam Vasiljevam. Kas zina, varbūt baltajā zālē bija arī citi viņam līdzīgi nejēgas Latvijas izcīnīšanā un Kārļa Ulmaņa nopelnu nezināšanā?

Par Kārli Ulmani varēju daudz stāstīt. Viņš bija gudrs vīrs un ne no parasto ļaužu sugas. Ne velti viņu dēvēja par — Kārli Lielo. Pirms krievu ķeizars viņu iebāza Pliskavas cietumā par musinošiem rakstiem, Kārlis Ulmanis bija jau izstudējis piensaimniecību Austrumprūsijā, lauksaimniecību Cīrichē un pastudējis arī Leipcigas augstskolā kā agronomu. Viņam bija neparasti uzņēmīga daba, kas ātri daudz redzēja un ātri saprata vēl vairāk. Pēc Pliskavas cietuma Ulmanis savām studijām drīz vien pievienoja arī Sav. Valstu Nebraskas universitātes diplomu. Ulmanis bija daudz pieredzējis, labi izglītots un spēkā nobriedis. Viņa prātam un darbiem varēja uzticēties.

Edvarts Virza bija ar mani vienās domās. Baltā nama baltā zālē viņš runāja par Kārli Ulmani kā par teiksmainu gara milzi un pestītāju. Dzejnieks Virza bija smieklīgi mazs augumā, bet pasaules vēsturē nav bijis lielāka runātāja. Kā Virzam pietrūka miesā, to aizstāja pārcilvēcīgi radošā jūsma. Izteiksmīgi skandēti vārdi plūda pār viņa mazajām lūpiņām kā sirds kvēles iedegta dzeja. Virzam pie tam bija sonora, metalliski tīra balss.

Nikolaja Vasiljeva ietekmē man neizdevās izbaudīt lielā dzejnieka priekšnesumu operā. Man bija jāpārdomā, ko teikt Vasiljevam un viņam līdzīgiem, kad nostāšos pie klavierēm.

Es ticēju Kārlim Ulmanim. Viņš nebija nedz ģeniālais pulkvedis Valdemārs Ozols, nedz skaistais Gustavs Celmiņš, nedz arī sikais Bruno Kalniņš ar kaja rotaļās pacelto dūri.

Ka Ulmanim bija labi nodomi un goda jūtas, viņš bija pierādījis jau agrā rītā, uz mūžiem aizliedzot un iznīcinot ķengu avizi Aizkulises. Tas man pie klavierēm katrā ziņā bija jāatzīmē. Aizkulises rieba un tāpēc riebās visiem māksliniekiem. Aizkulises publicēja arī Nikolaja Vasiljeva ģimenes un mīlas nescaskaņas. Par Aizkulišu aizliegšanu man katrā ziņā bija jāpastāsta kollēgam, un viņš varbūt jau tūdaļ sauks — urrā!

Bet vai man neteikt pāris vārdu arī par Kārļa Ulmaņa dižajiem nakts apvērsuma līdzdarbiniekiem? Edvarts Virza runāja tikai par Kārli Lielo. Vai ģenerālis Jānis Balodis un statistiķis Marģers Skujenieks bija ēnas? Viri bez aknām? Ha!

Kuņš nepazīna ģenerāli Balodi un viņa virspavēlniecības nopelnus brīvības cīņās? Būtu lēti un bezgaumīgi atgādināt to, ko katrs zināja. Ne velti Satversmes sapulce Jānim Balodim no armijas aizejot, aiz pateicības piešķīra privātpašumā Livbērzes Upesmuižu un 500.000 rubļu muižas nopostītās iekārtas atjaunošanai. To atgādināt būtu lieki. Es varētu vienīgi norādīt uz kara ministra neparasto vitalitāti un intuciju kara mākslā. To daudzi nezināja. Nepilnā gadā Jānis Balodis intuitīvi caur nopelniem izauga no rotas komandiera par armijas virspavēlnieku, bet nepilnos divi gados — no kapteiņa 1919. gada sākumā par ģenerāli 1920. gada beigās. Tas bija iedzimts kara vadoņa talants, ko citam nekad nerasniegt. Jānis Balodis bija jāapbrīno. Pēc krievu ķeizara kaujām ar vācu ķeizaru Austrumprūsijā, poručīks Balodis pie tam trīs gadus nosēdēja vācu gūstā un bija izolēts kauju pieredzei. Iedzimto ģeniju arī tas nespēja salauzt. Gūsts viņam deva to, ko citam — kara akadēmija. Jānis Balodis bija Marsa un kara mūzu izredzēts luteklis. Viņš nebūt nenobālēja blakus Kārlim Ulmanim un viņa izģītibai.

Un Marģers Skujenieks? Inteliģents, tālredzīgs cīnītājs, kas politikā prata skatīties pāri partijām un redzēt daudz tālāk par šodienu. Kārlis Ulmanis varēja būt lepns un sajūsties uz droša balsta, kad apvērsumā Marģers Skujenieks atsēdās viņam blakus kā ministru prezidenta biedrs.

Marģeru Skujenieku nekad neesmu pazinis tuvāk par rokas spiedienu. Tuvāk iepazīties arī vairs neizdosies. 1941. gada jūlijā viņu nošāva Lubjankas cietumā. Tā stāsta J. Čapska *Terre Inhumaine*. Marģers Skujenieks tomēr allaž ir liesies tuvs kā draugs. Ja viņš būtu saucis, ar viņu kopā būtu gājis kaut zirgus zagti. Tā pa daļai manas mātes vaina. Vēl tagad viņa mēdz atcerēties, kā Marģers nesis viņas ceļa somas pāri pār pārbūves dēļ vilcieniem slēgto Juglas dzelzceļa tiltu. Tad bija jau Latvija, un Skujenieku pazina katrs viņa staltā auguma un asīrieša bārdas dēļ. Izpalīdzība svešai sieviņai ir raksturīga Marģera Skujenieka dabai. Tuvo un draudzīgo sajūtu pret viņu pa daļai varu izskaidrot viņa radnieku ietekmē. Viņš bija Nacionālās operas biroja impulsīvās Vitas un arī mūsu diž-

aktrīses Birutas Skujenieces miesīgs brālis, bet dzejnieks Vensku Edvarts — Debess tumša, mākoņaina... autors viņu tēvs. Ģimenes sakari man padarīja tuvu pasvešā Marģera gudro statistiķa galvu. Ģimenes mākslinieciskais impulss šķita tuvs arī Marģera Skujenieka impulsīvā politiķa darbībā, pāri šauriem partiju rāmjiem. Viņa ieiešana apvērsuma valdībā manās acīs bija liels un svarīgs norādījums par apvērsuma politisko godīgumu.

Man bija ļoti daudz ko teikt Nikolajam Vasiļjevam un viņam līdzīgajiem. Man gribējās ko pastāstīt arī par konjunktūru, kas šajā nakti bez šaubām bija pazaudējusi savu varu.

Konjunktūra bija ļoti komplicēta lieta un man nepatika. Nesen pirms pavasara nakts konjunktūrā biju iespriedies un cietis.

Ļaudis, kas iedomājas mani pazīstam, neticēs, bet no laika gala esmu kautras un nesabiedriskas dabas tips. Visu mūžu esmu cīnījies ar šo mani iedzimto grēku. Aiz kautrības pat savā amatā nekad nebūtu ticis uz zaļa zara, ja savus dziedošos veikalus nebūtu izpārdevis aģentiem un privātsekretāriem pret procentiem no apgrozījuma.

Kautrība ir posts. Lai to pārvarētu, esmu mācījies izlikties nekautrs. Aiz kautrības esmu bijis bezkaunīgs, pārgalvīgs un tik pārdrošs, ka bieži esmu meties ar galvu caur sienu. Siena, diemžēl, no tā ir cietusi reti. Aiz pārgalvības uzsāku cīņu pret konjunktūru un Rīgā vairs nedrīkstēju dziedāt. Konjunktūra mani padzina trimdā un lika iepazīties ar Indriķi 28., Bertu Brechtu un lika arī noskatīties, kā Vācijā gatavojās nākotnes posts Eiropai.

Konjunktūra izauga no koalīcijām. Koalīcijas izauga Saeimā, Latvijas ministru kabinetiem balsu vairākumu nodrošinot.

Latvijas satversme bija tik liberāla, ka katrs simts privātpilsoņu Saeimas vēlēšanās drīkstēja uzstādīt savus kandidātus. Kandidātu sarakstam nevajadzēja pat sikas, kaut kur reģistrētas politiskas partijas izskata. Kandidēt par deputātu mūsu parlamentā varēja katrs, kam bija simts draugu, vai simts parakstu zem viņa un viņa draugu iesniegtās vēlēšanu listes ar kandidātiem. Vēlēšanu listes ļoti jūtami saruka skaitā, kad — Saeimai satversmi papildinot — kopā ar kandidātu vārdiem Centrālai vēlēšanu komisijai bija jāiesniedz arī viens tūkstots latu. Latī apsargāja kandidātu nopietnību. Tie iegūlās

valsts kasē un pazuda pilsoņiem, ja viņu iesniegtais vēlēšanu saraksts izrādījās par tukšu pūsli un neviens no tā kandidātiem nesapņēma iekļūšanai Saeimā vajadzīgo balsu skaitu. Tūkstot latu amata kāriem privātpolitiķiem bija liela nauda. Daudzi sāka apdomāties un atteicās no politikas. Un tomēr — arī 1931. gada Saeimas vēlēšanās tautai vēl bija jāizvēl simts deputātu parlamentam no viens simts un trīs grupām uz viens simts un trīs vēlēšanu sarakstiem.

Vēlēt Saeimu nebija nekāds nieks. Balsotājs tika apkrauts ar papīriem. Simts un trīs kandidātu saraksti izskatījās kā joks. Par tiem varētu pasminēt, ja joks nebūtu tik pārspilēts.

Simts Saeimas locekļos, diemžēl, nevarēja ievēlēt pārstāvjus no viens simts un trīs grupiņām. Septiņdesmit sešas no tām 1931. gadā pazaudēja savu iemaksāto tūkstoti. Joks tomēr palika pārspilēts — ceturtā un pēdējā Saeimā simts deputātu runāja ar divdesmit septiņu grupiņu balsīm. Tas izklausījās diezgan haotiski. Katrai grupiņai bija savi ar politiku sasniedzami mērķi un prasības. Starp divdesmit septiņām partijām bija tikai vienpadsmit ar kaut cik nopietnāku politisku stāju un aizmuguri.

Varētu pasminēt, ja liberālais joks neizklausītos tik sa-raustīts.

Bez aktīvās Zemnieku savienības Saeimā zemniekus vien pārstāvēja vēl — Kristīgie zemnieki, Darba zemnieki, Jaunsaimnieki un sīkgruntnieki, Latgales progresīvie zemnieki, Jaunā zemnieku apvienība, Nabadzīgie zemnieki, Krievu zemnieki un Latgales zemes arāji ar saviem likumīgi ievēlētiem runasvīriem.

Divpadsmit privātpolitiķu partijām pēdējā Saeimā bija tikai pa vienu balsi. Arī viena balss var izšķirt svarīgus lēmumus, ja zina, kāds labums atlec balss īpašniekam. Artūra Alberinga sastādītā valdība noturējās ministru kabinetā septiņus un pus mēneša ar vienas balss vairākumu. Kārļa Ulmaņa kabinetam, kas likvidēja Saeimu un uzņēmās tās atbildību, uzticība tika izteikta ar piecdesmit trīs balsīm no simta. Trīs balsis pavēra durvis pavasara nakts apvērsumam bez asinīm.

Latvijas pēdējai, 1931. gadā ievēlētai Saeimai savi pārstāvji bija arī tik diženām politiskām vienībām, kā Agrārie naudas noguldītāji un — Miera, kārtības un ražošanas apvienība. Pārāk bagāta bija mūsu Saeimas liberālā daudzpusība. Saeima izskatījās kā no ielāpiem sastīķēta.

Vislielākai un spēcīgākai partijai — sociāldemokrātiem mūsu pēdējā parlamentā bija atlicis tikai divdesmit viens deputāts, bet lielā un aktīvā Zemnieku savienība spēja vairs līdzrunāt tikai ar četrpadsmit vājam balstiņām. Kaut abi politiski pretējie poli — ar sociālistiem pilsētās un zemes spēku laukos — samestos uz vienu roku, tie nespētu sastādīt valdību un atrast tai uzticību simts Saeimas locekļos. Kas gribēja valdīt un vadīt ministru kabinetu, tam bija jāuzsmaida agrākiem naudas noguldītājiem un viņiem līdzīgiem nepolitikāņiem ar — konjunktūru.

Agrāko naudas noguldītāju partijai Saeimā bija pat divi deputāti ar divām svarīgām balsīm! Divas balsis spēj celt un gāzt, ja tās skan tukšumos, ko izglītoti operu dziedoņi dēvē par rezonātoriem. Saeimā bija daudzi un lieli tukšumi. Pat viena balss tur spēja ietekmīgi rezonēt. Mazās deputātu grupiņas ar to kļuva spēcīgākas un dzirdamākas par lielajām politiskām partijām. Bez mazo pielābināšanas lielie nevarēja sastādīt nevienas valdības. Ik kabinetā mazajiem bija pāris ministru un departamentu direktoru: — Cik vajadzīgs?

Mazajiem bija liela vara. Mazajiem nebija tikai savas preses, ar ko pieklūt tautai un ietekmēt balsotājus. Trūka naudas, ideju un lasītāju. Tas ir nepieciešams katram laikrakstam. Mazie spēka mitriņi tāpēc lūgtin lūdās Jaunākās Ziņas viņus pa reizei aizstāvēt un paslavēt. Lielo partiju avizes tos nepieņēma.

Jaunākās Ziņas bija bezpartējisks Antona Benjāmiņa un viņa otrās sievas Emīlijas Benjāmiņas veikala uzņēmums bez politikas. Antons Benjāmiņš bija rūdīts un gudrs žurnālists, Emīlija — Dieva izredzēta veikāvede. Avižniecība viņai bija iedzimta no mātes Edes Jevdokijas Simsones, dzimušas Ūziņā, kas ilgus gadus strādāja pie Rigasche Rundschau un citos laikrakstos.

Jaunākās Ziņas atbilda visiem lasītājiem — kā pilsoņiem, tā strādniekiem un ierēdņiem arī. Jaunākās Ziņas lasīja kā pilsetās, tā arī uz laukiem. Lasītājiem par prieku bezpartējiskā avīze politikā mētājās un locījās, kā bija izdevīgāk, un mazie politiķi locījās ap to. Mazajiem, bet spēcīgajiem konjunktūras noteicējiem reizu reizēm pakalpojot, pēdējos gados Jaunākām Ziņām bija izaugusi patvaldībai līdzīga noteikšana koalīciju sastutēšanā un konjunktūru izveidošanā. Sadarbībā ar Saeimā ievēlētām sīkpartijām, Jaunāko Ziņu redaktori spēja radīt mi-

nistru kabinetu krizes, izvēlēties jaunus ministrus un sadalīt ienesīgās direktoru vietas. Visos Rīgas teātros par direktoriem sēdēja vai nu tiešie Jaunāko Ziņu līdzstrādnieki vai varenai avīzei uzticīgi pavalstnieki. Bezpartējiskais pēcpusdienas laikraksts varēja rotājoties celt un gāzt arī katru mākslinieku Rīgā un Rīgas teātros. Jaunāko Ziņu redaktori šo privilēģiju ar prieku izmantoja.

Biju tik kautrs, ka man derdzās meklēt redakcijās atbalstu manām dziesmām un darbībai operā. Pēc garāku gadu izdziedāšanas pilsētas operā Frankfurtē pie Mainas un šur tur citur, Rīgā ierados obligātā kara dienesta klausu nokalpošanai un neaizgāju uz vareno avīzi ne sasveicināties, nedz paprasīt padoma, pirms sāku dziedāt arī Nacionālā operā.

Tuvāk par to esmu stāstījis grāmatā Mans Baltais Nams. Negribas atkārtoties vairāk kā vajadzīgs. Aiz kautrības nepieliecos pret konjunktūrā spēcīgiem, un avīze man aizliedza ir operu, ir citus Rīgas teātrus. Ja gribējās dziedāt un ēst, bija atkal jādodas uz Vāciju. Mans naidis pret konjunktūru bija liels un saprotams.

Konjunktūra nepatika arī Kārlim Ulmanim, Marģeram Skujeniekam un Jānim Balodim. Pirmā maija Saeimas sēdē ministru prezidents Kārlis Ulmanis to arī vaļsirdīgi pateica un solījās konjunktūru nožņaut. Nu tas bija noticis.

Baltā nama baltā zālē Edvartam Virzam runājot, jutos priecīgs kā spārnos. Man gribējās runāt. Man bija tik daudz ko sacīt Nikolajam Vasiljevam, ka — zināju — visa nepateikšu, bet runāt man vajadzēja. Sirds bija prieka pilna un vārdi lauzās uz lūpām. Man bija jārunā.

Pēc stundas baltajā zālē apklusā Virza. Runāt bija mana kārta. Grasījos doties uz klavieru galu, bet — brīnums! — kājas neklausīja. Tās atteicās kustēties uz klavieru pusi pie Edvarta Virzas. Tik daudz man bija ko teikt, bet kājas neatlāva. Mana kautrība bija ieslidējusi kājās.

Vēl runāja operas direktors Teodors Reiters, runāja viens otrs, bet es cietu klusu. Man bija kauns pašam par sevi, jutu, ka briesmīgi smagi izgāzos.

Runājot viegli var saputrot domas, ar garāku runu viegli var izgāzties. Es izgāzos daudz smagāk — klusēju, nepateicu it nekā, kad tas būtu bijis svarīgi un derīgi arī.

II.

JAUNA DEKADE

Pēc nedēļas vai apmēram tā bija saulaina pavasara pēcpusdiena. Telpās negribējās sēdēt. Pie Baltā nama pakalduŗvīm satiku Artūru Priednieku un abi apsēdāmies kanālmalā.

Artūrs Priednieks bija mans konkurents. Mums bija daudz kopēju lomu Nacionālā operā, bet viņam bija vieglāka un dzidrāka balss. Lai to vēl pasvītrotu, dziedot viņš sevi dēvēja Kavara vārdā, bet rakstīja — Cavara. Artūrs Kavara dziedāja, kā var un ar stratosfairiski augstām notīm viegli ielauzās pārtēnorāli augstos balss mājokļos. Pirms viņš parādījās Rīgā, ar balss augšējiem slāņiem viņš bija izdziedājis cieniĵamu stāvokli Vācijas operu namos. Maizes naida mums tomēr nebija. Mums abiem pietika, ko ēst un uzdziedāt.

Mans Kalnu dziesmas inscenējums viņu padarīja vēl draudzīgāku. Viņam nebija nekādu iebildumu pret manu izgāšanos ar režiju. Mēs draudzīgi sildījāmies pavasara saulītē un pārrunājām manu inscenējumu. Priednieka ceļš uz operas skatuvi svešā zemē bija tik grumbulains, ka gāja pāri aizspriedumiem.

— Izgāšanās Kalnu dziesmā tavu dzīvi neietekmēs, — viņš mani mīerināja.

— Bet es izgāzos arī no rīta tanī pat dienā, — nelaipni atvaŗīju viņa laipnību. — Aktā nekā nepateicu. Būtu pateicis, kas bija uz sirds, tad būtu — kungā!

— Jā, — nopūtās Artūrs Priednieks-Kavara — tādi nu mēs, mākslinieki, esam. Es izgāzos vēl smagāk. Nopirku tās māĵas. Ko citu lai daru ar Berlīnē un Rīgā sadziedāto naudu? Esmu lauksaimnieks, bet ir prātā neienāca iestāties Zemnieku savienībā. Ek, kur nu būtu dzīve!

— Kā tā? — brīnījos. — Politiskās partijas ir likvidētas. Zemnieku savienības vairs nav.

— Oficiāli! — viņš atbildēja. — Bet ja vajaga aizdevumu lopu papildināšanai vai juntu lāpišanai, tad veca biedra kartīte ir zelta vērts.

Sapratu dziedošā lauksaimnieka rūpes un sāku stridīties. Tik tālredzīgi praktisku politiku nedrīkst prasīt no neviena cilvēka. Tā nebija izgāšanās, bet nelaimes gadījums... Kad es gribēju runāt un tomēr nekā nepateicu, situācija katram bija skaidra un visprimitīvākā loģika sacīja, ka runai būtu neapšaubāmi daudz lielāka vērtība, nekā vecai zemsaviešu biedru kartītei. Ne viņš ar lauku mājām, bet es bez runāšanas biju izgāzies un izpostījis savu dzīvi. Kāpēc es cietu klusu, kad kļiedza mana sirds?

Pa ceļam padzeroties aukstas paniņas Piena restorānā, pavadīju Priednieku no kanālmalas līdz Karlīnes ielai. Viņš iegrīzās šaurajā Šarlotes ielā, bet es iekāpu Meža parka tramvajā. Caur tramvaja logu viņam pakaļ noskatoties, man bija jāpasmaida.

— Es nesaprotu, ko tie cilvēki grib? Man tu patīc — atcerējos viņa šķelnīgo apsveikumu man Kalnu dziesmas starpbrīdī.

Viņš, nūdien, bija sirsnīgs, patiess, vienkāršs lāga vīrs.

Skalī kratoties, tramvajs mani aiznesa no Priednieka pa Miera ielu gar daudzajām kapakmeņu kaltuvēm, gar Lielaļiem kapiem, pāri dzelzceļa slieidēm. Braucu uz Meža parku bez vajadzības un bez pienākuma — priežu smaržas un Ķīšezera ūdeņu dēļ.

Kad vecais ielu dzelzceļa vāģis tuvojās Meža kapu ieejai, tramvaja pakaļējā platformā pamanīju stāvam iesirmu sieviņu. Viņa bija tik klusa un vienkārša, ka negribot dūrās man acīs. Paskatījos uz viņu vienu otru reizi. Bija tāda kā redzēta. Paskatījos atkal un ilgi domāju, līdz izdomāju, ka tā varētu būt Klāra Kalniņa — zobārste un kādreiz Tautas padomes un Satversmes sapulces aktīva locekle. Klāru Kalniņu sen pazinu, bet ne kā vienkāršu sieviņu bez cepures. Parasti viņa bija glīti un sievišķīgi ģērbusies. Piecēlos no savas sēdvietas un devos uz platformu, lai pārliecinātos par savām aizdomām.

Viņa izlikās mani neredzam. Man tuvojoties, viņa nodūra skatu tramvaja lēkājošā grīdā.

— Kalniņa kundze? — jautāju.

Viņa pacēla pārsteigtu skatu, bet neteica ne vārda. Nebiju maldijies: tā bija Klāra Kalniņa, kas mūžu cauri kā uzticama dzīves biedre gāja kopā ar Dr. Paulu Kalniņu.

Dr. Pauls Kalniņš jau desmit gadu bija Latvijas Saeimas priekšsēdis. Viņš prezidēja arī Kultūras fondu un laikiem aizstāja valsts prezidentu. Kopš Dr. Pauls Kalniņš pārtrauca ārstniecību, pret viņu ik cilvēkam bija ļoti liels respekts. Viņa politisko taktu, toleranci un lietišķību valsts darbos augsti vērtēja katra politiska partija, politiķis un katrs godīgs cilvēks. Cienība, ko Latvija juta pret Dr. Paulu Kalniņu, atblāzmojās arī pret viņa sievu un draugu.

— Kalniņa kundze, — otru reizi nejautāju, bet sveicināju. — Labdien!

— Cilvēk, kur jums tāda drosme? — viņa atļautāja manu sveicienu.

— Kā jūs to domājat?

— Es taču esmu Klāra Kalniņa, — viņa paskaidroja.

— Tā man likās jau pa gabalu. Kā jums iet, Kalniņas kundze?

— Savāds jautājums!

— Kā tā?

— Es taču esmu sociāldemokrate, Saeimas priekšsēža sieva, Bruno Kalniņa māte, — viņa turpināja. — Un jūs uzdrošināties ar mani sarunāties?

— Jā, bet...

— Mēs esam tramvajā, publiskā vietā.

— Un kas tad par to?

— Un ja nu kāds redz?

Gribot negribot bija jāpasmaida.

— Jums, nudien, ir drosme, — Klāra Kalniņa patiesi izskatījās pārsteigta. — Mans vīrs un dēls taču sež cietumā.

Viņa gribēja mani nobaidīt, bet nepārsteidza. Biju jau dzirdējis. Pēc dažām dienām mājas arestā Dr. Pauls Kalniņš bija pārvests uz Centrālcietumu. Izkratot viņa namu Meža parkā, policija bija atradusi šauteni un dažas pistoles. Vēlāk par šo atradumu tiesāja dēlu Bruno Kalniņu un lika tam nosēdēt trīs gadus aiz restēm.

Cietums politiskos kūleņu brīžos ir nepatīkams, bet maigs politiskās varas aizsarglīdzeklis. Tiesa, starptautiskas parāšas neparedz augstāku valstsvīru, kas seko tūdaļ aiz valsts

prezidenta, izolēt cietumā. Karstākās zemēs revolūciju degpunktā svarīgākus pretiniekus tāpēc nošauj un tad nožēlo. Itālijā redzēju, kā Benito Musolini melnie puisi izrikojās ar daudz mazākiem pretiniekiem. Liku likām piedzīvoju arī Berlīnē kāšukrusta bruņinieku izdarības pret mazajiem opozīcionāriem ielu stūros. Tās bija nežēlīgākas un pazemojošākas par cietumu. Klāra Kalniņa mani nevarēja nedz nobaidīt, nedz pārsteigt ar likvidētās Saeimas priekšsēdi Centrālcietumā, bet viņa mani pārsteidza ar savas atbildes nobeigumu.

— Visi cilvēki no manis bēg, — teica Klāra Kalniņa.

Par to es samulsu.

— Bēg? — no pārsteiguma sāku smieties.

— Jā, bēg... — turpināja Klāra Kalniņa — tieši bēg! Bēg pāri ielai, bēg svešu namu durvis. Nāk pretim, ierauga, pazīst, nobīstas kā no nelaimes un bēg, uz vietas apgriežoties, lai skrietu atpakaļ, no kurienes nākuši. Bēg, lai nebūtu jāsasveicinājas un, Dieva dēļ, varbūt pat jāpārmij kāds vārds. Bēg visi, pat tie, kas pagājušā nedēļā vēl bija lielākie draugi. Es tāpēc noduru acis, kad redzu paziņas. Tad viņiem ir ērtāk. Jāizpalīdz!

Biju tā pārsteigts, ka nezināju, ko atbildēt. Smieties vairs nevarēju. Klāra Kalniņa runāja patiesību.

Meža parka tramvājā pēkšņi sapratu, ka pavasara naktī apvērsums noticis ne vien valsts varā un vadībā, bet arī — cilvēkos.

Pa mežu staigāju, līdz satumsa. Atsēdos sūnās un skatījos uz Ķīšezeru. Tumšajā pievakarē lielie ezera ūdeņi mirdzēja, it kā no dzelmes ar zilgani sudrabotu gaismas kūli apstāroti.

Man atkal akmens novēlās no sirds.

Vienā pavasara naktī, kamēr es mocījos ar teātrālām ciešanām, bija mainījusies valsts iekārta, valsts likumi un — cilvēku psiche. Kas zin, varbūt mainījusies bija arī taisnība un patiesība?

Nekas nav pastāvīgs virs zemes. Taisnība ir ļoti kaprīza — ir daudz un dažādu taisnību. Ja būtu rakstnieks, es mēģīnātu uzrakstīt romāna triloģiju un ik nodaļā attēlot savu taisnību — pirmkārt, ar nagu vīlīti noslepkavotam vīram, — otrkārt, viņa uzticīgai sievai un — treškārt, netaisnā mirušā vīra pēclaulību lielajai mīlestībai. Uzskati par taisnību ir ļoti

individuāli. Vispretējākās taisnības parādās kaļos, okupācijās un revolūcijās. Arī reliģijās ir dažādas taisnības.

Patiesība ir stabilāka par taisnību, bet arī tā prot apmest kažoku uz āru. Bija patiesība, ka reiz saule griežas ap zemi, bet Koperniks apsvieda kažoku un — tagad zeme griežas ap sauli. Ir patiesība, ka Kristus tika krustā sists, nomiris, apglabāts, bet vēl lielāka patiesība ir, ka viņš ir augšāmcēlies, sēdies pie Dieva labās rokas un nav miris. Jēzus Kristus dzīvo un dzīvos ja ne mūžu mūžos, tad vismaz vēl! kādu tūkstoš gadu. Patiesība ir Kristus mācībās, bet dziļas patiesības ir arī Konfūcija, Mozus, Muhameda, Budas un Fridriha Ničes uzskatos.

Operas baltajā zālē Nikolajam Vasiljevam gribēju pateikt patiesību, ko viņš nezināja. Bet vai arī tā nebija mainījusies pavasara naktī un apgriezusi kažoku uz āru? Vai manas kājas bez nojautām būtu uzstājušās tik kautri un patvariīgi pret manu taisnīgo runu? Kājām nav prāta, bet ir zemapziņa. Zemapziņā saskaras laikmeti ar pārlaikmetīgo. Zemapziņa ir patiesāka par smadzenēm.

Man akmens novēlās no sirds. Ķīšezerā mirdzošos ūdeņos skatoties, biju pateicīgs savām kājām, ka tās man neatlāva runāt baltās zāles svētku aktā.

Nacionālā operā man vēl nebija noteiktas mēnešalgas, bet ligums uz izrāžu skaitu un procenti no ienākumiem kasē. Man nebija iebildumu, ka trešo Kalnu dziesmu Baltā namā aizstāja Āida un operas direktors laupītāja vietā man lika dziedāt armijas virspavēlnieku Radamesu. Āida allaž pievelk publiku garā rindā pie kases lodziņiem.

Radamess ir vārgs, bezrakstura cilvēks. Tēlot Radamesu nav nekāda prieka, ja no tā neatlec procenti. Eģiptes kaļavadoņa skatuviskais tēls sastāv no pozām un pozētām kustībām. Verdi Radamess Āidā savā raksturā ir tāds pat nupur kā Guno Fausts, kaut arī nav tik salkans un dzied daudz

skatājāk. Guno Faustu pa skatuvi it kā aiz deguna vazā Mefistofeļa uzpūstā mīlestība. Radamesam ir tā pati vaina, tikai bez Mefistofeļa bezkaunīgās iejaukšanās.

Faustu un Radamesu pazīstu personīgi. Ar Faustu satikos jaunībā, kad nepazinu nekā lielāka par mīlestību; ar Radamesu — vīra gados, kad sāku praktizēties cilvēkos cienīt problēmas, kas stiprākas par mīlu. Radamesam tādu nav. Viņš pats neko nepanāk. Gadījums un sakari viņu izbīda par virspavēlnieku ēģiptiešu armijai.

Pazīstot Radamesu, neticu, ka uzvara par abesīniešiem Aīdā ir viņa nopelns. Viņa tēls ir pūrāk neaktīvs un glāvs. Radamesam kaŗā bija nepelnīta laime, vai arī kaŗa mākslās tik izglītots un piedzīvojis štāba priekšnieks, kā, teiksim, ģenerālis Pēteris Radziņš. Pēc lielās uzvaras tāpēc vāravš Ramfiss savam virspavēlniekam arī nepiešķir nedz Upesmuižu, nedz pusmiljona rubļu — kā Satversmes sapulce savam kaŗavadonim, — bet triumfāli piedāvā tikai princeses Amnerisas roku un sirdi. Ar muižu Radamess būtu ticis daudz tālāk. Arī ar skaidru naudu, kaut zolīti spēlējot, viņš spētu sevi apmierināt un neiestigtu mīlestības nepatīkšanās. Princeses roka vien Radamesu noved divsievības mokās un, nevienas mīlā neiepriecinājis, kaŗavadonis tiek aprakts vēl dzīvojot. Kapā nabadziņš nosmok, dziedot kopā ar verdzeni Aīdu. Abi mirst nesaskūpstījušies.

Tēlot Radamesu nav iespējams, bet ar gandarījumu to pozē dziedātājs. Vecais Džuzepe Verdi pat mīkstčaulim ir uzrakstījis tādas melodijas, ka velk ir dziedātājam, ir klausītājiem dvēseli cauri sirdij. Aizrautīgo dziedājumu dēļ labprāt pozēju Radamesu Baltā Namā un citos operu teātros, uz rietumiem no Rīgas.

Pirmajā laikā virspavēlnieka dziedājumos lielas nepatīkšanas man darīja kaŗa šķēpa iesvētīšana. Mirdzošo koka butaforiju uz Ēģiptes dievu altāra svilinot, bija jādzied kopā ar virspriesteri Jāni Niedru, citiem mazākiem mācītājiem un papildinātu operas kori. Svētību beigās pat orķestris ar visiem ragiem pūta līdzī to pašu si-bemolu, ko Radamess un pārējie uz skatuves velk paredzamai uzvarai par godu. Tas nepatīk nevienam dziedonim, bet jo nepatīkamāk ir tenoram, kam gribas mirdzēt citiem pāri. Man šķita arī nepareizi, ka virspavēlnieka balsi apspieda priesteri un tauta to nevarēja saklausīt tik skaidri, kā manam stāvoklim pienāktos.

Es cietu pie dievu altāra liesmām. Kaņavadonis, kuŗa balss pazuda tautā, bija apvainojums laikmetam un virspavēlnieka amatam.

Par laimi, Kalnu dziesmā sevi izmulķojis, gribēju kļūt gudrāks un lasīju grāmatas par teātri un skatuvi. Izlasīju arī dažus jokus.

— Saki man atklāti, sukinsin Fjodor Ivanovič, — kāds kņazs jautājis lielajam Šalāpinam — kā tu to dari, ka Boriss Godunovs mirst, bet tev skan fa-diezs? Dzied koris, dzied orķestris, bet tu viņus sit pušu, kā ar bazūnēm pie Jērikas. — Es distonēju! — atbildējis slavenais diždziedonis. — Es šauju par astotdaļu toņa augstāk nekā vajaga. Tad visi mani ievēro un dzird.

Šaut augstāk nekā vajaga! — Īsts padoms nāca īstā laikā. Šaut pāri par svitru bija modē. To darīja katrs, kas runāja un drīkstēja rakstīt. Edvarts Virza bija liels dzejnieks un viņa runas šāvās tālu pāri viņa mazajam augumam. Daudz mazu vīriņu pēkšņi uzšāvās augstu ar lielām runām. Jaunākās Ziņas aizmirsa savu diktatūru demokratijā un šāva jo augsti pret demokratiskām parašām.

Kad Kalnu dziesmas vietā atkal tiku Radamesam klāt, tad sekojot jokam un laikmetam, savu koka kaŗa šķēpu altāra liesmās mērcējot, ar cerību pilnu ziņkāri dziedāju par astotdaļu toņa augstāk.

— Kas tad tev noticis? — jau otrā Aidas starpbrīdī mani apsveica operas drāmaturģs Jēkabs Poruks. — Tev šodien skan! Vai neesi nevesels?

— Nē, esmu vesels, — atbildēju viņam vēsi un apzinīgi, kā pustrakais Hermanis Piķa dāmā atbild uz to pašu jautājumu pirmajā cēlienā Sv. Pēterburgas Vasaras dārzā, un pagriezu muguru. Man nepatika draudzīgā ironija, kā drāmaturģs uzrunāja dziedātāju operas izrādes vidū.

Operas izrāžu laikā ik saruna ar dziedātāju ir jāietērpj cimdos, lai tā nesaskrambātu balsstidziņas galvenās lomās. Kļūstot par direktoru, Jēkabs Poruks to iemācījās ar virtuozu neveiklību. Kā drāmaturģs viņš to vēl neprata un tuvāk pazīstamiem ļaudīm labprāt pabārstīja savas asprātības skabargās.

Pēc izrādes, kad Radamess bija iemūrēts apkrāsota audekla pagraba velvē un dziedot nosmacis, man tomēr gribējās vēl dzirdēt, kā mana balss skanējusi, par astotdaļu toņa disto-

nējot. Notīrijis Ēģipti no sejas un uz knaģa pakāris virspavēlnieka nāves tērpu, kāpu no sava kambara pagrabā pie drāmaturga. Viņam bija savs kabūzītis pazemes gaitenā galā pie orķestra iegrimes.

—... un es teicu: Jāzeps Vītols ir Konservatorija, visi pārējie — šņegas! — jau gaiteni dzirdēju skaļumā piespiestu, skārdainu drāmaturga balsi.

Piedauzīju viņa kabūziša durvīm.

— Pie velna! Pat naktis nav miera. Kas nu vēl būs vajadzīgs? — aiz durvīm skanēja tā pati balss, bet klusāk un bez skārda. Tad balss pārvērtās un sauca skaļi, bet laipni: — Iekšā!

Iegāju. Operas pagrabā bija viesis no augstākām mūzikas aprindām un Jaunākām Ziņām — Jānis Zālītis, skaņradis-recentents. Viņš bija vecāks par Poruku, bet ļoti glīts un traušls. Jānim Zālītim bija smalki veidota seja un dejotāja liganais stāvs. Zālīša izskatā gleznotājs varētu attēlot vīrieškārtas mūzu, vai parapsīcholoģijas spiritistu materiālizētu dvēseli. Porukam un Zālītim bija kopīga vaina — viņi abi bija gardēži mūzikā un abi ļoti slinki mūzikas rakstos uz nošu papīra. Tas viņus tuvināja pāri gadu atstarpei. Abiem bija arī radnieciski dzēlīgas asprātības uz mēles. Šoreiz Baltā nama pagrabā Jānis Zālītis tās neizmētāja, bet klusēja. Skaļi runāja vienīgi Poruks un Zālītim neļāva bilst ne vārda. Zem augstā puspagraba loģa traušlais skaņradis sēdēja kā maigi klusējoša anemone zem skābaržu krūma pavasara vakarā.

— Ko tu te ārdies? — sacīju ieejot. — Visa opera skan!

— Lai skan! Man nav nekā ko slēpt! — Jēkabs Poruks bija tā iekaisis, it kā viņa cienījamais draugs Jānis Zālītis tam būtu uzkāpis uz varžaciņiem. Bet Zālītis sēdēja mierīgs un rāms ar ironisku smaidu plānajās lūpās. Poruka uztraukums nebija Zālīša vaina.

— Konservatorija esot jāiztīra! — drāmaturga balsi atkal bija skārda taures pieskaņa, bet tā mani atsvabināja no jautājumiem. — Vecais Vītols nederot vairs, esot par ilgu valdījis! Konservatorijai vajagot jauna gara! Mazā mākslas kabineta jaunkungi nu taisās Vitolu gāzt ārā no Konservatorijas.

— Muļķības! — es pārtraucu Poruku.

— Nē, tās nav muļķības, bet rūgta patiesība. Es pats biju klāt! — parasti Jēkabs Poruks izlikās ļoti audzināts un pieklājīgs, bet uzbruka man kā izsalcis runcis cielaviņai. — Va-

kar mēs šņabojām pie Cimermaņa. Tu jau, droši, nezini, kas tas tāds? Tas ir liels vīrs, lai maza auguma. Viņa maigajās rokās ir liels spēks. Cimermanis ir Kārļa Ulmaņa sekretārs privātā. Viņam ir gudri draugi mūzikā. Es saskaitos. Cimermanis pat skrēja man pakaļ uz ielas. Tā jau neesot bijis domāts, bet... Šņegas, es saku, visi — šņegas!

Pēc grūtās izrādes biju nokāpis pagrabā, lai dzirdētu kādu uzslavu, bet man bija jāklausa, kā Jēkabs Poruks šņegoja un nepateica laba vārda. Pie tam viņš runāja ausīm dzirdami tīras mulķības. Atņemt Jāzepam Vitolam Latvijas konservatorijas vadību būtu, miksti izsakoties, naivi. Tad jau savā laikā kāds būtu spējis aizliegt arī Krišjānim Baronam darboties gar tautas dziesmām un to savākšanu skapī ar daudz simtu nodaļām. Jēkabs Poruks bija par kaut ko aizkaitināts un tīši runāja niekus, lai savām dūsmām atrastu kompanjonu skaņradī Jāni Zālīti.

Pagrabā es biju lieks. Man negribējās strīdīties. Biju noguris pēc nosmakšanas Aidā. Gāju. Zināju, ka par mani un manu Radamesu runas neiznāks.

Kad atkal dziedāju Aidā, Poruka mulķībās atklājās pamati.

Uz rudeni konservatorijas rektora dzīvoklī ievilkās darbvede Skuju Friža-Milberga kundze, bet Jāzeps Vitols, kopā ar sievu Anniju, pundurpapagailīti Pēteri un viņam tikpat uzticīgo ģikti pārvilkās trīs istabiņās sētas namā, Ģertrūdes ielā Nr. 3. Kad ģikts plosījās par skaļu, vienā istabiņā profesors veica konservatorijas kompozīcijas klases apmācības. Ar to uzticīgai ģiktij atkrita sāpīgā kāpņu kāpelēšana un — arī ormanim nebija jāmaksā.

Par rektoru Vitola vietā pacēlās skaidrās sirds piebaldžēns Pauls Jozuus ar baltajām ūsām un sniegbalto galvu. Jozuus bija lielisks mūziķis un tik sirsnīgs cilvēks, ka viņa direkcijā Nacionālā opera pēc Anša Gulbja — Emīļa Kuperu augstspraiguma gadiem piedzīvoja visbargāko dekadenci. Operas

vadībā ar mūziku un sirsnību vien nevar iztikt. Mazā mākslas kabineta acīs tas tomēr nebija trūkums Konservatorijas vadībā.

Par drāmaturga muļķību realizēšanos pirms fakta Aidā man pastāstīja karalis Ramfiss. Ramfisu dziedāja Eduards Miķelsons. Ar Vitola aiziešanu viņam bija piedāvāta dziedāšanas klases vadība jaunajā mūzikas mācību uzplaukumā. Viņš bija laimīgs. Vēlāk viņu tāpēc vienbalsīgi ievēlēja padomju Augstākā padomē kā klusējošu, bet pēc pavēlēm balsojošu deputātu.

Uz mani Eduarda Miķelsona labā oma Aidā nogulās kā slogs. Pavasaļa naktī apvērsums bija noticis ne vien valsts varā un cilvēku psihē, bet arī vērtībās un padarītos darbos. Jāzeps Vitols daudz bija padarījis. Viņam nebija un nav līdzīga. Viņš vairs nederēja. Kāpēc?

Sajutos neveikli pat pret Jēkabu Poruku. Sirdsapziņa prasīja satikties un izlīgt ar domās apvainoto draugu.

Pēc izrādes atkal kāpu pagrabā. Drāmaturga istabā viens pats pār šacha galdiņu pārliecies un ar mazu rociņu plānajos, bet garajos matos iekēries sēdēja gleznotājs Niklāvs Strunke.

— Ko tu te dari? — jautāju.

— Vai neredzi? — viņš nelaipni atrūca. — Spēlēju šachu.

— Pats ar sevi?

— Nē. Es spēlēju ar Poruku. Netraucē!

Gaitenī atskanēja spraigi soļi un tūlīt arī pavērās puspagraba kambariša durvis.

— Vai mana kārtā? — durvīs stāvēja drāmaturģs, gludi pie pakauša pieziestiem matiem un bālu, bet individuālu degunu virs plāni sakniebtām lūpām.

— Jā. Es gāju, — no šacha galdiņa acis nepacēlis, atbildēja gleznotājs.

Bez pārdomām Jēkabs Poruks pārbīdīja torni un paskatījās uz mani.

— Un ko tu atkal gribi? — viņš jautāja.

— Pudeli Pomāra, — atteicu — bet vienatnē.

— Pagaidi. Man vēl trīs gājieni. Jāsasit Niklāvs. Tikām es uzrakstīšu atsaukumi par konservatorijas beigu aktu. Zālitis, maita, pameties slims, lai nav jāeksponējas. Jāraksta man. Šodien ar Vitola padzišanu aizvērās liels laikmets mūsu mūzikas dzīvē. Nākotnē jāraugās ar bažām. Tā arī rakstīšu. Kas

man ko var kaitēt? Es rakstu, ko domāju. Pasēdi un palasi, — un Jēkabs Poruks man pasniedza nedēļas žurnālu *Atpūta*.

Divdesmit gadu vēlāk gar Ņujorkas publisko bibliotēku ejot, vecs draugs man stāstīja, kā viņš tur uzgājis vecos *Atpūtas* gada gājumus un tos pārskatot kaunējies par reiz populārā žurnāla gaumi un tehniku. To pašu izjutu pirms divdesmit gadiem Nacionālās operas drāmaturga istabelē, gaidot šacha nokautu Niklāvam Strunkem un rakstu Jaunākām Ziņām.

— Es gāju, — ierunājās Niklāvs Strunke. Jēkabs Poruks, spalvas kātu no rokām neizlaižot, piecēlās no sava palodzes rakstāmgalda, piegāja šacha galdiņam, pārbīdīja kādu figūru, citu noņēma no spēles kvadrātiem un, ne vārda nebildis, jau atkal sēdēja savā krēslā un turpināja rakstīt.

Arī es neuzdrošinājos runāt, lai netraucētu šacha meistarus un žurnālistu. *Atpūtu* negribējās vairs skatīties. Sāku pāršķirstīt Jaunākās Ziņas. Arī tur bija attēli ar ziediem, vainagiem un smaidošu seju starp citiem smaidītājiem. Romāns nebija ilustrēts. Aiz gara laika sāku lasīt romāna turpinājumu. Valoda ritēja raiti. Nezinot romāna sākumu, arī turpinājumu varēja lasīt ar interesi: kaut kas notika pat turpinājumā. Tas bija Viļa Lāča Zvejnieka dēls, savā otrā daļā.

Ar Zvejnieka dēla pirmo daļu jaunais rakstnieks iemantoja lielu populāritāti un no ostas strādnieka Vecmīlgrāvi pacēlās par Rīgas pilsētas 9. bibliotēkas pārzini. Viņš bija ļoti glīts cilvēks, ar tumšiem matiem un maigu sejas izteiksmi. Sociāldemokratā un Andrēja Upīša vadītā mēnešrakstā *Domas* pirms Zvejnieka dēla bija lasāmi viņa politiskie apcerējumi un literatūra. Viļa Lāča romānu tomēr neakceptēja nedz Andrejs Upītis, nedz Sociāldemokrats un izmisumā par noraidījumu jaunais rakstnieks to pārdeva par sviestmaizi Jaunāko Ziņu izdevējam Antonam Benjāmiņam. Rūdītais izdevējs jaunajā romānā tūdaļ juta labu ēsmu saviem lasītājiem un par vienreizēju honorāru Vilim Lācim ieguva tiesības Zvejnieka dēlu publicēt avizē un grāmatās. Īsā laikā Zvejnieka dēlu izpārdeva trīs reizes atkārtotā iespaidumā. Panākumi autoram un ienākumi izdevējam izvērtās tik necerēti plaši, ka Antons Benjāmiņš jaunajam rakstniekam piedāvāja zelta kalnu par populārā romāna turpinājumu. Zvejnieka dēla otrā daļa sāji nobālēja, bet autoram samaksāja arī pirmās daļas sviestmaizi.

Vilis Lācis tika augsti cienīts. Kopš viņa darbošanās Ostas strādnieku arodbiedrībā un pēc dažiem izlēcieniem obligātā kara dienestā, ar aizdomām viņu vēroja vienīgi politiskā pārvalde. Taču vēlākam Tautas komisāru padomes priekšsēdim autokratiskā Latvijā bija tik spēcīgi draugi, ka atklātībā neviens uz viņu neuzdrošinājās mest nievas un aizdomas. Ar Vili Lāci varēja labi nopelnīt. Viņu favorizēja arī jaundibinātā Sabiedrisko lietu ministrijā.

Slāpēs pēc Poruka un Pomāra, ar interesi izlasīju Zvejnieka dēla turpinājumu. Poruks pabeidza savu rakstāmo un ar spalvas kātu rokā pieteica šachu Niklāvam Strunkem.

— Pag', pag', ļauj padomāt, — iebilda Niklāvs.

— Beigts tu esi tik un tā, — neatlaidās uzbrucējs. — Šodien tā ir septītā reize septītā partijā, — viņš pagriezās pret mani un nevižīgi smaidīja, it kā ar uzvarām šachā nebūtu ko dižoties.

Nav dzirdēts, ka Jēkabs Poruks būtu dižojies ar šacha uzvarām pat Hanavā, kur vienā naktī smagi pieveicis Dienās baltās nebaltās izslavēto šacha lielmeistaru Alfrēdu Valdmani un minētās autobiografijas autoru.

Niklāvs Strunke Porukam tomēr nepadevās, līdz pēc mana ieteikuma šacha partiju atzina par neizšķirtu un trijātā mēs atstājām operas jau aptumšoto namu. Pametuši šacha zaudējumos izspurušo gleznotāju uz Lielās Grēcinieku ielas, devāmies uz Latviešu biedrības pagrabiņu Merķeļa ielā.

Mēs nebijām Latviešu biedrības biedri, bet tā kā regulāri dzērām biedrības pagrabiņā dārgo burgundieti, tad ieeja mums nekad netika liegta. Ja mūsu duetam vēl pieskaita komponistu Jāni Kalniņu, tad — es uzdrošinos apgalvot — Rīgas patērētājiem caur Latviešu biedrību aizplūda vairums no Burgundijas sarkanvīna importa. Ja Dievs dotu dzīvot, kad būšu miris un līdz ar mani daži citi, man būtu daudz ko stāstīt par romantisku prātniecību Rīgas latviešu biedrības biedru sanāksmēs.

Pēc mana Radamesa un Poruka uzvarām par Niklāvu Strunki, Merķeļa ielas pagrabiņā tomēr nebija nedz romantikas, nedz nestāstāmu sarunu. Sarunas bija lēnas un negribīgas, pirms laipnais viesmīlis bez aicinājuma atvāza otru Pomāra kaklu.

— Atvaino mani, — tad sacīju. — Biju sliktās domās par tevi un neticēju, kad stāstīji par Jāzepa Vitola izgāšanu no Konservatorijas vadības. Nu tas ir noticis fakts.

— Nu tas ir noticis fakts, — kā par brīnumu maniēm vārdiem pievienojās Jēkabs Poruks. Tas nav noticis nekad nedz pirms, nedz pēc tam. — Un tas nav uz labu, — viņš turpināja. — Tu mīli tēlot psihologu. Saki, kā to lai izskaidro?

Es, saprotams, atbildes nezināju.

— Pagaidisim, — atbildēju. — Izskatās, ka tīrīšana un jauna valdīšana sāksies arī Nacionālā operā, Nacionālā teātrī un, saprotams, Dailes teātrī pie Padomju Krievijas un Latvijas draugu biedrības priekšnieka Eduarda Smilģa. Varbūt, ka mazie grib tikt vajā no lielajiem? Pagaidisim, laiks noskaidros.

Laiks tomēr nekā nenoskaidroja.

Strādnieku teātri likvidēja viens un divi, tā ansambli bez garantijām iesaistot jaundibināmā apkārtceļojošā Zemnieku Drāmā. Arī Dailes teātrim iecēla likvidātorus. Jaunā valdība likvidātoru direkcijā izraudzīja dzejnieku Edvartu Virzu, dzejotāju pulkvedi Aleksandru Plensneri un vēl kādu, ar direktoru algām līdz teātra likvidēšanai. Tas pasargāja Dailes teātri un likvidātori gadiem ilgi palika atalgotos amatos, ar Eduardu Smilģi kā galveno režisoru. Dailes teātrī viss ritēja tālāk bez pārmaiņām.

Nacionālā teātri lielākas pārmaiņas izskatījās neizbēgamas. Jau pirms apvērsuma teātris bija sadumpojies pret direktoru Artūru Bērziņu. Direktoram piedēvējot kājminamo domāšanu, mākslinieki pieprasīja izglītības ministrijai viņa aiziešanu. Uz rudeni tomēr aizgāja tikai drāmaturģs Freinbergs, bet viņa vietā izplētās lielais un gaļīgais Valdemārs Zonbergs. Zonbergs mēdza stāstīt, ka viņš paglābis direktoru un paglabājis to Nacionālā teātrī savām vajadzībām. Valdemārs Zonbergs bija ļoti diplomātisks, ļoti veikls un daudzi viņu uzskatīja par ļoti gudru.

Vienīgi Nacionālā operā uz rudeni parādījās jauns direktors — Nikolajs Vanadžinš, kas sevi dēvēja par profesoru, godīgi spēlēja ērģeles, labprāt „nika” dienām un naktīm, bet operu un operas teātra darbus nepazīna nemaz.

Uz rudens pusi sāka izskatīties, ka Jēkaba Poruka minētais mazais mākslas kabinets pie apvērsuma valdības sastāvā tikai no mūziķiem un domāts mūzikas mākslas atdzimšanai.

Lielākas un radikālākas pārmaiņas notika visur, kur Vardonim bija radikāli padomdevēji.

— Laiks noskaidros? — Jēkabs Poruks bija saīdzis arī pie otrās Pomāra pudeles. — Vai laiks nav noskaidrojis Jāzepa Vitola padarītos darbus? Kas spēj ieņemt viņa vietu? Šņegas?

— Neviena nav neaizstājams, — ieminējās.

— Izņemot taisnību, — viņš atrūca.

— Arī taisnība mainās, — piezīmēja. Pat patiesība spēj apgriezties un apsviest kažoku uz āru.

Ar manu piezīmi pie sarkanvīna sākās strīdus, kas bija par gaļu, lai atstāstītu. Ar Jēkabu Poruku mēs tomēr šķirāties kā draugi. Viņš vēl piederēja pie pagātnes un iepriekšējās dekades aizspriedumiem.

Dzīvā gara attīstību uz mūsu planētas zinātne mēdz sadalīt laikmetos. Laikmetus nosaka akmens, bronzas, dzelzs, atomu, vai citas izejvielas ieroči, ar kā palīdzību iznīcinot cilvēkus, dzīvais gars cēla cilvēcei labāku nākotni. Laikmetus savukārt mēdz sadalīt kultūrās, bet kultūras — gadsimtos. Īsāki periodi cilvēces attīstībai oficiāli neeksistē.

No personīgiem piedzīvojumiem zinu, ka tas nav pareizi un ka katram gadu desmitam ir savs šablons. Ne vien atsevišķu ļaužu galvās, bet visas cilvēces domās un darbos katra šī gadsimta nodzīvotā dekade bijusi tik pretešķīgi savdabīga, ka būtu grēks tās sabūzt vienā kulītē ar uzrakstu — 20. gadsimtenis. Katra dekade ir bijusi patstāvīga un visai savdabīga savā garā.

Arī Rīga mainījās pa dekadēm. Citādi domāja un izturējās arī rīdzinieki katrā jaunā gadu desmitā. Ar divdesmitgadīga jauneklā prātu cilvēks nevar iedzīvoties četrdesmit gadu virietībā. Lēcienam no šī gadsimta divdesmitiem uz četrdesmitiem kultūrālā pasaule nebūtu pārdzīvojusi bez atmišķēšanās trīsdesmitajos gados. Arī Rīga — ne. Ar divdesmito gadu brīvības kārī četrdesmitos Rīga būtu pazudusi un nolīdzināta ar zemi.

Pazūd, kas neprot un nespēj mainīties dekadēm līdzī. Četrdesmitos pazuda daudz cilvēku. Ir pazuduši arī daudzi, kas vēl nav miruši.

Rīga dzīvo un dzīvos arī turpmāk katrā dekadē jaunu dzīvi. Tā rit vēsture. Apvērsums Latvijas pavasara naktī bija dabisks trīsdesmito gadu dekares posms, bez kā vēsture nevarēja iztikt. Ne Kārlis Ulmanis to vadīja un izgudroja, bet jaunās dekares vielu maiņa Eiropas smadzenēs izbidīja Kārli Ulmani kā lielu un traģisku figūru mūsu zemes vēsturiskām nākotnes vajadzībām. Iemeslu bija daudz un tie bija dažādi. Kādreiz tos objektīvi atstāstīs vēsture. Es nevaru būt objektīvs, jo negribu izlikties. Es tolaik vēl biju dzīvs. Varu stāstīt tikai to, ko personīgi redzēju, sajutu un iedomājos.

No pagātnes dažam cilvēkam ir grūti atkrafīties. Trīsdesmito gadu vidū Rīgā bija daudz ļaužu, kas pavasara nakts apvērsumu uzskatīja par kaut ko nedabīgu.

Arī Alberts Kviesis, Prezidents ar lielo P, ko likums paredzēja tikai valsts vadītāja titulim, iedomājās, ka paliekot savā vietā Rīgas pilī, viņš spēs saglabāt kādu daļu no iepriekšējās dekares uzskatiem un tās morāliskām atliekām. Kā ilggadīgam tiesībniekam, tiesnesim un Tiesu palatas priekšsēdim asinīs viņam bija iestrēgusi likumu nelokamības izjūta. Viņš domāja, ka bez viņa kā likumīgi ievēlēta valsts prezidenta piekrišanas nav ne grozāmi, nedz papildināmi valsts likumi!

Albertu Kviesi pēdējo reizi satiku Viļa Ķuzes šokolādes fabrikā.

Trīsdesmitie locīšanās gadi jau bija iegājuši četrdesmito varmācībā. Bagātās saldumu fabrikas pamatlicējs, konditors Vilis Ķuze bija miris padomju deportācijas lopu vagonā. Šokolādes ražošanu turpināja viņa znots, sociālpolitiķis Rūdolfs Veidemanis. Citu mantinieku nebija. Nacionālās operas baritons Jūlijs Muške, kas apprecēja Ķuzes meitu Veltu, arī bija deportēts kopā ar sievu un mazmeitiņām Intu un Viju. Bez sentimentālas atvadišanās no sāpēs mirušā vectētiņa meitenes pazuda līdz ar vecmāmiņu un vecākiem lielajā kaimiņvalstī aiz Vecgulbenes. Vecgulbenē izbeidzās Viļa Ķuzes

deportācija. Fabrikai tik ir bija īpašnieku, kā meita Erna un viņas dzīves biedrs.

Vilis Ūze augsti vērtēja sociālpolitika intelligento līdzdarbibu fabrikas vadībā jau tūdaļ pēc viņa ieprecēšanās īpašnieku ģimenē. Rūdolfs Veidemanis bija aktīvs sociālu darbu darītājs no agras jaunības. Pirms viņš caur mīlestību iestīga šokolādē, Veidemanis vadīja Darba ministrijas sociālo departamentu, braukāja pa darba konferencēm ārzemēs, palīdzēja radīt sociālo Raiņa klubu un gadiem ilgi darbojās Dailē teātra sociālā direkcijā. Viņa vadībā Ūzes fabrikas strādniekiem izveidojās sirsnīgas sociālās un sabiedriskās attiecības ar darba vietu. Arī šokolādē ieprecējies, Veidemanis neapsika darba priekšā, bet pabeidza tieslietu studijas un pēc nesociālā apvērsuma Latvijas valdībā uzņēmās lektora pienākumus Komerccinātņu institūtā. Pēckāra bēgļu laika bezdarbību D. P. nometnēs viņš uzvarēja kā juriskonsults pie IRO.

Augumā neliels, bet slaidis un neaptaukojies, ar izteiktu dziņu sekot laikmetam un neiesūnot pagātnē, Rūdolfs Veidemanis bija lielu un mazāku ļaužu allaž iecienīts. Visur viņš iederējās. Strādnieki viņu cienīja kā darbīgu sociāldemokrātu, bet kapitālisti kā bagātas fabrikas direktoru. Savu cieņu viņš prata uzturēt arī pie okupācijām.

Tik daudzus un tik diži ar ordeņiem apkārtus kāšukrusta okupācijas ierēdņus, kā šokolādes fabrikā pie Veidemaniem neesmu redzējis vienkopus ne pirms, nedz pēc tam un nekad arī vairs neredzēju. Šokolādes ražošana prasīja sakarus un sakari prasīja svētkus. Fabrikas svētku galds lūza no iezemiešiem okupācijā aizliegtiem gardumiem. Sabiedrisko noskaņu noteica sakautās Francijas vīni un konjaki.

Kaŗš austrumu frontē tuvojās izmisumam. Lielajās un bagātās viesībās jutos kā viduslaiku klasiķis mēra laiku ballē.

— Paiesim sāpus, — aiz elkoņa mani saņēma bijušais dziedātājs, Nacionālās operas direktors un Latvijas valsts prezidents. — Tikko atnācu, bet runāties negribas. Pasēdēsim kopā, kur mazāka burzma.

No pasēdēšanas kopā ar Albertu Kviesi man iznāca saustaīts piedzīvojums.

Sameklējuši un kopā sanesuši divus krēslus, sēdējām neliela kambara stūrītī. Bez runāšanās Alberts Kviesis neiztika. Viņš sēdēja ar muguru pret viesībām un izlikās nopietni de-

batējam ar mani, taču viņa mugura bija pārāk labi pazīstama. Katrs desmitais garāmgājējs pie tās apstājās un gribēja parunāt. Katrs atnesa jaunu sarunu vielu. Sarunas lēkāja pār spraugām un lidoja pāri kalnājiem.

Kāšukrusta kaŗaspēkam sabrūkot, arī latviešu leģions sen bija atstājis Volchovas purvus. Katru dienu dzirdēja vēstis par jauniem ielenkumiem un vācu frontes iztaisnošanu ar atkāpšanos. Uzticība vācu armijai bija zudusi. Ļaudis prātoja, kurp bēgt, kad „draudzīgā sarkanarmija” atkal tuvosies Rīgai. Smagas un sāpīgas bija atmiņas par sarkano draudzību pirms dažiem gadiem. Otru reizi neviens negribēja ciest baigā gada šausmas. Katrs domāja par bēgšanu.

— Es nebēgšu! — vairākas reizes šokolādes fabrikā bija spiests norādīt bijušais valsts prezidents. — Mans pienākums ir palikt šeit. Jums, jaunajiem, ir citādi — jums jābēg, kurp var un kur jums ļauj dzīvot. Man jāpaliek Latvijā. Gribu gulēt mūsu zemē.

Uzticība vācu civilai varai katram iezemietim bija pazudusi jau okupācijas pirmajās dienās. Ar izsalkušu varas kāri bez kautrības tā tūdaļ nospieda tautu un zemi.

— Nē, ģenerāldirekcijā iekļauties nespēju, — sacīja Alberts Kviesis, kad aiz viņa muguras apstājās Oskars Dankers ar kailo galvu un atgādināja sen piedāvāto goda amatu ar tieslietu ģenerāldirektora algu.

Oskars Dankers, pirms repatriējās uz Vāciju, bija ģenerālis un desmit gadu komandēja Kurzemes divīziju Liepājā. Viņš nopelnīja arī Lāčplēša ordeni, bet sen pirms tam. Kā pulkvedis-leitnants viņš ieradās Liepājā trīs angļu kuģos un no Tallinas sev atveda līdzī Ziemeļlatvijā saformēto 3. Jelgavas kājnieku pulku. No Mežotnes kņaza Līvena krievu bataljoniem Dankers pārņēma Liepājas garnizonu un Kārļa Ulmaņa vadītās pagaidu valdības apsardzību. Uz sabiedroto pieprasījumu dzelzdivīzija Liepāju bija jau atstājusi. Kauju neiznāca, bet — ordenis.

— Tā nedrīkst būt jūsu pēdējā atbilde, prezidenta kungs, — Alberta Kvieša noraidījumu šokolādes fabrikā savukārt atraidīja bijušais ģenerālis. — Apdomājiet! Es lūdzu jūs no visas sirds.

Oskaram Dankeram bija gaiša galva ne vien ārēji. No repatriācijas uz Vāciju to kopā ar kāšukrustu atkal uz Latviju rerepatriējis, cienījamais kaŗavīrs no visas sirds pūlējās iz-

veidot vācu austrumu ministrijas paspārnē iezemiešu pašpārvaldi tā, lai tai uzticētos ne vien okupanti, bet arī iedzimtie iezemieši. Pirmā ģenerāldirektora jeb pašpārvaldes vadītāja vietu viņš pieņēma tikai tad, kad Alberts Kviesis no tās katēgoriski atteicās. Uzdevums nebija viegls. Bijušo prezidentu ar draudiem uz to nevarēja piespiest. Bijušam ģenerālim tas nebija vieglāks. Agrākais valsts prezidents un Tiesu palātas loceklis darbojās pie viņa tikai tieslietu juriskonsultācijā, bet viņa vārds bija tik svarīgs, ka to vajadzēja ievilkt ģenerāldirektoru sastāvā.

— Ir jau taisnība, ka tautā pret ģenerāldirektoriem nav cieņības — turpināja pašpārvaldes vadītājs, — bet mēs varam mīkstināt okupācijas smagumu un mums tas jādara. Mēs nedrīkstam atteikties. Prezidenta kungs, lūdzu pārdomāriet savu atbildi! Ja jūs atsacīsities, par tieslietu ģenerāldirektoru viņi iecels kādu savējo, vai arī kādu, kam nav ne jēgas par tiesām un likumiem. No tā cietīs visa tauta. Neatsakieties, es lūdzu.

— Nevaru neatteikties, — mierīgi atbildēja Alberts Kviesis. — Likumiem taču vairs nav nekāda spēka un tiesām nav nozīmes. Esmu daudz domājis. Nevaru.

Aiz bijušā prezidenta muguras šokolādes fabrikā apstājās un laiciņu pakavējās daudz dažādu ļaužu. Visus nevaru vārdā saukt, visus nepazīnu un dažu, ko pazinu, negribas atcerēties. Dažs bija arī uzvarētās Francijas šķidro gārdumu stiprākā ietekmē.

— Prezidenta kungs, — viens no viņiem pārliecās pār Alberta Kvieša plecu — pie kliķes mēs tik traki nedzērām, ko?

— Kā nu kurš, — atsaucās uzrunātais un izlikās sevišķi ieinteresēts sarunā ar mani. Tas neko nepalīdzēja. Cilvēks neatkāpās, bet kļuva tik uzbāzīgs, ka piespieda Albertu Kviesi lēni piecelties un atiet sāpus. Pienācējs apsēdās viņa krēslā. Man bija jāklausa nostāsti par kliķi, kas Albertu Kviesi izsēdinājusi no Rīgas pils un prezidentu pārvērtusi advokātā.

—... bet ļaudis, kam kliķe bija saliekusi muguru, vēl šodien neprot atšķirt prezidentu Ulmani no prezidenta Kvieša, — sūdzējās viens no tiem, kas Albertu Kviesi tikko bija izsēdinājis no krēsla.

Jaunajam sarunu biedram norādīju, ka Alberts Kviesis bija valsts prezidents, līdz viņa pilnvaras izbeidzās un ka pēc sat-

versmes noteikumiem vairāk nekā divus trīsgadīgus periodus pēc kārtas viens prezidents Latvijā nevarēja palikt. Alberts Kviesis tāpat nebija izsēdināts. Sak', varbūt kliķe gribeja, bet Vadonis nevēlējās sēsties prezidenta vietā, pirms Kviesim neizbeidzās likumīgais laiks.

Mans aizrādījums neko nelīdzēja, sarunu biedrs to pat nedzirdēja. Pēdējā nacionālā valdība un Vadonis viņu bija nokaitinājis. Viņš nepārtraukti runāja tikai par kliķi un iedomājās, ka arī Albrets Kviesis būtu kliķes pazemots upuris. Franču konjaka ietekmē viņš neklausījās manās pretrunās un arī man bija jābēg.

Tālumā aiz trīs plaši atvērtām durvīm pamanīju Aleksandra Klinklāva eleganto stāvu un izgudroju, ka man ar viņu steidzīgi jārunā.

Tā bija ļoti laba doma. Ar Rīgas finanču pils autoru pie mēru laiku balles galdiem pastāvējuši, kopīgi devāmies uz viņu māju. Tur turpinājām lielās viesības divātā pie liela ābolu groza ar pudeli vidū, Rīgas iecienītais amata meistars arhitektūrā Aleksandrs Klinklāvs bija atkal precējies un sievu paņēmis tik pārmērīgi glītu, ka aiz greizsirdības neļāva to modināt. Nevienam tas nekaitēja, kaut arī man nākošā rītā sāpēja galva. Vilies cerībās nakts vidū redzēt architekta daiļo dzīves biedri, ko Nacionālā teātrī katrs drīkstēja skatīties kā Irmu Graudiņu, pie Klinklāviem apēdu vienu ābolu par daudz. No ābola sāpēja galva, bet pie galvas sāpēm vācu okupācijā katrs cilvēks bija pieradis. Galvai sāpot, okupācijas smagumi izlikās vieglāki.

Ar Aleksandru Klinklāvu saticies, aizmirsu Albertu Kviesi. Arī pēc tam nekad vairs nesatiku bijušo valsts prezidentu.

Prezidents Kviesis tomēr mani vēl pārsteidza. Laikrakstos parādījās ziņa, ka viņš uzņēmies tieslietu ģenerāldirektora vietas izpildīšanu. Nedaudz vēlāk lasīju arī, ka Kviesis ar kuģi Monte Roza braukšot drošībā no Rīgai pārāk tuvu dārdošiem kaujas lielgabalu grāvieniem.

Prātīgs cilvēks, nodomāju. Pazūd, kas neattīstas dekadēm līdzī. Ir labi, ka Alberts Kviesis grib iedzīvoties jaunā laika prasībās. Kā tieslietu ģenerāldirektors viņš, patiesi, varbūt spēja ar likumiem mikstināt okupācijas nelikumības. Un kāda

nozīme viņam palikt Rīgā, kad atkal uzvelsies komūnisma deportācijas un aresti? Savā zemē viņu neatstās. To garantēja kaut isais ģenerāldirektora v. i. amata sprīdis. Bija labi, ka Alberts Kviesis pēc mēra laiku viesībām mainījis domas.

Skaidrā pārliecībā savu zemi nekad neatstāt Alberts Kviesis pēdējo vasaru dzīvoja tēvu tēvu mājās — Penkules pagasta Vecvaģarēs. Arī no vietas izpildīšanas pie ģenerāldirektoriem viņš atkal bija atbrīvojies. Tēvu tēvu mājās laukos viņš gribēja sagaidīt savu likteni. Augusta pirmajās dienās Oskars Dankers viņu tomēr izsauca it kā uz liktenīgu iezemiešu pašpārvaldes sēdi. Sēde arī kļuva liktenīga Albertam Kviesim. Tās laikā sarkanarmija Rīgai atgriezta Penkules pagastu un Vecvaģares mājās.

Ziņa, ka sieva Elza Kviesis tomēr paspējusi izbēgt un atrodas Liepājā, droši vien, ietekmēja bijušo prezidentu paklausīt bērnu lūgumiem un bēgt no terrora un drošas izsūtīšanas.

Bija apmācies, drūms, pelēks rudens rīts. Ar mazdēlu Albertu pie vienas un ceļa sāni otrā rokā, prezidents sekoja vedeklai Līdijai un mazdēlam Aivaram pār mīlās Daugavas ūdeņu spraugai pārvestu laipu kuģi uz svešumu. Līnāja. Sejas bija slapjas arī Daugavas krastā palikušiem prezidenta dēliem. Dēli bija veselīgi pieauguši vīrieši. Okupācija tiem neatļāva kāpt uz bēgļu kuģa ne tēvu, nedz bērnus pavadīt. Ka neaizbēg! Veselīgie iezemiešu jaunekļi vēl varēja noderēt aizsardzības valnī pret sarkaniem tankiem, kad bēgs pēdējais kāšukrusta ierēdnis ar ordeņiem.

Uz Monte Roza bija trokšņaina kņada. Pat mazie bērni jutās noguruši, kad satraukto ļaužu pūli un lielā kuģa gaiteni haosā beidzot atrada viņiem un vectētiņam paredzēto kabīni.

— Nevienam nebija viegli atstāt dzimteni, — rakstīja man Līdija Kviesis — bet manam vīram tas bija vissmagāk. Viņš to darīja pret savu sirdsapziņu un pienākuma izjūtām. Viņš ļoti cieta. Mēģināju viņu uzmundrināt, ka drīz brauksim atpakaļ, bet Alberts Kviesis tikai drūmi pakratīja galvu. Daudz mēs nerunājām —

nebija ko runāt, nevarēja runāt. Bērni gulēja. Mēs klu-sējām. — Mans pienākums tomēr bija palikt Latvijā, — pēkšņi un bez kāda iemesla sacīja prezidents. Man ne-bija vārdu, ko atbildēt. Caur kabīnes lūku skatījos mā-koņos. Aiz mazā lodziņa bija dzirdama Daugava. Monte Roza ievilka tauvas, gatavojās ceļam. Gribējās raudāt, bet sirds bija tik tukša, ka acīm pietrūka asaru. Gribējās atbalstam saņemt vīra tēva roku. Alberts Kviesis sēdēja pats sevī sabrucis. Kuģa ārsts konstatēja nāvi no sirds-triekas — 9. augustā, pulkstens 3.45 pēc pusdienas. No Bolderājas mūsu vectētiņu aizveda atpakaļ uz Rīgu. Man ar bērniem vienai pavēlēja turpināt ceļu. Mirušo valsts prezidentu, dēliem Viktoram un Ērikam klātesot, apbe-dija Rīgas Meža kapos 11. augustā.

Bija 1944. gads. Seniem pienākumiem uzticīgā sirds bija aizkavējusies gadu desmitu tecējumā. Alberts Kviesis ne-spēja iedzīvoties trīsdesmitos un nespēja pārdzīvot četrdesmi-tos gadus. Pazūd, kas neattīstas dekadēm līdzī. Sirds sāpes un sirds spēki, kā redzams, nav dzejiskas romantikas iz-gudrota fraze. Pēdējā dzīvā Latvijas valsts prezidenta sirds piepildīja viņa pēdējo vēlēšanos — Alberts Kviesis Latviju neatstāja.

Sirds ir spēcīgs dzenulis cilvēka krūtīs. Ar smadzenēs ie-augušo likumības izjūtu, Alberts Kviesis pēc dēla Viktora beigu eksāmena Konservatorijā būtu nostājies pret Latvijas satversmes likuma laužējiem. To ieteica arī uzticīgais adju-tants pulkvedis Eduards Kuplais. Sirds neatlāva. Sirds zināja, ka velti tiks izlietas pašu ļaužu asinis un velti nopostīta zeme. Prāts nezināja, bet sirds zināja, ka uznākusi jauna dekade.

Smadzenes teica — valsts bijušam prezidentam nav vietas naidnieku pārvaldītā iezemiešu pašpārvaldē. Neatsakies — sacīja sirds — ir citi laiki: kaut nedaudz, bet spēsi aizstāvēt taisnību. Nedaudz ir daudz vairāk kā nekas.

Prāts un piedzīvojumi ar neapgāžamu loģiku norādīja, ka pēdējam Latvijas valsts prezidentam nepalikt savā zemē un negulēt dzimtenes smiltīs. Sirds uzvarēja prātu un loģiku. Sirds neprot skriet un mainīties dekadēm līdzī. Sirds noveco.

Latvijas valsts prezidents dzīvoja klusi un atturīgi. Ar viņu man neizdevās satikties nedz operā, nedz tramvājā, nedz arī kopīgi pasēdēt kanālmalā pēc manas režijas Kalnu dziesmā. Nezināju, ko viņš domā un jūt.

Novecojuši un laikmetam atpalikuši man šķita daudzi, bet jo sevišķi — Anna Rūmane-Ķēniņa, kad satikāmies iepretim Brīvības piemineklim. Nevarēju viņu pat izprast. Viņa nāca no rakstnieku un žurnālistu apvienotās sēdes un bija tā sašutusi, ka cienijamo dāmu pierunāju izdzert krūzīti stiprās turku kafijas Otto Švarca Operas kafejnīcā. Ar Švarca saldiem cepumiem cerēju padzīt viņas rūgtumus.

Apvienotā sanāksmē bija likvidēta vecā Rakstnieku un žurnālistu arodbiedrība, ar Siguldas pili un Rīgas Vaļņu ielas Amatu namu īpašumā. Vecā biedrība ar visiem īpašumiem pievienojās jaunajai, tikko divi gadījumus padzīvojušai nabaga mācai — Latvijas preses biedrībai. To prasīja jaunais laiks un Alfrēds Bērziņš. To saprata arī Anna Rūmane-Ķēniņa. Viņa lasīja avīzēs visādās valodās un zināja, kā laiki mainās.

Vecais raugs no viņas rūga sašutumā par to, ka jaunā Preses biedrība ar prieku sev pievienojusi visus vecās arodbiedrības īpašumus, bet gribējusi atteikties no Emīļa Melngaiļa.

— Melngailis esot nesaticīgs, pretīga rakstura un sabiedriskā dzīvē neiederīgs cilvēks, — stāstīja cienītā kundze, mazo, uzpirkstenim līdzīgo turku kafijas krūzīti no lūpām atņemot. — Viņu grib strīpot no preses biedrības biedru sarakstiem.

Emīls Melngailis nebija sabiedriski patīkams cilvēks, bet — spēcīga un dzīva personība. Turpinot Jurjānu Andreja atziņas tautas mūzikā, Melngailis pabārstīja daudz jaunu bagātību mūsu koru dziesmās. Mūzikim dzīve nav viegla. Lai panāktu gribēto, Melngailis nepazīna sabiedrisku šķēršļu. Savam uzdevumam mūzikā viņš kalpoja bez sabiedriskiem aizspriedumiem.

Jēkaba Vitoliņa rediģētā Mūzikas Apskatā man iznāca rakstos saskrieties ar Emīlu Melngaili un Jēkabu Poruku. Polēmiku izsauca mana sajūsma par Vilhelma Furtvenglera diriģēto Čaikovska Ceturto simfoniju Berlines Filharmonijā. Čaikovska saldo patētiku nebiju un neesmu dzirdējis varenākā priekšnesumā. Furtvenglera spēcīgā personība it kā papildināja Čaikovski. Sajūsmā biju uzrakstījis, ka lielā diriģenta gars un asinis ielēja jaunu dzīvību Ceturtās simfonijas skeletā. Skelets izsauca strīdu.

Skelets ir dzīvs, ja to klāj miesa un asinis. Nošu raksts izskatās kā uz papīra izmētāti kauliņi, bet atskan kā dzīvs, ja iemiesojas atskaņotājā. Mūzikas autoru fantāzijas parasti pārsniedzas viņu instrumentālām atskaņotāju spējām. Autora darbu atskaņošanai ir nepieciešams meistars, kas uz viņa radītiem pamatiem ceļ dzīvību. Raksts ar sazimētiem nošu kauliņiem dzīvo arī pēc simtiem gadu, ja dzīvs mākslinieks tam nodod sevi un savu izpratni. Bez labiem kauliem nav laba ķermēja. Bez skeleta nav nevienas dzīvas radības. Skelets ir pamats arī gara radījumiem. Ir cilvēki, kas savu miesu tā pārbaro, ka zem tauku kārtas skeletu vairs nevar saredzēt. Ir atskaņotāji, kas ar sava gara taukiem pārklāj arī skaņražā radīto pamatu. Tas ir diletantisms, par to nerunāju. Mākslinieks neaizklās, bet caur sevi atklās autora radītā skeleta dzīvīgo vērtību.

Man tas izlikās pavisam skaidri, bet Melngailis un Poruks saskaitās. Viņi bija autori un skaņraži. No atmiņas ir izgājis, ko Mūzikas Apskatā man acīs lēja Jēkabs Poruks. Smadzeņu rievīnās sēž tituli — mūzikas burlaka, dziedošais bokseris, skaņu kropļotājs, dziesmu izvarotājs, koncertu avantūrists, ar kuņiem mani pagodināja dižais Melngailis, kad biju atbildējis — starpība starp skeletu un partitūru ir tikai tā, ka skelets grab, bet nošu papīrs — čab.

Emīls Melngailis prata runāt un rakstīt kā neviens cits. Viņam bija daudz īpatnēju izteicienu, īpatnēja teikumu uzbūve un pat ortografija. Viņam vēl dzīvam esot, es neuzdrošinātos rakstīt viņa vārdu — Emīls ar garumzīmi. Viņš iedomājās, ka ir Emīls un garumzīme izsauktu asas pārrunas. Lai ar viņu nestrīdītos, arī Cēsis un Cesvaine, viņam klātesot, būtu jāraksta — Caesis un Caesvaine. Emīls Melngailis bija liels īpatnis. Katra satikšanās ar viņu palika atmiņā. No Annas

Rūmanes-Ķeniņas sapratu, ka to zina arī Aifrēds Bērziņš un baidās satikties.

— Bet Bērziņam ir taisnība, — sacīju. — Ar Melngaili biedros Preses biedrībā būs gaiļu cīņas. Viņš pat ministram knābs sekstē. Tas tagad neder...

Man iešāvās prātā, kā Melngailis komandēja paša saaicinātos viesus Māras baznīcā, kādu no saviem jubilejas koncertiem mēģinot.

— Ei, tu tur apakšā pie altāra, kas tu tāds esi? — viņš bija pārliecies pār ērģeļu luktas aizžogu. Mati dižajam skaņradim bija izspuruši, apkakle savēlusies kā parasti. Saburzīts svārku stūris karājās no viņa gaļīgiem sāniem pāri balkona malai.

Melngailis arī izskatā, valodā un apģērba nevižībā bija tiešs pretstats gludi sasukātajam un konvencionāli glītajam Bērziņam. Savstarpējā antipatija bija dabīga parādība.

— Vai es tev liku tur sēdēt? — bārās Melngailis ar savu ciemiņu baznīcā, visiem dzirdot. — Ej tūdaļ kreisajā sānu korē un paklausies, vai tur dzird manus altus. Un, Vitoliņ, kur tu sēdi? Jēkabs Vitoliņ, vai tu nedzirdi, ka tevi sauc? Palien zem ērģelēm un saki, kā tur skan. Vai saprati? Es vēlreiz atkārtosū Lūgšanu. Vai Ćirulis arī ir kaut kur redzams? Nupat taču vēl bija. Ko? Aizgājis, kad viņa man tieši vajaga? Ak, cilvēki, cilvēki! Mūzika viņiem bijusi, nebijusi! Nekādas jēgas! Katrs domā tikai par sevi. Kā skan koris, tas viņiem viss viena alga!

Anna Rūmane-Ķeniņa bija gudra sieviete. Viņa bija daudz ceļojusi un daudz studējusi, strādājusi arī Parīzē pie Francijas ārlietu ministrijas vadot politisku mēnešrakstu Revue Baltique, un aktīvi dzīvoja laikam līdzī politikā, ir mākslās un prātniecībā, bet daži sūkumi viņā bija ieperinājušies no vecām parašām. Viņa cienīja cilvēku un cilvēka personību pāri savām personīgām attiecībām un simpatijām pret to. Savā laikā Rūmane-Ķeniņa atteicās pat no kaklā karamā Trīszvaigžņu ordeņa, jo ordenis nebija piešķirts cilvēkiem, kurus viņa uzskatīja par personībām mūsu kultūrā. Viņa bija arī atteikusies no goda iekļūt Latvijas preses biedrībā, ja tur nebūšot Emīļa Melngaila. Ar draudiem viņa bija panākusi, ka Melngaili nesvītro un nepadzen.

— Bet par ko tad jūs vēl dusmojaties? — jautāju izbrīnā, kad uzzināju viņas uzvaru.

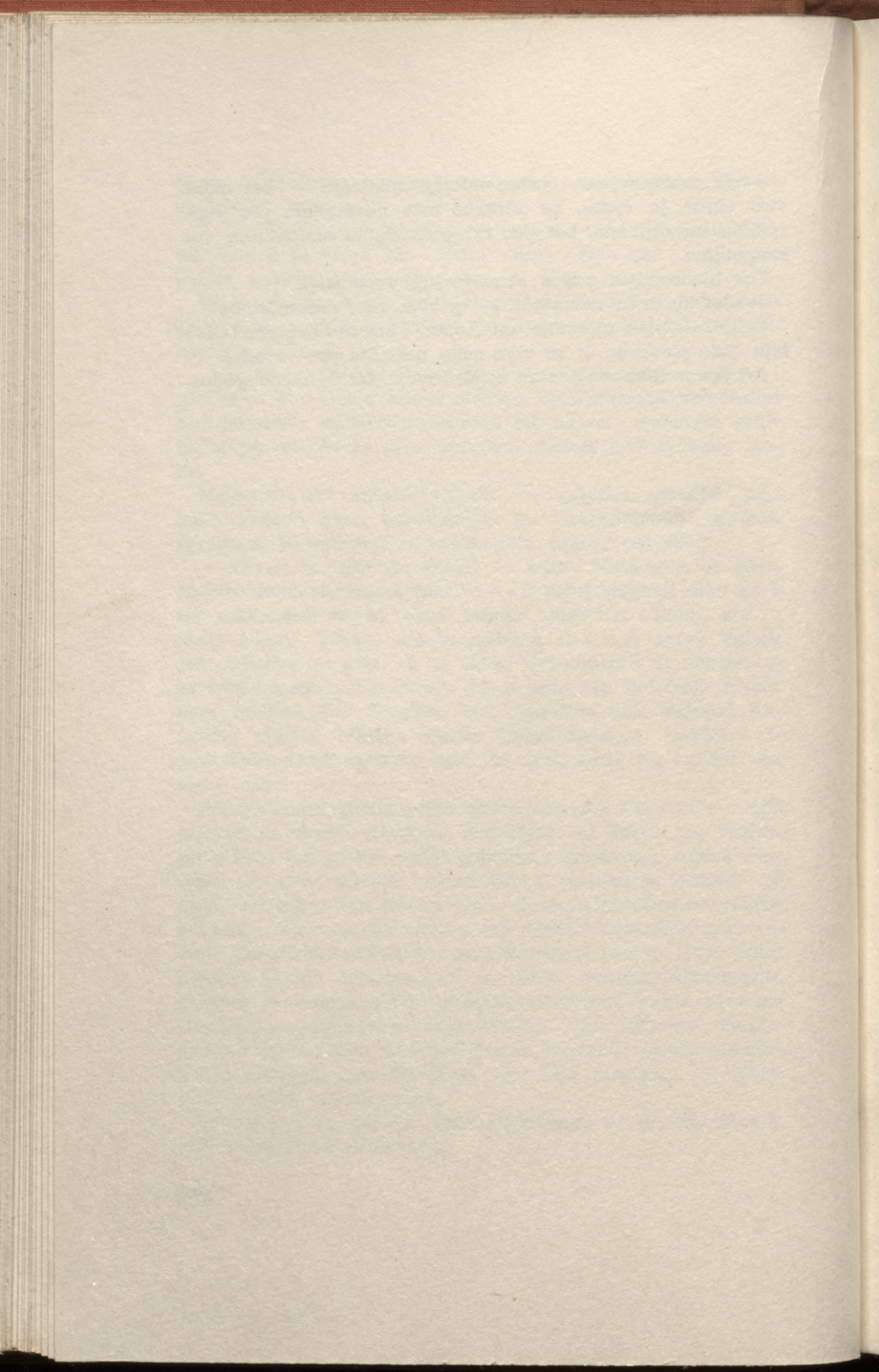
— Es nedusmojos, — viņa mierīgi atbildēja — bet mani viss vārās, ja redzu, ka cilvēkus mēs nevērtējam pēc viņu spējām un darbiem, bet pēc tīri personīgām antipatijām vai simpatijām.

Tas trīsdesmitos gados skanēja ļoti vecmodīgi.

— Bet jūs taču uzvarējāt, — gribēju viņu uzmundrināt.

— Ko? — viņa atjautāja, un Annas Rūmanes-Ķeniņas balsij bija tāda pieskaņa, it kā viņa neko nezinātu par tagadni.

Ari Anna Rūmane-Ķeniņa nepārdzīvoja četrdesmitos gadus.

III.

ATDZIMŠANAS DZIESMA

J jaunā dekade auga augumā. Pēc pavasara nakts pienāca vasara. Vasarās Rīga izbrauca uz Jūrmalu un vārtījās liedagu baltajās smiltīs. Apaļākie Rīgas pilsoņi starp smiltīs ieraktiem pāļiem izstiepa nelielu tīklu un rītos lēkāja ap to, spēlējot volejbolu.

Ļoti apaļš fiziskā konstrukcijā bija cienījamais aktieris Jānis Osis, vēl apaļāks Rūdolfs Bērziņš, dziedātājs bez darba. Norādījumi uz apaļošanos bija arī Robertam Lapsiņam no iekšlietu ministrijas preses nodaļas. Viņu vidū allaž slaidi izskatījās bijušais aktieris Augusts Kronbergs no dāmu konfekciju veikala Brīvības ielā. Četratā viņi nodibināja volejbola vienību, bet lai tā būtu spēles spējīga, mēdza piesaistīt palīgus. Ja saulainā rītā gadījās būt Majoru liedagā, arī es lēkāju volejbolu.

Biju nosvidis un satraukts. Bumba nāca pāri tīklam tieši turp, kur nebija nevienas rokas. Bumba bija jācīp. Tas piederēja pie spēles noteikumiem. Ar izstieptu delnu lēcu slīpi uz sāniem. Tikpat slīpi man pretim lēca Jānis Osis. Viņš atsitā bumbu un mani. Es pakritu un uz manis Jānis Osis. Ali gulējām saulītē, šņācot no lēciena piepūles, kad pamanīju varen glitas akselbantes. Tās rotāja greznu aizsargu virsnieka ģērbu. Akselbantes mirdzēja saulē kā sudrabs un tuvojās volejbola vienībai.

— Mans vārds Pēteris Ašaks, — sacīja nācējs, pie Jāņa Oša un manis saulītē apstājies.

Pēteris Ašaks bija maza auguma, paresns un grumbainv, vecīgu, pamocītu seju. Man kājās pieceļoties, viņa akselbantes palika tālu zem manis.

— Vai drīkstu jūs traucēt? — apģērbtais pieklājīgi jautāja neapģērbtajiem.

— Nē, — viņam nepieklājīgi atbildēja Jānis Osis. — Mēs spēlējam volejbolu.

— Bet lieta ir svarīga, — neatlaidās aizsargu virsnieks.

— Tad pienāciet atkal, — Jāni Osi viņa akselbantes nespēja ietekmēt.

Man bija mikstāka sirds un apnicis lēkāt ap tiklu.

— Netici viņam, — mani pamācīja draugs Osis, kad atvadījies un pārsviedu peldmēteli pār plecu. — Tas ir no nepdāvināto aktiešu sugas. Viņam ir putniņš galvā!

Jānis Osis maldījās. Tas nebija putniņš, bet liels un varens ērglis, ko mazais Pēteris Ašaks man atklāja pie jūras.

— Būs nepiedzīvots notikums, kāds pasaulē vēl nav redzēts, — viņš deklamēja. — Plašā vērienā Roberts Kroders tvēris Atdzimšanas dziesmu. Monumentāli! Nav citas vietas, kā Esplanādes laukums, kur to varētu uzvest. Lieliski tēli, koŗu masas, dejas, orķestri... Skatuvi jau ceļ. Jānis Muncis vada izbūvi. Viņš būs arī režisors. Es saku, tas būs visgrandiozākais laikmeta inscenējums ar Holivudas vērienu. Nauda jau nāk no visām malām.

Pēteris Ašaks pie jūras tik lieliski runāja, ka netiku pie vārda, pirms nebiju uzaicināts Esplanādē dziedāt mazu patriotu ar Holivudas vērienu.

Mazam patriotam man Esplanādes laukums izlikās par lielu. Kā to piepildīt ar vienu balsi? Cik pazinu Robertu Kroderi, arī viņa drāmaturģija man šķita pārāk izplūdusi. Brāji Kroderi visu darīja ar izplūdušu patētiku. Un no Jāņa Munča man bija bail...

Pārāk daudz biju dzirdējis par žilbinošo dekorātoru režijas darbos. Teātru aprindās cirkulēja sauklis — Munča briesmas.

Pasadēnas koledžā dažus gadus dekoratīvo mākslu pastudējis, no Amerikas Jānis Muncis atgriezās ar Holivudas režisora vainagu. Nacionālais teātris viņu tūdaļ saistīja Aspazijas jaunās Velna naudas un Meterlinka Zilā putna režijai un inscenējumam.

Teorētiski spriežot, es nevaru būt bijis klāt Velna naudas mēģinājumos. Chronoloģija, Velna nauda un manas gaitas kaut kā nesaskan, bet — —

— — es sēžu Nacionālā teātra skatītāju zāles dibena krēslos. Zāle ir tukša un puskrēslā. Piektā vai ceturtdā rindā redzu Aspazijas lielos, izspurušos matus kā lauvas ēnu pret gaišo skatuvi. Viņai blakus mirdz Jāņa Munča kailais pakausis, ar

melnu raga brillu ietvaru galiņiem virs ausīm. Muncis bieži pagriežas profilā pret Aspaziju un kaut ko saka. Uz viņa kreisā vaiga saskatāms liels zili violēts traips.

Šim traipam ir nožēlojama nozīme manā dzīvē. Es ļoti cieņīju Jāni Munci. Viņš nepiegāja skatuvei ar vieglu, paviršu jūsmu un zinātniski izstudēja skatuves prasības. Būdams jau atzīts skatuves gleznotājs Rīgas Jaunā teātrī un Pāvula Jurjāna Latviešu operā, kāpā laikā nokļuvis Pēterburgā, Jānis Muncis ar aizraušanos studēja teātra mākslu pie slavenā teātru novatora Meierholda. Šo skolu viņš atveda uz Rīgu un iemiesoja Dailes teātrī. Ļoti šaubos, vai gaisīgajam Eduardam Smiļģim būtu pieticis pamatu nodibināt Dailes teātri, ja viņu nebalstītu un nebidītu pēc teātra izsalkušais Muncis.

Sešus pirmos gadus Muncis vadīja visus inscenējumus Dailes teātrī — lai atceramies kaut tikai Don Huāna gleznas! — bet blakus pabeidza arī Latvijas mākslas akadēmijā Richarda Tilberga figurālo meistardarbnīcu un tā ilgojās pēc jaunām atziņām, ka aizceļoja studijām uz Amerikas rietumiem un apmetās Los Āndželosā.

Man ļoti gribējās ar Jāni Munci tuvāk iepazīties un pasmelties no viņa zināšanām, bet lielais traips uz kreisā vaiga neatļāva. Tas izklausās mulķīgi, bet — man ir kautra daba. Ar Jāni Munci satiekoties, man likās, ka pārāk ievēroju viņa bojāto vaigu un ar to apvainoju dziļi cienīto mākslinieku.

Es apskaužu Aspaziju, redzot, kā viņas matu krēpes krēs-lainā teātra zālē pastāvīgi pieliecas uz Jāņa Munča pusi. Arī no muguras var spriest, kā cilvēki sarunājas.

Uz Nacionālā teātra skatuves mēģina elli Aspazijas Velna naudā. Elles dekorācijas vēl ir darbnīcās. Tās aizstāj pelēki podesti un kāpnes, bet elle tur ir tik un tā. Jānis Muncis sa-vai režijai ir izvēlējis tikai jaunos aktierus. Vecie teātrāļi smīn, ka viņam esot bail no teātra mākslās rutinētiem spē-kiem. Velna naudā jaunie aktieri haotiski lēkā un grūstās, kā jau ellē. Arī apdāvinātā iesācēja Irma Graudiņa ellē iz-skatās kā apjukusi.

Skatītāju zāles piektā rindā pēkšņi pazūd Aspazijas pa-kaussis, bet tā vietā parādās lielās dzejnieces profils. Pagrie-zusies tieši pret Jāni Munci, dzejniece viņam kaut ko inten-sīvi stāsta un skaidro. Aspazijai strauji kustas ne vien lū-pas, bet visa galva un brīžiem pat abas rokas nāk palīgos. Muncis uzmanīgi klausās, tad — pieceļas.

— Nav, nav, nav... Neiet! — viņš skaļi iesaucas, pārtrauc
elles darbību, atstāj Āspaziju vienu un, acis no skatuves
nenovērsis, sāniski izlien piektās rindas.

— Tā nevar teātri spēlēt! — viņš skaļi aizrāda un dodas
uz skatuves pusi. — Tā neiet! Tā nevar!

Viss, kas kustējās uz skatuves, sastingst mierā. Elles ķņada
ir pārtrūkusi.

— Un ko tad? — no skatuves apjautājas kāds jauneklis.

— Es to tūlīt pateikšu, — atbild režisors. — Jūs tur labā
pusē nedariet to, ko tie tur kreisā pusē. Vai sapratāt?

— Ojā... — jautri atsaucas kāds no augšas.

— Un nu, sāksim vēlreiz... — arī režisors ir apmierināts.

Jānis Muncis atkal sēž blakus Āspazijai. Uz skatuves atkal
mutuļo elle.

— Nu, ko saki? Vai tās nav Munča briesmas? — aiz manis
sēž Konrāds Kvēps, vecāks aktieris, kas Nacionālā teātri
imitē jaunu zēnu lomas. Viņš pieliecies man tuvu pie auss, un
viņa balsī skan ironija.

Ir diezgan briesmīgi, ja dekorātors grib būt režisors. Arī
Nacionālā opera to izmēģināja. Dekorātoram arī skatuves
darbība šķiet gleznieciski veidojama, bet teātrim aiz gleznas
vajaga dzīva cilvēka asiņu un nervu. Ar krāsām un līnijām,
ar — stāvi te! un — sēdi tur! — teātri neuztaisīt.

Lielie brīvdabas inscenējumi, kā Jāņa Munča sastatītā At-
dzimšanas dziesma — Esplanādes laukumā Rīgā, Apjumības
— Koknesē, Tev mūžam dzīvot, Latvija — pret Rīgas pili uz
plostiem Daugavas straumē, Svētā zeme — Rēzeknē un Zern-
gales atmoda — Jelgavā, nav teātra māksla, bet teātrāli pa-
pildināts glezniecisks acu žilbinājums. Jānis Muncis tos pa-
veica ar organizatorisku aplēsi un teorētisku fantaziju. Lie-
lie inscenējumi bija augstas dekoratīvas kvalitātes, bet bez
skatuves nervu vibrācijām.

Es atteicos no mazā patriota uz lielā Esplanādes laukuma.
Elegantais aizsargu adjutants sašuta par to.

— Vai domājat, ka man bija viegli izcīnīt, lai jums ļauj
dziedāt patriotu? — Pēteris Ašaks jutās galīgi satriekts. —

Jūs taču dziedājāt Strādnieku teātri un es gribēju no jums šo kaunu nomazgāt.

— Atvainojiet, — atbildēju — bet man nav kauna. Vai kāds no Strādnieku teātra ir nokaunējies par kaut ko?

— Es mīlu teātra ļaudis, viņiem viss jāpiedod. Es viņiem palīdzēju, — no adjutanta tiešas atbildes nesaņēmu, bet sapratu. — Viņu labā es organizēju Zemnieku Drāmu. Tā viņus rehabilitēs un godīgi cilvēki nepaliks bez maizes. Man viss jau nokārtots. Mēs ceļosim pa pagastiem. Valdība apsolija palīdzību. Varbūt jūs arī kādreiz varētu braukt līdzi? Nauda ir droša.

Arī šis piedāvājums mani nesasaistīja. Visai neapmierināts ar mani, Ašaks devās atpakaļ pie Jāņa Oša.

Jānis Osis piedalījās Atdzimšanas dziesmā. Tā bija bagāta izrāde. Daudziem cilvēkiem bija lieli panākumi. Pētera Ašaka vārdiem runājot, nauda nāca no malu malām, tā ka elegantais aizsargu adjutants sev iegādājās vēl elegantāku amerikāņu sporta vāgi, pirms uzsāka Zemnieku Drāmas palīdzību apkaunotiem Strādnieku teātra aktieriem.

Atdzimšanas dziesmā daudzgadīgu slavu un Kultūras fonda prēmiju iemantoja arī jaunā himna — Lai ligo lepna dziesma! Neskatoties uz mūzikas vajībām, tā lepni ligoja daudz ilgāk par eleganto sporta vāgi.

Pēc Atdzimšanas dziesmas sākās jauna dzīve.

Uzplauka Rīga, Latvijas lauki un mazpilsētas arī. Valsts līdzekļi, ko konjunktūra sadalīja politiskiem sportistiem dažādās grupiņās, palika vienās rokās. Lai cik draugu bija vienai rokai, to bija mazāk nekā daudzo partiju daudzajiem draugiem.

Pēc Atdzimšanas dziesmas parādījās arī vairāk naudas, ko izdot mākslām, teātriem un celtniecībai. Nacionālā opera sasniegta māksliniecisko kulmināciju. Pirmo reizi valstij atradās

arī līdzekļi latviešu skaņdarbu publicēšanai pasaules vajadzībām starptautiskā apgādā. Žēl vienīgi, ka partiju laikos nokavētā doma nepaspēja izplēsties, kā būtu pelnījusi.

Pēc Ātdzimšanas dziesmas izauga brīnumliela Latvijas Kredītbanka. Tā tik savdabīgi gudri prata rīkoties ar citām kredītiestādēm un tur gulošiem draudzības vekseliem, ka latu miljoni kūpēja un grozījās. Kredītbankas paēnā radās lielas un bagātas rūpniecības un tirdznieciskas akciju sabiedrības. Latvijā auga kapitālisti kā sēnes. Brīnumlielai Kredītbankai naudas bija tik daudz, ka tā pārņēma mazo ļaužu vekseliņšus no visām citām bankām un, cik sapratu, tos uzskatīja par segumu savai bagātībai. Draudzīgiem žurnālistiem, mīlīgākiem gleznotājiem un Dailes teātra Smilģim bagātā Kredītbanka vekseliņšus sadedzināja un parādīņus likvidēja.

Latvija plauka diendienā. Laukos lielāko lielceļu malās mājām parādījās kārnīņiem līdzīgi nokrāsoti jumti. Tas izskatījās turīgi. Mazpilsētās auga tautas nami un skolu ēkas. Rīgā auga parki, pacēlās dižā Tiesu pils, lielā Finanču pils un kalto akmeņu bruģis pārklājās ar gludu asfalta segu.

Pēc Ātdzimšanas dziesmas Rīgā atplauka pat vēsture. Ar jaunu lepnumu gaisos pacēlās Sv. Pētera torņi. Mazo, sīko namiņu vietā, kas aizsedza vēsturiskos mūrus, atvērās lieli baznīcu laukumi un skats uz lepnu pagatni.

Rīga kļuva ļoti skaista.

Saeima vairs neplauka. Nav dzirdēts, ka plauktu lietas, kas iznīcinātas un apraktas. Par Saeimu vairs nerunāja. Kad Marģers Skujenieks Saeimu bija pieminējis sarunā ar Vadoni, viņam tūdaļ bija jāatstāj prezidenta vietnieka amats gudrajā valdībā. Saeima bija likvidēta ar visām piedevām. Pat domāt par Saeimu bija grēks.

Taupīt ar Saeimu tomēr nedrīkstēja. Jau Rūdolfs Blaumanis zinātniskā tēlojumā — Jēni, Jēni, kā tu esi pārvērties! — ļoti tēlaini un neapgāžami norāda, ka dzīvība nebeidzas ar miršanu un aprakšanu. No apraktām būtībām zem zemes dīgst asni un izaug jauna zāle. Saeima bija aprakta, bet ja Vadonis tai neuzceltu smagu un dārgu kapakmeni, no apakšzemes varētu parādīties asni. Saeimas deputātu dzīvības šūniņas būtu lielisks mēslojums jaunajiem asniem. Ar dārgu kapakmeni gudrā galva parūpējās, lai dzīvie eksdeputāti un ekspolitiķi nekultivētu asnus.

Saeimas kapakmeni Vadonis nosauca par pensiju. Pensija gādāja, lai neesošās Saeimas esošie deputāti no valsts līdzekļiem saņemtu nesamazinātas algas bez parlamenta sēžu sēdēšanas un runu runāšanas. Saeimas deputāti bija gudri ļaudis, tautas izvēlēti kā vislabākie. Starp viņiem nebija neviena tik naiva, kas riskētu pazaudēt augsto mēnešalgu, lai strīdītos par to, ka viņam neļauj strīdīties.

Pēc Atdzimšanas dziesmas visiem bija labi.

Ja gudrā galvā radās laba doma, Kārlim Ulmanim vairs nevajadzēja to pārbaudīt un apstiprināt sēdēs, komisijās, apspriedēs un revīzijās. Bez strīdiem un bez pretrunām laba doma viegli izgāja tautā un atsēdās.

Ja Latvijas brīvvalstī bija likumi, kas labo domu negribēja akceptēt par likumīgu, arī tad tai nebija šķēršļu. Gudrā galvā Rīgas pili palaboja likumus.

Pēc Atdzimšanas dziesmas Latvijas likumu kodekss uzrāda vairāk nekā tūkstsots likumu grozījumu.

Tā bija labi. Viss plauka bez pretrunām. Kas neplauka, to neredzēja. Kas sūrojās, to nedzirdēja. Lepna dziesma ligoja pār zemi.

Kārlim Ulmanim bija augsti vērtējama, laba galva. Jau demokratiskās brīvvalsts pirmajos gados tā izgudroja nopelniem bagāto Kultūras fondu. Kultūras fonda ietekmi mūsu attīstībā neviens nav spējīgs novērtēt par augstu. Pēc Atdzimšanas dziesmas no augsti vērtējamās galvas izverda ne mazāk cildināmā Tēvzemes balva — mākslai un zinātnei, Draudzīgais aicinājums — grāmatniekiem un skolām, Studiju fonds jaunatnei, Vēstures institūts — tautas pašlepnumam, Lauksaimniecības akadēmija — Jelgavas atdzimšanai. Visu, kas radās un labi iegulās zemē, pat neuzskaitīt. Neaizmirst tomēr — Sabiedrisko lietu ministriju, Kameru sistēmu un filmrūpniecību.

Latvijas skolās dažos gados izauga nacionāli lepna patriotu paaudze. Cepuri nost! Ar godbijību jāatsedz galva šīs paaudzes priekšā — tās lielais vairums ir kritis, kritis leģionāru cīņās, cietumos un gūstā.

Pēc Atdzimšanas dziesmas Latvijā viss plauka draudzībā un priekā. Viss ziedēja un daudzi ziedi — smaržoja.

Kārlim Ulmanim pelnīti piešķīra importēto Vadoņa tituli. Itāļu valodai Rīgā bija maz piekritēju — Vadonis ir burtisks der Fuehrer tulkojums.

Vadonis vadija. Viņš prata to. Viņš bija studējis un labi pārzināja kooperāciju un kooperātīvus, piensaimniecību, lauksaimniecību un valsts saimniecību, lopkopību, bankkopību, kredītpolitiku un politiskus. Vadonis bija godam iedziļinājies arī demokrātijā un labi pazina pūli.

Dzīve gudrajai galvai skrēja tik intensīvi, ka vienīgi cilvēkā viņam neiznāca laika ieskatīties un to iepazīt. Pat sievieti viņš nepaguva ieskatīt.

Arī Vadonis ir cilvēks. Kārlis Ulmanis arī viņa nepazina. Es ticu, ka Kārlis Lielais izkārtoja pavasara naktī valsts varas apvērsumu ar skaidru sirdi un drošu ticību — dot Latvijai jaunu, laikmetīgu satversmi un radīt pozitīvu demokrātiju, bez drumstalām un kļūdām. Vadonim kā cilvēkam iepatikās gods, suminājumi, slava un vara bez pretrunām. Vadoņa ietekmē Kārlim Ulmanim aizmirsās jaunā satversme un apsoltās tautas vēlēšanas.

Kārlis Ulmanis neapšaubāmi bija labs un ļoti gudrs cilvēks, bet nezināja, kā Vadonis sevi pārvērtē.

Daudz skaistu ziedu tāpēc lāga nesmaržoja.

Pēc Ātdzimšanas dziesmas arī man sākās jauna dzīve. Nacionālā opera nacionālā uzplaukumā man nosvītroja privilēģijas uz atsevišķām izrādēm, nosvītroja procentes no manu izrāžu ienākumiem un sasaistīja mēnešalgā.

Pats biju vainīgs. Uzticējos dzejniekam. Edvarts Virza jau pirms svētku brīža Baltā nama baltā zālē bija apvērsuma apstiprināts mākslas lietu pārzinis pie izglītības ministra. Viņš jutās kā ķeizars. Es ticēju ķeizaram. Viņš nepaspēja redzēt Kalnu dziesmu un lika man parakstīt divus līgumus ar divām mēnešalgām Baltā namā — kā dziedātājam un kā režisoram. Režisora operā nebija. Jānis Zariņš vēl sadarbojās ar Valdemāru Zonbergu un Artūru Bērziņu Nacionālā teātrī un operas namā iegriezās tikai brīvlaikā pastrādāt. Režisora līgums mani vilināja, kā vilina pajukusi mīlestība, ko greizsirdīgi gribas atkāpot.

Arī Nikolajs Vanadzīņš, jaunā laikmeta jaunradītais Baltā nama šefs, manu Kalnu dziesmu nebija redzējis. Viņš nebija

redzējis nekā, ko rādīja Nacionālā operā. Kā jauns direktors viņš taustījās un ausījās. Viņš dzirdēja arī par manu Kalnu dziesmu. Teātros ļaudis labu stāsta tikai paši par sevi. Tas iezīmē individualitāti un nostiprina personību. Vanadziņš atsacījās no Virzas ķeizarkiskā paraksta manā režisora līgumā. Man tas nepatika, bet vainot Vanadziņu negribu. Viņš darija prātīgi.

Edvarts Virza bija neprātīgāks un atsaldēja mani ciņai par kopīgi parakstītā papīra pilnvērtību.

— Man jārunā ar jums, — Edvarts Virza skandēja tālrunī. — Ēdisim pusdienas Mazā Parkī.

Pusdienas sākās ar silktīti eļļā un diviem miltainiem kartupeļiem.

— Ar Nikolaja Vanadziņa iecelšanu par operas direktoru mēs esam izdarījuši kļūdu, — runāja dzejnieks skaidri un izteiksmīgi. — Saprotiet mani pareizi, es lūdzu. Kļūdas neizdara tikai tie, kas neko nedara. No kļūdām mēs mācamies, no kļūdām nav jābaidās, bet — kļūdas jālabo. Nikolajam Vanadziņam nav jēgas par operas darbu. Viņam ir jāpalīdz ar padomu un jāskatās uz pirkstiem. Jūs kā režisors to varat izdarīt ar diplomātiju un godu, nevienam nekā nezinot. Mūsu parakstītais līgums jāuztur spēkā.

Gods man patika, bet diplomātija operas darbā — ne.

Ar jauno direktoru varēja sadzert konjaku un alu, arī no vislētākā šņabja, saukta par „ulmanīti,” viņš neatteicās. Ar viņu varēja pat sadziedāt, ja viņš nedziedāja līdzī, bet sēdēja pie ērģelēm. Diplomātiju ar Nikolaju Vanadziņu tomēr nevarēja dzīt. Viņš bija vienkāršs, taisns, godīgs un naivs. Uz naivitāti norādīja titulis —profesors Vanadziņš. To viņš labprāt dzirdēja un izlietoja. Pirms jaunā Latvija nostabilizēja savu brīvību, Vanadziņš strādāja par ērģeļu skolotāju Ļeņingradas konservātorijā, un, kas zina — ja Pēterpils nebūtu pārkristīta par Ļeņingradu, varbūt, ka profesūra viņam būtu piešķirta. Nekā negodīga tātad nebija iemīļotā tituli. Būt naivam nav negodīgi. Ar tīras naivitātes viņš kļuva arī par operas direktoru. Pats viņš pēc šīs vietas nedzinās, bet nespēja atteikties no piedāvātā goda. Nacionālā operā vajadzēja pārmaiņu. Direktors Teodors Reiters agrāk bija redzēts skūpstām roku Klārai Kalniņai un sarunājamies ar Andreju Upīti un nederēja vairs mākslas atdzimšanai, kas lepni līgotu caur Rīgu. Vanadziņš turpretim bija tukša, balta un neaptraipīta lapa, bet viņš bija Daugavpilī nodibinājis mūzikas skolu, nosaucis to par Tautas

konservatoriju un to pašu izdarīja arī Rīgā. Nikolajs Vanadziņš bija pierādījis savas organizatora spējas, un mazais mākslas kabinets atzina, ka ar to pietiek operas vadībai. Vanadziņš neatteicās, bet bija tik taisns, ka neticēja man kā režisoram.

Dzīt diplomātiju ar viņu nevarēju. Mazā Parķī pusdienas pāēdis, uzvarēju smeldzošo greizsirdību pret pajukušo režijas mīlestību, atgāju sāpus ar vienu līgumu un sāku skatīties apkārt. Manā līgumā bija paredzēti trīs mēneši eventuālam bezgalas atvalinājumam un apkārtskatīties pēc cita darba nebija liegts.

Apkārt skatoties nonācu pie Širona. Tur sēdēja Jānis Grots. Širons bija Tērbatas ielas stūra krogs, netālu no Dailes teātra. Pie Širona satikās ormaņi, laucinieki no Vidzemes novadiem un mākslinieki no Rīgas.

Jānis Grots bija intīmi romantisks dzejnieks no aizliegtā Sociāldemokrata redakcijas un aizliegtā Strādnieku teātra direkcijas. Kad Grots studēja tieslietas un rakstīja dzejoļu krājumu Vēji no jūras, mēs bijām studiju biedri vienā universitātē un viņš bija jauns, izskatīgs zēns ar linu matiem. Pie Širona to nevarētu iedomāties. Viņš izskatījās sadrūmis un vientuļš, kā viņa Vakara mākoņu dzejas. Neuzdrošinājos viņu pat sveicināt, bet apsēdos blakus. Dzejnieks bija tāds kā neizgulējies.

— Nu, un? — jautāju viņam, kad laiciņu biju pasēdējis klušumā. Bija kaut kas jāsaka. Mēs ilgi nebijām tikušies.

— Nu un — nekā! — viņš atbildēja.

Saruna kļuva vēl dzīvāka, kad Širona viesmīlis — bez aicinājuma un bez pasūtījuma — atnesa divi šķīvjus kartupeļu viras un nosusināja mūsu galdautā nesot pāri šķīvju malai virā iemērkušos pirkstus. Bez liekiem jautājumiem un bez atbildes starp šķīvjiem viņš novietoja ūdeņaini caurspīdīgu, bezkrāsainu pudeli bez korķa. Kad viesmīlis atkāpās, pie mūsu galdiņa sēdēja Jānis Priede, Dailes teātra eksaktieris un daļās primadonnas Lilitas Bērziņas laulātais draugs.

Dzejnieks atbīdīja kartupeļu viru un piepildīja glāzītes.

— Nu, un? — viņš pacēla savu bikeri sveicienam.
— Nu, un — tāpat! — atsaucās aktieris.
— Vai tad nekā jaunāka vairs nav? — ieprasījās.
— Kā nu ne? Es svinu bēres — atbildēja Jānis Grots. — Es esmu miris.

— Tas nevar būt! — iesaucos. — Nekur neesmu lasījis.
— To neraksta. Tas tagad aizliegts, — turpināja Grots. — To tagad izdara daudz vienkāršāk. Drīz būšot jauna Sabiedrisko lietu ministrija. Vēl vienkāršāk — tā izlemšot, kurš dzejdaris ir dzīvs un kurā vairs nav.

— Ko nu tu kasies? — miermīgi ierunājās Jānis Priede. — Nav tādas varas, kas tevi var nožmiegt. Dzejo! Kas tev to var liegt?

— Kam lai dziedu, kam lai skanu... — dzejnieks tā kā grāšījās dziedāt, bet pacēla glāzi un izmeta kā ogu. — Mani nekur neņem pretī, pat neizlasa... Manis vairs neesot. Kāpēc lai lasot? Iespīest mani nevarot. Es esmu miris! Piepildi — uz mierīgu dusu!

Jutu, ka jāpārlec uz citu sarunu tematu. Eduards Smilģis mani sen kairināja pēc vācu dzejnieka Ģētes Lehāra Frederikā dziedāt latviešu dzejnieku Poruku Dailes teātrī. Pie Širona ienācu tieši no Smilģa — atpūsties. Smilģis pushalsi jūsmoja, ka opereti par Jāni Poruku jau sen uzkomponējis Emīls Dārziņš. Tur ietilpstot visas Dārziņa dziesmas ar Poruka tekstiem un Melancholiskais valsis. Trūkstot tikai kopsakarības un — lūgas. To tagad taisot Valdis Grēviņš un viņam piepalīdzot Elīna Zālīte ar Jāni Grotu. Visi trīs bija Dailes teātrī pārbaudīti amata meistari. Visu trīs pa vienam rakstītas teātra spēles teātris bija jau uzvedis. Trīm dramaturgiem kopā būšot tāda spēle, ka jāraud un jāsmejas.

— Tā dzird, — sacīja Jānim Grotam, atceroties Smilģi — ka operetēs tu tomēr vēl dzīvojot. Kad laidīsi laukā kolektīvo Poruku?

— Kad kungi pavēlēs, bet... — dzejniekam uznāca klepus. Izklepojies viņš turpināja: — Bet manis tur nebūs, jau brīdināja. Mans vārds ir tabu. To nevar lietot. Man šķiet, ka arī Grēviņam nošņāps ja ne honorāru, tad vārdu gan.

— Nu, un? — es pacēlu glāzi. — Runāsim ko jautrāku!

— Vai tas nav diezgan jautri?

— Vārds aktierim Priedem! — saskandināju un uzsaucu. — Viņš sēž kā mūmija. Ka neiemiegt! Pastāsti, kā iet pa Zemnieku

Drāmu? Kā dzird, tu braukājot Ašakam līdzi pa pagastiem. Tam puikam ir nags, vai ne?

— Nags? Ļoti liels nags, — mierīgi apstiprināja Jānis Priede. Viņš bija piebaldzēns. Citādi nevar būt. Citās zemēs neuzaug augumā tik lieli un ārišķi tik miermīlīgi ļaudis. — Ašaks prot. Kas māc, tam nāk...

— ...un arī citiem atlec, — piebildu.

— Jā, atlec — Valdemāram Zonbergam...

— Un aktieriem?

— Mmm... — norūca atbildi lielais Jānis no Piebalgas. Arī viņš izskatījās neizgulējies un, šķiet, bija kaut ko dzēris, pirms apsēdās pie Grota un manis. — Pa divi dienām man samaksāja desmit latu par spēli, naktsmājām un ēšanu. Ko dzert neiznāca. Aizņēmos. Un tas vēl ir labi! Es neesmu no Strādnieku teātra, tiem maksā mazāk. Tos pabaida, sak' — zociķis! Ja čikstēsi, būs ķurķis.

Man nepatika tādas runas. Tās bija iereibušas un tāpat streipuļoja. Nožēloju, ka biju iekūlies pie Širona. Svešs bija kļuvis Jānis Grots, bet Jānis Priede nebija skaidrā.

— Vai tas nav mazliet pārspīlēti? — iereibušām sarunām gribēju tikt pāri ar mieru, bet bez iebildumiem tās negribējās akceptēt.

— Tas ir pārspīlēti, es jau saku, — tūdaļ atsaucās Priede. — Ceļš viņiem nemaksā ne graša. To nokārto propagandas nodaļa par brīvu. Aktieri ar saviem grašiem gādā par naktsmājām un ēsmu. Izrādes izpārdotas. Aktieņiem izmaksā, kas ienāk pāri par apsolīto garantiju. Pagastmāju garantija ir svēta, to aktieņiem neredzēt — tā paliek direktoru kabatās! Un tas ir pārspīlēts, vai nē? Tas lūzīs ar knakšķi.

Jānis Grots neteica ne vārda. Šķiet, viņš pat nedzirdēja, ko plāpā Jānis Priede.

Es jutos neērti. Par Zemnieku Drāmu visas avīzes rakstīja tik cildinošas ziņas, ka nebija pamata to apdullķot. Pēteri Ašaku nepazinu, bet ja viņa izdarības atbalstīja iecienītais Nacionālā teātra dramaturgs Valdemārs Zonbergs, tad nebija iemeslu par tām šaubīties. Gadiem ilgi Zonbergs bija nostiprinājis savu reputāciju, mugurkaulu un parādījis spējas Nacionālā teātrī. Teātrim viņš veikli un skatuviski dramatizēja romānus un uzrakstīja arī dažas lugas. Viņa enerģija tomēr bija tik neizsīkstoša, ka ar visu krūti viņš upurējās arī Zem-

nieku Drāmas uzbūvei kā galvenais mākslinieciskais direktors. Valdemārs Zonbergs man bija jācīstāvs.

— Jāni Priede, — es sacīju — tu pārmeti Grotam, ka viņš kasās, bet ko tu pats dari? Padomā, ko runā. Zemnieku Drāma ceļo ar lielu ansambli. Zvejnieka dēlā vien ir savas trīsdesmit vai četrdesmit lomas! Kas tur var atlekt no garantijas, ja tie visi jāsamaksā? Simtiņi izkūp kā nieks.

— Četrdesmit cilvēku Zvejnieka dēlā ir tikai uz papīra un Nacionālā teātrī, — Jānis Priede bija lēns un mierīgs. — Zemnieku Drāma to izdara lētāk. Četrdesmit lomas pie mums tēlo desmit, nu pilsētiņās, teiksim — divpadsmit cilvēku. Ne vairāk! Saīsina to šjuru, izmet pa gabalam! Citādi direktoriem neiznāk ko uzdzīvot.

— Es neticu. Autors to neatļautu.

— Autors? Kas tad ir autors? Galvenais direktors Zonbergs ir autors un — viņam vajaga naudas.

— Un ko saka Vilis Lācis?

— Kas šim ko teikt?! Vilis ir romāna autors, bet par lugu atbild Valdemārs. Viņam ir līgums. Tu domā, ka Nacionālā teātrī kāds autors var tikt klāt bez līguma ar drāmaturgu? Ha! Lācis drāmaturgam maksā piecdesmit procentu no autora honorāra, bet nepārproti — par Zvejnieka dēla izrādēm Nacionālā teātrī. Tas ir līgumā! Par uzvedumiem Jelgavā, Liepājā, Daugavpilī, šur un tur, Vilim Lācim nav nekādas teikšanas — ne autora honorāra, nedz autora tiesību. Līgums paliek līgums! Zonbergs zina, kā jāstāda līgumi — viņš esot palabojis lugā četras rindas, bet pēc līguma ir autors. Viņš var svītrot vai pielikt — viena alga, ja tikai tas ko ienes.

— Mākslinieka kungs, lūdzu nepļāpā, — sacīju, lai pārtrauktu iesilušo aktieri. — Man šķiet, tev vēl trūkst viena, tad — iesim. Nu, un!

Pacēlu glāzīti. Jānis Grots pacēla acis.

— Nu, un! — viņš atsaucās. — Kas Vilim Lācim pāris procentu? Viņš vēl ir dzīvs un vesels. Lāči neviens nedomā aprakt. Viņu iespiež, viņu lasa. Vilis Lācis dzīvo pa lielo! Uz viņa veselību!

Mēs sadzērām.

— Kāpēc lai skauž? — turpināja dzejnieks. — Kas māc, tam nāk. Lācis māc. Lai jau tiek arī Zonbergam! Arī bez Zonberga Lācis nopirka mājas Pabažos un būvējot jaunu ērbēgi — klusi un skaisti dziļā meža vidū. Viņš dzīvo! Viņu

publicē! Viņš dzīvo, kā grib un raksta, kā tik. To vajaga mācēt!

Širona viesmilis pievāca neaiztikto kartupeļu viru un nolika jaunu pudeli uz mūsu galda.

— Divi lati! — viņš paskaidroja.

Samaksāju. Bija neērti, ka lēse par izdzerto bija nokārtota bez manis.

— Bet nu iesim un ņemsim līdzi, — mudināju galda biedrus. — Šeit ir smags gaiss. Izdersim ormanī.

Jānis Priede piekrita. Kopā ar pudeli viņu aizvedu pie daļās Lilitas Bērziņas nama durvīm.

Jānis Grots atteicās braukt līdzi.

— Miris cilvēks nekāpj ormanī, — viņš paskaidroja. — Es pasēdēšu. Ielej, lai būtu vieglāk sēdēt... Nu, un?

— Nu, un dzīvo vesels! — mēs atvadījāmies.

Nebiju neko iedzēris, bet steigties negribējās. Jāni Priedi Marijas ielas augšgalā pie Rēveles ielas pametis, nolēmu ar ormani braukt visai Rīgai cauri uz mājām pie Viestura dārza. Bija agrs, vakara krēsla vēl nebija izzudusi. Man patīk pil-sētas uguni mijkrēsli. Degošas ielu laternas puskrēslā izskatās skumjas un nevajadzīgas. Krēslas gaismās cilvēks negribot ieslīgst saldsērā melancholijā.

Pēc neilgās ciemošanās pie Širona, prāts bija piesūcies ar melancholiskām izjūtām.

Jānis Priede saldsērās sajūtas neietekmēja. Viņš tišu prātu bija aizgājis no Dailes teātra, lai strādātu Zemnieku Drāmā. Lai cik brīvi Dailes teātrī aiz skatuves tecēja alus un „ulmanītis”, viņam gribējās vēl brīvāka gaisa. Dailes teātrī daudz dziedāju. Zināju, kas Priedi loka un dzen atpūsties pie pudeles. Viņam slāpa diendienā, kopš sieva izauga par primadonnu. Arī Zemnieku Drāmā viņš vairs nespēja iedzīvoties skatuvei. Nebrīnījos, ka viņš par visu šķendējās.

Bet Jānis Grots bija dzejnieks. To nenoliegs neviens. Bieži dziedāju Jāņa Ķepiņa komponēto viņa Stāstu par naktīm — par vientuli un suni. Bija gara dziesma ar čello līdzdziedājumu. Jāni Grotu jutu sev stipri pa prātam. Smagi sajutu, ka viņš bija „miris”.

Gauži nesen, pirms kāda gada, kad strīdijos ar konjunktūras vadītājiem, arī es biju aizliegts un „nomiris” Rīgai. Nedrīkstēju dziedāt ne Nacionālā operā, nedz Dailes teātrī, līdz konjunktūra mainījās un mani iecēla seglos augstāk kā jebkad agrāk.

Jāni Grotu labi sapratu, kaut arī pats par savu „nāvi” varēju vairs tikai pasmaidīt.

Mākslas vēsture neapšaubāmi pierāda, ka lieli mākslinieki tiek atzīti tikai pēc nāves. Mans draugs Volfgangs Amadeus Mocarts tika apbedīts ubagu kapos un neparedzēja, ka dažos gadsimtos viņa autora honorāri tam atļaus iegādāties vislielāko hercogisti tagad pazudušās kapa vietas izvēlei. Žoržs Bizē (George Bizet) nomira un nezināja, ka viņa izsvīlptā Karmena tam sagādās nemirstīgu slavu un vislielākos ienākumus operu teātriem visā pasaulē. Man izgāja taisni tāpat — kad pazudu, skatītāji mani iemīlēja; kad nedziedāju, klausītāji mani slavināja; kad manis vairs nebija Rīgā, es ieguvu tur labskanīgu vārdu.

Lai kā cienu mākslas vēsturi, mijkrēšļa gaismās tomēr šaubijos, ka Jānim Grotam „nāve” izveidosies tikpat labi. Viņš bija citas dabas cilvēks, pie tam dzejnieks, un vēl sasējies ar sociāldemokrātiem. Tādi vīri jaunajā dekadē neiederējās, tādēļ bija vieta tikai pie vecā Širona.

Kad mani nožņaudza, trīsdesmitie gadi tikai vēl sākās, un ļaudis bija citādi. Kaut nedziedāju, pie Širona nenīku.

Kad mani aizliedza, es gāju, teiksim, Mazā Parķī izdzert glāzi, teiksim, auksta piena pie populārā restorāna bufetes. Ne uzskodu nepaspēju izmeklēt, kad pienāk viesmīlis vakartērpā un laipni ziņo, ka ģenerālis Balodis sēž pie ierastā galda un sauc mani palīgos. Tā bija cita dzīve! Arī tad ģenerālis Balodis bija liels un slavens vīrs. Pie Širona tādus nekad neredzēja. Palīdzēt viņš tolaik neko nevarēja, bet nožņaugtam cilvēkam daudz palīdzības nevajaga.

Braucot caur mijkrēsli, manas domas klunkuroja ormaņa zirga riksīšiem līdzī un tām patika atcerēties.

Ģenerāļa Baloža ierastais galds bija trīs parasto restorāna galdiņu sabīdījums lielajā Mazā Parka ēdamtelpā pa labi, pie starpsienas uz bufeti un virtuvi, iepretim orķestra paaugstinājumam un lielajiem logiem uz Mazo Vērmānes dārzu. Kad Balodis no Līvberzes atgriezās Rīgā, pie ierastā galda viņš bija redzams gandrīz katru dienu.

Pēc izstāšanās no armijas, Rīgā Balodi neredzēja pieci gadi. Brīvības cīņām beidzoties, virspavēlnieks nez kādu iemeslu dēļ bija saskrējies ar ministru prezidentu un, tautai Satversmes sapulci vēlot, Kārlis Ulmanis atsacījās uzņemt viņu Zemnieku savienības kandidātu sarakstā. Liberālais vēlēšanu likums mudināja atstumto virspavēlnieku kandidēt Satversmes sapulcē bez partijām. Viņš savāca veselu listi no augstākiem kaņavīriem un sakaitināja politiķus. Tie ar sociāldemokrātiem galvgali vēlēšanu aģitācijā tik smagi uzklupa šim sarakstam, ka ģenerālis Balodis varēja priecāties, ka tolaik līdz ar izkrišanu vēlēšanās nebija jāzaudē arī tūkstots latu. Satversmes sapulcē no kaņavīru listes neievēlēja neviena.

Pieci gadi pēc tam Balodis klusu dzīvoja Līvberzē un Rīgā ieradās tikai atpūsties no lauku miera. Viņu tomēr kārdināja politiska karjēra un Saeimas deputāta alga. Taču arī pirmā Saeima pie vēlēšanām piemirsa ģenerāli par Baložiem pārkristītā Upesmuižā un Mazais Parks nepazīna ierasto galdū.

1925. gadā, otro Saeimu vēlot, Markuss Gailītis atcerējās atvaļināto virspavēlnieku, viņa lielos nopelnus, labo vārdu un uzaicināja ģenerāli Balodi kandidēt kopā ar slaveno no Berlīnes Universitātes uz Rīgu pārnākušo zinātnieku Kārli Balodi un viņa slaveno māsas vīru filozofu Pēteri Zālīti. Pāris Baložu, viens Gailītis, kāds Cīrulis un, man šķiet, arī kāds Vanags sarakstā zem Zālītes šo kandidātu sarakstu vēlētajos padarīja tik ievērojamu, ka tauta to tūdaļ nosauca par — Putnu listi, un nobaidīja zemsaviešus no zaudējumiem Saeimas zemnieku frakcijā. Ar laipnu solījumu iespiest ģenerāli kandidātu listes augšgalā, kas droši garantēja iekļūšanu likumdevējos, Kārlis Ulmanis pēdējā brīdī Putnu listei atvīla vienu no Baložiem un, cik zināms, ar Jāni Balodi pēc tam ilgus gadus sapratās bez strīdu.

Kad man Rīgā aizņaudza kaklu, bijušais virspavēlnieks jau sesto gadu stutēja zemsaviešu frakciju, saņēma deputāta mēnešalgu un tik labi piepelnījās ar sēdēm Saeimas kaņalieta, Lāčplēša ordeņa un Brīvības pieminekļa komisijās, ka ierastais

galds Mazā Parķī bija izvērties par tradicionālu nepieciešamību.

Pie ierastā galda visbiežāk, pat biežāk par slaveno ģenerāli, uz ko tie gaidīja — sēdēja brāļi Kroderi no viendienas laikraksta Pirmdienas un citi žurnālisti, kam nebija diendienas darba. Ar prieku tie iedzēra un iekoda pusdienas bez personīgiem izdevumiem.

Kopš nedziedāju, arī brāļi Kroderi bija kļuvuši par maniem cienītājiem. Savā avizē man par labu viņi pieprasīja pat izglītības ministra atkāpšanos no amata. Ne sulainis ar melnu kakla saiti, bet viens no Kroderiem mani pirmo reizi pieveda pie ierastā galda. Kuŗš, to grūti pateikt — viņi bija dvīņu brāļi. Lai zinātu, kuŗš no viņiem ir Ārtūrs un kuŗš Roberts, tad abi bija jāredz kopā, bet pie ierastā galda mani pieveda viens no abiem. Nedziedot brāļu Pirmdienai biju ļoti derīgs. Pirmdienas mocījās ar satura trūkumu un bija izsalkusi pēc vielas. Kad strīdījos, Pirmdienai derēju kā viela.

Pie ierastā galda ap ģenerāli allaž bija tik liela trauksme un tik pacilātas sarunas, ka atmiņās tās visas saplūdušas gaisīgā burzmā. Bieži tiku tur viesojies, bet atceros tikai Mazā Parķa skraukstošo cūkas karbonādi un strogonovu iesarkanā paprikas mērcē. Pie ierastā galda sarunas mēļoja zilzaļā gaisotnē. „Mirušajam” Jānim Grotam tās noderētu. Derēja arī man, kad mani mirdināja. Pie Širona tik augstu gaisos neviens nekāpa, bet gaisotne ir mirušo mājoklis. Pie ierastā galda pat pīšļi atdzīvojās un izjuta vērtību.

No ierastā galda parasti priecīgāks devos uz māju. Vēl tagad neesmu iemanījies sist zolīti. Nevarēju sekot galdam Mazā Parķa augšstāva privātkambaros vai klātesošo viesu privātdzīvokļos. Vajadzības uz to arī nebija. Pie augšstāva galda nekad nepietrūka roku zolītei, un ja arī es spēlētu, ģenerālis man dziedāt tik un tā nespētu palīdzēt. Pat Jāņa Grota izstumšana no literātūras nevarēja būt sarežģītāka, nekā mana izstumšana no teātriem.

Pabraucis gar Matīsa ielas tirgu, gabaliņu noklunkurojis pa Brīvības ielu, ormanis veda mani gar Pirmo pilsētas slimnīcu un iegriezās Valdemāra ielā. Mijkrēslis bija pazudis. Kad nonācām pie Izglītības ministrijas, ielu gaismās vairs nemir-

dzēja melancholija. Vakars bija satumsis. Ieraugot ministrijas ēku, tumsā man uzbruka nelāga atmiņas.

Lai ko, bet tādu pazemojumu Jānis Grots nebija piedzīvojis, kā man pēc manas „nāves” bija jāpārcieš pie izglītības ministra. Pēc Atdzimšanas dziesmas ministriem bija stingrāks mugurkauls un ministri nelocījās konjunktūru spēlītēs koalīcijām par prieku.

Mani nonāvēja avīze, kas deva rīkojumu Nacionālai operai lauzt parakstīto līgumu un neatļaut man dziedāt. Saprotams, tas notika ar ministra ziņu. Viņš bija no mazajām partijām. Līguma laužējus iesūdzēju tiesā un ministru nobaidīju. Viņš manu līgumu bija apstiprinājis kā likumīgu un zināja, ka Latvijas tiesā nav konjunktūras, bet — taisnība. Izglītības ministrs mani izsauca uz ministriju un, blakus istabā nosēdinājis Jaunāko Ziņu redaktoru, garu, jo garu stundu pazemojoši lūdzās, draudēja un kairināja daždažādiem solījumiem, lai mani piespiestu atvainoties aiz sienas sēdošam avīzes pārstāvim par to, ka avīze man uzbrukusi. Jānis Grots, kaut noliegts un neiespiests, nevarēja justies tā pazemots, kā es sajutos par mūsu izglītības ministru pirms Atdzimšanas dziesmas. Mans pazemojums bija lielāks par mani pašu — mūķīgu nieku dēļ sevi pazemoja ministrs.

Jaunākās Ziņās bija iespiests mazs rakstiņš zem liela virsraksta — Mākslinieks bez pienākuma apziņas. Tās bija mūķības, bet zīmējās uz mani. Aiz pienākuma pret obligāto kardinestu Latvijā biju pametis bagāti samaksātu darbu Pilsetas operā Frankfurtē pie Mainas. Tā kā avīze savu mūķību neatsauca, tad es tai atbildēju ar morālisku sitienu. Fiziski tas nevienam nesāpēja, bet smagi skāra patvaldību redakcijā. Mana atbilde izdevās spēcīgāka, nekā varēju cerēt.

Ir jāsmejas vēl tagad, kā par to satraucās Rīga. Konjunktūras noteicēji jutās apvainoti līdz nāvei. Vienam bija jāmirst — viņiem, vai man. Viņi bija spēcīgāki, izsludināja mani par spītāliģu, aizžņaudza dziedamo rīkli un aizliedza ieeju visos Rīgas teātros bez samaksātas ieejas biļetes. Bija dabiski, ka meklēju taisnību taisnīgā tiesā, bet ministra izturēšanās pret mani bija apvainojoši nedabiska brīvvalsts valdības pārstāvim. Tas sāpēja vairāk nekā aizliegums dziedāt. Sāpēja arī, ka aiz bada tiku piespiests atstāt dzimteni un dziedāt svešumā. Ir gluži cita sajūta, ja svešumā dzied brīvprātīgi. Maigais izglītības ministrs mani piespieda pie zemes avīzei par prieku.

Sāpēja pat dažus gadus vēlāk, kad Latvijas valdība pēc tiesas sprieduma man izmaksāja nedziedāta gada algu un ar to apsedza Jaunāko Ziņu patvaļas mulķības. Valdība maksāja par avižnieku kļūdām.

Pēc Atdzimšanas dziesmas tas nevarētu vairs notikt. Lai cik grūti savu „nāvi” izjuta dzejnieks Grots, arī tā bija konjunktūras ietekmēta — konjunktūrā nobrieda pavasara nakts apvērsuma nepieciešamība. Žēl bija Jāņa Grota, bet neko nevarēju palīdzēt. Man šķita labāk, ka viņu neiespiež, nekā sevi pazemo mūsu valdības dižvīri.

Sakarā ar simpatisko dzejnieku kaut kas tomēr atkal kreamanās smadzenēs, kad izglītības ministrijas ēka palika aiz mana ormaņa kulbas.

Trimdā trūkst ormaņu. Daudzi trimdinieki tāpēc staigā sabozušies. Ormaņa ratos uz atsperēm viegli šūpojoties un klausoties veca zirdziņa vienmuļi garlaicīgo pakavu klaboņu uz pilsētas bruģa, prāts allaž kļūst gaišāks un sirdsēsti vieglāki pat tad, ja tur kaut kas kreamt.

Mans ormanis to vakaru no Valdemāra ielas nogriezās gar Fokstrotdili Dzirnau ielā, un neaizbrauca līdz Kaļa ministrijai, taču prāts bija kļuvis tik aktīvs, ka viens pats brauca tālāk. Kaļa ministrijā man bija labas atmiņas, arī zīmīgas — varbūt, katrā ziņā — raksturīgas Rīgai pirms Atdzimšanas dziesmas. Ja kaļa ministrs ģenerālis Mārtiņš Vācietis nebūtu bijis tik labs pret mani, kas zina, vai valsts man būtu samaksājusi par Jaunāko Ziņu patvaldību.

Kaļa ministrijā, ministram nezinot, mani ievīlīnāja pulkvedis Edvins Mednis. Viņš bija redaktors Latvijas Kareivī, ar baltām kakla uzšuvēm un vienu pulkveža zvaigzni. Edvinam Mednim nebija nedz vajadzības, nedz tiesību mani saukt pie kaļa ministra, bet viņš bieži darīja un vēl tagad dara darbus, kas nav vajadzīgi. Viņš rakstīja un raksta arī iespiestas un veikalos pārkamās grāmatas. Tolaik viņa grāmatu Tu, brīnišķā... grāmatnieks varēja arī nolasīt, bet noskatīties Nacionālā teātrī. Tā nebija viņa pirmā teātra spēle, par kuru bija jāmaksā ieejas biļete teātrī. Edvinam Mednim no laika

gala kaŗa apģērbā bijušas vāŗības pret mūzām un viņu mākslām. Viņš tic, ka armija kaŗo par kultūru un izcīna kultūras brīvību.

— Ne redaktors, bet kaŗavīrs jums ieteic tūdaŗ satikties ar Zemnieku savienības un sociāldemokratu līderiem Saeimā un rīt no rīta būt pie kaŗa ministra, — pulkvedis Mednis man zvanīja no Kaŗa ministrijas uz Ārtīlerijas kazarmām, kad biju padzīts no Nacionālās operas.

Kā teicu, kaļpoju armijā un piecgadīgo dziedoŗa līgumu Frankfurtē pie Mainas biju apmainījis pret serŗanta uzŗuvēm Vidzemes artīlerijas pulkā.

— Jūs esat kaŗavīrs, to necizmirstiet, — tāŗrunī pulkvedis musināja serŗantu. — Jūs nedrīkstat padoties. Kaŗavīri izcīnīja mūsu kultūru un tā mums jāaizstāv. Jūs nedrīkstat ļaut konjunktūrai jaukt operas darbus.

Edvina Medŗa balss tāŗrunī skanēja ar lielu enerŗiju. Jāni Grotu neviens tā nebakstīja. Aiz manis stāvēja armija. Es biju laimīgāks.

Vēlāk sapratu, ka mani aizkaitinājusi un savā spēkā baidīdamās atzīties grēkā, valdoŗā avīze tomēr nebija apreibusī uzvaras priekā par manu iznīcināŗšanu. Avīze zināja, ka ar savu rīkojumu Nacionālāi operai ir pārkāpusī savas spējas. Bija jāglābj, kas vēl glābjams. Ja kaŗadienests mani aizsauktu projām no Rīgas, mans līgums ar operu automatiski pats no sevis anulētos, un es nevarētu vairs sūdzēties. Sirdsapziņa pēc tam būtu tīra ir izglītības ministram, ir avīzes redaktoram, ir direktoram operā.

Labi pārdomājuŗas, Jaunākās Ziņas pie kaŗa ministra nosūtīja izdevēja znotu, valsts prezidenta adjutantu pulkvedi Eduardu Kuplo. Viņš miera labā kaŗa ministram pieprasīja mani pārcelt no Vidzemes artīlerijas pulka Rīgā uz Latŗales artīlerijas pulku Daugavpilī.

No Daugavpils es nespētu ierasties ne uz mēŗinājumiem, nedz uz izrādēm Nacionālā operā, kad tai manis pēc līguma iegribētos. Līgums būtu izputējis drīzāk manas nekā Jaunāko Ziņu vainas dēļ.

Man par laimi, tanī brīdī, kad znots un adjutants ieradās kā sūtnis, kaŗa ministrijā atradās arī Edvins Mednis. Katru dienu, kad Latvijas Kareivis bija iespiests, salocīts un izsūtīts tautās, redaktoram Edvinam Mednim bija paraŗa piekāŗt kaŗa ministrijā un patērzēt ar ministra kunga adjutantu kapteīni

Kārli Medniti. Mednis ar Medniti labi sapratās. Pie Medniša Mednis ieraudzīja Kuplo. No Medniša Mednis uzzināja Kuplā vajadzību. Pēc garākas apspriedes ar paasiem vārdiem par politiku, no Medniša Mednis zvanīja uz Artilerijas kazarmām un izsauca artilerijas seržantu uz audienci pie kara ministra. Mednītis iekārtoja audiences laiku.

— Mednis, ne Mednītis, — pulkvedis-redaktors runāja adjutanta tālrunī, kad noteiktā stundā paklausīju viņa saucienam. Latvijas Kareivis Citadelē bija iespiests un redaktors jau atradās ministrijā.

— Nē, es neesmu Kārlītis, bet Edvins, — Mednis turpināja tālruni. — Uz Kārliti Medniti jums, jaunkundz, būs mazliet jāpagaida. Viņš tūdaļ nāks. O, ne... — Edvins Mednis ieraudzīja mani pie adjutanta galda nostājamies, ar roku man laipni pamāja sveicienu un turpināja: — Man ļoti žēl, bet jums būs jāpiezvana mazliet vēlāk. Tikko ieradās kāds izsūtāmais un kapteinim Mednītim tas tūdaļ būs jāpavada glābiņu meklēt. Piedodiet viņam un man.

Pēc isa brīža manā priekšā atvērās kara ministra istabas durvis. Ģenerālis Mārtiņš Vācietis sēdēja pie liela rakstāmgalda, ar muguru pret lielu, trīsdaiļu logu. Aiz viņa bija redzamas Esplanādes liepu galotnes un Rīgas pilsētas muzeja grieķiski-barokālais profils. Izglītības ministrijā pie ministra tādās aizmugures neredzēju. Kara ministram tā netraucēja.

Mārtiņš Vācietis pirmo pasaules kara pārcieta kā artilerijas brigādes komandieris krievu armijā, bet par ģenerāli uzšāvēs ar lielgabaliem brīvības cīņās. Viņš bija pavecs, lēns un ļoti sirsnīgs. Ieraugot artilerijas seržantu pie sava darba galda, ģenerālis lēni piecēlās, pasniedza roku un aicināja piesēsties.

— Jā, — viņš sacīja, kad abi sēdējām — tik labi tas neizskatās, kā man gribētos.

Mārtiņš Vācietis iegāja valdībā un bija nokļuvis ministros caur politiski kristīgo bloku. Kad visi kristīgie Saeimas deputāti sabīdījās kopā, no viņiem iznāca diezgan glīts un pasmags bloks. Kristīgie, ja nemaldos, tolaik Saeimā runāja ar astonejošām balsīm, bet tauta viņu politiskās dziesmas klausījās caur diviņtūkstošu lielo Jaunāko Ziņu metienu. Augstais amats ģenerālim Mārtiņam Vāciešam bija tik pat

atkarīgs no avīzes, kā mana dziedāšana. Avīze sajūtās tiešīga kristīgo kara ministram dot norādījumus un padomus arī bez valsts prezidenta adjutanta iesaistīšanas. Man bija pārādīts gods ar pulkvedi Kuplo kā sūtni.

— Jā, — atkārtoja kara ministrs — es gribētu jūs aizstāvēt, bet mani spiež tas kristīgais bloks. Viņi baidās, ka jūs lietu pret avīzi ienesīs frakcijās un sāks pārrunāt koalīcijas apspriedēs, līdz tā beidzot nonāks arī Saeimā.

— Nebūt ne, ģenerāļa kungs, — es iejaucos. — Vakar runāju ar Saeimas priekšsēdi. Dr. Pauls Kalniņš par tādu iespēju smejas un saka, ka privātus strīdus viņš Saeimā neļaušot kustināt.

— Ko? Ko jūs teicāt? — noprasīja kara ministrs, roku pie kreisās auss pacēlis. Mēs, vecie artileristi, esam visi drusku kurli, bet totiesu ar paasinātu skatu. Atkārtojiet, lūdzu, drusku skaļāk.

— Saeimas priekšsēdis saka, ka Saeima nav privātlietu tirgus, — es atkārtāju.

— Jā, tā jau saka gan, bet manā blokā baidās, — kara ministrs bija acīm redzami nelaimīgs. — Viņi man pārmet, ka es samaitāšot viņu attiecības ar presi. Jūs, saka, tik un tā ilgi dienestā nepalikšot, bet kristīgais bloks cietīšot daudz gadu, ja es neklausīšot Benjamiņus. No Jaunākām Ziņām viņi visi baidās.

Man nebija ko atbildēt uz tādu vaļsirdību. Ka no avīzes jābaidās, to jutu pats uz savas ādas. Kristīgo kara ministru dzirdot un vērojot, acis man tomēr paplētās izbrīnā. Arī ģenerālis pacēla savu skatu no lielā galda un, it kā nokaunējies un mazliet pieliecis galvu, lūkojās mani. Viņa acis bija lēnas, laipnas un mierīgas.

— Paga, paga, es parunāšos ar sievu, — pēc īsa klusuma sacīja ministrs un pacēla tālruna klausuli.

Ģenerāļa un kara ministra saruna ar sievu bija diezgan pagaļa, bet ļoti sirsnīga, vienkārša un tieša. No sarunas sapratu, ka Vācieša kundze mīl operu un nav ļauna arī pret mani.

— Nu ja, — sacīja ministrs pēc sarunas ar sievu — kara vīram tomēr karavīrs jāaizstāv, lai šauj vai ar lielgabalu tieši virsū. Un ja man par to būs jāiet, tad — iešu. Apnīcis, nūdien, ir apnīcis ložņāt ar politiku un locīties. Seržant, — ģe-

nerālis Vācietis atkal piecēlās kājās un sniedza man roku, — kamēr es būšu kara ministrs, neviens jūs nekurp nepārcels.

Ar to mana audience bija galā. Vai to var aizmirst? Kara ministram bija raksturs un no avīzes viņš nebaidījās. Tomēr arī kristīgam blokam bija taisnība — pēc trīs mēnešiem es vairs nedienēju armijā. Savādas sagādīšanās dēļ tanī pat dienā, kad novilku seržanta apģērbu, valdībai iestājās krīze un ģenerālis Mārtiņš Vācietis aizgāja pensijā.

Viņa vietā ar daudz plašāku vērienu tagad valdīja kara ministrs ģenerālis Jānis Balodis. Labi vien bija. Man palīdzības nevajadzēja. Konjunktūras laiki bija izbeigušies.

Mājās nonākot, tomēr nevarēju saprast, kāpēc neiespiež un redakcijās neizlasa Jāņa Grota dzejas. Vai kaut kur nelsēpās tomēr kaut kāda konjunktūra?

Nē, tas nevarēja būt pēc Ātdzimšanas dziesmas. Nebija vairs mazo, kas valdītu par lielajiem. Nebija vairs politisku partiju un strīdu. Glaimojot bezpartējiskām avīzēm, vairs nevarēja tikt nedz ministros, nedz direktoros.

Pēc Ātdzimšanas dziesmas sākās jauna, liela, plaša un sirsnīga dzīve.

Pirms gada vēl Antonijas ielā ap padomju sūtniecības namu ļaudis labprāt meta likumu. Vienīgi augstākie valdības un diplomātijas pārstāvji nelabprāt pārkāpa padomijas īpašuma sliekšni, lai reiz gadā svētītu Oktobra revolūcijas atceri. Tagad tur svētīja visādus svētkus un neviens velns nemeta likuma. Jaunā dzīve bija viesmīgi pavērusi durvis un katru aicināja priecāties pa draugam.

Oktobra revolūcijas svētki bija liels notikums. Esmu piedzīvojis visādus rautus, bet ne tik ļaužu pārpildītas telpas un tik daudz šņabja. Kas nepasteidzās aiziet, redzēja, ka laba vodka tek pa grīdu starp apēstu irbišu kauliņiem un izmētātām laša šķēlītēm.

Oktobra revolūciju padomju sūtniecībā svētīja viss Rīgas sūls un pipari — prezidenti, ministri, direktori, ģenerāļi un,

saprotams, diplomāti. Āp lielo ēdamgaldu drūzmējās dejojātāji, dziedātāji, rakstnieki, aktieri, dzejnieki un citi dižcilvēki. Klāt nebija vienīgi iemīļotā rakstnieka Viļa Lāča un dziedoņa Rūdolfa Bērziņa. Maz ļaužu bija arī no agrākiem sociāldemokrātiem. Tie atklātībā vairs neeksistēja un viņu mirušās dvēseles traucētu draudzīgo noskaņu ar vaidiem un nopūtām.

Eduards Smilģis, svaigi krāsotiem melniem matiem stāvēja ar šķīvīti rokās pret durvju stenderi atspiedies un jautri tērēja ar ārlietu ministru Vilhelmu Munteru. Sulainis melnā frakā piepildīja ministra pustukšo glāzi. Andrejs Upītis sēdēja uz divāna otrā istabā pie loga. Pret viņu mazliet pieliecies, turpat sēdēja arī Teodors Reiters. Abi bija nopietni un drūmi. Upītis runāja, Reiters klausījās. Reiteram bija jāpieliecas, lai sadzirdētu Upīti lielajā kņadā.

Es iespraucos starp dāmām — uz divi krēsliem sēdēja Lilita Bērziņa, Elvīra Bramberģe un Elīna Zālīte. Krēsli bija lieli — kad atbīdīja atstatāk, arī man vēl iznāca pus vietas. Dailes teātra dāmu vidū jutos labi, bet ne ilgi. Drūmi savilktām uzacīm pienāca dzejnieks Pāvils Vilips, Elvīras Bramberģes laulātais draugs, un paziņoja man, ka pus vieta pienākas viņam.

Aizspraucos uz otru stāvu. Visus paziņas, kas bija revolūcijas svētkos, nevaru uzskaitīt. Visus arī nepazīnu.

Nikolajs Vanadziņš sēdēja nelielā istabiņā kopā ar Jāni Sudrabkalnu un vēl dažiem. Neviens nerunāja. Tādu sēdēšanu pie glāzēm literātūrā dēvē par nikšanu.

Tieši tāpat, tikai bez glāzēm Nacionālās operas direktors nika arī savā darba istabā. Viņš nekad nezināja pateikt ne skaidru jā, nedz nē. Bija žēl viņu apmeklēt Nacionālā operā.

— Direktora kungs, — es jautri iesaucos — ko jūs te kūkojat? Nāciet līdz! Āpakšā ir šampānietis. Sadzersim!

— Ne, ne. Mums te ir nopietna apspriede, — viņš negribīgi atbildēja. — Vai nezināt, kur ir Poruks? Vajadzētu arī viņa. Šis ir Herberts Likums.

Herbertam Likumam bija labi pazīstams vārds ar īpatni stilizētām dekorācijām provincē un Nacionālā teātri. Edvins Mednis Latvijas Kareivī reiz rakstīja, ka Likums dekorācijas neglezno, bet dekoratīvi likumo ar tām. Likums to apstiprināja Jāņa Kalniņa Hamleta inscenējumā arī uz Nacionālās operas skatuves. Dzīvē viņš bija kluss, mierīgs un bāls, līdz kāra laikā repatriējās uz Maskavu.

Paspiedu Likumam roku, pateicu — Priecājos! un atmetos uz divāna roktura.

— Kā te tiek pie glāzes? — iejautājos.

Herberts Likums neziņā paraustīja plecus. Nikolajs Vana dziņš nepacēla ne aci.

— Ko tu te ārdies? — sacīja dzejnieks. — Bija klusi un labi bez tevis.

Jutu, ka šeit traucēju nopietnas sarunas. Piecēlos un gāju tālāk.

— Vai jūs ko meklējat? — tīrā krievu valodā mani uzrunāja jauns, neliels, pelēkā uzvalkā glīti ģērbies kungs.

— Bēgu no drūzmas, — es sacīju. — Par agri iet mājās, bet apakšā nav izturams.

— Petrovs, kaŗa ataŗejs, — pelēkais kungs iepazīstoties sniedza man roku.

Atmiņā man kaut kā tomēr iegriezies, ka viņš sacīja Vetrovs, ne — Petrovs, bet tas nevar būt. Maz ticams, ka Maskavas politiskā pārvalde būtu sūtījusi uz Rīgu divus ierēdņus ar līdzīgu pseidonīmu. Sūtniecības treŗais sekretārs Vetrovs, kas sastādīja Viŗinska apstiprināto Kirchenŗteina kabinetu, ieradās daŗus gadus vēlāk un nebūt nebija tas pats cilvēks.

Treŗā sekretāra Vetrova slēptās valdiŗanas laikā mana viesoŗanās padomju sūtniecībā bija izbeigusies. Nekad neredzēju ŗo tārpu, kas laipniem vārdiem sagrauza prātus daŗam latvieŗu māksliniekam un politikā ietekmīgākām smadzenēm. Draugi stāsta, ka viņš bijis pasmaŗa auguma, melniem, atpakaļ sasukātiem matiem. Matu sukājumus Vetrovam neklauŗījis un viņš izskatījies tāds kā paspuris, it kā būtu gulējis ar visām drēbēm. Tas vien norāda, ka Petrovs nebija Vetrovs un kaŗa ataŗejs nepārvērtās par treŗo, visvareno sekretāru.

Kaŗa ataŗejs atģadināja manekenu, kas izņemts no drānu veikala skatloga un izgludināts. Neliels no auguma, bet veikls un slaidis, pat sarkanarmijas pulkveŗa apģērbā viņš drīzāk izskatījās pēc deŗotāja nekā pēc kaŗavīra. Kad ar viņu iepazīnos, man nebija jāmin vārds — viņš mani jau pazina.

— Ja apakŗā par biezu, tad atiesim klusākā vietā, — Petrovs mani uzņēma kā vecu draugu un atkal veda lejup, bet pa lielā nama sētas kāpnēm. Mēs nonācām gaŗā, Aleksandra Pirmā laikmeta mēbelēm rotātā istabā. Te gaisa bija diezgan, bija arī brīvi krēslī kur apsēsties. No paziņām redzēju

tikai pašu mājas tēvu, padomju sūtni Aleksandru Sviderski pāris ārzemnieku sabiedrībā un Visvaldi Jankavu no ārlietu ministrijas, arī ar ārzemniekiem sarunājamies.

— Ko dzersit ar mani? Vīnu, vodu, konjaku? — laipni apvaicājās kaŗa ataŗejs, kad ērti bijām novietojušies pie maza galdiņa ar grāmatām, atsevišķu spuldzi un sudrabā kaltām kastītēm.

Ko dzērām, neatceros, bet atceros, ko runājām. Mēs sapļāpājām labu laiku. Kaŗa ataŗejs starp citu sūdzējās, ka viņš nespējot ar Rīgu iepazīties, kā vēlētos — viņš nedrīkstot pat pāriet pāri ielai pastaigāties Strēlnieku dārzā, ja viņam nesekojoŗ vismaz divi slepenpolicisti.

— No kā tad jums tā jāsarģājas? — ierunājos kā mulķis. Petrovs sāka smieties.

— Ne jau es sarģājos, bet mani sarģā, — viņš paskaidroja. — Ne jau es tos slepenos pavadoņus sev izvēlos, bet jūsu politiskā pārvalde mani izseko uz katra soļa. Ne pakustēties nevaru bez spieģiem.

Man būtu ko atbildēt, bet biju viesis. Atbildi norīju.

— Ja es ierastos Krievijā, vai man tur neseķotu? — ļautāju atbildes vietā.

— Krievijas vairs nav, — arī viņš neatbildēja, bet paskaidroja. — Nesajauciet bijušo Krieviju ar Padomju Savienību.

— Piedodiet, — sacīju — Padomju Savienību nepazīstu. Krieviju pazīnu, Pēterburgā gāju skolā. Ir taŗu tā pati zeme un tā pati tauta krievu zemē. Atvainojiet, ka aiz veca paraduma to neesmu aizmirsis. Padomju Savienību vēl neesmu redzējis.

— Vai jūs tas interesētu?

— Kā ne? Pat ļoti!

— Es jums iedošu dažas grāmatas.

— Liels paldies. Grāmatu man diezgan daudz. Esmu lasījis visu, kas pieejams. Lai ticētu, ir jāredz tas, par ko esmu lasījis.

— Zināt, par to der padomāt... Vai jūs gribētu koncertēt Padomju Savienībā?

— Jā, kāpēc ne? Ar prieku!

— Vai jūs varētu pieķāpt pie manis ņeit mazliet mierīgākā reizē nekā ņovakar?

— Labprāt! — atbildēju kā joku pie glāzes un nenoļautu, cik nopietni kaŗa ataŗejs uzņēma manus vārdus.

Dažas nedēļas vēlāk mani izsauca uz ārlietu ministriju un ārlietu ministrs Munters personīgi man norādīja, cik vēlams viņam būtu mans koncertceļojums uz kaimiņu zemi. — Ar Padomju Savienību mums jāatrod pēc iespējas tuvi, draudzīgi un kultūrāli sakari, — viņš paskaidroja.

Dažas nedēļas bija pagājušas diezgan dzīvi. Biju skatījies apkārt — aiz Nacionālās operas sienām.

Man nepatika mēnešalga. Nekad neesmu varējis pierast pie droša un noteikta ienākuma. Arī sieva tad zina, cik viņam naudas un kā tā aizskrien. Mēnešalga rada ģimenes strīdus un deprīmē. Mani kremta mēnešalga. Kaisli skatījos apkārt.

Nacionālās operas drāmaturģs šo nodarbošanos man pabikstīja kā uguni ar sausu skalū.

Kad Baltā Namā radās sarežģījumi, jaunā laikmeta operas karognesējs Nikolajs Vanadziņš nekad nebija atrodams. Viņš labi zināja, ka sarežģījumi bez viņa atrisināsies daudz ātrāk lietpratīgā drāmaturģa rokās.

Bez Poruka Vanadziņa laikos daudzas operu izrādes būtu atceltas gan slimību, gan spītību dēļ, un Baltais Nams vakaros stāvētu tukšs. Bez drāmaturģa direktora tukšajā vietā Baltais Nams nebūtu piedzīvojis Baņutas inscenējumu ar nepazīto Pēteri Rožlapu pie otām, kas strauji atvēra operas skatuvei bagātu nākotni. Ne reti drāmaturģam gadījās arī aizstaigāt pie izglītības ministra, kad ministrs gribēja runāt ar direktoru, bet direktors nika.

Kādu dienu drāmaturģs izskatījās pikts. Viņš smējās, bet smieklī nekur nederēja.

— Kas vainas? — jautāju.

— Eh! — viņš atteica. — Biju pie ministra.

— Nu, un? Par daudz goda?

— Nē, pagaidi — viņš bija strups. — Kortāns atkal pazudis. Man jāatrod vietnieks, tad — aiziesim uz latviešu biedrību. Jānoskalol!

Par izglītības ministru jau bija iecelts vecais un cienījamais profesors Augusts Tentelis — vēsturnieks, Universitātes rektors un vēlāk Vēstures institūta direktors.

— Par tevi atkal ienākušas sūdzības, — Jēkabs Poruks sāka klāstīt savu sarunu ar ministru jau uz Timma tiltiņa aiz operas. Pāri šim tiltiņam, gar Universitātes veco ēku bija tuvākais ceļš uz Latviešu biedrības pagrabiņu Merķeļa ielā. — Ministrs nav apmierināts, ka tu dziedi Nacionālā operā.

Apstājos. Pacēlu acis. Nebija, ko teikt.

— Tentelim kāds iestāstījis, ka tu neesot latvietis, bet — Morics Blumbergs. Tikai tīrasiņu latvieši drīkstot dziedāt operā. Es sāku smieties.

— Nesmejies! Tas nebija joks. Nezinu, kā beigtos, ja klāt nebūtu Jānis Celms no Skolu departamenta. Man neticēja. — Nezinu par dziedoni, bet viņa brālis gan ir latvietis — sacīja Celms.

Jānis Celms, Jēkabs Poruks un mans brālis Nikolajs cara laikos kopā bija uzauguši Rīgas pilsētas reālskolā.

— Celms tevi paglāba, — drāmaturs pabeidza.

Smieties vairs negribējās. Gribējās burgundieša.

Divi gadus pēc tam Rīgā sākās lielas kristības. Uz augstākās sfairās nojaušamu vēlēšanos masu kristībās tika izdalīti latviski pavārdi, kam tādu trūka. Dālbergs kļuva par Dāli, Zālamāns par Zelmeni, Bergs par Kalnu, Grīnbergs par Zaļkalnu, Rūtenbergs — Ruīga, Alberings — Aigars, Šmits — Kalējs, Štrāls — Starmetis, Šturms — Vēsma, Brīvinga pārvērtās Brīviņa, bet lugu rakstītājs un iemīļotais Nacionālā teātra drāmaturs no Zonberga iztaisīja — Valdemāru Sauleskalnu. Tūkstošiem vācisku pavārdu — izņemot Ulmani un Valdmani — latviskoja iekšlietu ministrijā. Turpat izdaiļoja arī netēlainus latviskus vārdus un Veprītis pārsaucās par Veldri, Peine par Sudrabkalnu, Līknis par Stalto un Priednieks uz laiku atmeta Kavaru.

Pavārdus latviskot nevajadzēja Jānim Rudumam, kas atmeta Cimermani kā Vadoņa privātsekretārs pirms šīm kristībām, un Kārlim Dzijlejam, kas vēl agrāk bija atteicies no Tiefentāla. Masu kristībās tas viņam nez vai būtu padevies. Dzijleja bija sociāldemokrāts un vairs nepiederēja raženiem. Mani

radi bija raženos, bet no lielajām kristībām izbēga. Savu Blumberģi tie bija aprakuši, tikko pabeidza kaņot un uzsāka mīrīgu dzīvi brīvvalstī.

Man tas bija aizmirsies. Pavārdu maiņa manos senčos bija iedzimta. Blumberģu vecmāmiņa, kas no manām bērnu dienām mierīgi gulēja Tīrzas Kancēnu kapos blakus savam Reinim, jaunībā pārdzīvoja pat piecus uzvārdus. Vēsture rāda, ka viņa ir dzimusi kā Marija Ēvelīte Vecpiebalgas Tūļu krogā.

Kad meitēns paaudzis, ķeizars Vecpiebalgu pārdevis baronam. Piebaldzēni bēdās dziedājuši: —

Klau', Piebalga jau pārdota —
Tā atskan tūkstots balss —
Un paradīze postīta!
Kāds nu būs Ievai gals?

Uz Piebalg's mūriem sūnas augs,
Kas garām ies, tas — Vai, vai! sauks...

Dzīlā vecumā, īsi pirms šķiršanās vecmāmiņa man iemācīja šo dziesmiņu. To nekad neaizmirst! Nezinu vairs, kas tā bija par Ievu, kurai gaidīja galu, un nezinu, kā Ieva pārdzīvoja Piebalgas pāriešanu baronu rokās, bet — Ēvelītēm ar to pienāca gals.

Jaunais muižas īpašnieks strupi atteicies parastajiem Ēvelītēm turpmāk atstāt Tūļu krogu nomā. Izmisumā Ēvelītes pārkristījušies par Rozenbergiem, un Tūļu krogs palicis viņu rokās. Tūļu Marija nu varējusi lepoties kā Marija Rozenberg, dzimusi Ēvelīte.

Kaimiņam Sņikerim tas nepaticis. Viņš paņēmis vecmāmiņu par sievu. Mana vecmāmiņa tā kļuvusi par Mariju Sņikeri, bet kaimiņam tas nācis par jaunu. Nabaga Sņikeris nav panesis laulības dzīvi un tūdaļ nomiris bez bērniem. Sņikeru Marija, dzimusi Ēvelīte atgriezusies pie tēva Rozenberga.

Stāsts ir garš un komplicēts, bet tā nav mana vaina. Vidzemē zemnieka dzīvi vadīja muižas un muižas kungu iegribas. Ja nevarēji mantot tēva mājas ar klausām muižkungam un negribēji kļūt par muižas kalpu, no glīta uzvārda censonim bieži atkarājās darbs un maize.

Vecais Ēvelīte arī Rozenbergā pārvērties tomēr nav lāga sapraties ar jaunajiem Piebalgas kungiem. Tie nespējuši aizmirst Ēvelīti, bet Jaungulbenes barons Tranzē par Ēvelītēm nekā nezinājis. Jaungulbenes barons ar prieku un par lētu naudu Rozenbergam iznomājis Liedes Gravu krogu.

Ar visām pauniņām, trīs uzvārdiem un ar tēvu un māti mana vecmāmiņa pārbraukusi no Piebalgas uz dzīvi Jaungulbenē pie Liedes kalniem. Liedes Gravu krogs atradās pie Liedes upes tiltiņa, kur kopā satek Jaungulbenes, Dzelzavas un Ādulienas pagastu robežas. Krogam vieta bijusi kā Dieva dota, bet manai vecmāmiņai arī tur nebijis miera.

Jau Piebalgā Ijābu Reinis no Mēdzūles bija metis aci uz jauno atraitni un ik pārnedēļas drāzies to gaisa gabalu uz Liedes kalniem, lai satiktos ar Tūļu Mariju Jaungulbenē. Manai vecmāmiņai bija laba sirds, viņa iežēlojusies par Reiņa nodzīto zirdziņu. Bija zirgam ko turēt — darba dienas arklā un ecēšās, svētdienās jātek pus Vidzemei cauri. Ijābu Reinis pie tam bija varens vīrs — augums kā grenadierim, pleci kā lāpstas, rokas kā lemeši. Zirgu žēlojot, jau apkūlību laikā Liedes Gravu krogū bija kāzas un mana vecmāmiņa pieņēma ceturto uzvārdu.

Ijābu Reinim laulības ar Mariju tā iepatikušās, ka drīzi vien trīs puikas — Jēkabs, Āntons un Jānis skraidījuši ap viņiem un likuši apdomāt, cik grūta ir vaļenieku dzīve. Sievas tēvs, krogu nomājot, pa to laiku bija iepircis Liedes mājas turpat Liedes gravās. Reinis sev noskatījis Krapē Rimstavu krogu. Puikām tur būtu dzīve kā kungiem! Mežs un upīte blakus, varētu ir vāveres padzenāt, ir vārnu lizdās tikt pie gardām olām, ir upītē pie vēdzēlēm. Reinis runājis ar Krapes lielkungu. Tas teicies dot Rimstavas nomā tikai tad, ja krodzniekam būšot kungu pavārds. Reinis Ijābs tā kļuva par Reini Blumberģi, un mana labā vecmāmiņa — Marija Ijāba, dzimusi Ēvelīte, kristīta Rozenberga, Sņiķera atraitne — nodzīvoja garu mūžu kā Marija Blumberģe.

Pavārds bija svarīgs! Ja Reinis nebūtu Blumberģis, viņš nespētu izskolot dēlu Antonu par muižkungu, Jāni par aptiekaru un vecākam dēlam Jēkabam būtu pietrūcis drosmes piedāvāties Tirzas baronam Ceimeram par „arendātoru” Dorrotheenhof pusmuižā uz divdesmit vienu gadu. Divdesmit viens gads jaunībā izliekas tik garš kā visa dzīve. Pusmuiželi mans tēvs uzskatīja gandrīz par savu privātpašumu, izkopa to,

pārkristīja — Dārtiņās, pats sevi nosauca par — Jašu, Jēkaba vietā un sajūtās tik dižciltīgs, ka pieprasīja Tirzas muižkungam Juliusam Perlbacham meitas Emmiņas roku. Tā saimniekoja Dārtiņās un Jašam uzaudzēja pulka bērnu.

Pavārds ir svarīgs. Ja mana vecmāmiņa, Reinim pie sāniem nebūtu piesavinājusies piekto pavārdu un manu tēvu agrā bērnībā pārkristījusi Blumberģi, man nebūtu mātes. Tirzas muižas kungs Jēkabam Ijābam savu meitu nebūtu devis. Man nebūtu nedz brāļa, nedz māsu un es šaubos, vai arī pats būtu ieraudzījis dienas gaismu Dārtiņās.

Cik svarīgs ir pavārds, to sapratu arī uz Timma tiltiņa no Jēkaba Poruka. Vārds, kas manai vecmāmiņai nesa laimi, nepatika vēsturniekam Tentelim. Labs cilvēks no maniem skatuves amata brāļiem ar to viņam bija ierīvējis neuzticību pret mani kā mākslinieku. Vecā pavārda dēļ no Timma tiltiņa ieslīgu burgundietī.

Pie otrās Pomāra pudeles paziņoju drāmaturgam, ka kaisli skatos apkārt, lai atteiktos no regulārās mēnešalgas Nacionālā operā.

— Saprotu, — atbildēja Jēkabs Poruks un aplusa. Tas man bija tikpat kā sausi skali uguni. Ar uguni skatījos apkārt.

D ažās nedēļās, pirms saņēmu ārlietu ministra mudinājumu dziedāt Padomju Savienībā, aiz Baltā Nama sienām biju tik daudz saskatījis, ka ar dziedāšanu Padomijā bija jāpagaida. Biju sevi apsolījis mūsu robežām uz otru pusi.

Brīvs un bez mēnešalgas drīz vien atkal dziedāju Vīnes Opernringā Don Hozē. Manā ģērbtuvē pie spoguļa rotājās skaists ziedu pušķis ar plānu stiepuļi caur ziedu kātiņiem. Tādi ziedi labi izskatās, bet dzīvo īsu mūžu. Starp ziediem bija vēstule: —

Jūs padevīgi apsveic Vīnes entuziastu grupu. Pēc Ziedu ārijas šovakar mēs rīkosim jums ovācijas operas zālē, bet pēc izrādes — uz ielas. Lūdzu nekavējieties pārāk ilgi pārģērbjoties. Mēs esam trūcīgi, bet labprāt ar ovācijām atbalstītu Jūsu panākumus arī Aīdas izrādē, ja Jūs nodotu divsimt šiliņu mūsu pārstāvim ieejas biļešu iegādei.

Karmenu dziedāja Duzolīna Džanīni (Giamini). Izrādes panākumi patiesi bija lieli. To atzina arī mans amata brālis Artūrs Priednieks-Kavara. Es viņam neko nestāstīju par ziediem ar stiepuļi kātiņos. To gadu Vīnes valsts operā viņš dziedāja pirms manis, bet tikko aplausi un pieteiktās ovācijas pie operas nama uz ielas bija izbeigušās, Priednieks atstāja Vīni un devās uz Rīgu manā vietā.

Pēc Artūra Priednieka — manā ģērbtuvē ienāca itāļu diriģents Amato Napoleone Annovaci (Annovazzi). Entuziastu pārstāvis parādījās tikai otrā dienā ar avižu izgriezumu klāstu un saskaitās uz mani. Viņš domāja, ka es esot ļoti neapdomīgs mākslinieks un — skops. Itāļu diriģents Annovaci domāja tieši pretējo un uzaicināja mani vakariņās.

Pēc nesamaksātiem aplausiem un entuziastu klaigājošās burzmas pie Vīnes valsts operas sāndurvīm, Vīnes Rātspagrabā bez Annovaci pie vakariņu galda sēdēja arī brīnišķā Duzolīna Džanīni. Viņas acis bija kā mandeles no melna samta. Annovaci, laikam, atkal pazaudēja sirdi. Uz to viņam bija liktenīgi iedzīmtas dāvanas. Viņš neēda un nedzēra, bet pūlējās pierunāt brīnišķo mākslinieci un mani braukt viņam līdzi uz Turīnu un trijātā dziedāt Karmenu cauri visai Itālijai — līdz apnīk.

Es sapratu Napoleonu un jutu viņam līdz no visas sirds, bet nevarēju palīdzēt. Viņš bija bez darba un Duzolīnai Džanīni, patiesi, bija brīnumjaukas acis, brīnumsilta personība un dziļas mūzikas piesūkusies balss. Kad pāris gadu vēlāk viņa dziedāja Baltā Namā, to atzina tikai mūziķi, bet kolēģām nepatika ārišķību trūkums viņas dziedājumos. Kā īsts mūziķis Annovaci viņas klātienē jutās kā transā. Es biju pārāk satraukts no izrādes, lai sajustu to pašu — biju taču vairākkārt to vakaru Duzolīnu jau turējis savās rokās, apkampis viņas ceļgalus un beidzot pat nodūris.

Salīdzinot ar mani, Annovaci bija bezgala maigs un skaidrs. Tādi italieši aug tikai Itālijas Alpu piekāvē, ne — Pireneju

kalnos un ielejās. Viņš bija tik godīgs, ka kautrējās pat sava vārda Āmato — mīļotais un uzstājās kā Napoleons. Cik esmu izpētījis, pat vizziņšais Nacionālās operas drāmaturģs nezināja, cik un kādas nelaimes Napoleonam sagādāja Āmato iedarbības Rīgā. Viņš bija tieši atceļā no Rīgas, un Rīgas mīļotāju ietekmēts, viņš Vinē neuzdrošinājās dzert ne glāzi vīna.

Rīgā Annovaci nodzīvoja labu pus gadu, ja ne ilgāk. Lāga vīrs Nikolajs Vanadziņš ar drāmaturģa atļauju viņu izsauca no Lombardijas kā diriģentu Nacionālai operai. Vanadziņš cerēja, ka itālietis aizēnos un padzīs no diriģenta pulsts agrāko direktoru. Nekad neesmu pratis nikt, bet arī bez tā no jaunā laikmeta ligotāja Baltā Nama vadībā jo bieži dzirdēju, ka agrākais direktors traucējot viņa māksliniecisko izpausmi. Napoleone Annovaci bija cēls un lielisks mūziķis, labs un skaidrs cilvēks, bet tālu ne tik spēcīgs, lai Nikolajs Vanadziņš ar viņu nospiestu Teodoru Reiteru. Kad atkal dziedāja ievas un teātru sezona tuvojās beigām, Napoleonam Rīga bija jāatstāj un Reiterš palika nenoknābts pie pulsts.

Vīnes Rātspagrabā bez vīna Āmato jutās pamests, tukšs, apkaunots un nelaimīgs. Viņš nekādā gadījumā to nebija pelnījis, bet cieta. Cietējiem nekad nav piekrišanas. Viņa vilinājumiem uz Turīnu un visai Italijai cauri nepadevās ne sieviete ar melnām mandeļu acīm, nedz vīrietis ar manu seju. Man par daudz patika Vine un Vinē nebiju pirmo reizi.

Aidā man nebija ne tādu ziedu, nedz aplausu kā Karmenā, bet Vinē labprāt būtu dziedājis arī bez tiem, ja neienāktu kāšukrusts. No Vīnes valsts operas kāši izcēla arī manu draugu Artūru Priednieku.

No Vīnes Rīgā atgriežoties, par padomju kara atašeju tomēr neiznāca laika padomāt. Man bija arī citi pienākumi. Pirms Vīnes apkārsts katoties, uz pāris dienām biju iebraucis papriecāties Parīzē un tur satikos ar čehu Nacionālo operu. Apsolīju tai dziedāt Prāgā melno mori Otello, Aidas Radamesu un Piķa dāmas Hermani. No Vīnes caur Rīgu devos uz Prāgu. Pie tā paša padziedājos arī Pilzenē, kur ražo visgārdāko pasaules alu, un Ausigā.

Pulkstens jau rādīja 1936. gadu, kad pa ceļam no Čehoslovākijas uz Rīgu Berlīnē man piedāvāja lielu naudu pēc Ziemsvētkiem.

Līdz Ziemsvētkiem nu varēju atpūsties ar mēnešalgu, apciemot padomju kara atašeju un arī izdziedāties pēc sirds patikas. Baltā Namā jau gāja Jāņa Kalniņa Hamlets, Zandonai Ekebijas kavalieri un ar mani bija atjaunots Verdi Otello. Ar tiem vien uz sirdsapziņas un balss stūdzinās varēja dzīvot bez tukšuma izjūtas. Tur bija ko iztrakoties un ko izdziedāties tā, ka piepildīja smadzenes, sirdi un visas citas alkas.

Ja varētu, es labprāt vēl dziedātu un tēlotu visu, ar ko Dievs piepildīja manu dzīvi. Taču tas aizņemtu pārāk daudz laika un tāpēc — ja varētu — es izvēlētos tikai Džuzepes Verdi — Šekspīra Otello un Jāņa Kalniņa — Šekspīra Hamletu.

No Otello tomēr nez vai neatteiktos, nez vai nenobaidītos pēdējā brīdī. Tur ir tādi dziedājumi, kā — Pagalam, nu viss pagalam! Ārdievu, atmiņas gaišās... — Ora e per sempre addio sante memorie, addio sublimi incanti del pensier! — kas itaļu valodā skan pilnīgi pēc trakuma un prasa jauneklīgus spēkus. Vecam dziedonim tādas vietas var draudēt ar sirdstrieku.

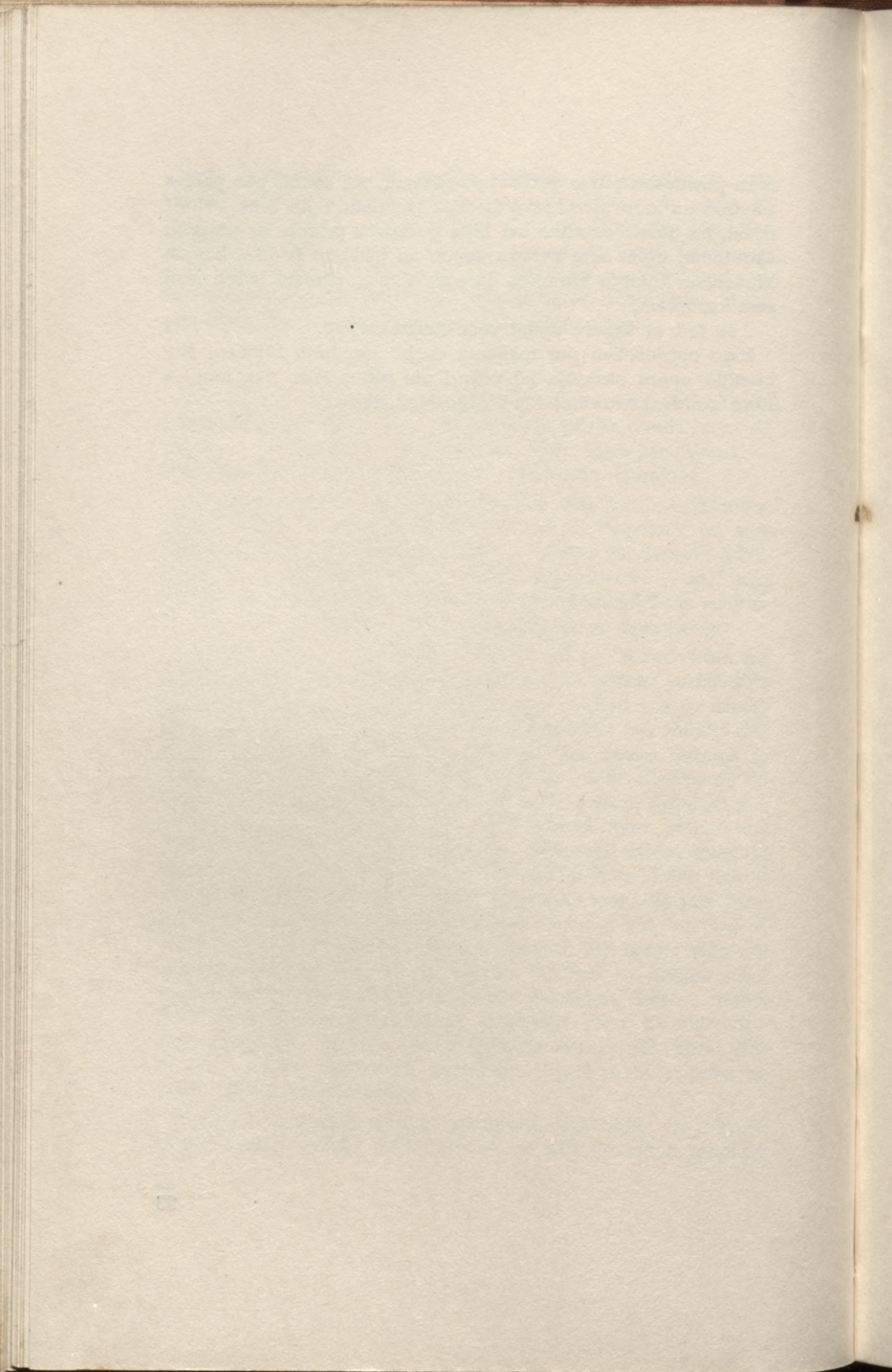
Kalniņa Hamletā tik tiešas briesmas arī pavecam vīram nedraudētu, kaut būtu pasmagi jāpiepūlas, lai godam nodziedātu Būt, vai nebūt un āriju par medaljoniem ar divu karaļu ģimetnēm. Šekspīra Hamletu par operu komponējis arī franču mūziķis Ambrua Tomā (Ambrois Thomas,) bet Janka Kalniņš to pašu paveicis asāk, šķautnaināk, nervozāk, šekspīriskāk un tik skatuviski, ka tur nav ne ko pielikt, nedz svītrot. Kalniņa mūzikas ielogā arī Jāņa Zariņa režijas sikumi man nebūtu vēl piemirsušies. Nav partnera, kas mani Hamletā varētu izsist no lomas. Hamlets ir vientulis— vientulis pie Ofēlijas kājām lielajā pils ballē, vientulis kopā ar māti karalieni, vientulis pils tornī kopā ar tēva spoku, vientulis ar vienu domu — būt, vai nebūt! Vienīgi divkaujas skatā būtu jāparūpējas, lai Laerts zina un nesaļauc zobenu cirtienus, ko Zīgurds Kaktiņš — Latvijas meistars tādās lietās un dziedoja Ādolfā miesīgais dēls — mēnešiem ilgos mēģinājumos mums pielāgoja Jāņa Kalniņa divkaujas mūzikai. Zobenu cīņai Dānijas karaļu pili būtu jāizskatās istai kā Nacionālā operā un jāsaskan ar mūziku uz mata, pirms noduru Laertu.

Nudien, ja varētu vēlreiz piedzīvot, kas bijis, es labprāt vēlreiz ēstu tik gardu tauku maizīti ar sāli, kā mana māmiņa

man pasniedza pirms gadiem piecdesmit, vai senāk pēc peldes Azandā un labprāt vēl reizi diedātu Hamletu. Labi būtu vēlreiz izjust, ka dažas stundas esi bijis paskarbs princis ar pācsām šķautnēm, gulēt zem karogu segas un pēdējās izrādes beigās klausīties Kalniņa Hamleta Integer Vitae... skaisto beigu kori zem karogiem.

...un tad ar baudu apēst veco tauku maizīti.

Rīgā atgriežoties par tukšumu darbā nevarēju žēloties. Nacionālā opera strādāja kā nekad vēl pirms tam. Bez tam — Rīgā no Maskavas ieradās Marija Maksākova.

IV.
VARENI DRAUGI

Krievu māksla pie mums bija augstā cieņā. Nav brīnums, jo par mani vēl vecākā paaudze bija izaugusi krievu kultūras ietekmē un teātra mākslu iepazīna, studējot Maskavas un Pēterburgas augstskolās. Jaunības atmiņas katram ir tik pat spēcīgas, kā man manas mātes tauku maizīte pēc peldes Azandā.

Ar sajūsmu Rīga uzgavilēja arī tik vājiem dziedojiem, kā tenoriņi Aļeksejevs un Žadanovs tikai tāpēc, ka tie nāca no Maskavas.

Sarkanās Maskavas māksla Rīgā ieradās šad un tad. Režisore Maslova inscenēja Piķa dāmu, baletmeistars Tichomirovs iestādīja Sarkano Magoni. Bija vēl kāds sarkans režisors, kas nedēļām ilgi burzījās pa Rīgu, bet es biju izbraucis un viņa neredzēju. Neredzēju arī viņa talantu, jo tā samākslotais Boito Mefistofelis no operas repertuāra pazuda īsi pēc režisora.

Sevišķi iemīlota, bieži dzirdama koncertos un redzama operu izrādēs bija Valērija Barsova, koloratūrsoprāns, izcilas kvalitātes dziedone un māksliniece arī.

Leonīds Sobinovs Rīgā tika sumināts vēl tad, kad aiz vecuma vairs nespēja padziedāt un Maskavai nederēja. Agrākais cara Nikolaja Otrā, tad sarkanās Maskavas milulis no Rīgas uz savu pārkrāsoto tēvzemi dzīvs arī neatgriezās. Bija oktobris pēc Atdzimšanas dziesmas. Maskavu nedrīkstēja kaitināt. Neizmeklēta un noklusēta tika kādreiz lielā, pasaulslavenā Sobinova mīklainā nāve Romas viesnīcā un tās sakari ar archibīskapa Jāņa mežonīgo noslepkavošanu tanī pat naktī. Pat runāts netika, ka Leonīds Sobinovs mira tūdaļ pēc tam, kad bija apciemojis veco draugu Jāni. Abi bija veselīgi, abi bija pareizticīgi un reliģiozi. Vecais mākslinieks pie sava archibīskapa nebija ieradies viens. Diplomātija noklusēja viņa līdzgājēju un nāve noklusēja visu pārējo.

Padomju māksliniekiem Rīgā visas durvis allaž bija atvērtas, taču neviens netika tā sumināts, kā Marija Maksākova pirms ierašanās un pēc tam. Viņai bija skaista balss un arī īpatnība.

Vilciens ar Mariju Maksākovu vēl bija lielu gabalu no Rīgas pasažieru stacijas, kad viņu tur gaidīja pūlis, padomju sūtnis un kaŗa atašejs. Tikko vilciens bija pietājies un pūlis izgavilējies, kaŗa atašejs no stacijas pie manis atsūtīja Zacharinu un ielūdza vakariņās.

Zacharins bija mazs vīriņš. Agrāk Rīgā viņam padevās lielāki veikali koncertu pasaulē, pat ar Fjodora Šaļapina dārgajām viesizrādēm Nacionālā operā, bet pēdējos gados neveicās. Marijas Maksākovas piecām Karmenām padomju sūtniecība viņu iesaistīja kā starpnieku sarunām un kā — izsūtāmo zēnu. Zacharins bija vārgs, bailīgs un nenozīmīgs cilvēks. Gāju tomēr viņam līdzi.

Poruks ar Vanadziņu bija paredzējuši mani Marijai Maksākovai pie sāniem viņas pirmās Karmenas vakarā. Gribējās iepazīties ar jauno partneri.

Man par brīnumu, Zacharins ormanim nelika braukt ne uz padomju sūtniecību Antonijas ielā, ne uz Romas viesnīcu, bet aizveda mani lielā privātdzīvoklī ar izeju no Valdemāra ielas pret virsnieku klubu, bet ar logiem pāri Kalpaka bulvārim uz Komercksskolu un tās apstādījumiem.

Izslavētā māksliniece bija ceļa drānās, bet muti, šķiet, nomazgājusi. Viņa dzīvi sarunājās ar Petrovu, pret lielām klavierēm atspiedusies. Mūs neviens neiepazīstināja. Mani ieraugot, viņa pameta kaŗa atašeju un panācās preti.

— Ko jūs darāt manas kāŗšu ārijas laikā? — viņa vienkārši sniedza man roku un jautāja.

— Stāvu, uz šautenes atspiedies, — atbildēju. — Tad lēni aizvirzros aiz muguras Karmenai un viņai pār plecu noskatos kārtīs. Vai jūs tas netraucēs?

— Nē, tas labi! — viņa atsaucās. — Lūdzu jūs neiet prom, līdz es nodziedu — „Nāve!” un ieraugu jūsu ēnu pār kārtīm. Kādu starmeti tam nolūkam taču varēsim dabūt, vai ne? Bet vēlāk, tani pat cēlienā — ko jūs darāt draudu dziedājuma laikā?

Ko es varēju atbildēt? Es atlaidu iepazīšanās sveicienam pasniegto roku, paspēru soli viešņai aiz muguras un pieskāros

Maksākovas pleciem. Viņa pārsteigti atskatījās. Es pacēlu uzacis, savilku pirkstus kā krampjos un sāku spiest viņas tikami apaļos plecus uz zemi. Maksākova sastinga, pieliecās uz vienu pusi, saliecās uz otru un izgāza krūtis, bet es viņu nelaidu vaļā. Viņa sabruka krūtis un nosliga uz ceļgaliem. Spiedu vēl zemāk, līdz uzspiedu labās kājas celi viņai uz muguras. Tad pagrūdu viešņu. Viegli, saprotams, kā dara uz skatuves. Viņa tomēr pakrita ar galvu uz tālu priekšā izstieptās labās rokas. Kritis no mana grūdienā, viņai neapzinīgi izstiepās arī kreisā kāja. Man tūdaļ radās cienība pret viņas skatuves māku. Marija Maksākova gulēja uz grīdas starp klavierēm un kara atašeju un — izskatījās ļoti glīti.

Mēs bijām iepazīnušies. Palīdzēju piecelties. Kara atašejs neveikli smaidīja, Zacharins bolīja acis.

— Un nu iesim pie galda, sacīja padomju sūtniecības pārstāvis, — jūs taču vēl šodien nekā godīga neesat ēdusi?

— Vai jums ir spēks mani pacelt? — viņam atbildēja māksliniece, bet skatījās uz mani.

Sapratu, ka Maksākova domā par Karmenas otrā cēliena beigu ansambli. Paķēru viņu uz rokām un uzlēcu uz klavieru soliņa, vienu kāju pret klavierēm starp nošu čupiņu un puķu vāzi vieglitiņām atspiežot.

— Vai pietiks vai kāpt vēl augstāk? — jautāju smiedamies.

— Laižiet vaļā un sakiet, vai pēc ziedu ārijas jūs kritat uz viena, jeb vai uz abiem ceļgaliem?

Petrovs vienu otru reizi vēl izmēģinājās Maksākovu aizvilināt pie vakariņu galda. Viņa nedzirdēja. Mēs saskārāmies, atgrūdamies un runājāmies. Pagāja labs laiks, pirms atsēdāmies pie aukstajiem uzkožamiem un atdzisušā sīpolu siteņa.

Nav citas sievietes, ar kuru būtu tik ātri un tik intensīvi iepazīties. Pie vakariņu galda pazinu viņu tik labi, ka nebija nekā vairs ko runāt.

Vakariņas bija garlaicīgas. Sarunas vilkās bez satura. Saturs palika glāzītēs neaizskārts. Vienīgi Zacharins izmeta savējo un, izcēlis no kabatas mazu piezīmju grāmatiņu, kļuva lietišķs un sāka klāstīt operā Maksākovas Karmenai paredzēto mēģinājumu dienas un stundas.

— Tas ir par daudz! — Marija Maksākova pēkšņi it kā pamodās no sīpolu siteņa.

— Jums paredzēti trīs dažādi Don Hozē, — laipni smaidot, paskaidroja mazais vīrs. — Jūs taču gribēsiet ar katru vismaz reizi samēģināt...

— Nē, tas neiet, — asu pavēlnieka balsi Maksākova pārtrauca Zacharinu. — Man vajaga divu skatuves mēģinājumu, bet tikai vienu Don Hozē.

Viņa zināja, ko dara un zināja, ko var. Man tas patika, kaut arī viņas ultimāta dēļ vēlāk dzirdēju daudz zobgalību.

Mulķi mākslinieces prasību pēc viena partnera piecos vakaros izskaidroja ar seksu. Pat padomju sūtnis Aleksandrs Sviderskis nesaprata, ka pie partnera jāpierod un ar vienu partneri pusotrās nedēļās aiztaupās daudz spēka, lai piecus vakarus svešā teātrī tēlotu Karmenu. Sviderskis savās iedomās gan neiztēloja mīlestības saites, bet viņa acis es pēkšņi pacēlos jo augstu. Pēc Maksākovas viesizrādēm Rīgā Sviderskis uzskatīja par sava goda pienākumu man parādīt Maskavu.

Maksākovas viesizrādēm nevaru noliegt ietekmi uz manām tuvākām un — kas zina — varbūt arī tālākām gaitām pēc tam.

Uz skatuvēm sastopas dažādi cilvēki. Ar dažu partneri var skatuviski skūpstīties un apkampties gluži tāpat, kā ar lielāku malkas pagali. Ar citu partneri vari pat nesaskārties un nesaskatīties, bet viņš tevi iedvesmo un pacilā kā mākoņos.

Marija Maksākova, nenoliedzami, piederēja pēdējai pasūgai un tomēr bija gauži savdabīgs izņēmums. Ar partneri, ko sajūti uz skatuves kā dzenuli un balstu, arī dzīvē patīk satikties. Pat pēc gariem gadiem redzoties tūdaļ atrodas kopējas domas un valodas. Maksākova bija izņēmums. Uz skatuves viņu sajutu kā daļu no sevis, bet tikko aizvērās priekšgars, viņa bija tāla un auksta kā mēness. Maksākova gan bija daudz glītāka par mēnessnīcas plakano seju, bet ārpus skatuves uz viņu pat paskatīties negribējās. Svešādas bija viņas kustības, sveša sejas izteiksme un sveša šķita katra doma viņas galvā. Ārpus skatuves ar Maksākovu man nebija ko runāt un bez runāšanas bija — garlaicīgi.

Padomju sūtniecībā Marijai Maksākovai par godu sarīkoja divas lielviesības ar ceptām irbītēm un šampānieti atšķaidītu vodu, lai Rīgā visi apreibtu un slavētu padomju mākslu. Kā partneram man bija jābūt abos vakaros un jāsēd viņas tuvumā. Ak Dievs, cik tas bija garlaicīgi! Cilvēks no Marsa man nebūtu

tālāks un svešāks. Ar cilvēku no Mārša varētu runāt par nokrišņu un temperatūras dažādībām dažādās planētās, bet ar Maksākovu, ko stundu iepriekš biju jutis savās rokās mīļu kā sievu, nebija ko pārrunāt pat par klimatu.

— Kāpēc? — jautāju pats sev. — Vai padomju mākslinieki baidās bez skatuves būt tie, kas viņi ir un pateikt vai dzirdēt kaut ko, kas nav ļauts?

Nolēmu papētīt un kara atašejam reiz pateiktu joku padarīt par faktu. Marijai Maksākovai uz Maskavu atgriežoties, iegribējās viņai sekot un uzzināt, vai tur visi tādi?

Nāv nekādu šķēršļu! Kad vēlaties izbraukt? Vai kundzi nemsit līdzī? — dažas nedēļas pēc Maksākovas aizceļošanas man vaicāja padomju kara atašejs tani pat istabā, kurā bijām iepazinušies.

Ar sievu bijām ieaicināti uz tēju pie padomju sūtņa Sviderska un viņa kundzes. Ielūgums bija oficiāli un glīti iespiests. Viesības tomēr bija neoficiālas un tik intīmas, ka mēs bijām vienīgie viesi.

Aleksandrs Sviderskis bija paliela auguma, drusku pielīkušiem pleciem un puspelēku matu kušķi uz galvas. Viņa acis bija dzīvas, sirsnīgas un izstaroja uzticību. Ja nemaldos, Sviderskis bija dzimis un uzaudzis Kijevā. Mākslās aktīvajā Ukrainas galvaspilsētā viņam bija ieaugusi dziļa cienība pret mūziku. Ar Sviderski sarunājoties, bija grūti saprast, ka viņš ir politiska terrora zemes sūtnis. Man vēl tagad liekas, ka par augsto amatu viņš varēja pateikties tikai tuvai draudzībai ar tolaik vareno Maskavas ārlietu ministru Litvinovu. Par šo draudzību Sviderskis labprāt stāstīja, taču vēl labprātāk runāja par Richardu Vāgneru. Bija jāapbrīno viņa zināšanas vāgnerismā. Man šķiet pat, ka Richards Vāgners pa daļai vainojams Sviderska pazušanā. Padomju sūtnis, proti, savu vasaras atvaļinājumu katru gadu pavadīja Baireitas svētku spēlēs un ne Padomju Savienībā. Kad pēc mana koncertceļojuma Padomijā

bargais ūsainis uzsāka vēstures un partijas tīrīšanu, Sviderski aizsaucā no Rīgas un — tiesāja. Ko Maskava tiesā, to — notiesā. Varbūt, ka nāves sodu veicināja arī sūtņa nekomunistiskā runa, kaut ar sarkanu rožu pušķi, pie rakstnieka Pāvila Roziša kapa. Lai kā, viņš bija izglītots un ļoti inteliģents vīrs un terora nāves sods viņam nevarēja paiet secen. Viņš pazuda vienā laikā ar Jukumu Vācieti, kad ūsainais Staļins no Tretjakova gleznu galerijas izsvieda šī latvju strēlnieku komandiera daudzās ģimenes.

Latvieši, kas Maskavu apciemoja pēc brāļošanās okupācijā, diemžēl, vairs nevarēja lepoties, skatot Tretjakova galerijā glīto un inteliģento latvju strēlnieka seju. Manā laikā Jukums Vācietis Maskavā bija redzams uz daudzām, mākslinieciski labi izveidotām gleznām. Gleznas bija lielas un drusku mazākas. Viens audekls, kurā Jukums Vācietis sēdēja goda vietā — leņinam pie labās rokas un daudz tuvāk sarkanam tronim nekā ūsainais Josifs, aizņēma visu sienu. Nav patriotiski atzīties, bet Tretjakova galerijā es jutos lepns uz Jukumu Vācieti. Ar Vāciešiem kā kaņavīriem mēs patiesi varam lepoties.

Jāsaka, ka pat vācietis pulkvedis Zeltiņš mūsu kaņaspēkam kauna nedarija, kaut bija iekšēju un ārīšu pretešķību samocīts. No ārējā paskata vien Rīgas ielās viņš dūrās acīs ne mazāk spilgti kā baskājis Irbīte.

Irbīte, Valsts mākslas mūzejā un dažās izstādēs dēvēts par gleznotāju Valdemāru Irbi, ziemās un vasarās skraidīja basām kājām, ar gaļu sarkanu netīru bārdu un ielu stūros, pavārtēs vai lētākos krogos izpārdeva paša sazimētās pastelkrāsu bil-dītes. Viņu redzēja visur.

Tikpat īpatnēji spilgts ielās un sarīkojumos, teātros un koncertos parādījās vācietis Zeltiņš, bet no viņa kļiedza pretešķības. Pa lielu gabalu katram dūrās acīs viņa mirdzošais monoklis Latvijas pulkveža acī.

Zeltiņa monoklis bija bez parastā zelta ietvara, tikai — no stikla. Pelēcīgā, nodzīvotā vīra sejā tas mirdzēja, kā kristalls

mirdz saules apspīdētā lūžņu gubā. Vācieša vienacainais stikls un latviešu pulkveža ģērbs uzskatāmi simbolizēja pretešķībās saskaldītu cilvēka būtību.

Cik atceros, pulkvedis Zeltiņš bija dzimis Hamburgā kā — Goldfelds. Pirmajam pasaules karā beidzoties, viņš tā bija iedzīvojies kaņošanā, ka turpināja to kā ritmeistars Golca Baltijas dzelzsdīvīzijā. Ar aristokrātisko priekšniecību viņam lāga nevedās. Pie Tukuma sastrīdējies ar landesvērīstu Flečeru, viņš pārnāca pie mūsējiem un varonīgi cīnījās pret savējiem. Kalpaka bataljonā zem Jāņa Baloža komandas, ritmeistars Goldfelds noorganizēja pirmo latviešu kavalerijas vienību ar sešdesmit jātniekiem, bet mazliet vēlāk pie Zemitāna un Eduarda Kalniņa — Otro Ziemeļlatvijas eskadronu. Ar to viņš lieti izpelnījās Lāčplēša ordeni un tiesības uz mūžu nēsāt latviešu karavīra tērpu. Goldfelda saviešiem lāčplēši nepatīk. Jau Andrejs Pumpurs to bija paredzējis. Karā beidzoties, savējie atteicās ņemt lāčplēsi atpakaļ. Pulkvedis Goldfelds pārvērtās — pulkvedi Zeltiņā. Vācietis viņš tomēr bija un palika.

Latvijas armijā vācieti Zeltiņu ilgi nepaturēja. Kad izbeidzās kaujas Latgalē un no armijas virspavēlniecības uz Līvberzi atkāpās ģenerālis Balodis, kavalerijas zirgi sāka baidīties no Zeltiņa acī mirdzošā stikla un nopelniem bagātais pulkvedis tika demobilizēts. Viņam bija tik daudz brīva laika, ka Zeltiņa monokli un dzeltenī mirdzošo kavalerijas pulkveža tērpu Rīga redzēja pat biežāk nekā Irbītes basās kājas.

Kad satikos ar viņu, man allaž bija tā kā dusmas un tajā pašā laikā žēl izglītotā vācieša. Kas zina, kas viņu grauca un dzenāja? Vai tā bija tikai nodevība pret saviešiem? Laimīgs Zeltiņš nebija un nevarēja būt.

Arī kā lāčplēsis viņš visur bija svešinieks. Lai svešniecību asāk izbaudītu un varētu no svešniecības dzīvot, vācietis Zeltiņš kļuva par populāru latviešu pētnieku. Jaunāko Ziņu slejās parādījās daudzi un gari zinātniski pētījumi par Āfrikas tukšnešiem, Rifkabilu kalniem un Abesiniju. Pētījumus avīzē illūstrēja plāns, padzīvojis kungs ar monokli aci. Bija ļoti savāds kungs. No Abesinijas viņu izraidīja, apvainojot spiegošanā. No Spānijas pilsoņu kara Jaunāko Ziņu kara korespondents pats izlavījās istā laikā. Kaut kas dzenāja un mētāja šo cilvēku.

No Latvijas viņš tomēr nerepatriējās, kad izceļoja arī visi pusu vācieši. Pulkveža ģērbs bija novalkāts, bet Zeltiņa monokli varēja skatīt kafejnicās arī tad, kad sarkanie tanki braukāja

Rīgas ielās. Vāciskais lāčplēsis gribēja mirt Latvijā. To viņš panāca ar godu. Pie pulkveža Zeltiņa parunāties atnāca trīs komunistu varasvīri — visi trīs nokrita un apgūlās pie lāčplēša kājām. Arī ar jaunu pie viņa atsūtītu sarkanās varas delegāciju pulkvedis atsacījās runāt. Tā viņu atrada mirušu.

Pats ar savu lodi pulkvedis Zeltiņš iznīcināja visas pretešķības savā būtībā un nerepatriēts guļ Latvijas smiltīs. Man viņš vairs nebūtu žēl, ja atkal reiz satiktos.

Asas pretešķības bija arī mūsu kareiviskajos Vāciešos, kuŗi tā saucās pēc uzvārda, bet nebūt nebija vācieši pēc tautības. Kā mans draugs ģenerālis Mārtiņš Vācietis, tā arī Jukums Vācietis bija viena vecuma, bet Jukums bija kurzemnieks un Mārtiņš nāca no Lēdurgas Vidzemē. Abi vienā laikā atstāja tēva mājas, lai pie krievu cara mācītos kaŗot. Abi Vācieši kāvās ar japāņiem un palīdzēja krievu caram zaudēt krievu-japāņu kaŗu. Tad viņos sākās pretešķības.

Pirmā pasaules kaŗā Jukums pie ķeizara uzkalpojās par latvju strēlnieku 5. Zemgales pulka komandieri, bet Mārtiņš palika krievos.

5. Zemgales pulks tika plaši apdziedāts par varonību. Pirms Ziemsvētku kaujām Dubultos, Jukums savā pulkā bija izveidojis kaut ko līdzīgu starp mūzikantu, kaŗa ziņotāju un sanitāro rotu. Tajā kalpoja tādi vīri, kā Kārlis Skalbe, Jānis Akurāters, Valdemārs Tone, Jāzeps Grosvalds, Niklāvs Strunke un daudzi citi ar skaļu un labi sadzirdamu vārdu. Jukums savos kaŗavīros ieskaitīja arī Edvartu Virzu. Cits komandieris būtu kautrējies, bet Jukums Vācietis mūsu lielajam dzejniekam lika pagatavot īpašu mazam augumam piemērotu tērpu un — lepojās ar Virzu. Edvarts Virza vēl vairāk lepojās ar 5. Zemgales pulku un savu pulkvedi.

Kad kaŗi beidzās, Mārtiņš Vācietis no krieviem atgriezās, lai kaŗotu par brīvu Latviju, bet Jukums Vācietis grasījās iekāŗot pasauli. Asas pretešķības parādījās ne vien abu Vāciešu raksturos un izdarībās, bet man liekas, ka Jukums, kaut arī bez monokļa acī, sevi sadragāja un sadrumstaloja vēl sīkākos traģiskas svešniecības gabaliņos nekā vācietis Zeltiņš. Velns viņam kasījās aiz ādas.

Jukumam sajuka skati un uzskati, bet ne kurzemnieka spēks un griba. Vērojot Tretjakova galerijā viņa gleznieciski veidotos

vaibstus, es jutos lepns uz to. Var nolādēt Jukuma darbus pēc viņa šķiršanās no Edvarta Virzas, bet nevar neapbrīnot. Jukums Vācietis apspieda sociālrevolucionāru sacelšanos Maskavā un iecēla Ļeņinu ar Trocki lielās Krievijas valdnieku seglos. Jukums Vācietis pasniedza biedram Ļeņinam cara troni un ar saviem strēlniekiem sastutēja tā aizlūzušās kājas. Patik vai nepatik, bet tas ir tiesa. Staļinam tas nepatika, un viņš palaboja vēsturi. Ir tomēr jāapbrīno kurzemnieka spēks un māka, kas Trocka asinskāres haotizētā kara spēkā izkaroja un izturēja virspavēlnieka vietu demoralizētā un bezgala lielajā krievu zemē. Viņš bija tik spēcīgs, ka viņam bija jāiet bojā pie Staļina patvaldības. Sūtnim Sviderskim tas nerunā par jaunu, ka viņi tika likvidēti vienā laikā.

Zinātniski nepārbaudītas teikas stāsta, ka Jukuma bojā eja sākusies ar to, ka draugs un kompanjons Trockis nejauši pamanijs, ka sarkanarmijas virsnieks no Kurzemes darba laikā lasa Napoleona biogrāfiju. Trockis tūdaļ pavēlējis slepeni izkratīt virspavēlnieka mājas vietu. Plauktos atrastas divas grāmatas par paškronētā Francijas imperatora dzīvi un darbiem, bet uz Jukuma naktsgaldiņa izvilkti no Napoleona runām. Slepenā izziņa pārbaidījusi Jukuma draugu. Nakts vidū Trockis aizskrējis pie Ļeņina. Iljičs nobālis, Jukums Vācietis viņam bija pasniedzis Krievijas troni. Kas zina, varbūt nu Jukumam pašam iegribēsies šī troņa? Jukumam bija velns aiz ādas! Kurzemnieks ar armiju, kas lasa par Napoleonu un izdala troņus, izlikās kontrrevolucionāri bīstams. Napoleonizētam Vācietim bija ar steigu jāatņem armija. Nakts vidū Ļeņins paaugstinājis sarkanarmijas virspavēlnieku par profesoru Kara akadēmijā. Ar grāmatām vien pat Napoleons tronī neuzkāptu.

Vecie strēlnieki, kas lielos pulkos dezertēja no sarkanarmijas, kad pulkvedis Mangulis uz virspavēlnieka Vācieša pavēli ar to iebruka Latvijā, bet vēl lielākos pulkos atgriezās brīvajā dzimtenē, kad virspavēlnieks Balodis izstājās no armijas, pret šo teiku neprotē, bet pūlas izskaidrot Jukuma paaugstināšanu par karaļietu profesoru arī ar tikko minēto kara gājienu, kas pēkšņi sabruka pēc uzvarām un pārejas Ventai. To lāga neizprata arī vācu dzelzsdīvīzija ar ritmeistaru Goldfeldu, bet lieti izlietoja Latvijas pagaidu valdība, kas no pulkveža Mangļa karavīru uzbāzības bija iebēgusi Liepājā.

Diemžēl, nezinu faktus. Aizmirsu izprašāt Jukuma Vācieša tā laika adjutantu, kad ar viņu iepazinās kā ar brīvpilsoni

— Gosfilds ziņo, ka pirms oktobra tomēr jūsu koncertu ceļojums neesot ieteicams, — Petrovs pabeidza savu sakāmo.

Es saskatījos ar sievu. Viņa allaž bijusi prātīgāka par mani.

— Paprasi dakterim, — viņa mani pamācīja.

Uz sievas mudinājumu no blakus istabas zvaniju universitātes docentam Pēterim Ābelem. Tas bija traki slaidis, ārkārtīgi nopietns un ļoti glīts cilvēks. Visas sievietes Rīgā meklēja Ābeli. Ja viņš apprecējās, tad pavēlu. Viņš bija medicīnā speciālizējies uz sievietēm. No padomju sūtniecības aprasījos docentam, kad viņš man ieteiktu braukt koncertos uz austrumiem.

Iemīļotais sieviešu ārsts man ieteica dziedāt krieviem pēc Latvijas valsts svētkiem.

— Tas neiet, — atbildēju — Ziemsvētkos man jābūt Berlīnē.

— Tad dziedat iepriekš, bet esat atpakaļ novembra sākumā, — skaistais docents bija diezgan vienaldzīgs pret manu ceļojumu. Viņa domas man tomēr šķita tik svarīgas, ka garenajā istabā tās pārvērtu par prasību padomju sūtniecībai un Gosfilam aiz robežām. Sak', dakterim jāklausa — viņš man sola pirmo dēlu ap to laiku, un bez tēva tas neiet...

— Bet tad jau jūs nepaspēsīt nodziedāt piecdesmit koncertu, — nopūtās sūtnis un izskatījās tik nelaimīgs, kā Vāgnera Lohengrīns tēnī brīdī, kad kāzu naktī Elza viņam noprasa — kādas kārtas šis esot?

— Var taču braukāt turp un atpakaļ, — sūtni pamācīja kara atašejs. — Lai Gosfils rīko divas, trīs, četras turnejas!

Man nebija iebildumu. Arī sūtnis pievienojās atašeja priekšlikumam.

Bija viegla un laba sajūta, kad ar sievu iznācām no greznās, bet pasmaigās sūtniecības ēkas. Biju mazliet satraukts par rudenī paredzamo ceļojumu.

No latviešu māksliniekiem Padomju Savienībā pirms manis bija dziedājusi Milda Brechmane-Štengele Aīdu un Karmenu, bet pēdējā laikā ar koncertiem pie krieviem ļoti lielus panākumus guva Elza Žebranska.

Ceļojums uz Padomju Savienību man tomēr likās tikpat kā ceļojums uz citu planētu. Tā bija cita, līdz tam manis nepazīta pasaule. Stāstīju sievai, ka neticu baumām par lielās un bagātās krievu zemes postu turpat divi gadu desmitus pēc revolūcijas un kariem. Francijas revolūcija nebija mazāk nežēlīga kā Krievijā, bet desmit gadu pēc tās Francija staroja greznumā un Napoleona varas kulminācijā pār visu Eiropu. Krievijā bija lielākas un plašākas zemes bagātības. Divdesmit miera gados Krieviju tās, droši vien, bija pacēlušas no agrākās zemnieku nabadzības turībā. Biju daudz lasījis par padomju celtniecību, rūpniecību un izglītību.

Sieva, paldies Dievam, mani nedzirdēja. Strēlnieku dārzā viņa bija pamanījusi mums pretim nākam Olģertu Bištēviņu.

Tagad starpība vairs nav tik liela, bet tolaik Olģerts Bištēviņš vēl bija daudz daudz jaunāks par mani; slaidš, trausls un kristalltīrs. Manai kundzei tādi cilvēki imponē. Bez tam Bištēviņš ar slimīgu ideālismu mīlēja mūziku un slimīgi sa-
grauts bija katrā koncertā, ko diriģēja. Viņš cieta pirms koncerta, koncertā un pēc koncerta, ka nespēj orķestrim izvilināt, ko iedomāties ideāli saklausām uz nošpāpīra. Mana sieva tomēr jūsmoja par Bištēviņa radio raidījumos diriģētiem Mocartiem, Hendeļiem un Brāmsu.

Ieraugot jauno, trauslo un sasāpināto mūziķi, viņa atplauka no krievu tējas.

— Nāciet līdzī, — viņa aicināja, kad ar jauno diriģentu bijām satikušies, apsveicinājušies un pārmijuši dažus vārdus. — Šorīt izcepu svaigas ķimenmaizītes. Padzersim tēju.

Tēju pēc tējas! Tādas ir sievietes. Man tomēr iebildumu nebija. Man patika Olģerts Bištēviņš.

Negribas izskaidrot, kāpēc, bet ar bērniem man allaž bijušas tuvākas un sirsnīgākas attiecības nekā ar cilvēkiem manos gados. Tas, saprotams, attiecas tikai uz vīriešu dzimumu. Ar sievieti manos gados vēl neesmu sastapies. Sievietes allaž ir daudz jaunākas vai vecākas par mani. Tas pats jāsaka par bērniem. Reti, bet esmu saticis bērnus, kas gados vecāki par mani. Mani saistīja arī draudzība ar drāmaturgu Nacionālā operā. Viņam bija daudz bērnišķīgi naivu, nevainīgu un grēkos bērnišķīgi spītīgu īpašību. Pie bērniem patik pat, — vai ne? — ka viņi sāk apzināties prāta vērtību un tēlot gudrus cilvēkus.

Arī Olģerts Bištēviņš bija mulsinoši gudrs un prātīgs. Es mīlēju viņu kā dēlu. Dēli bieži sparojas pret vecākiem, Bištēviņš bieži leca man bezkaunīgi acīs. Man patika. Man nebija iebildumu, ka sieva viņam piedāvā man ceptās ķimenmaizītes.

Tagad Olģerts Bištēviņš dzīvo, diriģē un māca citus darīt to pašu zem ekvatora — Arģentinā. Nepazīstu viņa vairs. Žēl! Bija labs cilvēks ar labām ausīm un tīrām asinīm. Viņa vienīgais trūkums bija ideālisms. Ideālisti nekad neiztiek bez dažām muļķībām. Muļķīgs, šķiet, bija arī risks izvairīties no obligātām, policijas uzraudzītām piespiedu vēlēšanām par vienu sarkano kandidātu sarakstu pēc Aša Ķeniņa arestēšanas. Ideālisms Bištēviņam neatļāva aptraipīt Latvijas pasi ar sarkano vēlēšanu spiedogu. Kad citus dzina pie vēlēšanu urnām, Olģerts bēguļoja. Taču, Dieva dēļ, trauclajam jauneklim nekad nedrīkstēja norādīt uz viņa ideālu trauclumu. Viņš vēl bija tik briesmīgi jauns, ka necieta pretrunu.

Arī pie manas kundzes man domātām ķimenmaizītēm neuzdrošinājos pateikt nevienu zobgalību, nedz vieglāka vārda. Mēs runājām nopietni, tikai — nopietni. Pastāstīju viņam par paredzēto ceļojumu uz Padomju Savienību, bet daudz ko stāstīt nebija. Olģerts Bištēviņš savukārt stāstīja par Johannesu Brāmsu un viņa simfonijām. Brāms man ir svešs un pārāk prātīgs, romantiskajām Brāmsa dziesmām trūkst Šuberta un Šūmaņa bērnišķību, bet to nedrīkstēju teikt. Jaunais sirdskaidrais mūzikis justos sasāpināts un apvainots. No Brāmsa tāpēc diplomātiski pārlēcu uz Mocartu, Verdi un Nacionālās operas drāmaturgu. Pie šiem vīriem mēs sapratāmies. Arī Jēkabs Poruks Bištēviņam šķita ievērojams tips.

— Zini, — viņš pēkšņi pārleca Porukam un uzsāka jaunu sarunu. Man likās, ka Bištēviņš leca, bet — liekas, ka lēcians bija loģiski sakarīgs. — Tev būtu jāiepazīstas ar Rudumu. Rudums ir interesants un vērtīgs cilvēks. Es viņam piezvanišu, lai atnāk. Kā tu domā?

No ķimenmaizītēm puse bija noēsta. Ritdienai tik un tā bija jācep jaunas.

— Lūdzu! — es sacīju. — Ja var, lai nāk. Labprāt iemestu aci valsts varas privātlietās.

Nenožēloju.

Jānis Rudums, dzimis — Cimermanis ir viens no ļoti nedaudziem cilvēkiem, kas savam kungam Kārlim Ulmanim nav darījis pāri ne vārdos, ne darbos, nedz domās, nedz pašlabumu aiz viņa muguras meklējot. Tiesa, pēdējos gados dažubrīd likās, ka jaunais cilvēks labi zina savu ietekmi valsts lietās un runā Vadoņa vārdā arī tad, kad Vadonis to nezina un viņam nav pilnvaru, taču Jānis Rudums to nedarīja aiz godkāribas, ne pašlepnuma.

Ja viss būtu zināms, šo kluso, aizmugurē stāvošo jaunekli cildinātu par dažu laikā noslēpētu smaržu.

Sabiedrisko lietu ministrs prata runāt un Vadoni slavināt, sev ar to iegūstot pašapziņu un plašu rīcības brīvību. Ārlietu ministrs ar glumu smaidu diplomātiski locījās ap Vadoni, bet piekopa savu personīgu politiku ārlietās un iekšzemē. Finanču ministrs uzcītīgi strādāja naktis un dienās, līdz atklājās, ka valstij ir izdevīgāk viņu atvalināt no centības ienesīgā amatā. Kara ministrs bija — vārds, labi saglabāts un taupīts, bet arī savu vārdu viņš atrāva Vadonim, tikko tas izskatījās personīgi izdevīgāk.

Jānis Rudums nebija dzirdams. Viņš neviena neslavināja. Viņa seja bieži parādījās laikrakstos starp citām sejām, bet reti kad viņš bija nosaukts vārdā. Rudums sev netaisīja ne vārda, nedz naudas aiz lielās muguras. Viņš klusu izpildīja pienākumu. Viņš nekalpoja Vadonim, ko slavināt un slaukt, bet — cilvēkam, kam jāpalīdz.

Ne varenam Vadonim, ne nogāztam un izsmietam elkam, bet vecam, nelaimē sagrauztam vīram Jānis Rudums atdeva savu jaunību un brīvību.

Nav grūti, bet sāpīgi iedomāties, cik vārgs un traģiski pazemots sajūtās Kārlis Ulmanis, kad pēc draugu apdziedāto darbu un nedarbu glorifikācijas pēkšņi atradās piesiets sarkano okupantu valdziņā. Smagai vajadzēja būt sirdsapziņai, kad Maskava diktēja lēmumus, kas lielajam patriotam jāakceptē. Ar viņa un Jaunāko Ziņu pēdējā redaktora Pētera Blauna parakstu parādījās arī likums par aizsargu organizācijas likvidēšanu. Neticu, ka Kārlis Ulmanis to parakstīja.

Tanī pat dienā — pirms piespiedu vēlētās sarkano ēnu Sa-
eimas sesijas — Vadoņa apstiprinātā „tautas valdība” taču
nolēma, ka valsts prezidenta pienākumus izpilda ministru
prezidents Augusts Kirchenšteins. Kārlis Ulmanis, pat ja būtu
piekritis, nepaspētu parakstīties vairs kā prezidents. Oku-
pantu likums par aizsargu likvidēšanu droši pierāda, ka Kārļa
Ulmaņa vārds un paraksts tika izlietots bez viņa ziņas no-
devēju vajadzībām.

Ne vien mūsu zeme, bet arī tās Vadonis bija okupēts un
okupanti to izmantoja pēc patikas.

Vai ir iedomājama vēl traģiskāka komēdija? Ja Mārtiņš
Ziverts apvienotos ar Viljemu Šekspīru, par abiem kopā viņi
nespētu izgudrot un ticami uzrakstīt tik traģiski pazemojošu
drāmu par cilvēku.

Ir grūti ticēt, bet tā tas bija. Slicējs ķeras pie salmiņa, bet
noslikušais iestieg dūnās. Pie salmiņa pieķēries, Kārlis Ulma-
nis aicināja tautu — izturēties lojāli pret mums draudzīgo
sarkanarmiju, nepadoties provokācijām un uzticēties viņam,
kad sarkanarmijas tanki braukāja pa Rīgas ielām un kad
pēc ienaidnieka pavēles viņš iecēla ķērkstošo Kirchenšteinu
par valdības galvu.

— Es palieku savā vietā, palieciet jūs katrs savā! — viņš
beidza vēsturisko radio runu.

Kārlis Ulmanis, droši vien, nezināja un neredzēja, ka Rīgas
pils tornī nolaiž Latvijas valsts prezidenta standartu, bet
triecienam vajadzēja būt asākam nekā ar simts pātagām, kad
tanī pat brīdī pie viņa ieradās paša apstiprinātais jaunās
valdības galva ar ķērkstošo balsi un paziņoja, ka nav vairs
sēdēšanas Rīgas pili, ka tā tūdaļ jāatstāj un jāizbrauc uz
Šveici. Nav grūti iedomāties, cik traģiski pazemots sajutās
Vadonis, no nodevēja Kirchenšteina saņemot dzelzceļa bi-
leti, robežas caurlaidi un dažus Šveices frankus izsūtāmā
patriota atbalstam. Kauns smacēja vareno vīru.

Vienīgi Jānis Rudums vēl atradās pie Kārļa Ulmaņa. Ru-
dums kravāja čemodānus. Citu palīgu vairs nebija. Ja kāds
gribētu palīdzēt, netiktu pili. No valsts prezidenta greznās gu-
lamistabas lielajiem plauktiem uzticīgais privātsēkretārs krā-
va ceļa somās vecā vīra apģērbus, kreklus, zābakus, zeķes
un mutautiņus. Kārlim Ulmanim pašam nebija spēka. Viņš

sēdēja un skatījās kā nemanā apstulbis. Viņam bija jāsteidzas, bet viņš nespēja kustēties. Kirchenšteina cirstais pazemojums bija par smagu un paralizēja veco kungu, kura seja vēl rotāja Latvijas pastmarkas un naudu. Pavēle skanēja — šovakar jāizbrauc! „Šovakar” varbūt uz mūžu Kārlim Ulmanim bija jāatstāj viņa mīlotā dzimtene.

Tik pārblīvetai traģēdijai uz skatuves, ne arī grāmatā godīgs cilvēks neticētu — pusstundu pēc Kirchenšteina, pie sagrautā un pēkšņi sabrukušā vira Rīgas pili ieradās „mums draudzīgais” padomju sūtnis, biedrs Derevjanskis un paziņoja Kārlim Ulmanim, ka viņa ieceltais prezidents Augustiņš samelojies un pārcenties. Sūtnis vecajam kungam atprasīja Šveices frankus. Tie esot lieki. Arī robežpāreja viņam esot izsniegta joka pēc. Divi stundās Vadonim atējot vilciens uz citu pusi, kur neesot robežu.

Nav cilvēka, ko šāda ziņa nesatriektu. Kārlim Ulmanim bija grūti pakustēt. Pēdējais sitiens pa nesen vēl tik vareniem pleciem bija smagāks par nāvi. Viņam vajadzēja palīga.

Jānis Rudums redzēja, saprata un nespēja atstāt veco, vientuļo vīru. Pametis ceļa somas puskrāvātas, jaunais cilvēks lūdzās Derevjanski atņemt arī viņa brīvību un izsūtīt no dzimtenes vecajam vīram līdzī. Sūtnis žēlsirdīgi uzklaušīja jaunekļa lūgumu.

Pats savu ceļa somu nepaspējis sakravāt, Jānis Rudums neaizceļoja kopā ar Vadoni, bet tika izsūtīts kopā ar vecu, nevienam vairs nevajadzīgu cilvēku. Cik tālu un cik ilgi — kas to lai zina?

Kas to lai zina, kādas pavēles pēc tam bija jāizpilda Vadonim?

Jaunais, dzīvotspējīgais Jānis Rudums sevi upurēja uzticībai.

Pēc Olģerta Bištēviņa aicinājuma valsts prezidenta sekretārs ieradās pie manas sievas ķimenmaizītēm tik drīzi, ka viņu gaidot pat garlaikoties nepaspējām. Jaunais cilvēks bija glīti un neuzkrītoši ģērbies. Kaut pamazs no auguma, viņš izskatījās labi. Runāja klusu un ne daudz. Cik ķimenmaižu viņš apēda, nezinu.

Pēc isām pieklājības frazēm mūsu saruna sākās un beidzās Nacionālā operā. Es pat satraucos un pāris reizes uzlēcu kājās, pārstaigājot sievas nelielo viesistabu.

— Bet arī jūs nevarat noliegt Nacionālās operas spožu augšupeju pēdējos divi gados, — Jānis Rudums mani apstrīdēja. — Nemsim kaut Baņutu un Hamletu — divas latviešu operas! Tas ir sasniegums. Nevar piemirst arī Gudro skaistuli un Ekebijas kavalierus. Arī tie rāda jaunu, veiksmīgu ceļu mūsu operas mākslā.

— Ha! — iesmējos. Negribējās klāstīt.

— Nav apstrīdami arī ārēji panākumi, — viņš turpināja. — Pie mums viesojās Zviedrijas karuliskā opera un mūsu pilnbaleta izrādes Stokholmā bija ists triumsfs...

— ...ar direktoru zem galda, — bezkaunīgi pārtraucu valsts varas privātsekretāru.

— Jūs esat personisks, ar personiskiem aizspriedumiem pret Vanadziņu, — Jānim Rudumam nepatika mana valdsirdība. Jutu diezgan skaidri, ka arī es viņam nepatiku.

Pēc nedēļas tomēr kopā ar Bištēviņu viņi atkal ēda manas sievas ķimenmaizītes, bet — šoreiz piedzēra kafiju. Abi jaunekļi manai sievai patika. Viņa ir daudz jaunāka par savu vīru. Ciemiņus gaidot, viņa ķimenmaizītēm bija piesviedusi lieku sviesta piku un kafijai krējumu sakūla baltās putās.

Pēc nedēļas ar jaunajiem cilvēkiem runājām daudz citu lietu, pirms atkal atdūrāmies operā. Jānis Rudums nebūt nebija tāds Vanadziņa slavinātājs, kā man izlikās pie tējas bez krējuma. Par Nacionālās operas iekšējo dzīvi un kārtību viņš zināja daudz vairāk, nekā paredzēju. Viņš zināja pat sīkumus, kas man bija sveši.

— Bet kurš tad būtu labāks Vanadziņa vietā? — pēkšņi mūsu saruna kļuva gauži lietišķa.

— Jebkurš, kas pazīst un mīl operu, — atsaucos. — Nemiet kaut mani!...

— Ak, kā tu runā? — mani pārtrauca mana godīgā sieva. Pat tagad pēc divdesmit astoņiem laulībā nodzīvotiem gadiem viņa vēl dažureiz nesprot, kad es ākstos ar valodām un kad gribu būt nopietns. Man bija jāpasmaidā par viņas pieklājīgo uztraukumu.

— Jā, jā, es patiesi tā domāju, — mīlīgi smaidot skatījos cienītās kundzes redzokļos. Acis bija satrauktas, lielas un melnas. — Redzi, mana visu dārgā, tas drāmaturgs operā

zina savu darbu un vēl drusku vairāk. Ja es būtu direktors, es viņam maisītos pa kājām vēl mazāk nekā Vanadziņš un — darbi ritētu kā smērēts.

Kad ciemiņi aizgāja, sieva ar mani bārās visu pievakari — es esot netaktisks, uzbāzīgs un vai es patiesi gribot sevi aprakt kā Baltā Nama direktors?

Es smaidīju. Pats ar sevi biju apmierināts. Man šķita, ka esmu iebāzis lielo kājas pirkstu mazajā mākslas kabinetā, par kuŗu reiz sūdzējās Poruks. Lielajā politikā tādu rīcību sauc par — diplomātiju, bet intelligentās aprindās dēvē par — intrigu.

Dzīvē visu der piedzīvot. Vēl tagad priecājos, ka vienu reizi esmu bijis intrigants.

Vēlāk kādreiz pie ķimenmaizītēm, zem Helmūta Markvarta pēdējās pirmsnāves gleznas manas sievas viesu istabā, man liekas, izšķīrās Jāzepa Vitola rehabilitēšana un atkaliecelšana par Latvijas konservatorijas rektoru. Taču no manas puses tad neatskanēja nekāda bezkaunība un nepamirdzēja nekāda intriga.

Bez Jāņa Ruduma un Bištēviņa pie ķimenmaizītēm sēdēja arī Volfgangs Dārziņš, Jēkabs Poruks, un es domāju, ka uz galdiņa zem Markvarta audekla bija arī stiprāki uzkožamie par maizītēm. Vai gan citādi operas direktors būtu ieradies pie manas sievas?

Visiem jauniem mūziķiem Rīgā bija dziļa bijāšanās pret Jēkaba Poruka spriedumiem, un Poruks šņegoja par konservatoriju bez Jāzepa Vitola arī no drāmaturga par direktoru pārvērties. Tieši un asi šajā jautājumā viņš runāja arī ar Rudumu. Pret Poruka domām nekad neko nebilda Dārziņš un Bištēviņš. Par Jāzepa Vitola atgriešanos rektorātā mazā mākslas kabinetā kustējās daudz lielāks un spēcīgāks pirksts par manējo.

Ja sirdsapziņas noskaidrošanai savā dzīvē gribētu atrast vēl kādas intriganta pazīmes, tad jāatzīstas, ka Vācijā pie filmas reiz izēdu kāšukrusta uzraugu no Europa-Film studi-

jām. Tas tomēr notika negribot un par kārtīgu intrigu to nevar ne nosaukt, nedz uzskatīt. Bija tomēr mana vaina, ka skaists jauneklis ar kāšiem pazuda no filmām.

Bija agrs rīts. Aiz manas ģērbtuves loga vēl rēgojās ziemas nakts. Pulkstens bija septiņi, ja ne vēl agrāk. Astonos bija paredzēts sākt lielu viesību uzņēmumu, un filmu frizieris ar gumijas sūkni tam šķieda krāsu uz manas sejas. Pēc grimēšanās, pirms viesībām gribēju vēl atpūsties, palasīt avīzi un izdzert lielāku krūzi melnas kafijas. Bija vēl tik agrs, ka runāt negribējās ne manam izdaiļotājam, nedz man. Abi bijām vēl pusiemiguši. Manā ģērbtuvē valdīja nakts klusums.

— Frizier! — pēkšņi nakts mierā atskanēja spēcīga un skaļa balss.

— Brrr, — rūca frizieris. — Vai pazīstiet šo balsi? Uzdodas par statistu, bet spiego. Izošņā... Viņa tuvumā uzmanieties.

— Frizier, kur tu esi? — balss aiz ģērbtuves durvīm sauca nepacietīgi un pavēloši.

— Atvainojiet, bet man jāiet, — sacīja mans daiļkrāsotājs. — Nez ko nu viņš vēlas? Ko nu atkal izjautās?

— Nekur jūs neiesiet, Frici, pirms neesat pabeidzis manu grīmu, — es aizturēju amatmeistaru pie savas sejas.

— Frizier, pie velna, vai nedzirdi? — balss skanēja draudīgi.

— Atļaujiet iziet!

— Nē, neļaušu. Paveriet durvis un paprasiet, ko viņam vajaga, — pamācīju.

Manās durvīs parādījās brīnumdaiļš jauneklis, elegantā vakartērpā ar baltu kakla saiti. Viņš jau bija ieģērbies lielo viesību uzņēmumiem. Viņš izskatījās elegants, stalts, valdzinošs un pašapzinīgs.

— Dodiet man briolīnu, — viņš sauca manā ģērbtuvē. — Man jāieziež mati.

— Nekliedziet, — sacīju. — Jūs traucējat manu nakts mieru. Vai neredzat, ka Fricis aizņemts?

Es ar ošņātāju varēju runāt, kā man patikās. Es biju ārzemnieks un no kāšukrusta man nebija jābaidās.

— Atvainojiet, — viņš sarāvās no manas atbildes. — Drīz sāksies uzņēmumi. Es pats sakārtošu savus matus. Ļaujiet tikai, lai Fricis man iedod briolīna pudeli.

— Paņemiet pats, — atbildēju. — Friziera istaba taču nav noslēgta. Frici, pastāstiet viņam, kur atrast briolīnu.

— Uz galdiņa pie spoguļa, — paskaidroja Fricis.

Skaistais jauneklis pazuda, manas durvis neaizvēris. Man bija dusmas. Caur atvērtām durvīm manas istabas mierā ielauzās pirmsuzņēmumu filmu studiju kņada un statistu pūļa sarunas. Aiz slēgtām dubultdurvīm tās nedzirdēja.

— Ne briolinu, bet mastiku es viņam ieziestu frizūrā, — sacīju aiz dūsmām par durvju neaizvēršanu un aiz greisirdības par viņa kuplo matu cekulu. Lai izskatītos glītāk, pats jau biju spiests pierei pielipināt Friča sakopotu svešu matu virknējumu zīda tīkliņā.

Kā par brīnumu, mana dūsmās izteiktā vēlēšanās tūdaļ piepildījās, bet ar intrigu tai nav nekāda sakara. Dažas minūtes vēlāk vēl neaizvērtās durvis atkal stāvēja daiļais jauneklis, bet ar izmisušu seju. Viņa rokas bija paceltas un mati saslējušies stāvus. No skaistajiem matiem uz pirkstu galiem stiepās mirdzoši un lipīgi mastikas pavedieni.

Mastiku teātros lieto bārdas un parūku pielipināšanai. Tā ir ēteri atšķaidīta, ātri žūstoša lime. Elegantaists statistis briolina matu eļļas vietā pie friziera spoguļa bija pakampis limes pudeli un, acimredzot, nebija žēlojis tās saturu, bagātīgi izlaistot pār sevi. Ar katru brīdi viņa matu kušķi kļuva cietāki un, viņam manās durvis stāvot, mastika pavedieni pie pirkstiem pārvērtās cietās stiepulēs.

Mans frizieris nobālēja, es sāku smieties. Frizieris aizskrēja, man atļauju nepaprasot. Devos viņam nopakaļ.

— Sanākat, sanākat, ļaudis, sanākat, — saucu garajā ģērbtuvju gaitenī. — Te ir nelaime, te ir ko redzēt!

Iekams Fricis sameklēja stopu spirta un lielāku benzīna kanniņu mastika atmieklšķēšanai un daiļo matu izmazgāšanai, mans sauciens gaitenī no mutes mutē un no auss un ausi bija aplidojis visu filmas pilsētīņu. Simtiem statistu, elektriķu un dekorāciju darbinieku redzēja frakoto skaistuli ar stiepuļiem matiem.

No filmas viņš aizbēga. Par citu nelaimi katrs labprāt smeja. Par kāšukrusta novērotāju Tempelhofā smējās arī viņa visirsnīgākie draugi un domu biedri. Europa-Film tuvumā viņš vairs nevarēja rādīties. Zinu, bija mana vaina, bet bez intriģām. Pat vaina uz mani guļ tikai pa daļai — laimīgs gadījums piepalīdzēja.

Reiz biju intrigants, bet arī tas palika bez sekām. Uznāca tikai karsta un saulaina vasara.

Ne jau manas intrigas dēļ, bet daudz dažādi sīkumi bija sakrājušies tādā kaudzē, ka karstā un saulainā vasaras dienā man bija jākāpj no jūras un jāskrej peldkostīmā uz Lielupes staciju.

Jūrā peldoties, krastmalā ieraudzīju operas flautistu Klēbachu. Roku gaisā pacēlis, viņš pret debesīm vicināja Ritu. Rīts bija rīta avīze, un uz jūras malu atnesa jaunākās vakardienas ziņas. Rīts ziņoja, ka Nacionālā opera zaudējusi ilggadīgo drāmaturgu un ieguvusi jaunu direktoru. Ar steigu man bija jāšūta apsveikuma telegramma Jēkabam Porukam.

Tuvāk par Lielupes staciju jūrā nebija iekārtots telegrafa kantoris. Telegrammā neminēju, bet dikti cerēju, ka ar to man izdosies rehabilitēties režijā par Kalnu dziesmu.

Diemžēl, pēc telegrammas ar jauno direktoru satiekoties, redzēju, ka galvā viņam visādas domas, bet ne mana rehabilitēšanās. Arī es neko neuzdrošinājos bilst. Zināju, ka Jēkabs Poruks savām acīm redzējis un pārcietis ir Kalnu dziesmas izrādi, ir dažus mēģinājumus uz skatuves. Bija karsts vasaras vidus. Uzdrošinājos direktora kabinetā vienīgi noslaucīt sviedrus un pats sev atpogāt apkakli.

— Leo Blechs pārnāks pie mums, — sacīja Poruks. — Še, izlasi! Viņš man pasniedza pasaules slavenā operu diriģenta vēstuli. Tā bija rokrakstā.

Pēc gadiem ilgas darbošanās aiz kāšukrusta zīmes, Leo Blecham bija dots mājiens šķirties no Berlīnes Valsts operas un atpūsties pensijā. Divdesmit piecus gadus operā Zem liepām pie galvenā diriģenta pulks Vācijas ķeizara mūzikas ģenerāldirektors Leo Blechs šo namu bija pacēlis par mūzikāli visievērojamāko teātri mūzikālajā Vācijā. Kāšukrustam nepieņemamu radu dēļ viņu pensionēja. Tikko iesēdies direktora krēslā, Jēkabs Poruks uz to bija uzķēries. Rīgai tas bija bezgala liels ieguvums.

...Kāds jums ir koris? — vēstulē jautāja slavenais mūziķis. — Vai prot dziedāt piano? No tā viss atkarājas. Bez laba piano nav labas mūzikas. Piano nosaka laba operu teātra kvalitāti. Ar orķestri sapratišos, to zinu. Solisti jāpieņem, kādus Dievs devis, bet koņa man vajaga tāda, lai ar to var mūzicēt...

— Koris mums primā, un Blechs mums rokās! Nu tik būs dzīve! — sacīja jaunais direktors, kad viņam atdevu izlasīto vēstuli. — Tikko Blechs ieradīsies, viņš diriģēs Karmenu. Sagatavojies! Tad — taisīsim jaunu Aīdu. Pēterim ir pavisam traki plāni.

Kad vilku piemin, vilks esot klāt. Tā stāsta... Pēterim Rožlapam nav nekādas līdzības ar vilku, ja daudz — tad slaidajās kājās, bet arī tās kustas tik lēni un mierīgi kā kamieļim, ne vilkam. Tomēr Porukam Pēteri pieminot, ieradās Rožlapa kopā ar Jāni Zariņu.

— Es deru uz pusstopu, ka tur nekas neiznāks! — jau durvis sauca Jānis Zariņš un, ar roku atmetis, bez liekām ceremonijām atlaidās direktora ādas divānā. — Nevar aukliņu pārvilkt pāri skatuvei un uz tās uzkārt dekorāciju. Sagāzīsies kā nieks! Padomājiet, cik tur audekla vajaga — kāds svars! Un — krāsas?

Jānis Zariņš ir nopietns un nobls kungs, bet dusmu brīžos koķetē ar pārspilētu vienkāršību, mētājas rokām un runā tik strauji, ka nav ieteicams būt viņa tuvumā. Zariņa scēniski izkoptā lūpu tehnika dusmās izmet pa pilienam siekalu, kas lido līdzī straujajiem vārdiem.

Pēteris Rožlapa tā nedara. Ja viņš noskaistas, neviens to nemana. Rožu pumpuram līdzīgā sejā arī dusmojoties neievelkas lieka grumbā, un acis nekad nepazaudē skumji samtaino skatu. Pat zemestrīce neizsauktu strauji un skaļi izrunāta teikuma no viņa valgi apaļām lūpām. Nezinu, vai viņš bija noskaities vai ne, bet pie direktora ienākot neteica ne vārda.

Jānim Zariņam divānā ieslīgstot, Pēteris Rožlapa mierīgi nostājās viņa priekšā un izstiepa roku.

— Ko? — sacīja Zariņš un izbrīnā pacēla acis.

— Pieņemmu! — atbildēja gleznotājs un skumji pasmaidīja.

Jaunā direktora vecajā kabinetā uz brīdi iezīmējās klasiskas ievēribas cienīgs skats uz divi ievērojamākiem latviešu teātra mākslas pilāriem. Pēteris Rožlapa vēl nebija tas, kas kļuva vēlāk. Kaut Baņutā un sīkākos uzdevumos viņš jau bija paspējis pēdējos gados droši apliecināt sava skatuves talanta dekoratīvi mierīgo spēku, māksliniecisko grandiozitāti Nacionālā operā viņš tomēr ienesa tikai isi pēc tam. Taču klasisks miers dvesa no viņa apoloniskā stāva, rafaēliskā acu skata un slaidās, mierīgi izstieptās rokas.

Jānis Zariņš jau gadiem ilgi staroja savu sasniegumu zenītā. Teātrāli sīki apdomātas režijas paraugi bija redzēti ne vien Nacionālā teātrī, bet arī opera varēja lepoties ar viņa daudzajiem, publikā iemīļotiem inscenējumiem, Jāņa Kalniņa Hamletu ieskaitot. Pat dažas operetes — gods kam gods — sevišķi Zelta meistarieni Zariņš bija izstrādājis par teātrālās mākslas brīlantu. Personīgi režisora Zariņa lielo māku vēl vairāk apbrīnoja Alfrēda Kalniņa Saliniekos, Volfa-Ferrāri Gudrajā skaistulē un citos uzvedumos, uz kuriem publika neskrēja, bet bija jāiemānā. Reti kādā teātrī redzams stilistiski izturētāks vakars, kā Gudrā skaistule Rīgā, ar Jāņa Zariņa režiju, Napoleona Annovaci mūzikālo vadību un Nikolāva Strunkes delartiskām dekorācijām un kostīmiem.

— Ko? — Zariņš vēlreiz noprasiya apoloniski izstieptai rokai. — Ko pieņemtu?

— Pieņemtu piedāvātās derības! — mierīgi atbildēja Pēteris Rožlapa.

— Ar pāris virvēn pacelšu apaļas kolonnas, četrstūrainus Ēģiptes dievus un izstiepšu piramidālu slīpumu no pēdējās bēniņu stangas līdz rampas gaismām, ja vajadzēs.

— Bet tas nekur vēl nav redzēts! — skatuviski izglitotais un daudz lasījušais režisors nemierīgi sakustējās.

— Tad rādisim Rīgā! — jaunais dekorātors bija visai pašapzinīgs, bet viņa skumjais smaids tāpēc nepārmainījās.

— Šit sauja! — sauca jaunais direktors un strauji pielēca kājās no sava rakstāmgalda. — Pusstopu nodzēsim kopā. Es esmu liecinieks.

Cik zinu, tad pusstops nav nodzerts un vēl allaž karājas gaisā, bet derības tika noslēgtas tik svinīgi, it kā Nacionālās operas nākotne un puspusaules teātru likteņi no tām atkarātos.

Tā gandrīz tas arī bija. Pētera Rožlapas skatuviski dekoratīvais jaunizgudrojums ar ermoniku veidā koka konservu bundžās viegli savāžamām, bet izrāžu laikā vēl vieglāk uz augšu izstiepjāmām četru dimensiju dekorācijām radīja revolūciju teātra skatuves ietērpā. Viņa Ēģiptes dievi pat tuvumā izskatījās kā akmeni izkalti, daudzās kolonnas vārava Ramfisa karaļpili bija tik apaļas, it kā būtu istas, bet cietauma sienas bija jāaptausta, lai pārlicinātos, ka tās nav atvestas no Ēģiptes piramižu iekšpuses un karājas uz auklas, kas izstiepta no pēdējās bēniņu stangas līdz skatuves vidienu.

Rīgas opera vēl tagad lepojas ar šo ietēru. Ja kāds netic, pāršķirstiet Padomju Latvijas „15 gadu sasniegumu” propagandas grāmatu. Tā vēl allaž greznojas ar Pētera Rožlapas pirms divdesmit gadiem darināto Aīdu. Labāku arī Ņujorkā un Vinē neviens nerasniegs!

Ermoniku veida apaļus ozolus Rožlapa iedekorēja arī vēlākā Baņutā.

Apoloniskais Pēteris savu jaunizgudrojumu aizmirsā vienīgi pieteikt pasaules patentu valdē. Nākošos gadu desmitos kā jauns un ģeniāls krievu teātra mākslas atradums tas parstaigās pasauli. Rožlapas četrus dimensiju dekorācijas bija pārāk izskatīgas, praktiskas un vienkāršas, lai pazustu pasaulē.

Vēl nenodzertais derību pusstops reiz ietekmēs pus pasaules teātrus, bet Nacionālo operu tas pacēla jaunā spožumā tūdaļ pēc Leo Blecha ierašanās.

Leo Blechs tīrīja un spodrināja mūziku, Pēteris Rožlapa ar mūzikālu grandiozitāti iepriecināja acis tīrās mūzikas uzņemšanai, bet Jānis Zariņš izkopa dziedošos aktieņus kustībās par vienam un masās. Pirms bojā ejas Nacionālā opera ar drāmaturgu direktora amatā piedzīvoja savu visskaistāko un spožāko laiku

Tikai vēlāk uzzināju, ka, iesēstoties Vanadzīņa krēslā ar visām tiesībām, jaunais direktors bija uzsācis darboties tūdaļ pēc manas apsveikuma telegrammas un sapratu, kāpēc manam apsveikumam nebija panākumu režijā. Kad pēc manas steigas slapjā peldkostīmā no jūras uz telegrafa kantori pirmo reizi redzēju ar savām acīm dzīvu direktoru drāmaturga izskatā, par drāmaturgu Nacionālā operā jau darbojās ne vien par mūzikālu izdaudzinātais rakstnieks Knuts Leisnīšs, bet ar mēnešalgu Baltā Nama štatā bija iesaistīts arī agrākais gadījuma dekorators Rožlapu Pēteris un gadījuma režisors Zariņš Jānis. Mans draugs Atis Krolls turpretim bija atstādināts no inspektora amata. Es par to daudz nesūrojos. Arī Krollam nepatika mana Kalnu dziesma un mani kā režisoru arī viņš būtu ignorējis jaunajā direkcijā.

Velti tik un tā biju izsviedis naudu apsveikuma telegrammai.

Kad Krolls aizgāja no operas, atnāca rudens. Rudenī opera atklāja sezonu. Tas allaž notika tikpat svinīgi, kā 15. maija apvērsuma akts, bet pēc tā vēl svinīgāk. Pēc Atdzimšanas dziesmas uz Esplanādes, rudens darbi operā iesākās svinīgi dziedot — Lai ligo lepna dziesma!

Kad aizgāja Krolls, uz sezonas atklāšanu atkal ieradās Edvarts Virza. Sen viņš vairs nebija mākslas lietu pārziņa amatā. Jo drīzi Vadonis aptvēra, ka liesmojošs dzejnieks nav radīts ierēdņa pienākumiem un atrada Virzam citus ienākumus. Jaunu direktoru iesvētot, bijušam mākslas lietu dzejniekam tomēr bija jāsaka kāds vārds, bet rudeni atklājot, dzejnieks vairs neugunāja tik skaisti, kā pirms divi gadiem pavarasī.

Pēc lielā dzejnieka runu teica jaunais direktors. Viņš nenoliedzami bija labi izglītots un ļoti intelektuāls. Viņš bija izlasījis Niči, Kantu, Dostojevski, Bībeles stāstus un labu tiesu lubu literatūras. Ar lasīto viņš gribēja ietekmēt operas kori, solistus un orķestri. Pirmajai direktoriālai runai bijušais dramaturgs motivam izvēlējās Dostojevskā frazi — Skaistums atpestīs pasauli.

Ar šo frazi, tikai citā redakcijā — Skaistums glābs pasauli! — sen gadus Rīgā jāja savdabīgais dzejnieks un esejists Richards Rudzītis.

Ar Richardu Rudzīti iepazinos skolas gados Tērbatā, kad to apdzīvoja latviešu studenti un dēvēja par — Mētraīni. Mētraīnes Tērbatas universitātē Aleksandrs Grīns tolaik studēja medicīnu, Valdemārs Dambergs klasisko filozofiju, bet Richards Rudzītis — valodas. Ar valodām viņš bija uzkūlies uz irreāli filozofējošo gleznotāju Rērichu. Rērichs pats bija izceļojis uz Tibetu pie lamām, bet Richards Rudzītis staigāja apkārt ar Rēricha monografiju un gleznu attēliem kabatās. Pēc tam mēs abi Latvijas universitātē gribējām izstudēt par filozofiem. Es to lietu izbeidzu pusotra gada laikā, bet Richards Rudzītis nostudēja vienpadsmit gadu un — arī nepabeidza. No valodām uz filozofiju pārgājis, viņš tomēr nešķīrās

no Rēricha gleznu reprodukcijām, bet pievienoja tām Dostojevskā — Skaistums glābs pasauli iedomas. To ietekmē viņš rakstīja dievišķi dziesmotas dzejas. Mani tās garlaikvoja, kaut dzeju krājumos Cilvēka dziesmas un Daiļajai dvēselei bija man velīts pašrocīgs autora ieraksts.

Nebūt nebrīnījos, ka ar dzejnieku Richardu Rudziti pamatos Rīgā nodibinājās Rēricha mūzeja biedrība ar lozungu. Skaistums glābs pasauli! Richardam Rudzītim uz to bija visas tiesības un tieksmes. Viņš izskatījās mazs un plakans. Tas dzišus dzen pēc skaistuma. Kad viņš apprecēja Strazdiņu Ellu, arī tā bija skaista, labi noaugusi meitene, daudz lielāka par viņu. Pie plakanā auguma jau Tērbatā Rudzītis aiz neatrisinātas kautrības pastāvīgi mīkšķināja acis. Rīgā ar gadiem nelāgā paraša kļuva līdzīga slimībai, un acu plakstiņiem līdzī sāka raustīties arī deguna virsāda un virslūpa. Irreālo dzejnieku tas dzišus dzina organizēt skaistumu Rēricha mūzejā. No Rēricha mūzeja nekas neiznāca, bet nodibinātai mūzeja biedrībai bija garš mūžs. Ja neskaitos dibinātājos, tad tikai tāpēc, ka man allaž bijušas bailes no pārāk daudz skaistuma. Man arī tagad liekas, ka skaistumu apgāna, ja ar to koķetē biedrības. Rudzīti tomēr sapratu.

Ar neticīgām ausīm, turpretim pabrīnījos, kad pa Rīgu sāka klist baumas, it kā dzejnieka organizācija būtu komunistiski ieskaņota un tās skaistums aizsegtu sarkanu politiku. Vēl tagad man grūti ticēt šīm baumām, kaut lieku reizi esmu redzējis, kā Rudzītim līdzīgi ideālisti skaistumu noslāpē dubļos. Nav izslēgts, ka „dievišķo dziesmu” autors nesaskatīja, ka dubļi ap Rēricha biedrību radās ar komunistu izlietām asinīm.

Kad Jēkabs Poruks savā direktora runā atsēdās uz Dostojevskā frazes, grāmatu tirgū tikko bija parādījies Richarda Rudzīša eseju krājums — Daiļuma apziņa pestīs. No skaistuma uzbāzībā vairoties, senā drauga grāmatas sen vairs nelsīju un par jauno grāmatu neko nezināju. Taču jaunā direktora runu man tieši blakus klausījās Baltā Nama bass Eduards Miķelsons. Mēs diezgan tuvu sapazināties, Emilam Kuperam Rīgā Hovanščinu iestudējot. Hovanščinā Miķelsons

parādījās kā apdāvināts jauneklis operas mākslai. Vēlāk viņš nobālēja, taču viņam pietika drosmes atklāti kandidēt sarkano ēnu Saeimā, sēdēt nodevēju krēsls un lemt, nē — balstot līdzi par Latvijas valsts iznīcību.

— Mmm..., — pie maniem sāniem norūca zemais amata brālis, kad jaunais direktors izlietoja Dostojevski.

— Būtu jāapsveic, — sacīja Eduards Miķelsons, kad akts bija beidzies un mākslinieki drīkstēja izklist, iet darbā vai arī aizlaisties uz Jūrmalu un vēl drusku papeldēties. — Vai nenāksi līdzi? Būs ērtāk!

Dzejnieks Jānis Sudrabkalns mēdza Nacionālās operas pēdējo direktoru Jēkabu Poruku apzīmēt par Mocarta un Kukažiņas krustojumu. Mocarts un Kukažiņa vienā personā! Sudrabkalna izgudrojums, patiesi, ir tik trāpīgs, ka neapgāzami liecina par viņa kā dzejnieka reiz bijušām daiļskatīgām spējām. Jēkabs Poruks pat domāja, ka izgudrotā krustojuma dēļ dzejnieks Sudrabkalns nekad nenonāksot ellē, bet uzkāpšot Olimpā. Arī man gribētos tam ticēt, ja kādreizējais dzejnieks smadzeņu apkaļķošanās dēļ jau dzīves pievakarē nebūtu nokļuvis paša Devingalvainā sarkanās ķetnās. Mocarta un Kukažiņas krustojums jaunajā Nacionālās operas direktorā bija spilgti vērojama un saistoša īpatnība.

Ar prieku gāju Eduardam Miķelsonam līdzi.

— Nezināju, bet priecājos, ka arī jūs esat Rēriča biedrībā, pēc dažiem pieklājības vārdiem operas bass sacīja operas direktoram.

— Kā tā? — Jēkabs Poruks pacēla skatu un sakrunkoja pieri. — Es nepiederu ne pie piektās kolonnas, ne viņas priekšgājējiem.

Par piekto kolonnu dēvēja slepeni ienaidnieku armiju aizmugurē, kas ar saldiem vārdiem vāca sev palīgus nemieriem un apvērsumiem savās interesēs. Piektā kolonna bez asinīm slepus gatavoja zemi ienaidniekam.

Bass Miķelsons neticīgi laipni pasmaidīja.

— Skaistums atpestīs pasauli... — viņš gribēja kaut ko teikt, bet direktors pārtrauca zemās balss plūdumu.

— Jā, skaistums atpestīs pasauli, — Jēkabs Poruks pēkšņi izskatījās tāds kā saskaities savā goda dienā pēc pirmās oficiālās direktora runas, — bet tam nav sakara ar kaut kādām biedrībām un organizācijām, lai aiz kādiem saukļiem vai kolonnām tās slēptos. Skaistums atpestīs pasauli, tas tiesa,

bet to veiks sestā kolonna bez politikas — sestā kolonna, kas skaidru sirdi kalpo skaistumam un mākslām, — sestā kolonna, kam gribu būt pravietis, aģitators, sludinātājs, apustulis un nu esmu uzņēmies būt par aģentu Rīgā.

Jēkabam Porukam uz īsu brīdi bija pazudis Kukažiņas pie-
maisījums. Arī ar Mocartu viņu nevarēja salīdzināt. Ja Jānis Sudrabkalns būtu bijis tuvumā, viņš, droši vien, atrastu Porukā arī krustojumu starp Napoleonu un Pietuku Krustiņu.

— Sestā kolonna! Interessants apzīmējums, — sacīja zemais bass Eduards Miķelsons, kad no direktora kabineta nokāpām Romas pagrabā. — Sestā kolonna? Nudien, Rēricha biedrībai tā atbilst daudz labāk par piekto! Richards Rudzītis ne zina, ne redz, ko vada un dara... Sestā kolonna — labi teikts!

Kad Eduards Miķelsons aizgāja no Romas pagraba, sēdēju vēl labu laiku. Par brīnumu, neradās neviens, kas nāktu palīgos. No pagraba izkāpjot rudens saulē, apstājos pie Baltā Nama fasādes, ko rotā sešas baltas, rievainas kolonnas.

Kurā no tām bija sestā? Pa labi pēdējā, vai kreisā pusē? Skaitīju no abiem galiem — no kanāļa uz Āspazijas bulvāri un atpakaļ. Sestā kolonna arvien bija pēdējā, bet — kurā pusē? Sestā kolonna ielogoja Nacionālās operas fasādi.

— Vai tikai operas fasādi? — domāju.

— Ne zina, ne redz, ko dara... — man ienāca prātā amata brāļa teiktie vārdi, kad Sestās kolonnas nosaukumu Miķelsons gribēja piekabināt „dievišķo dziesmu” autoram.

Biju ilgi viens nosēdējis Romas pagrabā. Ar sesto kolonnu tā ir skaidrībā netiku.

Sešas kolonnas tomēr bija reāls fakts. Ja cilvēks bija skaidrā un zināja, uz kuŗu pusi jāskaita, sesto kolonnu katrs varēja saskatīt pašā Rīgas sirdī — gan no Brīvības bulvāra tiltiņa margām, gan arī no Brīvības pieminekļa pakājes.

— Sestā kolonna! Labi teikts! — bet es nevarēju to piekabināt ne Rēricha mūzeja biedrībai, nedz arī Jēkaba Poruka mākslas aģentūrai.

Sestā kolonna bija fakts, bet fakts bija miklains un nedefinējams.

V.
CITA PASAULE

Kad rudens kļuva vēsāks un Rīgā ieradās Leo Blechs, daudz kolonnu parādījās uz Nacionālās operas skatuves. Apaļas un slaidas, vienā auklā pie bēniņu stangas pakārtas, tās rotāja Aidas vārava pili. Kolonnu bija tik daudz, ka nevarēju saskaitīt. Tās nevarēja arī numurēt. Jāņa Zariņa derību pusstops starp kolonnām nebija redzams. Tas mani kaitināja.

Kad rudens kļuva vēl vēsāks, vēlā vakarā iekāpu vilcienā un agrā rītā divi vīri man atņēma pasi, avīzes, žurnālus un grāmatu, kas man pa ceļam bija mēteļa kabatā.

Agrā rītā atrados Ostrovas stacijā, uz iespieddarbiem aizliegtās Padomju Savienības robežas. Es laikam nakti vagonā biju tā nonicis, ka izskatījies bīstams. Daudz robežu biju pārceļojis, bet nekad nebiju tā izkratīts. Manas notis divi vīri izšķīrstīja lapiņu pa lapiņai un nošpapīru pārbaudīja pret gaismu — vai papīram nav dubultsiena ar paslēptiem ieročiem? Bīstams varbūt izskatījies, bet nebiju. Kad divi vīri par to pārliecinājās, ilgu laiku slēgtā telpā paliku viens. Beidzot ieradās laipni smaidīgs virsnieks zilā cepurē, atdeva pasi, apsveica Gosfila vārdā, par apsveikumu lika parakstīties, pasniedza sālsmaizei Gosfila tūkstots papīra rubļu un ierādīja man prievātu kupeju greznā, bet galīgi tukšā guļamvāgī.

— Te jūs neviens vairs netraucēs! — viņš paziņoja, laipni sveicināja un pazuda.

Neviens mani netraucēja, bet vilcienam gadījās klizma. Es mierīgi gulēju un nenojaudu, ka vilciens nelaimīgā kārtā pienāk Ļeņingradā tieši pēc plāna un grafika paredzētā laikā. Arī Gosfils to nenojauta, negaidīja un neparedzēja. Ļeņingradas dzelzceļa stacijā nebija neviena cilvēka, kas sniegtu man roku un padomu. Sameklēju taksīti un liku sevi aizvest uz vislepnāko viesnīcu.

— Bet vai jūs, biedri, neesat ārzemnieks? — man bargi noprasīja taksīša vadītājs.

— Tieši tā, — atbildēju. — Vakār vakarā vēl biju Rīgā.

— Tad, kungs, mums jābrauc uz Āstorijas viesnīcu.

Kad Āstorijā pieprasīju istabu, sacēlās kņada. Ļaudis steigās, gāja, zvanīja un nāca. Mani lūdza apsēsties.

— Kas? Kā tā? No kurienes? Kāpēc? Vai tas ir iespējams?

— mani tirdija liels, muskuļains vīrs pelēkā apģērbā. Atkal sajutos bīstams, bet nebiju — biju noguris.

Atsteidzās Gosfils trīs vīru sastāvā.

— Ko darīt? Kā izskaidrot? — viņi runāja savā starpā.

— Kā tas bija iespējams? — viņi jautāja man.

Es nezināju un brīnījos.

— Tikai neuztraucaties, — viens mani mierināja — jums nekas nevar notikt. Brīnījos vēl vairāk.

No sēdēšanas Āstorijas vestibilā, no garās izprašņāšanas un no vēl garākas gaidīšanas jutos stipri noguris. Sava ietekme bija arī ceļam — robežstacija Ostrovā izstiepās stundām gara, pirms guļamvagonā mani neviens netraucēja. Arī vakardiena bija iznākusi savdabīgi nemierīga.

Pirms iekāpu Ļeņingradas vilcienā, Rīgas radiofonā dziedāju tautas dziesmiņu Aijā, Ānsīt, aijā salda miedziņā, un nonākot pie otra pantiņa —

Āugs trejādas avis mazam Ānsītim —

Strup' un garastītes, vilnainītes ar'...

biju tik sentimentāli satraukts, ka salda aizkustinājuma kamols iekāpa kaklā un tikko nepārtrauca dziedājumu. Sieva bija vainīga.

Sievas bieži vainojamas vīru satraukumos, vēl biežāk — tenoru balss nogurumā. Man sieva ir laba, bet arī laba sieva var satracināt vīrieti un ietekmēt balsi.

Sieva bija iedomājusies, ka svešajos austrumos man derētu vīrišķākas izjūtas. Lai to panāktu, viņa sajauca docenta Dr. med. Pētera Ābeles aplēsi un dažas stundas pirms Ļeņingradas vilciena atiešanas man parādīja lielu un veselīgu puiku, iestāstot par manu dēlu. Mans dēls, mums iepazīstoties, jau zida pats savu ikšķi. Pirmo reizi tā kaut ko redzot, cilvēks negribot satraucas.

Gaidīšana, izprašņāšana, ceļš un vakardiena sajuka vienkopus ar apziņu, ka dažās stundās man vienam pašam jāno-

dzied garš koncerts. Sajukums no noguruma mani sāka nervozēt. Ar skaļumā mazliet paceltu balsi ievedu kārtību Astorijas viesnīcas un Gosfila uztraukumos, pieprasot ar steigu man ierādīt istabu un vannu.

Mani ieveda greznā zālē ar krievu ampīra mēbelēm, bronzas lējumiem uz kamīna, marmora tēliem uz starplodzes pjedestāliem, gleznām zeltītos ietvaros un austrumu paklājiem noklātu grīdu. Vēlāk izpētīju, ka katrai statujai, gleznai, krēslam un paklājam ar siku stieplīti piesieta sika zila zīmīte: — Rekvizīts tad un tad, tur un tur. Neaizskarams tautas ipašums! Dievs sodi, tas tiesa!

— Es ceru, barin, jūs jutīsities te kā mājās, — sacīja viesnīcas pavadonis un devās ar manu čemodānu pāri lielajai zālei uz mana karaliskā apartamenta blakus telpām. Tur slēpās vēl gulamkambaris, vannas istaba un glīti iekārtota telpa manam sulainim.

Diemžēl, man nebija sulaina un uzbāzīgā greznībā nebūt neautos kā mājās, bet — mūzejā. Mūzejos grūti atpūsties. Neko tomēr neiebildu. Man gribējās mazgāties, būt vienam un mazliet atstiepties. Nevarēju.

Vannas istaba bija izklāta ar iesārtu marmoru, ko rotāja melna akmens un zeltīti bronzas iaskaistinājumi, bet karstais ūdens vannā satecēja brūns un smirdīgs. Grasījos dušoties, bet vannā iekāpjot tā bīstami līgojās — aizlūzusi bija viena no vannas červeļaini izrotātām bronzas kājām.

Atgūlos karaliskā gultā zem sarkanbrūna plīša baldachina. Zvanīja tālrunis. Man esot jāparaksta daži papīri, tūdaļ man uzsūtišot. Atgūlos atkal, bet atkal zvanīja tālrunis.

— Ir atnākusi jūsu pianiste, — runāja Gosfils. — Vai vēlaties samēģināt savā istabā, jeb brauksim uz koncertzāli?

Koncerts bija paredzēts Ļeņingradas konservatorijas lielajā aulā.

Atpūtas vietā dziedāju.

Pēc sadziedāšanās ar veiklo pianisti gulēt nebija prātā. Īsi pirms koncertiem dziedātājiem gulēt nav ieteicams. Balssstīdņas iemieg un nepamostas kopā ar cilvēku.

Gāju iekost lielās viesnīcas restorānā. Rīgā biju paradis pie pusdienām dzert no Kaukaza importēto minerālūdeni Boržom.

— Boržoma mums nav, — paziņoja laipnais veclaiķu viesmīlis. — Būs nākošā nedēļā.

Ēdamo gaidot, gribēju uzrakstīt vēstuli dēlam. Lielajā viesnīcā nebija ne pastpapīra, nedz aploksni.

— Aiz stūra, uz Ņevska ir rakstāmlietu veikals, — mani pamācīja laipnais viesmīlis. — Pameklējat tur. Tur varbūt atradīsiet.

Mazliet iekodis, meklēju papīru.

— Pašlaik nav, — man atbildēja divos rakstāmlietu veikalos. — Pienāciet nākošā nedēļā, tad — būs. Ir apsolīts.

Bija bezgala savāda un smaga sajūta, staigājot pa slaveno Ņevska prospektu un meklējot vēstuļu papīru. Manos skolas gados Ņevska prospekts Pēterburgā bija visgreznākā iela Eiropā ar parketa grīdu, visbagātākiem veikaliem un visgreznākām krievu muižnieku pilīm gar ietnēm. Pa sešstūra ozola klucišiem izklāto bruģi strauji traucās troikas un citi pajūgi greznos ratos un kamanās. Viss mirdzēja spožās gaismās un spožos veikalos.

Padomju kara atāšejam bija taisnība. Padomju Savienībai nebija ne mazākās līdzības ar agrāko Krieviju. Viss, it viss Ļeņingradā bija citādi, nekā bija Pēterpili un pirms tam Sv. Pēterburgā. Uz Ņevska ļaudis bija noplīsuši, pilis — noplukušas, bagāto veikalu logi — pusē aizsisti dēļiem, ozola klucišu bruģis — vienos caurumos. Daži caurumi bruģi bija nožogoti gaļām kārtīm, lai garāmgājējs neiekristu ielas iebrukumā. Skaisto pajūgu vietā pa prospektu klusu tipināja izvārguši ratīņu stūmēji.

Pastpapīru meklējot, aizstaigāju līdz Maskavas dzelzceļa stacijai un tālāk — iegriezos Gončarnajā ielā, kur kādreiz dzīvoju kara laikā no Rīgas padzīts. Pie Maskavas stacijas vēl allaž rēgojās cara Aleksandra Trešā stīvais pieminēklis, bet bez uzrakstiem un paskaidrojumiem. Uz Gončarnajas bija dubļu jūra virs akmeņiem, tumsa un posts. Pirmā pasaules kara trešā gadā Petrogradā viss bija tīrāks un mājīgāks.

Nesapratu, kāpēc kara atāšejs Rīgā tā rūpējās, lai es redzētu Padomju Savienību. Nesapratu arī, kā deviņpadsmit miera gados var sagrūt kara laikā vēl spoža lielpilsēta. Nesapratu arī, kāpēc tik grūti nopirkt pastpapīru. Kad beidzot to

atradu divu aplokšņu un divu papīrišu devā, tad tomēr uz tā rakstīt nevarēja — izplūda tinte.

Noguris, nospiests un drūms pārnācu viesnīcas samākslotā greznumā un gatavojos koncertam.

Milzīga spoguļa priekšā sēju balto kakla saiti vakartērpam. Dzirdēju, kā atsprāgst durvis manam salonam. Kad paskatījos, durvis bija slēgtas, bet pie tām stāvēja ubags. Viņš turēja pirkstu pie lūpām, ar žestu lūdzot ciest klusu.

Ubags nebija ubags, bet Pēterpils tehniskā augstskolā studējis inženieris. Uzmanīgi viņš aizslēdza durvis uz gaiteni un sāka apstaigāt man ierādīto dzīvokli. Ne vārda nerunājot, viņš pacilāja bronzas tēlus, pameta acis lielajā kamīnā, apskatījās aiz aizkariem un aiz gleznu logatiem.

Rīgas Baltā Namā viņam mūzicēja brālis. Brālim ir vārds. To neminēšu. Tagad viņš mūzicē Padomju Savienībā. Brālis Rīgā mani lūdza brālim Ļeņingradā atvest apģērbu, divus virskreklus, kurpes un iedeva tālruņa numuru, kur brāli sazināt. Gribēju zvanīt tūdaļ, kad ierados. Paostījis svešo gaisu, zvanīju no rakstāmlietu veikala. Gaidīju brāli inženieri, bet ne kā pārbiēdētu noziedznieku ubaga izskatā.

— Piedodiet, ka tā izturos, — viņš sacīja pusbalsī čukstot — bet, es ceru, jūs saprotat — kāpēc.

Sapratu. Vakar vakarā vēl nebūtu sapratis.

— Te katrā ziņā kaut kur ir paslēpts mikrofons, — viņš turpināja man cieši pie auss. — Ja būtu daudzijis pie jūsu durvīm, arī cits to dzirdētu. Tāpēc jau telefonā lūdzu jūs durvis neaizslēgt. Man viss ir izplānots. Jau nedēļu pētīju viesnīcas sānu un aizmugures durvis. Jums nav ko uztraukties. Mani neviens neredzēja ienākam.

Nebiju uztraucies, bet man bija zēl inženiera. Viņš izskatījās kā izbiedēts trusītis. Nodevu dāvanas. Viņš glāstīja lēto Rīgas uzvalku un viņa acīs bija asaras.

— Un kurpes arī! — inženiera balss aizrāvās priekā. — Ļaujiet, ka uzģērbju, — viņš lūdās.

Negribēju redzēt ubagu bez drēbēm. Ievēdu inženieri savā guļamkambarī.

— Lieliskil Tas sēž, kā uzliets, vai ne? — viņš jautāja pēc īsa brīža atkal parādoties lielajā salonā.

Es ieplētu acis. Inženieris nebija ieģērbies jaunajās, bet vecās, nodrīskātās drānās.

— Nebrīnieties, — viņš mani pamācīja. — Es taču nedrīkstu neko iznest. Būs labi, ja arī tā tikšu ārā pa kalpotāju durvīm. Ar scinīti padusē mani tūdaļ apturētu. Jauno apģērbu un kreklus tāpēc pavilku apakšā. Tie sēž kā uzlieti! Redzat, pat nemana... Esmu tikai apaļāks, bet mani te nepazīst. Un jaunās kurpes ir kabatā... Tās taču neduras acīs, vai ne?

Nē, tieši acīs jaunās kurpes nedūrās, bet kopā ar iebaidīto inženieri smagi iedūrās man vēl neaptveramā atziņā.

— Un nu, lūdziet Dievu par mani, lai tieku sveiks no viesnīcas ārā, — čukstot kā pirmāk, viņš sniedza man atvadām roku. — Mēs redzēsimies drīz. Es katrā ziņā būšu jūsu koncertā.

Biju atkal viens. Man ļoti negribējās dziedāt.

Koncertā inženieri neredzēju. Viņam, šķiet, pietrūka drosmes pēc manas dziedāšanas mani apsveikt un apmeklēt aiz skatuves. Nedziedāju labi. Jutos tik nelāga, ka aizmirsu ar acīm inženieri pameklēt klausītāju vidū. Nezinu, vai viņš maz bija koncertā.

Zinu, ka koncertā bija ļoti daudz latviešu. Ar skaļiem saucieniem no zāles dibena tie mudināja mani dot daudzas pieejas. Ar daudziem sarokojos pēc koncerta beigām.

— Jūs, droši vien, atkal brauksit dziedāt pie mums Ļeņingradā, — man sacīja mana pianiste, kad bijām palikuši vieni. — Jums bija lieli panākumi. Es jums iedošu naudu. Lūdzu, neatraidiet un atvediet man pāri kurpju, numurs — (neatceros!). Redzat, ar kādām kurpēm man jāuzstājas koncertos. Citādas te nevaru atrast.

Naudu nepieņemu. Vienas dienas laikā biju kļuvis tikpat bailīgs kā pārējie. Baidījos vest sieviešu kurpes virieša ceļā somā. Neticēju arī, ka pēc tik vārgas dziedāšanas vēl atgriezīšos Ļeņingradā.

Koncertam beidzoties, gara stāvoklis bija vēl sliktāks nekā pirms tam. Tā uzlabošanai pieteicu tālsarunu uz Rīgu. Gribējās zināt, vai mans dēls vēl ziņā ikšķi.

— Tālsarunu vads nav kārtībā, — pēc ilgākas gaidīšanas man atbildēja telefona centrālē. — Piezvaniet nākošā nedēļā.

Tik ilgi uz sarunu ar Rīgu gaidīt nevarēju. Manā lielajā salonā jau nepacietīgi minējās trīs Gosfila pārstāvji. Otrā dienā man bija jābūt Maskavā. Gosfila pienākums bija mani laikus iesēdināt Maskavas vilcienā.

Vilciens bija pārpildīts. Privātkupeju man nevarēja ierādīt, bet guļamvieta bija labu labā. Guļamvāģis bija divu brālis internacionāliem franču guļamvagoniem, kas kustējās starp Rīgu, Berlīni un Parīzi.

Kā tur, tā arī šeit starp apkārtstaigājošiem gulētājiem varēja atrast pazīstamas sejas. Vilciens vēl stāvēja Ļeņingradā, kad satikos ar vācu diriģentu Frici Stīdri.

Ne viņš, nedz es nebijām pārsteigti.

— Kā jūties?

— Un jūs?

— Kā padevās koncerts?

— Kur nākošais?

— Un tad — kur?

Abi bijām noguruši. Negribējās runāt. Svešā zemē nevajaga daudz runāt. Svešā pūlī noguris cilvēks var izrunāt lietas, kas nepiederas.

— Iesim gulēt, — sacīju diriģentam. — Neuztraucieties, jums nekas nevar notikt.

Fricis Stīdri pasmējās, it kā pazītu manus pirmās dienas piedzīvojumus Padomju Savienībā. Arī viņš bija Gosfila viesis un Gosfila atbildīgā rīcībā.

Baltajos guļamvietas palagos pavilājies, sāku nojēgt, kāpēc Marija Maksākova ir salta un tāla, kad nedzied un nedzīvo skatuves brīvībā. Viņa nebija paradusi dzirdēt, ka viņai — nekas nevar notikt.

Arī Maskavā mani nelaida viesnīcā. Stacijā viss bija, kā vajadzīgs. Mani sagaidīja Jelizaveta Petrovna, bet Stīdri pievāca kāds vīrietis no Maskavas Gosfila.

Jelizaveta Petrovna mani centās aizstāvēt, bet iepriekš rezervētā istabā tomēr nespēja ievadīt. Ļeņingradas Gosfils aizuztraukuma par tieši paredzētā laikā pienākušo Rīgas vilcienu bija aizmirsis manā Latvijas pasē apgādāt kaut kādu ieceļošanas zīmogu. Bez zīmoga manis Maskavā nebija, un ja es biju, tad — man nevajadzēja būt. Bez zīmoga man pienācās likvidācija, un viesnīca to negribēja uzņemties.

Jelizaveta Petrovna bija laba un gudra.

— Neuztraucieties, — viņa sacīja — jums nekas nevar notikt. Biedre Oļgina visu nokārtos. Viņa ir partijā.

Pie biedres Oļginas labprāt būtu daudz ilgāk uzkavējies. Viņa bija lepna, mierīga, pašapzinīga un neizbaidīta. Bez tam viņai bija sārti sulīgas lūpas, silti pelēkas acis, kārtīgi sasukāti mati un tīras, labi koptas rokas. Jelizavetai Petrovnai bija apkošļāti nadziņi un tintes traipi uz pirkstpiņiem! Biedre Oļgina bija Gosfila ģenerāldirektors un virspriesteris. Pat darba istaba viņai bija tāda, kā cilvēkam pienākas.

— Patīkami tas nav, — teica biedre Oļgina, manu pasi izšķīrstījusi — bet jums tas neko nekaitēs. Ļeņingradas nodaļā mums ir pārlietu daudz ierēdņu un viens pārlietu palaujas uz otru. Daži būs jāizņem. Savu pasi atstājat pie manis. Es tās vietā iedošu derīgāku papīrīti. Pasi saņemsit — biedre Oļgina paskatījās kalendārī, padomāja un turpināja: teiksim, Kijevā pēc trīs dienām, pulkstens divos pēc pusdienas. Neizejiet no viesnīcas.

Tā arī bija. Oļginas solījums piepildījās uz minūti.

— Tas nu būtu kārtībā, — viņa atbildēja manu pasi un citus pāpirus uz sava galdā, lika man izrakstīt personības apliecību un, ērti atsligusi krēslā, ar lielām acīm paskatījās uz mani. — Un tagad pastāstiet, kas jums bija vainas un kas jūs apgrūtināja vakarējā koncertā?

— Kā jūs to domājat?

— Ar to, ka jūs nodziedājāt sešas piedevas, nav teikts, ka jūs labi dziedājat. Publika pie mums ir jūsmīga, piedevas nav nekas neparasts. Kas jums kaitēja vakar vakarā?

— Vai jūs bijāt koncertā?

— Nē, pati — ne, bet es atbildu par Gosfila mākslu un māksliniekiem. Jau vakar vakarā es zināju, kā dziedājāt katru dziesmu.

— Oļģinas kundze, jums taisnība — nevarēju noliegt uz pusrata nodziedāto vakaru. — Bet pirmā dienā svešā pasaulē un ietekmē.

— Jā, tā dzird... Vai mūsu neparedzētais viesis jums ko nepatīkamu pastāstīja?

— Kāds viesis?

— Ak, sikumi... Jums tagad der atpūsties, rītvakar jādzied. Apliecība izrakstīta. Es iešu līdz — parakstīt.

No biedres Oļģinas aizgājis, domāju, ka Marijas Maksākovas dabā nav nekā nesaprotama un cilvēciņi neparasta. Rīgā norunājām Maskavā satikties, bet negribējās. Satikāmies negribot.

Biedres Oļģinas izsniegtai apliecībai bija tik varens spēks, ka Jeļizaveta Petrovna, to ieraudzījusi, atteicās vest mani atpakaļ uz man rezervēto istabu, bet ievietoja viesnīcas Moskva dižajā un parastam mirstīgam nepieejamā jaunceltnē. Vecajā pelēkajā Maskavā tā izskatījās kā svaigs debesskrāpis. No viesu istabām uz gaiteni bija pat dubultdurvis. Neticami! Vēl neticamāk tomēr sagadījās viesnīcas gaitenī ieskriet tieši krūtīs Ericham Kleiberam.

Ar slaveno diriģentu pēdējo reizi ēdām kopīgas vakariņas pēc Hamleta pirmizrādes Rīgā. Ar kāšukrustu nesaprototies, jau vairākus mēnešus viņš vadīja Maskavas filharmoniju un Lielajā teātrī iestudēja Karmenas jaunuzvedumu. Diktatūra svešā zemē esot vieglāk panesama nekā dzimtenē, — viņš stāstīja pie pusdienām. Erichs Kleibers bija austrietis, bet izauga Berlīnes valsts operā aiz Leo Blecha muguras. Hamletu Rīgā noklausījies un noskatījies, viņš mani pagodināja ar solījumu aicināt kādreiz par Don Hozē viņa vadītā Karmenas izrādē. Ar to pašu domu pēc pusdienām Maskavā viņš mani paņēma līdzī uz Karmenas mēģinājumu Lielajā teātrī.

Es iestīgu kā ledus kalnā.

— Apsveicu jūs mūsu brīvajā zemē, — sacīja Marija Maksākova un man likās, ka viņa jutās neveikli. Zinu, ka tas nav tiesa, bet man likās, ka viņa apzinājās melojam. Marija Maksākova ir diezgan reālpolītiska partijas biedre. Vai tomēr nevar būt, ka viņa jutās neveikli un zināja, ko domāju par viņas brīvo zemi?

— Kā patīk Maskavā? Vai esat redzējis skaistāku lielpilsētu? — daudz pašapzinīgāk un laipnāk ar mani apsveicinājās Don Hozē — Kozlovskis. Viņš nekad nebija redzējis kādu zemi ārpus padomju robežām.

Cilvēku bija daudz. Karmenas mēģinājums notika uz skatuves ar kori. Ar ko vien satikos, katrs ieteica man noskatīties vakarā Bachčiserajas strūklaku. Esot jauns, moderns baleta uzvedums. Lielās operas direktors man atnesa ieejas biļeti bez maksas.

— Labi cilvēki, — sacīja Erichs Kleibers, kad atkal bijām ārpus teātra, — bet vai ievērojāt, ka neviens jūs neuzaicināja ciemos, ne uz glāzi vīna vai tējas ārpus teātra? Bail rādīties ļaudis kopā ar ārzemnieku. Rīgā katrs aicina uz Romas pagrabu, šeit — tikai oficiālās vakariņu svinībās kopā ar daudz citiem. Apnik. Izdzersim pudeli vīna. Tā man būs pirmā Maskavā, ko dzeru divatā.

Pēc vīna man bija jāsteidzas uz jauno baleta izrādi.

— Jūs būsit pārsteigts! — atvadoties teica Kleibers.

Par Bachčiserajas strūklaku, patiesi, biju ļoti pārsteigts. Man likās, ka esmu ienācis teātrī, kas divdesmit gadu nav vēdināts. Kostīmi un dekorācijas bija tikpat grezni kā mans salons Ļeņingradā, bet bez antiskas vērtības izskatījās novecojuši sen iepelējušā gaumē. Mani pārsteidza arī riņķa horiconta trūkums un karekļi debesu vietā. Gaismas jaunajā inscenējumā bija spožas, bet plakanas. Dejojāji vien mani nevaldzina. Bachčiserajas strūklaka mani garlaikoja.

Cēlos, lai ietu. Lielā teātra gaitenī no citas ložas durvīm man pretim izskrēja meitene.

— Dagnija! — biju pārsteigts bez gala. — Dagnija, ko tu te dari?

Dagnija asistēja Dailes teātrī Rīgā, gan dejojot, gan tēlojot mazākas lomiņas. Sastapt Dagniju Maskavā bija vairāk nekā brīnums.

— Man teica, ka jūs būšot izrādē. Gribējās satikt. Es ielavijos bez biļetes. Biļetei neiznāk naudas un ar dzeramnaudu var tikt labākā vietā. Vai patīk? — Dagnija satikšanās satraukumā vārdus bēra kā pupas.

— Nepatīk, — atteicu. — Iesim. Nāc līdzi.

Dagnija sekoja man ar acimredzamu prieku. Es viņai biju mazs gabaliņš no Rīgas.

— Esmu Lielā teātra drāmatiskosursos, — viņa man paskaudroja, kad bijām uz ielas — nu jau otro gadu. Sakari ar Latviju tagad ir sirsnīgi, nav vairs kā agrāk. Dzīvoju pie tēva. Es viņam piezvanīšu. Jums būs interesanti satikties. Viņš ir vecs, pārliecināts komūnists. Kurp ejam? Kurp lai pasaucu viņu?

— Es tevi aizvedīšu mājās.

Nē, to labāk ne. Tētim tas nepatiks. Jums labāk neredzēt, kā dzīvojam.

Apsūbējušā Internacionāles kafejnicā tanī vakarā iepazīnos ar latviešu teātra celmlauzi, agrāk visai ievērojamo aktieri un režisoru Teodoru Amtmani.

Tā tas gāja trīs nedēļas. Katrs solis manā koncertceļojumā bija pārsteigums. Pie visa kā pierod, arī pie pārsteigumiem.

Kijevā vairs nepārsteidza, ka uz tālsarunu ar Rīgu bija jāgaida divdesmit četras stundas un iepriekš jāpiesaka, kādā valodā runāšu. Nepārsteidza arī, kad tālrunī dzirdēju, ka no Ļeņingradas nosūtītā telegramma pēc piecām dienām vēl nav sasniegusi Rīgu.

Kijevā nepārsteidza arī, ka satikos ar kollēgām no Berlīnes.

— Vai atcerieties mani? — pēc koncerta agrākā muižniecības namā, man jautāja jauneklis Bištēviņa gadus. — Es spēlēju flautu Mahagonni orķestri. Izbēgu no kāšukrusta, sieva gaidīja bērniņu... Viņa ir židiete.

Es labi atcerējos jauno flautistu no Mahagonni.

— Vai jūtaties laimīgs? — varēju droši jautāt un sarunāties. Viņš nāca no manas pasaules.

— Nē, esmu nelaimīgs. Man vēl nekas, spēlēju Kijevas operas orķestri, bet — sievietei iet grūti. Sievietes nodzen smagos darbos, bet ja viņa nestrādā, tad mums ar bērnu neiznāk, ko ēst un kur dzīvot.

Gribēju apciemot seno darba biedru.

— Nē, lūdzu, ne, — viņš atraidīja. — Pie manis nav nekā ko redzēt, izņemot postu un — nu jā, saprotat, ir arī citi iemesli... Lūdzu, nenāciet vis.

Dažas dāvanas, kā šķiņķi, duci olu un pāris mārciņu sviesta viņš tomēr nenoraidīja.

Kijevā satiku arī otro vijolnieku no Mahagonni. Viņš bija bez sievas un bez bērniem, bet tāpēc nejutās laimīgāks. No dāvanām viņš atteicās — nevajagot, viens varot izdzīvot, bet...

— ...brīnos, cik ilgi man ļaus staigāt brīvībā? — viņš piemināja. — Esmu ārzemnieks, esmu par daudz laba redzējis un par daudz labi dzīvojis. Tieku pastāvīgi uzraudzīts. Arī pašlaik, droši vien, mani kāds novēro. Ja es ko pieņemtu no jums, tad galvoju, pēc pusstundas būtu arestēts kā spiegs pret samaksu...

Pēc nedēļas Padomju Savienībā nepārsteidza it nekas.

Nepārsteidza pat, ka tiku ielūgts ciemos.

Neparasti komūnistiska man izlikās nakts pēc kāda koncerta pie Staļingradas teātra aktrisēm, bet ļoti sirsnīgas bija vakariņas pie Kijevas operas orķestra pirmā koncertmeistara.

Lai katrā jaunā pilsētā man atkristu rūpes par sadziedāšanos ar pianistu, biedre Oļgina Maskavā man iedeva līdzī ceļojošu pavadītāju koncertiem. Aleksejs Dubrovs bija Kijevas operas pirmā koncertmeistara dēls, kaut vēlāk izpētīju, ka tēvam ir cits uzvārds un arī mans pianists par Dubrovu saucas tikai koncertu programmās un manā klātienē.

Aleksejs Dubrovs bija lāga zēns. Kad viņam stāstīju, ka Rīgā un Berlīnē gandrīz katram cilvēkam ir pašam savs pulkstenis un katrai ģimenei savs termometrs, viņš atzinās, ka netic tādām valodām un dusmojās, ka viņu mānu. Bet viņš apbrīnoja manu koncertu fraku un tāpēc bija man uzticams draugs. Kā neredzētu brīnumu viņš mani gribēja parādīt arī saviem vecākiem un māsām.

Mazliet viņa labais prāts apmācās, kad vakariņām viņa tēva mājās atteicos ģērbt viņa iemīloto vakartērpu, bet — ne uz ilgu laiku. Pie tēva mājām nonākot, viņš atkal bija uzticams un laipns kā parasti.

— Caur sētu mums būtu tuvāk, — viņš sacīja, pievedis mani pie liela Kijevas nomales ires nama, — bet tur jūs saslapināsīt kājas. Sētā ir šausmīgi dubļi, smeļas zābakos.

Viņa tēva mājas bija ļoti lielā dzīvoklī, bet mazā istabiņā. Nonācām tur cauri zobārsta kabinetam, kur zobārsts pašreiz

urba zobu pacientam, caur šuvējas darbnīcu ar četrām jaunvām un vienu vecenīti pie adatām un diegiem, vēl caur kādu lielāku istabu ar ģimenes idilli un bērniņu uz podiņa istabas stūrī un beidzot pagaru gaiteni bez gaismas.

— Es teicu, caur sētu ir tuvāk — atvainojās Dubrovs — bet te tomēr labāk.

Tās nav tukšas baumas, ka izcili mākslinieki Padomju Savienībā dzīvo izcilu dzīvi. Arī Kijevas operas koncertmeistars par dzīvi nevarēja žēloties. Viņam ar sievu un divām meitenēm bija glīta istaba — galds vidū, ap to ērta sēdēšana divās gultās gar sāniem un uz vecas pūra lādes pie loga. Pie durvīm bija pat viens krēsls. Arī uz tā varēja sēdēt.

Mani nekas nepārsteidza. Dienu iepriekš man sāpēja kakls un pirms koncerta biju pie ārsta. Man ārstu ieteica Gosfils. Stāstīja, ka esot augstākās klases slavens zinātnieks un veclaiku profesors pie Kijevas universitātes. Slavenā ārsta kabinets nebija lielāks, bet pārdalīts ar stieplē pakārtu segu divi daļās — profesora privātai dzīvei un pacientu pieņemšanai. Pie koncertmeistara bija vairāk gaisa, lieliska pildītā līdaka un jautra sabiedrība.

Patiesi, vakariņas bija sirsnīgas, garšīgas un vakars pagāja jokos un smieklos ar abiem vecākiem, viņu trīs bērniem un mani kā draugu. Vēl tagad esmu pateicīgs pianistam Aleksejam Dubrovam, ka viņš man jāva ieskatīties Padomju Savienības orķestra mūziķu privātā dzīvē.

Pateikties Dubrovam varu arī par ļoti daudziem citiem piedzīvojumiem, kas bez viņa man būtu aizslidējuši garām nemanīti.

Kas zina, varbūt pat varu pateikties par nesalaustiem locēkļiem un neieļautu pakausi? Tik daudz krēslu virs manas galvas kā Odesā, neesmu redzējis nekur. Kāds varēja nokrist un es būtu ievainots, ja Dubrovs nebūtu klāt.

Viena paredzētā koncerta vietā Odesā nodziedāju piecus vakarus dikti orientālā celtņē. Turku mošeja tā tomēr nebija, jo iekšpusē pārdeva arī vodu. Nauda ienāca tā, ka nebija kur likt. Červoncus uz Latviju izvest bija aizliegts, bet ja izveda — aiz Padomijas robežām tie nebija neko vērts. Trešā koncertā man pasniedza telegrammu. Es biju laimīgs — biedre Oļgina Maskavā mani nebija aizmirsusi. Telegrammā

viņa ziņoja, ka paaugstinot man honorāru uz pusotra tūkstoša rubļu par katru nodziedātu vakaru. Tā bija bezgala liela nauda zemē, kur tolaik vēl strādnieks tādu rubļu gubu tikai pusgadā varēja nopelnīt. Nezināju, ko ar naudu darīt. Aiz neziņas gribējās nosvētīt negaidīto atzinību. Aļoša Dubrovs mani aizveda uz vircotām smaržām un ļaudīm pārpildītu pagrabu. Visi tur ēda zaļa sīpola šķēlēm izdaiļotu Kaukaza šašliku un kaut ko dzēra. Daudziem lielajās glāzēs bija skaidrs ūdens. Pasūtīāju mucību Kaukaza vīna un liku uzstādīt pagrabā vidū. Pēc tam ūdens kaukaziņu pagrabā pazuda, arī tējas glāzēs parādījās vīns. Pagrabā visi kļuva mani viesi. Ap vīna mucību radās dekoratīvs skats — vīri sēdēja uz galdiem, uz krēsliem un zemē. Sievietes nebija nevienas. Mēs vīrišķi dziedājām un tērzējām. Viesi man stāstīja arī par ogļraci Stachanovu. Stachanovisms bija tikko izgudrots un man vēl nezināms. Es nevarēju saprast, kā Stachanovs pēkšņi bija spējis desmitkārsot ogļu produkciju.

— Viņš izgudroja jaunu metodi, — man skaidroja viesi.

— Bet kādu? — es jautāju.

— Pilnīgi jaunu, — man atbildēja.

— Es nesaprotu, — atzinos. — Vai viņam bija cits kaplis?

— Nē, cita metode.

— Varbūt kapļa vietā viņš sāka strādāt ar urbi?

— Nē, ar savu veco kapli viņš atrada jaunu metodi.

— Un jūs sakāt, ka viņš izkaplēja desmit reizes vairāk nekā dienu pirms tam?

— Ne desmit, bet divdesmit un trīsdesmit reizes vairāk par visiem citiem, — no visām pusēm uz mani bira jūsmīgi apstiprinājumi.

— Viņa jaunā metode simts reizes pavairoja viņa produkciju, — sauca kāds vīrs no attālāka galda.

— Tas nevar būt, — es sacīju un aiz mulķības laikam pasmaidīju.

Nezinu pats, kā tas notika, bet pēkšņi atskanēja kliegzieni, kas mani godāja par nodevēju, provokatoru un nezko vēl. Miermīlīgā sēdēšana pēkšņi sajuka nemierīgā burzmā un vīrs manas galvas parādījās tik daudz krēslu kāju, kā savu mūžu neesmu redzējis. Man ir stipras aizdomas, ka kāda no daudzajām kājām mani būtu ietekmējusi, ja burzmas vidū strauji neielektu pianists Aļeksejs Dubrovs ar atvērtu kabatas portfeli.

Nezinu, kāds brīnums glabājās Dubrova makā, bet mani viesi, kas tanī ieskatījās, tūdaļ nolaida krēslus un atkal apsēdās uz tiem pie mana vīna.

— Viņš ir buržujski audzināts, — Dubrovs paskaidroja nemiernīgajiem viesiem. — Redziet, viņš gribētu, bet nav spējīgs saprast, kas mums katram ir skaidrs un dabiski nepārprotams.

Pēc tam arī man šķita skaidrs un dabiski nepārprotams, ka biedre Oļgina man izsūtīja līdzī no Maskavas biedru Dubrovu ne vien koncertu sagatavošanas atvieglošanai, bet arī kā sargeņģeli manas buržuāziskās audzināšanas uzraudzībai. Pēc tam mēs sapratāmies vēl labāk.

Staļingradas teātru saimes viesībās viņš pat izdzēsa gaisu un ļāva man tumsā noklausīties aktrises Soņas un viņa asiņu burbuļošanā tieši man blakus.

Gandrīz trīs nedēļas diendienas kopā pavadot, mēs ar Dubrovu tā saradām, ka atceļā no Odesas uz Maskavu viņš man tā uzticējās, ka atstāja vienu guļamvāģa kupejā un savu gultas veļu lika uzklāt blakus nodaļījumā.

Mani it nekas vairs nepārsteidza. Man it nekas nevarēja notikt.

— Neuztraucieties, jums nekas nevar notikt! — trīs nedēļas tik bieži dzirdēju šo mierinājumu, ka tas man ieēdās zem apziņā. Jutos gaužam mierīgs, kad Odesā krēsli sacēlās pār manu galvu. Vēl mierīgāks stāvēju pie ķeizarienes Katrīnas baltās pils Kijevā, kad uz sardzes svilpienu mani ielenca asi durkļi šauteņu galos.

Saulainā rudens rītā baltā pils tik jautri gulēja uz augstā Dņepras krasta, ka man iegribējās zināt, kas to cēlis un kāpēc. Rīgā atgriezies izpētīju, ka manu noziedzīgo zinkārību pamodināja tās radniecība Jelgavas un Rundāles pilīm. Arī Katrīnas pili Kijevā ir projektējis tas pats itaļu arhitekts Rastelli, kas kalpoja Krievijas cara galmā un latviešu hercogam Ernestam Bironam pie ķeizarienes Katrīnas. Kijevā to

nezināju un Dņepras krastā nebija neviena cita cilvēka, kā vienīgi sargkareivis ar ko aprunāties.

— Sakiet, lūdzu, kas šī te par ēku? — es viņam ļoti pieklājīgi jautāju, pieklājīgi sveicienam pirkstu pie savas platmales piemetis.

— NKVD! — viņš strupi atbildēja, bet ieņēma stāju ar šauteni pie kājas.

— Aha, — es viņam pateicos — bet kas te bija agrāk?

— NKVD! — viņš atkal atkātoja.

— Saprota. Paldies! Bet šī ēka izskatās tā kā celta pirms pusotra simts gadiem, — sacīju — un tad, cik zinu NKVD vēl mitinājās citā vietā. Sakiet, lūdzu, kas tad te dzīvoja un kas to cēla?

Sargkareivis nobijās no manis. Mani jautājumi, acīm redzot, viņam atgādināja izprašāšanu vai nopratināšanu. Manai krievu valodai bija jūtams latviešu akcents. Es varēju būt spiegs, kas ievāc neatļauti sīkas ziņas par NKVD mājokli. Viņš nedrīkstēja ar mani vairs runāt. Es biju bīstams. No kaklā pakārtās svilpes spalgi atskanēja viņa palīgā sau-ciens. Durkļos ielenktu, mani ievēda ķeizarienes Katrīnas pili. Man nāca smieklis, man nekas nevarēja notikt, tanī vakarā bija paredzēts mans pirmais koncerts Kijevā un pases vietā man bija klāt biedres Oļģinas izrakstītā brīnumapliecība.

Kad uz dežurējošā virsnieka rakstāmgalda vēl atradās Ki-jevas rīta avīze ar manu ģimetni un uzlabotu dzīves aprakstu, NKVD durkļi nolaidās un uniformēts vīrs man izrādīja Katrīnas pili no iekšpuses, cik tālu tas bija iespējams. Redzēju ļoti maz.

Man nekas nevarēja notikt. Otrā rītā, kad Dubrovs iepirkās zivis manām vakariņām viņa tēva mājās, es pat noņēmu cepuri, kad staigāju pa Sv. Lauras klostera baznīcām un katakombām. Vecās Krievijas visvecākā pareizticīgo cietoksnī bija iekārtots antirelīģiskais muzejs. Simtgadīgie ikonografijas mākslas paraugi bija izķēmoti ar zaimiem, Dievmātes lūpās bija iesprausts pusizsmēķēts papiross, altāros rēgojās vulgāri, puspornografiski zīmējumi. Neesmu ne svēto vīru, nedz svētuļu pielūdzējs, bet, redzot apsmieto ticību, man gribējās tās priekšā krist ceļos. Tas būtu mulķīgi kā katra ārišķība ticībā.

Galva man tomēr pieliecās un es noņēmu cepuri. Vulgārā mūzeja sargs to pamanīja un pavēlēja tūdaļ apsegt galvu. Man nekas nevarēja notikt, es viņu nepaklausīju. Viņš izsauca miliciju.

Milicis bija nespējīgs pret biedrenes Oļģinas apliecību.

Man it nekas nevarēja notikt, tomēr krūts atelpoja brīvāk un visi muskuliši izstiepās ļenganāk, kad pēc trīs nedēļām — atkal pēc koncerta Ļeņingradā, bet šoreiz vecā muižniecības nama lielajā kolonnu zālē — atkal Ostrovas stacijā pārbraucu robežu un Rītupē atrados mājās.

Rīgā ieradies, tūdaļ kāpu karstā vannā, aprunājos ar dēlu, sievai nodevu no austrumiem līdz atvestus akmentiņus, kušos biju ieguldījis citur nederīgos červoncus, nodziedāju dažas izrādes operā un — aicināju ciemiņus pie sevis ēst kaviāru.

Melnā kaviāra man bija vairāk, nekā labam lauksaimniekam ratu smēra. Kontrabanda un viss cits, kas nav atļauts, pāri Latvijas un Padomju Savienības robežai ceļoja vai nu diplomātu saiņos vai naktīs caur krūmājiem pie Ludzas, Sebežas un Zilupes ūdeņiem. Latvijas muitnieki to zināja un pie padomju robežas ceļa somās neskatījās. Arī es to zināju un manā ceļa somā bija daudz kaviāra kopā ar lielāku krājumu Kaukaza konjaka.

Ar sievu vien nevarējām to noēst, ne nodzert. Arī bērnam vairs negaršoja ne melnais kaviārs, nedz krievu konjaks. Bija jāsasauc ciemiņi.

Atnāca mans draugs Jēkabs Poruks — Nacionālās operas direktors, viņa draugs Jānis Zālītis — mūzikants un recenzents Jaunākās Ziņās. Atnāca arī visu iecienītais dzejnieks, stilists, individuālists un krievu avīzes Sevodņa ilggadīgais līdzstrādnieks — Jānis Sudrabkalns. Intellektuālāku sabiedrību man līdzīgs dziedonis nevarēja vēlēt. Vēl biju tik jauns, ka jutos lepns uz intelektuāliem viesiem.

Vairāk intelektuāļu saaicināt nevarēju. Man ēdamistabiņa bija tik mazīga, ka vairāk nebija vietas, bet ar to man patika lepoties. Tā izskatījās pēc intelektuāla krogus kambara —

logu aizsedza krāsains stikls, uz plauktiem rotājās veci ģermāņu alvas trauki, pie sienas kūkoja Švarcvaldes dzegūzes pulkstenis un melnā papīrā izgriestas karikatūras, bet krēsliem bija sirds caurums uz atzveltnes. Ēdamgaldā katrs, kas pie tā sēdēja un ēda, ar nazi ierakstīja savu vārdu. Lēto ēdamgaldu šodien labprāt kārtu pie sienas kā visdārgāko atmiņu. Tur bija daudz dziļi iegrebtu vārdu, kuņiem vairs nav dzīvu īpašnieku.

Uz krievu kaviāru sanākušie viesi nekautrējās un ēda to karotēm.

Jānis Zālītis atnāca pēdējais, bet ēda vismazāk. Ar asu spalvas nazīti viņš knibināja dziļāku savu agrāk jau iezīmēto skapraža parakstu galdā.

— Nu re — viņš runāja — tu negribēji braukt, bet ceļojums tev brangi atmaksājies. Nenoēsties!

— Un kā vēl! — atsaucos. — Esmu tā atēdies viņu labuma, ka ir sūtniecības rautos mani vairs neiemānīs.

— Vai Pēterpilī uz Gončarnuju arī aizstaigāji? — ieprasījās Poruks. —

— Aizstaigāju, — atbildēju. — Par abiem kopā mēs nekad tā nesašluksim dubļu jūrā, kā sēta, kurā reiz dzīvojām. Palika žēl jaunības dienu...

— Vai cilvēkos arī ieskatījies? — jautāja dzejnieks.

— Ieskatījos katrā, ko satiku, bet satiku maz. Cilvēki slēpās un bēga no manis. Māte, kurai aizvedu šokolādes kārbu no miesīgas meitas, mani izlamāja par nelgu un bailēs aizcirta durvis ir šokolādei, ir meitas vēstulei no Rīgas. Man šķiet, ka tomēr arī viņā ieskatījos. Cilvēkus Padomijā grūti satikt. Tie izvairās cits cita. Taču ar Teodoru Āmtmani bieži bijām kopā.

— Viņš tātad tevis nevairījās...

— Nē, viņš vairs nav cilvēks.

— Nepārstiepies, jaunekli! — Jānis Sudrabkalns iekaisa. Bija jau drusku iedzēris. — Teodors Āmtmanis ir personība. Žēl, ka viņš nav mūsu pusē. Viņam esot liels teātris Maskavā.

— Redzēju viņa teātri. Pats aizveda. Es ticu, ka Teodors Āmtmanis bija, bet nu vairs nav mākslinieks. Viņa Maskavas Latviešu teātris ir diletantu izpriecās būda bez mākslas pazīmēm.

— Labāk padzeries, tu izliecies par gudru. Maskavā nemaz nevar būt slikta teātra — ar šo ticību, kas dominēja Rīgas teātrāļos, dzejnieks jutās mani satriecis pīšļos.

— Ko tu tur redzēji? — no asākas atbildes Sudrabkalnu paglāba Poruks.

— Ko redzēju? Grūti definēt, — atbildēju Porukam. — Teodors Amtmanis teica, ka spēlējot Blaumaņa Uguni, bet nebija ne Edgāra, ne Kristīnes, nedz Horsta madāmas. Arī dekorācijās bija kāds mazpilsētiņas sajukums. Grūti iedomāties vēl vājāku teātri. Man palika smaga sirds, sevišķi par Mariju Leiko. Kristīnes vietā viņa tēloja ārpazīgo Ofēliju.

— Marija Leiko? — Jānis Zālītis pacēla savas maigās acis no galda un iekoda kaviāra maizītē.

— Vai satiki viņu? — jautāja Poruks.

— Satiku, viņa ir slima, — atteicu.

Marija Leiko, no piektā gada soda ekspedīcijām uz Vāciju izbēgot, izkaroja sev labu stāvokli Vācijas teātros un mēma jā filmā. Sirmais, bet ievērojamais režisors Kārlis Froelichs, kam bija drosme producēt pirmo skaņu filmu, vēl vecuma dienās jūsmoja par Mariju Leiko. Kārlis Froelichs bieži mēdza stāstīt, ka nekad neesot sastapis līdzīgi spēcīgu mākslinieci. Ir tiesa, Marijai Leiko bija aktierim nepieciešama, satraukta īpatnība. Ekrāna mākslai uzplaukstot, pasauli apstaigāja tuvu pie piecdesmit mēmās filmas, ar Mariju Leiko galvenās lomās. Labs vārds viņai bija arī tad, kad Maksis Reinhards ar saviem teātriem pacēla jaunus augstus vācu zemēs apsūbējušo skatuves mākslu. No Marijas Leiko viesizrādēm Nacionālā teātrī spilgtā atmiņā ir viņas Legro kundze, Manna drāmas titullomā, ar nervu kamoliņiem katra vārda, katras pirkstu kustības galiņā.

Marija Leiko bija ļoti nervoza, bet ļoti liela māksliniece. Viņa saēda narkoze. Viņa sabruka, kad, kāšukrustam Berlīnē iesēstoties, savu dzīvi pārcēla uz Maskavu. Kad satikos ar viņu pēc Kristīnes Maskavas Latviešu teātri, viņas prāts bija ļoti neskaidrs.

— Kas tad viņai vainas? — ar paceltu glāzīti rokās jautāja Sudrabkalns.

— Teodors Amtmanis saka, ka — kokains, — atbildēju — bet vai tas nav vienalga? Bija sāpīgi. Domāt viņa vairs neprot. Viņa pat neapzinās, cik zemu kritusi, pie Teodora

Amtmaņa spēlējot. Bija grūti skatīties tik lielu mākslinieci tādā purvā. Sadzersim!

— Un Teodors Amtmanis nav labāks! — turpināju, kad Kaukaza konjaks bija noskalojis kaviāru. — Sudrabkaln, vajaga redzēt un parunāt ar Teodoru Amtmani, lai ticētu, cik stulbā šablonā var noslīgt mākslinieks, kas reiz bijis lepns garā un brīvs domās. Ar Teodoru Amtmani pat strīdīties nav iespējams. Viņš nelieto kokainu, bet apreibinās ar dogmu un baidās no tās pamosties. Tā ir traģēdija, ko redzēju.

— Tev tik tā izliekas, — mani pārtrauca dzejnieks. — Ja tu spētu cilvēkos pablenzt dziļāk par virspusi, tu runātu citādi.

Es pablenzu uz Sudrabkalnu. Plānie mati bija sajukuši, bet acis lēkāja dzirksteles.

— Teodorā Amtmanī, man žēl, es ieskatījos dziļāk, nekā gribējās un dziļāk nekā bija labi. Mēs bieži satikāmies, sadzērām lai, līdz — negribējās vairs... Viņu smagi spiež dažas dzīvības. Nejauši atzinās. Idejai esot upurējis draugus! Draugus nabaga dogmatīķis bija nodevis čekai un — nu viņu spiež sirdsapziņa. Lai nenoslāptu pašpārmetumos, Amtmanis izvairās domāt. Viņš nedzird un neklausās, ko saki. Ja viņa ausis dzird domu, kas varētu apēnot nodevības cēlumu, smadzeņu šūniņas Teodoram apstājas darboties un domu neuzņem. Visvairāk viņš baidās pats sevis, baidās atjēgties, ka rīkojies zemiski un bailēs izliekas dievinām visu, kas sarkans un asiņains.

— Neizliecies tik gudrs, — šoreiz mani pārtrauca operas direktors. — Tev kā tenoram tas nepiestāv.

— Bet, Ješka, — ar pāris vārdiem nebiju apturams — tā ir briesmīga traģēdija. Teodors Amtmanis bailēs no savas sirdsapziņas ir kļuvis vēl stulbāks nekā Marija Leiko no kokaīna.

— Nu gan pietiek! Apturi savus plūdus, — operas direktoram paligos gāja dzejnieks no Sevodņas. — Labāk pastāsti par sievietēm. Tas vairāk tavā branžā.

Mani trīs viesi intelektuāli smējās. Jānis Zālītis smīnot pacēla galvu no kokgriezuma un, šķelmīgi uz mani paskatoties, atkal iekoda maizītē.

Jānis Sudrabkalns Rīgā tika uzskatīts par gaumes un stila autoritāti. Ne jau bez iemesla aicināju viņu ēst kaviāru. Intelligents cilvēks Rīgā nespēja un nedrīkstēja iedomāties, ka dzejnieks Sudrabkalns var pateikt arī bezgaumību. Ja viņš

ko teica, tad tas bija labi teikts. Ja izklausījās mulķīgi, tad tā bija rūgta asprātība, par ko jāpasmej.

Man smieties negribējās. Biju aizrunājies. Manās acīs atkal rēgojās Marijas Leiko histēriski pusārprātīgā Kristīne un bailēs apstulbušais Amtmanis. Kas zina, varbūt arī kādu no mums, kas mīlojamies ar padomju kaviāru, sagaida līdzīgs liktenis?

Nezināju, protams, ka tas notiks ar Jāni Sudrabkalnu, bet pasmieties par viņa banālo asprātību nevarēju. Uz īsu brīdi iestājās klusums.

— Nu, kā tad bija? — klusumu pārtrauca stila un gaumes autoritāte. — Cik daiļavu iekaroji?

— Mans pianists un sargs Aleksejs Dubrovs, cienījamo dzejniek, tevi varētu daudz vairāk iepriecināt, — man bija drusku dusmas, bet savaldijos. — Tāds sivēns pret sievieti, kā tas, šķiet, pieņemts padomju tikumu kodeksā, es neprotu būt.

— Vai tad mums sivēnu nav?

— Nezinu, — atteicu. — Ja esi kādu atradis, — atkodu — tad katrā ziņā ne tik cinisku un atklātu. Ja pie mums ir sivēni, tie slēpjas un jāsameklē, tur — lepojas.

Padomijas brīvajiem tikumiem raksturīgs, nenoliedzami, bija vakars pie Staļingradas māksliniekiem ar Dubrovu. Vēl raksturīgāks — un es neticu, ka citā zemē tas būtu iespējams — bija mūsu kopīgais atceļš no Odesas uz Maskavu. Jau Odesas stacijā Dubrovs bija uztraucies, ka kāda sveša jaunava uz perona bezgala sirsnīgi un kaisli skūpstoties ar viņas pavadītāju. Kad izrādījās, ka jaunava ceļo viena pati un viņai ir atsevišķa guļamā kupeja, Dubrovs aizmirsā pat mani apsargāt un nākošā rītā stāstīja ciniskus sīkumus, kā svešā jaunava skūpstās un mīl. Lielākais morāles pārsteigums man tomēr bija Maskavā. Vilcienam ienākot Maskavas stacijā, Dubrova mīļāko uz perona sagaidīja viņas vīrs ar gadus trīs vecu dēliņu. Pat man, diezgan daudz pieredzējušam cilvēkam, apšķebējās dūša, kad redzēju, cik mīļi viņa atkal skūpstījās ar vienu un otru, vienu pēc otra — bez pārtraukuma.

Gribēju pastāstīt, bet Zālītis mani paglāba.

— Vai kādā operā arī biji? — viņš iejautājās, salokot savu kabatas nazīti. — Vai redzēji ko labu?

— Labs darbs tev padevies, — atbildēju. — Paldies par ierakstu! Vismaz manā galdā nu kaut kas paliks pāri no tevis pēc nāves. Jēkab, drošības pēc padziļini arī savējo, kamēr vēl nav par vēlu. Zālīti dod viņam nazīti!

— Liec mani mierā, — atrūca Poruks. — Neesmu nācis strādāt, bet priecāties.

Viņš tomēr paņēma Zālīša instrumentu un sāka urbināt galdū.

— Tu aizmirsi atbildēt Zālīša jautājumam, — viņš sacīja. — Vai biji kādā no padomju slaveniem teātriem?

— Redzēju Kluso Donu — Ļeņingradā, Nāru — Maskavā, Bohēmu — Odesā, Karmenu un Klondži — blondži — Kijevā.

— Kas tad tā par operu?

— Bija kaut kas pseidonacionāli ukrainisks. Nevaru izrunāt. Vai nav viena alga kā to sauc? Ja patīk, iedomājies un nosauc — Vijut vītri. Tik un tā to nekad nedzirdēsi un neredzēsi — vienas dienas prece, kaut kas starp operu un vāju opereti, kas rakstīta pēc pavēles no Maskavas.

— Un pārējais? Patika?

— Karmena Kijevā — ļoti! Orķestris — oioi! Inscenējumā daudz jaunumu un labas domas. Klusā Dona — labs, novecojis uzvedums ar lētu propagandu lētā mūzikā! Viss pārējais — šņegas! Maskavas teātrus spiež liela, apputējusi roka.

— Ha! — ierunājās Sudrabkalns. — Tu esi pirmais, kas to pamanījis.

— Bet ne pēdējais. Ha, ha! — atteicu. — Tu tur sen neesi bijis. Kopš Meierholds aizliegts un sēž Sibīrijā izolēts, Maskavai nav drosmes arī teātros pameklēt svaigāka gaisa un padomāt bez pavēlēm. Maskavā viss rit pēc plāna un grafika. Province strādā tīrāku, svaigāku darbu. Maskava guļ uz apputējušiem lauriem un baidās tos izmēzt, lai kādu nenokaitinātu. Redzēju arī Bachčiserajas strūklakas jaunāko uzvedumu. Nav vērts runāt — ierūsējis bez fantazijas.

— Zini, tev vajadzētu uzspāpt kādu rakstiņu par to, — ierunājās Jaunāko Ziņu mūzikas nodaļa. — Tas varētu interesēt! Piekāp redakcijā, aprunāsimies ar Blauu. Par ārvalstīm bez viņa ziņas neko vairs neiespiež. Mums tagad jauna kārtība.

Pēteris Blaus bija mans skolas biedrs. Viņš bija augstu cēlies. Pavasara nakts apvērsumā ar aizsargu bataljonu bez asinīm viņš iekaroja SSS sārto sporta centrāli un Strādnieku teātŗa namu. Pēc pavasara nakts mums pazuda skolas gadi, un Blaus pŗauga jaunības atmiņas. Viņam uzticējās valdība un Sabiedrisko lietu ministŗija. Jaunākām Ziņām viņš bija neatvietojams. Veiklāku un derīgāku šefredaktoru ar labākiem sakariem nevarēja vŗlŗties.

Neviens vŗl nezināja, kas manam skolas biedram īsteni aizādas. Neviens nevarēja iedomāties, kas visraŗženāk izmanto viņa sakaru vŗtŗbas.

Uz Jāņa Zāliŗa ierosinājumu, pie Blaua tomŗ vŗl negāju. Mani piedzivojumi Padomju Savienībā vŗl nebija beiguŗies. Koncertu turneja, ko pirms sākšanās pŗtrauca Dr. med. Pētera Ābeles aplŗse, man bija jātŗrpina pŗc nedēļas. Rakstīt par piedzivojumiem Padomijā vŗl izlikās par agru. Man vajadzēja zināt, vai vŗl satikŗu Golovinu un vai dziedāŗu Maskavas architektu klubā. Pavisam noteikti Golovins, kas bija kluba amatos, man apsoliŗa koncertu un teicās sazināties par to ar Gosfilu.

Golovins mani interesēja tomŗ vairāk nekā koncerts architektiem. Man vajadzēja zināt, vai mŗsu iepazīšanās viņam nav kaitējusi. Ja nekaitēja — vai viņam vŗl bŗs drosme ar mani satikties?

Mēs iepazīnāmes, kad Dubrovs mani pameta vienu mŗsu guļamā kupejā. Golovins iegulās Dubrova gultā Kijevas stacijā. Guļamvāģis bija tā pŗpildīts, ka citas vietas nebija un vagona pavadonis Golovinu ieveda pie manis. Kad Golovins iekāpa, es izlikos aizmidzis. Bija vŗla nakts un negribējās ar sveŗu cilvŗku runāt. Nākoŗū ritā pamodies, redzēju no augŗšjās guļas vietas man pŗri karājamies gaŗas kājas gaŗās pakulu apakŗbiksēs. Tādas nebiju redzējis vairs kopŗ bērņības — apakŗbiksēs bija sasiename pie potītēm. Pie gaŗajām kājām karājās gaŗas auklas tādai vajadzībai. Kad gulētājs vŗs manis apŗģŗbās un gāja mazgāties, ievŗroju, ka viņa apŗģŗbs ir daŗus gadus vecs, bet eiropisks. Padomju Savienībā tas tŗdaŗ duras acīs. Mana kupejas kaimiņa ģŗbs bija pagatavots no angļu drānas un labi piegriezts. Ar labŗita novŗlŗjumiem viens otram sākām runāties. Prasīju, kur tas apŗģŗbs šŗdināts?

Pirms pieciem gadiem viņš esot bijis komandējumā uz Romu — šis stāstīja. — Esot arhitekts. Varējis izstudēt tāpēc, ka savā laikā bijis par virsnieku Budjonija kavalerijā, ar lielākiem nopelniem kaujās pret Poliju. Kā uzticamu sarkanarmieti viņu tad arī izraudzījuši arhitektu studiju komisijai Itālijā. Arī tagad viņš atgriežoties uz Maskavu ar arhitektu komisiju, kas Kijevā pārbaudījusi jaunās NKVD lielceltnes būvdarbus.

— Vai redzējāt šo namu? — viņš iejautājās.

— Redzēju gan, bet nepatīk, — atbildēju. — Liela māja, bet, teiksim, par klasisku manai gaumei.

Pēc visa spriežot, mans sarunu biedrs bija augstu stāvošs un Padomijā ievērojams vīrs. Arī gudrs viņš bija. Uz manu atbildi viņš nolasīja referātu par klasiskās arhitektūras principu modernizēšanu padomju būvniecībā. Man apnīka, un es aicināju viņu brokastīs uz ēdamvagonu.

— Nē, labāk nē, — viņš atraidīja. — Ēdisim tepat. Ja gribat brokastīs, mums atnesīs.

Sacīts, darīts. Dzērām tēju, ēdām desu maizes, skatījāmies vienmuļos dubļos aiz vagona loga, līdz ar svešinieku klibojošā saruna atkal aizvirzījās uz Romu. Viņš pazina Romas baznīcas un Romas muzejus tikpat labi, kā es manos Itālijas studiju gados. Ar atmiņām ieslidējām sīkumos.

— Vai atceraties Lukrēcijas nolaupīšanu Borgēzes galērijā?

— Otrā stāva vidus zālē? Jūs domājat Bernīni skulptūru?

— Jā, to bārdaino milzi ar meiteni pār plecu. Vai atcerieties, cik liegi baltajā marmorā ir iespiedies meitenes gurniņš zem laupītāja spēcīgiem pirkstiem?

— Kā dzīva miesa, ne marmors. Pat katrs pirkstu muskulītis un stiegras ir iekaltas akmenī.

— Vai atceraties, ka pat asinsvadi ir redzami uz laupītāja rokām... — un tā tālāk. Bernīni baroka skulptūras mūs pēkšņi padarīja par draugiem. Nekad neesmu satīcis sveša cilvēka, kas tik pēkšņi būtu kļuvis tik tuvs. Golovins, nav šaubu, izjuta to pašu un nobālēja, kad pie mūsu kupejas durvīm atskanēja negaidīts klauvējiens.

— Lūdzu, izliecieties, it kā mēs nebūtu pazīstami. Tas ir mans priekšnieks, partijas biedrs, — viņš paspēja man pačukstēt, kad bez aicinājuma jau atvērās durvis un mūsu nodalījumā ienāca mazs, neizskatīgs vīrelis ar cietu valodu.

Golovins aizgāja priekšniekam līdzī un visu dienu vairījās ar mani pat saskatīties. Visu dienu es atrados Dubrova mīlas stāstu varā un ēdu pusdienas kopā ar lielajiem mīlētājiem. Sievītes klātienē Dubrova stāsti man šķita vēl ciniskāki nekā divatā.

Pēcpusdienā vilcienam Maskavā ierīpojot, Golovins pasāzīeru kņadā tomēr paspēja mani nevienam neredzot atkal uzrunāt.

— Gribētos ar jums vēl satīkties, — viņš sacīja, ceļot savu ceļa somu no kupejas čēmodānu tīkliņa. — Lūdzu, atnāciet, ja varat, šovakar deviņos uz Čerkesu pagrabiņu Mjaskovskajā.

Tas bija viss, bet nepārsteidza. Es nepaspēju pat atbildēt, kad bijušais Budjonija virsnieks un valdībai uztīcamais arhīteks jau runājās ar savu priekšnieku vagona gaitenī. Pie visa biju jau pieradis.

Čerkesu pagrabā ilgi sēdēju viens. Kad ieradās Golovins, pagrabiņš bija pārpildīts. Nebija nekas neparasts, ka vietu trūkuma dēļ pie mūsu galdiņa atsēdās varen runīgs svešnieks. Mani pārsteidza tikai, ka kādā teikumā viņam paspruka vārdi — jūs, arhītekti... Nedz par arhītektūru, nedz par arhītektiem ar Golovinu Čerkesu pagrabiņā nebijām runājuši. Svešinieks tātad pazīna Golovinu. Varbūt viņš sekoja viņam?

Man svešnieks nepatīka. Teīcos esam noguris un atstāju pagrabiņu. Golovins nāca līdzī.

— Liels paldies, — viņš snīedza man roku, kad bijām Mjaskovskajā ielas tumsā. — Jūs saprotat vairāk, nekā no ārzemnieka sagaida. Lūdzu, izdzersim vēl kopā pudeli vīna. Man negribas šķīrties. Nez kad atkal varēšu parunāt ar cilvēku.

Man divi dienas vēl bija brīvas. Uz koncertu Maskavā bija jāpagaida. Mēs izdzērām vairākas pudeles vīna un es iepazīnos ar Maskavu naktī. Golovins mani izvadāja pa daudziem ļoti dārgiem un novecojušā elegancē īeturētiem naktis krogiem.

— No meitenēm sargīeties, — viņš brīdināja mani Metropoles viesnīcas deju zālē. — Nerunājiet tām tuvumā esot. Viņas visas īr dienestā. Jūsu valoda mūs nodos.

Viņš bija uzticams, nopelniem bagāts virsnieks. Viņš Maskavā strādāja atbildīgu darbu, bet viņš baidījās no mana akcenta krievu valodā. Viņš nebija muļķis.

Mēs šķirāties kā tuvi draugi. Viņš svēti solījās būt manā koncertā pēc divi dienām un nākamā turnejā noteikti iekārtot manu dziedāšanu Maskavas arhitektu klubā. Koncertā viņu neredzēju. Vai manis dēļ viņam bija gadījušās nepatīkšanas?

Biju pārliecināts, ka Golovins mani grib satikt. Ja viņam nekas nebūs noticis un nekas nedraudēs, biju pārliecināts, ka viņš mani sameklēs nākošā turnejā. Golovina dēļ vien man vēl reiz gribējās braukt uz Maskavu. Mani piedzīvojumi nebija beigušies, pirms nezināju, vai Golovins ar mani vēl varēs un drīkstēs satīties.

Jaunāko Ziņu vietā gāju uz padomju konsulātu, bet pametu likumu gar ārlietu ministriju.

No ministrijas biju saņēmis vēstuli. Ārlietu ministra uzdevumā preses nodaļas sekretārs mani aicināja oficiāli parunāties. Sekretārs bija Visvaldis Jankavs. Pie viņa gāju ar prieku.

Visvaldis Jankavs bija jauns cilvēks, bet ar viņu varēja saprasties. Viņš bija nebēdnis, bet nebēdnis uz goda. Uz viņu varēja palauties. Pat viņa nebēdnībā slēpās raksturs.

Ļoti patīkami izklausās nostāsts, kā Jankavs regulējis satiksmi Kalnciema ielā. Nostāsts ir raksturīgs Jankavam.

Ārlietu ministrs noteicis, kuŗi ministrijas darbinieki nākošā dienā izvadīs Anglijas sūtņi no Spilves pļavu lidlauka atvaļinājumā. Preses nodaļas sekretārs nav bijis paredzēts to vidū. Visvaldim Jankavam tas kremtis. Ar sūtņi viņi bijuši draugos. Atvadišanās banketā Jankavs bijis visai drūms un sēdējis Anglijas sūtniecībā vēl labu laiciņu pēc banketa beigām, tad pasaucis ormani un līcis sevi vest uz Āgenskalnu. Īsi pēc saullekta un pusstundu pirms Anglijas sūtņa izlidošanas no Rīgas, viņš labprātīgi uzņēmies satiksmes regulēšanu Kalnciema un Daugavgrīvas ielu krustojumā. Cilvēki, kas sakās to redzējuši, apgalvo, ka skats bijis impozants — Jan-

kavs bijis tēpies frakā ar melnām līpām uz muguras un spožiem ordepiem uz krūts, bet nopietns un sava uzdevuma augstumos. Ar rūdīta policista rokas mājieni viņš apturējis ielu krustojumā Anglijas sūtniecības auto ratus un godam atvadījies no aizceļojošā sūtņa. Ārlietu ministrs viņu par to gan izbāris, bet arī pasmaidījis. Ārlietu ministrs tolaik bija Vilhelms Munters.

Kad Munteru izsauca uz Maskavu pastāvīgai dzīvei, Visvaldis Jankavs atsacījās skūt bārdu. Viņš solījās to audzēt tik ilgi, līdz zeme atkal būs tīra no sarkaniem pavēlniekiem. Viņu arestēja un izsūtīja ar bārdu. Ja Jankavs vēl elpo, tad viņu ir paglābis humors un nebēdība. Viņam nekad netrūka šo cilvēka labo īpašību.

Jo vairāk pārsteigts tāpēc sajutos, kad, ierodoties viņa oficiālajā darba istabā, redzēju Jankavam bargu un drūmu, rūpju nomāktu seju.

— Neizliecieties tik dūsmīgs, — sacīju sasveicinoties. — Tas jums nepiestāv.

— Es neizliekos, — viņš atbildēja. — Es izpildu ministra kunga pavēli un esmu dūsmīgs. Ministra kungam par jums pienākusi sūdzība no Ļeņingradas. Aizstāvieties! Ko lai saku ministra kungam?

Nekā nesapratu un kā mulķis blisināju acis. Nezināju, vai man jāsmej, vai Visvaldis Jankavs atkal dzen joku, vai arī jāraud un jātēlo grēcinieks par nezināmu noziegumu. Drošības labā ieņēmu neitrālu stāvokli.

— Kāpēc jūs neuztraucaties? — manu neitrālītāti pārtrauca preses nodaļas sekretārs. — Izlasiet!

Viņš man pasniedza vēstuli, ko bija pabāzis zem galda spuldzes. Vēstules galvgali iespīestais uzraksts rādīja, ka tā nākusi no Latvijas konsula Ļeņingradā. Līdz tam nezināju, ka mums arī Ļeņingradā ir konsulāts. Ar algotiem diplomātiem mēs, acīmredzot, bijām labi nodrošinājušies.

Konsuls vēstulē ministra kungam sūdzējās, ka par manu koncertu Ļeņingradā uzzinājis tikai caur avīzēm un bijis spiests uz to iegādāties ieejas biļeti pret samaksu. Es neesot viņu pat apciemojis. —... Un kaut gan sēdēju koncertzāles pirmajā rindā un viņš mani pazīst, kopš satikāmies mūsu konsulātā Vinē, viņš izīkās mani neredzam un demonstratīvi skatījās man pāri galvai, kur pakājējo rindu komunistiskā

latviešu jaunatne viņam rīkoja skaļi uzkrītošas ovācijas. Mans stāvoklis bija ļoti neveikls, kad mūsu nacionāls mākslinieks, iztopot komūnistiskai jaunatnei, sāka atkārtot dziesmas un dot piedevas pēc pakājējo rindu demonstratīvi izkliegtās vēlēšanās. Ļoti lūdzu ministra kungu man norādīt, kā uz priekšu izturēties līdzīgās situācijās. —

Vēstule bija tik savdabīga, ka iespiedās atmiņā kā iegrebtā. Man šķiet, ka konsula kungs gan lietoja garākus teikumus, nekā esmu citējis, bet labi zinu, ka pēdējais teikums nav manis rediģēts. Jau lasot man gribējās viņa „uz priekšu” aizstāt ar vienu vārdu — „nākotnē.”

— Un nu, ko teiksīt? — Visvaldis Jankavs izskatījās vēl bargāks, nekā man ienākot.

— Hmm... — norūcu. — Ko lai saku? Domāju, ka konsula kungu vajadzētu atsaukt. Viņš nav savā vietā.

— Tā nav atbilde, ko no jums gaida ministra kungs. Ko ministra kungs lai atbild konsula kungam uz šo vēstuli?

— Ko viņš lai atbild? Ak tā tās lietas? Ministra kungs prasa man padomu? Tā ir cita runa. Konsula kungs tomēr nav savā vietā, taču pirms viņu atsaucam, lai ministra kungs manā vārdā pasaka konsula kungam, ka līdzīgā situācijā — kad Padomju Savienības džungļos ierodas brīvās Latvijas mākslinieki, konsula kunga pienākums būtu tos sagaidīt stacijā un parūpēties, lai tie svešā zemē justos mazliet mājīgāk un spētu atpūsties pirms koncertiem.

— Un vēl ko? — Visvalža Jankava sejā raustījās apspiesti smiekliņi.

— Pietiks, — atbildēju — bet ja ministra kungs vēlas, tad viņš drīkst atzīmēt, ka pēc manām subjektīvām izjūtām man izdevās trīs nedēļas ar savām dziesmām Padomju Savienībā ierosināt komūnistiskos latviešus padomāt par savu tautu un tās nacionālo brīvību daudz ietekmīgāk, nekā konsula kungam kopš konsulāta dibināšanas un darbošanās.

— Un vēl?

— Vairāk nekā!

— Bet kāpēc jūs skatījāties pāri konsula kunga galvai?

— Nepazinu. Esmu saticis tik daudz konsulu, vicekonsulu, ģenerālkonsulu un konsulāro sekretāru, ka jūk. Maz viņu starpā atmiņas cienīgu cilvēku. No Vīnes konsulāta pazīstu tikai konsulu Vilciņu un advokātu Valteru.

— Nu tas ir kārtībā! — atviegloti nopūtās Jankavs un atmeta bargo sejas izteiksmi. — Nu pastāstiet, kā bija, kā jutāties, ko redzējāt?

— Par daudz būtu ko stāstīt, — atteicu.

— Tas nekas, gāžiet tik vajā. Būt sabiedriskam un klausīties, ko ciemiņi runā, pieder pie mana darba.

— Nevarēšu, — izvairījos. — Esmu ceļā uz padomju konsulātu pēc jaunas vīzas.

— Vai vēlreiz brauksit?

— Nākošā nedēļā, — atbildēju.

— Tad gan neaizmirstiet apciemot konsula kungu Ļeņingradā, — viņš piezīmēja.

— Šoreiz, droši, aizmirsīšu, — atteicu un mēs šķirāmies smeļoties.

No ārlietu ministrijas biju nodomājis iet uz Antonijas ielu. Padomju konsulatā bija jāizņem ne vien jauna vīza, bet ar steigu jāiesniedz arī nākošo koncertu programma ar dziesmu tulkojumiem krievu valodā.

Pirmajā koncertu ciklā Gosfils man noliedza dziedāt Garūtu Lūcijas pārstrādāto tautas dziesmu — Ej, saulīte, drīz pie Dieva, bet man gribējās dziedāt Maskavā par bargajiem kungiem, kas nedod svēta vakara. Atjaunotā tulkojumā izlaidu vārdus — Dievs un svēts. Cerēju piemānīt padomju cenzūru. Piemānīju arī, bet tikai Maskavā. Sūtniecībā man jau tik tālu uzticējās, ka, tulkojumus nepārbaudot, tos aizsūtīja tālāk. Biju savs cilvēks. Neviens nezināja, kā esmu pārvērties pirmajā koncertturnejā. Man pat grūti bija iegriezties Antonijas ielā.

Mazuliet mani satrauca arī Ļeņingradas konsula sūdzība ārlietu ministram. Lai cik ērta izvērtās saruna ar Visvaldi Jankavu, mani knieta dusmas.

Cik tur nu tālu — no ārlietu ministrijas līdz Antonijas ielai, bet, ejot uz padomju konsulātu, nonācu Nacionālā operā.

Ar Nacionālo operu bija savādi. Ja gāju pa Rīgu ar nepazītu satraukumu vai klaīpoju bez mērķa, allaž nonācu operā. Baltajai ēkai ar sešām kolonnām bija maģisks pievilšanas spēks. Pārāk bieži ierados Baltajā namā, kad manis

tur nevajadzēja. Atrast attaisnojumu tomēr nekad nebija grūti — jāapskata melnais dēlis ar ziņojumiem un darba sadalījumu, jāuzkāpj ģērbtuvē nomazgāt rokas, jāapprasās, vai nav pienākusi kāda vēstule, jāredz, vai vakara izrādes kostīmi izgludināti un sakārtoti un tā tālāk. Padomju konsulāta vietā nonācis Baltā Namā, izgudroju, ka man jāsatiek direktors. Vajadzības nebija, bet kaitēt nevarēja. Viņš vēl bija jauns savā amatā un mēs vēl bijām veci draugi.

Operas birojs, diemžēl, mani pie direktora nelaida — direktoram esot svarīga apspriede. Birojam neredzot aizlavijos līdz direktora kabineta durvīm, piedauzīju un pavēru. Lieļajā istabā bija četri cilvēki, un vieta iznāca arī man. Neko nesakot, apsēdos istabas stūrītī un drīz vien noprātu, ka četri draugi izspiež direktoram operas skatuves nākotni.

Jānis Auniņš, gaŗš un kluss cilvēks no skatuves gaismu departamenta, rādīja uz papes sazimētas stalaŗas un stāstīja direktoram par gaismas torŗu nepiecieŗamību skatuves izgaismoŗanai. Gaismas torŗi būŗot no tēŗauda kāŗtīm, tūdaŗ aiz priekŗķķara un sviedīŗot gaismas kūŗus no katra torŗa stāŗa katrā skatuves stūrītī.

— Un cik tas izmaksāŗ? — prasīja direktors.

Kā rūdīti saŗvēŗnieki, Jāni Auniŗu atbalstīja dekorāŗtors Pēŗteris Roŗļapa un skatuves meistars Andrejs Senakols.

— Hmm... sacīja Roŗļapa un izskatījās kā līlīja. — Redzēs... Torŗu vajaga. Tie ļoti svarīgi.

— M-hm... pieŗīmēja Senakols.

—... un tad mums vajaga mākoŗu projecējamo aparāŗu, — turpināja dekorāŗtors. — Auniŗ, parādi direktoram.

Jānis Auniņŗ pameta stalaŗu plānus uz direktora galda un atŗķķīra grāmatu no savas paduses. Klusais un mazrunīgais jauneklis gari referēja par mākoŗu rotāciju ar elektrības palīdŗību, par negaisiem un vēŗtrām uz balta audekla, par saul-lektu un saulrietu uz horizonta. Auniņŗ jūsmoja arī par pava-saŗa vēsmām skatuves ezeru ūdeŗos un viesuŗu satrakotas jūŗas viļŗiem, ar ko jaunā maŗina apmāniŗot Baltā Nama skatītājus.

— Mmm... — pēŗ Auniŗa runāja Senakols.

— M — hm... — pēŗ Senakola sacīja Roŗļapa.

— Cik maksā? — atbildēja Poruks, direktors.

— Piekāršana neko nemaksās, — paskaidroja Āuniņš. — Es to paveikšu ar saviem puisiem. Pa nakti kādreiz, kad skatuve būs tukša, mēs to iemontēsim zem bēniņu tiltiem.

— Un ko vēl? — nopūtās direktors.

— Vēl dažus pārnesamos prožektorus un tad pagaidām pietiks, — direktoram atbildēja gleznotājs un piecēlās no krēsla. — Paldies!

— Neaizej, Pēter, — Rožlapu aizturēja Nacionālās operas saimnieks. — Man vēl kaut kas runājams...

Svarīgā apspriede bija beigusies. Mēs palikām trijātā.

— Un kas tev uz sirds? — direktors griezās pie manis. — Kā tev vajaga?

Man nevajadzēja it nekā. Vajadzība bija uz ātru roku jāizgudro. Nevarēju atzīties, ka viņu traucēju, Baltā Nama māģisko pievilksanas spēku ietekmēts.

— Gribēju vēlreiz direktora kungu brīdināt, ka pēc nedēļas izbraucu un nez vai būšu lietojams pirms pāris mēnešiem, — sacīju. — Darbi tā sakrituši, ka no Maskavas tiešā ceļā būs jāskrej uz Berlīni, no sarkaniem pie brūniem, no viena ienaidnieka otram rokās.

— Zinu, jau zinu, — direktors nebija labā omā — bet tiešais ceļš tev iet tieši caur Rīgu. Vienu izrādi pa ceļam norausi, vai ne? Un kā ir ar Lohengrīnu Ziemsvētkos? Radiofons prasa. Vai varēsi atlidot uz vienu vakaru?

— Darišu, ko varēšu, bet vai pagarināsi manu bezalgas atvaļinājumu pēc tam?

— Nē. Tas nu vairs neiet. Šo pavasari mums jāuzved Kalniņu Jankas Uguni. Februāra beigās sāksim skatuves mēģinājumus. Tev jābūt klāt. Tur nav ko runāt.

Uz tik asu atbildi, aiz iedzimtas kautrības, arī man kaut kas piemērots bija jāatbild, taču nepateicu nekā — neradās neviena godīga doma. Arī Pēteris Rožlapa bija mēms.

— Pēter, man nav ko atbildēt, — es paskatījos viņā. — Saki vismaz tu kaut ko.

— Uguni ir jāiet marta otrā pusē, — Pēterim Rožlapam ir ļoti glīta balss, bet viņš to slēpj un nospiež. Viņš nekad nav kliezjis, pat ne uz savu sievu un — es varu derēt uz pusstopu — arī ne kā zidainis. Gleznotājs Rožlapa nerunā, bet dūdina kā balodītis. — Nav citas izejas, — viņš turpināja. —

Ja negribi sajaukt visus mūsu plānus, tev jāpaklausā direktoram.

Man mute bija ciet. Pie direktora man nebija vairs nekā ko runāt. Man bija jāiet.

— Kungi, ar Dievu! — sacīju patētiski pacīlātā tonī, lai apslēptu, kas manī vārās. — Man mājās vēl ir puskubuliņš melnā kaviāra. Šovakar to teicās nogaršot Volfgangs Dārziņš, Olģerts Bištēviņš un Jānis Rudums. Ja būtu pa ceļam, kungi laipni lūgti piebiedroties. Būtu laiks mazā mākslas kabinetā ierosināt domu par Jāzepa Vitola atgriešanos Konservatorijas rektora amatā? Jēkab, tev vajadzētu būt klāt. Mazais kabinets bijājas tevis un tic tavam spriedumam. Ātnāc! Es eju!

Direktors piecēlās no savas aizgaldes un apsēdās blakus dekorātoram apdrāztā ādas pusapļa dīvēnā. Viņu priekšā aiz manis palika apaļš galds un liels neizbērts pelnu trauks.

Negribējās, bet gāju uz Antonijas ielu. Sarkans spiedogs ar jaunu vizu pāri aizliegtai robežai laipni man iesēdās pasē un kabatā. Uzlaboti dziesmu tulkojumi aizlidoja uz Maskavu. No padomju konsulāta sūtniecības dārza mazā mājiņā mani aicināja sūtņa dzīvokli. Nevarēju atteikties.

— Tēju ar konjaku vai vīnu bez tējas? — sūtņa dzīvokli mani apsveica kaķa atašejs.

— Vai jums ir iebildumi pret Kaukaza sarkano šampānieti? — atjautāju sveicienu.

— Nebūt ne. Ar prieku! Sēstieties, lūdzu.

Sūtnis Sviderskis bija izgājis. Kaķa atašejs viņa dzīvokli jutās kā mājās. Sūtņa kundze mūs netraucēja un nerādījās.

— Nu, vai nav labi dziedāt Padomju Savienībā? — jautāja kaķa atašejs, kad sēdējām pie kristalla glāzēm sen pazīstamā, garenā kambarī, ar logiem uz sūtniecības dārzu. — Vai mums nav brīnišķīga publika? Vai citur esat redzējis jūsmīgākus ļaudis?

— Nē, neesmu, — man bija jāpiekrīt atašejam, ja tiši negribēju melot. Publikas izrādītā sajūsma Padomju Savienībā piedzīvotos koncertos man šķita slimīgi satraukta. — Pat ne-

veikli paliek no pārlieku nepelnītiem aplausiem, — turpināju. — It kā aizmiršanos uzsūcot, jūsu publika klausās un apreibst no dziesmām.

— Tas ir mūsu kultūras politikas panākums, — mani pamācīja atašejs. — Jūs redzējāt, — vai ne? — kā pie mums vislielākie mākslinieki koncertē fabrikās, armijā, strādnieku klubos un izplata kultūru pa visiem lielās zemes stūrišiem. Pie mums māksliniekus dievina, darba tiem vairāk, nekā viņi spēj veikt. Jūs redzējāt — vai ne? — cik daudz nopelna mākslinieks?

Nekā nedzirdēta kara atašejs nepateica sūtņa dzīvokli, bet — vai tā bija balss noskaņa, vai kaut kas neizteikts, vai manis nepamatotas iedomas? — man pēkšņi izlikās skaidrs un saprotams, kāpēc viņš rūpējās, lai dziedu Padomju Savienībā un kāpēc biedre Oļgina bez mana ierosinājuma un bez pieprasījuma ar telegrammu paaugstināja honorāru trešā Odesas koncertā. Citās zemēs ar honorāru paaugstinājumiem telegrammās nemētājas. Tūkstsots rubļu vakarā bija lielu lielā nauda tādā pasaulē, kur ilggadīgs amatnieks un augsti skolots zinātnieks ne pusi no tā tolaik neredzēja savā mēnešalgā. Kāpēc daļā biedre Oļgina ar telegrammu man piešvieda klāt vēl pieci simti vakarā? Man piedāvātos piecdesmit koncertos tas būtu lieks un paprāvs kapitāls. Un piecdesmit koncertu — es bieži dzirdēju pēc tam — ir tikai sākums. — Mums zeme tik plaša, ka koncertus, kas grib, var dziedāt tūkstošiem, — stāstīja biedre Oļgina no kompartijas. Bet naudu no Padomju Savienības izvest nedrīkstēja... Tur nopelnītiem rubļiem un červoncu sainīšiem bija vērtība tikai pašu zemes robežās. Ar pusotra tūkstoša rubļu vakarā kapitālistu mākslinieks ar ciešu mēnešalgu viegli varēja apreibt milzu naudas iedomās.

— No sirds es priecājos, ka jūs atkal dodaties koncertēt pie mums, — nekā lietišķa nepasakot, kara atašeja pieklājīgā laipnība vēl asāk iedzēla manās aizdomās.

— Šoreiz jūtu nepieciešamību dziedāt Maskavā. — Es daudz sagaidu no nākošām nedēļām...

— Uz to lai iedzeram!

— Uz veselībām! Na zdorovje!

— Ir tiešām žēl, ka esat saistījies ar Berlīni, — viņš man vēlēja labu, — citādi līdz pavasafim jūs varētu dziedāt pie

pie mums un ar ģimeni pavadīt brīnišķu vasaru pie Melnās jūras.

— Bet, atašeja kungs, man ir saistības arī ar Rīgu...

— Tās nebūtu grūti nokārtot, — viņš atteica lielā mierā.

Ar jaunu ceļojuma vizu no sūtniecības izejot, jutu, ka nekad vairs neiegriezīšos lielajā namā. Man bija sajūta, ka saimnieks sūtniecībā nebūt nav dzejiskais sūtnis, bet kāja atašejs. Un atašejs bija pārāk laipns, lai viņam ticētu.

Pēc viņa sarkanā šampānieša gribējās izskalot muti. Pa ceļam uz māju iegriezās Morgā. Inteliģentās aprindas par Morgu dēvēja trešās šķiras krogu Elizabetes ielas sākumā, pie Andreja ostas. Morgā nepaspēju nekā pasūtīnāt, kad no dibendurvīm atskanēja heroiski pazīstama balss.

— Vēl vienu kortelīti un bļodiņu ar salakām! — balss dziedāja patētiskā plūdumā. Tā runā vecās, afektētās skolas aktieji. Nebija šaubu, ka Morga dibenkambari aiz priekškarīem uzturas Dailes teātra direktors Eduards Smilģis. Gribējās, bet neuzdrošinājos traucēt. Nostājos pie letes, ko Anšlavs Eglītis Amerikā pārkristījis par piestākli, pasūtīnāju mēriņu sarkanā šampānieša noskalošanai, kad jutu aiz sevis māksliniecisku vibrāciju.

— Kortelīti un salakas! Nevaru sagaidīt. Dodiet tepat, pats aiznesīšu, — aiz manis stāvēja slavenais aktieris, savā spožumā mazliet šūpojoties, un ar puspiemiegtām acīm deklamēja līdzeni plūstošā pushalsī.

Mēs saskatījāmies.

— Pusstopu, ne kortelīti, — Smilģis izlaboja savu pasūtīnājumu un pagriezās tieši pret mani. — Tu neesi radīts vientulībā dzert! Nāc līdzi...

Aiz priekškara viņš nebija viens, bet kas bija otrs — ne teikšu. Eduards Smilģis Morgā jutās pacīlāts, bet ne no viņas skata. Latvijas Kreditbanka Eduardam bija paziņojusi, ka pārņem savā rīcībā un sadedzina visus iemīļotā mākslinieka privātvēkšļus aiz cienības pret viņa dzīvi un darbiem. Vai neesot vēl kaut kur kas parakstīts un nesamaksāts paslēpies? Dailes teātra direktoram bija iemesls priecāties. Viņš domāja, ka esot Kreditbankai uzdevis visus parādus un — tas bija taisnība. Bez graša tālāku nomaksu viņam nu piederēja liela, pārbūvēta savrupmāja Āgenskalnū, Altonavas un Dārtas ielu

krustojumā ar privātskatuvi iekšpusē un ieejas vārtiem, kas līdzinājās skatuves dekorācijai. Viņam bija liela alga Dailes teātri un jaunas tiesības uz jauniem parādiem un jaunu, vieglu dzīvi.

Smilģis šodien izmocītā Rīgā saraksta pasaku grāmatas par Dailes teātra mocībām un savām personīgām nelaimēm zem buržuāzisko valdību sloga, bet Morgā aiz aizkariem viņš bija tuvu asarām aiz laimes un pateicības Kārlim Ulmanim. Viņa slavas dziesmas bija dziļi izjustas un pārdzīvojuma pilnas. Viņš Morgā netēloja, bet pārdzīvoja dziesmas, ar kuņām vēlāk apdziedāt lielo tautu tēvu — sarkano Josifu ar pelēkām ūsām. Reiz izjustu prieku māksliniekam nav grūti attēlot...

Melnajam kaviāram izbeidzoties, ar lielu interesi devos otru reizi Padomju Savienībā. Otro reizi sālismaize rubļos uz robežas mani vairs negaidīja.

Ostrovā stacijā, Padomiju pirmo reizi atstājot, man palika liels žūksnis krievu naudas. Pirms nedēļas nosūtīju tur saņemto kvīti un lūdzu pa telegrafu manu naudas žūksni pārvest uz Sebežu. Šoreiz no Rīgas mans ceļš veda tieši uz Maskavu. Ostrovā atstātie tūkstoši neatradās Sebežā ne iebraucot, nedz izbraucot. Mans Ostrovā robežpunktam uzticētais kapitāls izzuda.

Otro reizi ceļojot, Maskavā ierados bez līdzekļiem. Naudu līdz koncertam aizdeva Erichs Kleibers. Par brīnumu, neviena cita no agrākiem paziņām vairs nesatiku, izņemot biedri Oļginu. Saprotams!

Architekts Golovins un Architektu klubs bija pazudis. Tajāt, saprotams, nedrīkstēju. Teodoru Amtmani arestēja un likvidēja tikai pēc gada, vienlaicīgi ar sūtni Sviderski, Jukumu Vācieti un pulka citiem, taču arī Amtmanis vairs nebija redzams. Drošības pēc, ka neparādos viņa mājās, savu adresi viņš slēpa. Ja arī gribētu, nespētu sameklēt. Aļekseja Dubrova vietā par pianistu Maskavā biedre Oļgina man ierādīja — Sašu Makarovu. Tas bija lielisks mūzikants un mūzicē vēl šodien. Skaņu platēs viņu var pirkt arī Amerikā. Makarovs bija daudz augstāka klase pie klavierēm, bet man likās sa-

vādi, ka Dubrovs pat neparādās un neapciemo savu trīs nedēļu draugu. Visvairāk tomēr man bija žēl, ka nevarēju vairs sastapt Jelizavetu Petrovnu. Pat Gosfila pārstāvis, kas mani sagaidīja, izvadīja un pienesa honorārus — bija cits.

Jelizavetai Petrovnai biju atvedis šokolādi. Kur nu lai lieku? Par Jelizavetu Petrovnu man bija bezgala jaukas atmiņas. Pat pēc trīsdesmit gadiem vēl redzu, kā viņa kāro šokolādes. Vai tas viņai būtu kaitējis?

Jelizaveta Petrovna bija jauna, bet izskatījās veca. Viņa veikli runāja angļiski, vāciski un vēl kādu svešvalodu. Gosfilam viņa bija ļoti noderīga ārzemju mākslinieku aprūpē. Arī par mani viņa tik daudz rūpējās, ka izbraucot gribēju tai uzdāvināt to šokolādes kasti, ko meita Rīgā man iedeva aizvest mātei Maskavā, bet māte aizcirta durvis. Lielā šokolādes kaste greznā iesaiņojumā apceļoja visu Krieviju, bet to mājup vest negribējās. Šokolādes vietā vedu kaviāru. Kad Jelizaveta Petrovna atnāca, lai mani pavadītu uz Ļeņingradas vilcienu, skaisto kasti pasniedzu viņai ar varenu žestu.

— Man? — viņa brīnījās. — Nekad! Es nedrīkstu pieņemt dāvanu no ārzemnieka, — viņa sacīja, bet viņas mazās actiņas iedegās tādā izsalkumā, ka es atrāvu lentas un spīguļus luksa iesaiņojumam un piedāvāju šokolādi nogaršot. Arī no tā viņa atteicās, bet kāri košļāja nagus vārgajiem pirksteliem. Nagus kost bija viņai paradums. Viņas pirkstu gali bija jēli un dažreiz asiņoja. Viņa zināja, ka šokolāde ir garšīgāka par nagiem, bet tā bija no ārzemēm un ārzemēs ražoja grēkus. Viņa baidījās grēka. Es paņēmu pirkstos vienu šokolādes graudu un sniedzu viņas lūpām. Lūpas spītīgi sakniebās. Stāvēju viņai tik tuvu, ka no lētās, pavalkātās flaneļa blūzītes man nāsīs iesitās nevēdinātu telpu smaka. Man Jelizavetas Petrovnas bija žēl: kā gan Maskavā dzīvo inteliģenta, bet iebaidīta jaunatne! Es apskāvu meitenes plecus un ar varu iespiedu pirmo šokolādes gabaliņu starp lūpām. Grēks kairina. Šokolādes sakairinātās lūpas otram kumosīnam pašas izstiepās pretim. Drīz manas palīdzības nevajadzēja. Sakairinātā jaunava pati sniedzās pēc gardajiem saldumiem un ēda ar satrauktu steigu. Jelizaveta Petrovna apēda ļoti daudz, taču mātei meitas sūtītā šokolādes kaste bija tik liela, ka visu

izēst nevarēja. Skumjām acīm meitene raudzījās uz prāvo atlikumu.

— Gribas vēl, bet nevaru vairāk, — viņa bija nelaimīga kā bērns.

— Sabērsim kabatās! — iesaucos un sniedzos pēc viņas novalkātā virieša mēteļa.

— Nē, nē, lūdzu, to gan ne, — viņa vaimanāja, un izmisumā norādīja man, ka katrai šokolādes saldenei iespiests fabrikas zīmogs — V. Ķuze, Rīgā.

Tas bija bīstami. Saprātu. Pirms trīs nedēļām nesaprastu. V. Ķuze, Rīgā — uz šokolādes gabaliņa varēja draudēt ar cietumu, ar izsūtījumu un — kas zina? — varbūt ar nāvi par spiegošanu. Trīs nedēļās biju daudz mācījies.

— Ko nu? — sacīju un arī pats biju nelaimīgs.

— Vai jums ir kabatas nazītis? — viņas acis pamodās ceļās.

Es sapratu neizteikto domu.

— Kabatas nazītis man pazuda Staļingradā, viesnīcā, — atbildēju — bet man ir bārdas dzenamās žiletēs vēl krājuma. — Pie darba! — iesaucos, izbēru Viļa Ķuzes šokolādi uz Maskavas viesnīcas galda, sameklēju plānos nazišus un lielā steigā, lai nenokavētu vilcienu, abi kašājam ar žiletēm „V. Ķuze, Rīgā” nost no saldi kairinošā grēka.

Tas izklausās smieklīgi, bet mēs ar Jelizavetu Petrovnu nesmējāmies. Biju pavedinājis nabaga meiteni uz grēku, aizliegtu un bargi sodāmu. Kad padomāju, smieklīgais piedziņojums man izliekas nožēlojams un traģisks. Lai Dievs dod, ka Jelizaveta Petrovna tā dēļ nepārcieta neko vairāk par pārejošām vēdergraižēm.

Žēl tomēr bija, ka viņu šoreiz nesatiku un nevarēju atkal pabarot ar saldumiem.

Nesatiku neviena, ar ko iepriekš biju saticies.

Visvalža Jankava pārmācīts, devos uz Latvijas sūtniecību Maskavā, bet arī tur neviena nesatiku.

Sūtnis Alfrēds Bilmanis bija pārcēlies uz Vašingtonu, bet sūtnis Fricis Kociņš vēl nebija ieradies savā soda vietā. Ar abiem būtu labprāt patērzējis. Ar Alfrēdu Bilmani allaž bija ko paplāpāt jau tanīs laikos, kad viņš bija ārlietu ministrijas preses šefs, bet ar Frici Kociņu mūsu pazišanās bija vēl se-

nāka. Pirms nokļuva seržanta godā, kapteinis Kociņš bija mans bataljona komandieris pie Bolderājas, pie Kalnciema, pie Jelgavas un citās agrās jaunības kaujās. Mēs visi mīlējām kapteini Kociņu. Viņš ne vien bija laipns un runīgs ar parasto zaldātu, bet arī glīts un tīrs pēc izskata, it kā kaujām dunot skūtos katru ritu.

Uz manu zvanu Latvijas sūtniecība durvis gan pavēra, bet pāri sliekšnim kāpt neļāva.

— Neviena nav mājās! — bija viss, ko dzirdēju.

No Neviena ar sūtniecības parakstu vakarā Maskavas Padomju namā man tomēr pienāca liels grozs ar skaistām krizantēmām. Ap lielo grozu vijās Latvijas karoga krāsas sarkanbaltsarkanā zīdā. Izņemot mani un biedri Oļginu, cits neviens tās neredzēja. Papīros ietītas krizantēmas ar mīļajām krāsām saņēmu Padomju namā labu laiku pēc koncerta beigām, kad sveši ļaudis bija aizgājuši.

Padomju nams Maskavā esot svēta vieta, man paskaidroja biedre Oļgina. Kolonnu zālē, kur dziedāju, pēc nāves esot gulējis pats Ļeņins un gulēšot Staļins. Dziedāt tur varot, ko grib un kā grib, bet ziedi pienākoties tikai lieliem miroņiem. Es jutos liels, bet biju dzīvs. Grozu no papīra iztinot, vēl dzīvākas par mani izskatījās Latvijas karoga krāsas.

Padomju namā tās nederēja un tika noliegtas. Pēc gadiem Padomju namā ieradās Kirchenšteina delegācija un iemērcā karoga balto svītru asinīs. Tanī pat brīdī Latvijas sūtniecības namu vajadzēja atstāt sūtnim Fricim Kociņam. Pēc starptautiskiem likumiem neaizskarams diplomāts pazuda reizē ar balto svītru Latvijas karogā.

Grozu ar krizantēmām attinu nelāgā omā. Tikko biju saticies ar kara atašeja cildināto kultūras politiku.

Mana istaba vēl bija pilna ļaudīm, kā jau pēc koncerta. Viens kaut ko jautāja, otrs spieda roku bez vārdiem, veca māmiņa man gribēja noskūpstīt roku. Visi bija latvieši. Es māmiņu noskūpstīju uz vaiga. Viņu skūpstot, dzirdēju, ka tā man kaut ko čukst ausī, bet nesapratu — ko. Pie manis pienāca stalts, labi noaudzis jauneklis.

— Man patika Ej, saulīte..., — viņš sniedza man roku. — Jums labi padevās. Pamēģināt to dziedāt arī citās zemēs.

Nesapratu, ko viņš grib teikt.

— Bargi kungi... Melna čūska..., — viņš paskaidroja. — Vai jums to atļaus dziedāt citur?

Man ieklētās acis.

— Citur nav jāprasa atļauja dziesmām, — atbildēju.

— Kāpēc tad jūs nedziedat Ej, saulīte... Rīgā?

— Esmu dziedājis simtām reižu, — biju tā pārsteigts, ka neatradu labāku atbildi. — Esmu dziedājis Prāgā, Berlīnē, Parīzē gan koncertos, gan radiofonos. Vienīgi Padomju Savienībā pirms mēneša man Ej, saulīte... izsvītroja no programmas...

Staltais jauneklis nosarka. Viņa acis iekvēlējās naid.

— Melis! — viņš izdvesa un sažņaudza dūres. Man šķita, ka viņš man sitīs, bet savaldījās, strauji apgriezās un aizsteidzās.

Man palika šlagana sirds. Skumji noskatījies viņam pakā. Viņam bija gadu divdesmit, viņš bija uzaudzis padomju iekārtā un, acimredzot, izglītots kultūras politikā.

Es sapratu, ko nozīmē kultūras politika un sāpīgi žēl bija jaunā, labi noaugušā latviešu jaunekļa Maskavā.

Kaut kas iesāpējās arī Kijevā, kad dziedāju Kijevas Padomju nama kolonnu zālē. Pirmajā rindā sēdēja vīrs, gados daudz vecāks par mani, ar ordeņiem un sarkaniem klamburiem noklātām krūtīm.

— Zeltītās lapas! Lūdzu, Zeltītās lapas! — viņš sauca pēc katras manis nodziedātas dziesmas.

Emiļa Melngaiļa Zeltītās lapas: — Cik lēni vilkās,

kā svina kurpēm,

ši kūtrā nakts.. bija ļoti

populāra solo dziesma krievu cara laikos. Zeltīto lapu, diemžēl, nebija manā repertuārā.

— Nošu nav līdz, — no podija atbildēju ordeņotam vīram pie manām kājām.

— Dziediet bez notīm, — viņš teica. — Klavieru nevajag.

Tā mēs sarunājamies. Tuvākus paskaidrojumus viņam gribēju dot starpbrīdī. Viņš neienāca pie manis. Apprasījās Gosfilam, kas tas par latvieti zāles pirmajā rindā.

— Pirmajā rindā neviena latvieša nav, — atbildēja Gosfils.

— Ir! — strīdijos. — Mēs sarunājāties. Vai redzat to vīru ar sarkaniem klamburiem uz svārku atlokiem?

— Tie nav klamburi, bet Leņina un Sarkanās zvaigznes ordeņi, — man paskaidroja Gosfils. Pārpratumu nevarēju būt. Tik diži izrotāts bija tikai viens cilvēks manā auditorijā. — Un tas nav latvietis, bet biedrs Čiņis, ukraiņis paudžu paudzēs.

Es tūdaļ nojautu, kāpēc viņš neienāca sasveicināties pēc jaukāš iepazīšanās, taču taujāju tālāk. Ārī Kijevas latvieši nezināja, ka Čiņis ir — Činis, un apgalvoja, ka kompartijas dižvīrs latviski neprotot. Man to nevarēja iestāstīt. Ār Čini biju iepazīnis tuvāk nekā kijevieši. Pāris īsos teikumos biedrs Činis mani iepazīstināja ar — politisko kultūru.

Pēc pēdējā ceļojuma pa Padomju Savienību mani radās smagi aizspriedumi kā pret — kultūras politiku, tā arī pret — politisko kultūru. Šie aizspriedumi izauga tik spēcīgi, ka pārrāva visas saites ne vien ar padomju pārvaldīto zemi, bet arī tās pārstāvjiem brīvajā pasaulē.

Pat skaisti iespīesti ielūgumi vairs nevilināja ēst kaviāru un saceptas irbītes padomju sūtniecībā pie nesen laipnajiem draugiem.

VI.
TUVU ELLEI

P adomju zemes puteklus karstā vannā nomazgājis un vienu Kalniņu Jāņa Hamletu nodziedājis, drīzi pārliecinājos, ka kultūras politika ir lipīga slimība. Trīs dienas pēc pēdējā koncerta Maskavas Padomju namā sēdēju pie grāmatas par ķeizarieni Katrīnu Berlīnes lielajā Admiral-Palast teātrī. Mēģinājumi bija intensīvi. Valters Felzenšteins vadīja režiju. Diriģēja komponists, bet — kuŗš? Nudien, nezinu. Viņa personība pie pults bija tikpat bāla, kā viņa mūzika dziesmu spēlē. Bālais skaņradis bija kultūras politikas produkts. Jau iepazīstoties tas dūrās ausīs. Kopīgi labojām un papildinājām viņa mūziku. Kultūras politika ir bagāta. Ķeizarienei Katrīnai nauda netika žēlota — par mēģinājumiem tukšās telpās maksāja to pašu, ko vēlāk par izrādēm trīs tūkstoš skatītāju pārpildītā zālē. Vakari tomēr bija brīvi.

— Nāc līdzī! — kādu vakaru teica Nikolajs Ozoliņš. — Latviešu studentiem šovakar sanāksme.

Nikolajs Ozoliņš bija Jaunpiebalgas vecā mācītāja dēls. Uz viņu varēja palauties. Mēs iepazīnāties mācītāja muižas siena šķūnītī, gar sijām izdobtās alās ložņājot, pirms Ozoliņš izstīdēja gaŗš un plāns, ar melnām raga brillēm, un izauga par ataŗeju mūsu sūtniecībā Berlīnē.

Ozoliņš nepiekrāpa. Studentu bija maz, bet daŗš tik īpatnējs, ka vēl neesam pabeiguŗi Berlīnē sāktu sarunu. Kārlis Ivans Līvens teicās atkal piekāpt, kad ieradīsies Toronto. Berlīnē viņŗš bija tikpat gaŗŗš, bet ne tik plecīgs kā Kanadā un rūpējās, lai Nikolajam Ozoliņam un man kā viesiem nepietrūktu sviestmaiŗu.

Students Līvens bija vissabiedriskākais Berlīnes latvieŗu studentu sanāksmē, bet visskaļākais un visrunīgākais bija students Alberts.

Alberts studēja tieslietas, lai ietu tēva ceļus. Viņa tēvs bija advokāts, kas, Latvijai dibinoties, paslēpās aiz Ārāja vārda un uzņēmās tieslietu ministra godu Andrieva Niedras provāciskās valdības kabinetā. Viņam nav nekāda sakara ar manu vingrošanas skolotāju Jūliju Ārāju, kas valdīja tieslietu un kara ministriju divdesmito gadu vidū. Jurists Ārājs-Alberts pēc Golca un Bermonta bankrota uz brīvo Latviju neatgriezās. Viņa dēls uzauga vācu kultūras politikas skolā. Berlinē viņš sevi nacionāli tomēr vēl uzskatīja par latvieti.

— Mums, latviešiem, jāapzinās, ka esam dižciltīgi, skaidri ārieši, — viņš skaļi runāja gaŗo vakaru un bieži atkārtojās. — Mums jāsaprot, ka visiem āriešiem ir kopējs vēstures uzdevums un lielā likteņa norādīts vadonis. Mēs nonāvētu savu tautu, ja pretotos savu ārisko asiņu balsij. Būtu tautas pašnāvība, ja mēs nesekotu kopējam vadonim. Kas nav ar viņu, tas pazudīs.

Jauno Albertu klausoties, jutos tāpat, kā nesen Kijevā, ordeņotā Cini skatoties. Kāšukrusta kultūras politika jaunajā studentā vēl tikai nebija attīstījusies līdz Cīņa izcelsmi noliedzošai politikas kultūrai.

Tas nāca dažus gadus vēlāk, kad arī Alberta krūtīs rotājās ar ordeņiem un misiņa pogām uz dzeltenī brūna apģērba. Kad jaunais Alberts kā jauns fazāns sēdēja okupētās Rīgas apgabala komisariātā, arī viņš līdzīgi Cinim, latviešiem dzirdot, vairs neprata latviski runāt. Ar mani viņš ilgi stostījās, līdz atgādināju mūsu satikšanos Berlinē. Viņš jutās neērti, kad viņu pazinu un kad viņam bija jārunā tēvu tēvu valodā. Tēvu valoda viņam tecēja raiti, bet saprasties mums bija grūti.

Berlinē nesaprašanās tomēr iznāca skaļāka, kad studentam aizrādīju, ka viņa atkārtotās domas nesen dzirdēju Maskavā no Teodora Amtmaņa. Amtmanis lietoja tikai citu terminoloģiju un āriešu vietā sacīja — darba tauta, bet vadoni sauca par — partiju. Kas nav ar to, tas pazudīs! — skanēja tomēr līdzīgi ir Maskavas, ir Berlīnes terminoloģijā. Pēc mana aizrādījumu students Alberts tā iekaisa, ka nevienam neko nekāteja miermilīgā Līvena klātiene. Nikolajs Ozoliņš bija ar mani līdzīgos ieskatos par vadoniem un tā nokaitināja topošo tiesībnieku, ka viņš mūs abus būtu izraidījis no studentu sanāksmes, ja Līvens nesāktu smieties par Alberta dusmām.

— Še dūmdesa, — viņš Albertam pasniedza tikko uzziesto sviestmaizīti un pamācīja: — Iekožiet, lai nav jārunā. Dūsmās prāts nestrādā.

Alberts Līvenu paklausīja. Līvens prata iedvest respektu pret sevi. Kā nakts un diena abi latviešu jaunekļi atšķīrās ir izskatā, ir raksturos.

Kārlis Ivans Līvens ir cara Krievijas kņazu Līvenu pēdējā atvase. Viņa tēvam Anatolam pirms agrārreformas Latvijā piederēja Mežotnes, Krimuldas, Bauskas, Codes, Zentenes un Švītenes muižas, ne mazāk — Igaunijā, vēl vairāk lielajā Krievijā pirms revolūcijas. Kaut Kārlis Ivans runāja vistīrāko latviešu valodu, es tomēr pabrīnījos, viņu satiekot Berlīnes latviešu studentu sanāksmē. Man šķita, ka kņazam Līvenam nevar būt labs prāts uz tautu, kas viņa ģimenei atsavinājusi sešas muižas ar tūkstošiem hektāru zemes un ierādījusi nelielu lauksaimniecību Mežotnē. Berlīnē nezināju, ka kņazi Līveni ir — latvieši.

Pēc tam kaut kur kādreiz manā klātienē Kārlim Ivanam kāds jautāja pēc viņa tautības.

— Ich bin ein Lette, — viņš atbildēja un pagriezās pret mani. — Nebrīnieties, tā tas ir. Gadsimtos daudz visādu asiņu ieplūdis mūsu ģimenē — gan no krievu, gan vācu, gan arī no franču puses, bet pamatos mēs esam latvieši jeb libji, ja jums labāk tik. Mūsu pirmsenis ir Kaupo, libju virsaitis, kas pirmais pieņēma kristīgo ticību un pakļāvās pāvestam. Viņa dēls iegāja vēsturē kā — Henrick der Liebe. Krievi mūsu „b” lasa kā „v”. Pie krieviem libji pārvērtās Līvenos. Manam tēvam kaut kur glabājās visi tie radu raksti.

Vai nu radu raksti vai arī asins balss Līvenus ietekmēja, bet agrāk fantastiski bagātais kņazs Anatols nebūt nebija sašutis par Latvijas agrārreformu un dzīvoja kā priekšzīmīgs latviešu lauksaimnieks Mežotnē līdz savai nāvei.

Pat bērnus viņš audzināja kā latviešus. Berlīnes studentu sanāksmē tas asi dūrās acīs, salīdzinot studentu Albertu ar studentu Līvenu.

— Vai nav dažreiz žēl, ka izzudusi senā bagātība? — satiekot jaunāko kņazu Līvenu Kanadā kā vecāko pārdevēju lielā Ītona veikala rotaļlietu nodaļā, viņam apvaicājos.

— Kāda gan tai būtu nozīme? — viņš pasmaidīja. — Ja apskaužu sava tēva jaunību, salīdzinot ar manējo, tad tikai tāpēc, ka viņš izstudēja tieslietas, teoloģiju, agronomiju un pabeidza arī Kaķa akadēmiju. Viņš varēja atļauties studēt it visu, kas viņu interesēja.

— Bet jūs taču arī studējāt, cik atceros — Berlīnē, Rīgā, Pārīzē un Londonā?

— Tas tiesa, — viņš atsaucās — bet tikai vienā fakultātē. Vairāk nevarēju atļauties. Mēs esam trīs bērni savam tēvam, visiem vajadzēja mazliet izglītības.

— Un visi trīs izstudējāt pus Eiropas? Vai tad no lauksaimniecības Mežotnē tēvam atleca tik labi ienākumi?

Pirms mūsu brīvības cīņām bija daudzi latvieši, kas kaņoja pret Jukumu Vācieti kopā ar krieviem Līvena bataljonā. Pulkvedis Anatols Līvens, cik zināju, bija iztērējis visus savus ārzemēs esošos līdzekļus seši tūkstoši liela kaņaspēka uzturēšanai un 1919. gadā ar savu privāto armiju tikko neieņēma Ļeņingradu. Kaujas jau notika Ļeņingradas pievārtē, kad apsviedās kaņas laime. Pirms tam Kurzemē, kad Andrieva Niedras ministriem pašapziņu uzturēja Golca vācu dzelzsdīvīzija, Līvena bataljoni palika lojāli Latvijas pagaidu valdībai. Kārlis Ulmanis un Jānis Balodis to pieminēja vēl, mirušo kņazu uz Mežotnes kapiem izvadot. Kaņiem beidzoties, kņazs Anatols tomēr bija tikai lauksaimnieks ar simts pūrvietām aramzemes Mežotnē. Sen mani bija kairinājis jautājums, kā viņš spēja diviem dēliem un vienai meitai dot izglītību, ļaujot tiem izstudēt pus Eiropas augstskolās.

— Gaŗš stāsts, — atbildēja latviešu kņazs, kad viņam apjautājos. — Mums ļoti daudz jāpateicas par to Zariņam no Valmieras. Jūs, droši vien, viņu pazināt. Zemkopības ministrijā viņš pārvaldīja visas valsts vaislas ērzeļu stacijas, bet agrāk bija par kučieru manas vecmāmiņas muižā pie Tūlas. Kad tēva māte nomira, Zariņš atgriezās Latvijā. Biedriem bija iestāstījis, ka divi gadi neesot saņēmis algu un ka viņam pienākoties vismaz divi vecmāmiņas poniji ar ratiem, ko pārbraukt dzimtenē. Liels gudrinieks bija Zariņš! Kad čomiņi uz robežas šo sākuši izkratīt, viņš brīdinājis, ka poniji sper. Lai neejot tuvmā! Zirdziņiem zem astes, proti, Zariņš bija paslēpis simtiem gados Līvenu ģimenē sakrātās vecmāmiņas dārglietas. To bija diezgan daudz, bet, robežai pāri ticis, Zariņš visas tūdaļ atvedis uz Mežotni. Labs cilvēks, vai ne? Dzīvību bija licis uz spēli, bet

nepaturēja sev it nekā. Tādi ir latvieši! Kā lai nelepojos ar mūsu senčiem? Vecās dārglietas mums stipri palīdzēja ceļot un iepazīt pasauli.

Berlīnes studentu sanāksmē nezināju, ka Krievijas cara galmā bijuši arī latviešu — libju pārstāvji aristokratiņā un ļoti brīnījos par latvisko kņazu.

— Lielisks jauneklis, ar viņu ir patīkami patērzēt, — domāja arī sūtniecības atašejs, kad kopā devāmies mājup. — Bet Alberts gan ir tāds kā gaisa grābeklis. Grūti iedomāties, ka tāds puika jau studē...

— ...studē kultūras politikas augstskolā, — pabeidzu Nikolaja Ozoliņa teikumu. — Viņš jau aizstudējis mums garām. Vai tādu latviešu Berlīnē daudz?

— Nezinu, bet nevar būt, — atbildēja atašejs.

Vācu kultūras politikā vēl nebija izaugusi doma par draudzības līgumu ar Maskavu. Baltvācieši un puslatvieši vēl nebija repatriēti uz Vāciju. Nikolajam Ozoliņam bija taisnība.

Kad Keizarienei Katrīnai beidzās mēģinājumi, man izbeidzās brīvie vakari Berlīnē. Darbs kļuva smags. Valters Felzenšteins no vājās dziesmu spēles inscenēja tik lielisku un teātrālu skatu, ka trīs tūkstoši skatītāju lielajā teātrī tā tika spēlēta desmit reizes nedēļā — trešdienās, sestdienās un svētdienās pa divi kārtām.

Kultūras politikai Berlīnē naudas bija kā spaļu. Admirālpalasta izrādēm bija lieliski kostīmi, bagātas dekorācijas un žilbinošas gaismas. Aktieriem — lieliski honorāri. Kaut arī man kā kņazam Orlovam ko dziedāt bija divi reizes vairāk nekā pašai keizarienei, tas atmaksājās. Brīvlaika tomēr bija atlikām — katru nakti un rītos, dažudien līdz vakaram.

Brīvlaikā aizgāju uz Eiropa-Film studijām aiz Tempelhofas lidlauka un pamaniju, ka kultūras politika uzsākusi savu trīsdesmito gadu uzvaras gājieni arī Rīgā.

Eiropa-Film stingri noslēgtā un bargi apsargātā pilsētiņā jutos kā mājās. Par mājīgo sajūtu varēju pateikties kādreiz dziedātai Veila-Brechta operai Mahagonni. Uz tās pamatiem Eiropa-Film gadu pirms pavasara nakts apvērsuma mani sameklēja Rīgā.

Konjunktūrai mainoties, pēc Mahagonni teātru durvis Rīgā man pavērās vēl plašāk nekā Berlīnē. Tas nāca pavisam nejauši. Kad izbeidzās Mahagonni izrādes Kurfirstu dambja teātrī un abi autori izbēga no Vācijas, kāškrusts nodedzināja Vācijas parlamentu un naidu padzina no ielām pārpildītos cietumos un jaunradītās koncentrācijas nometnēs. Lai nedzirdētu cietumnieku vaidus, tauta Vācijā kļiedza pēc spēlēm. Teātros aizmirsās naida piesātinātais, smacējošais kāšukrusta gaiss un teātri plauka.

No skatuves padzenot neāriskas asinis, vāciešiem pietrūka mākslinieku. Dziedātājs ar āriskiem latviešu senčiem pēc Mahagonni Vācijā bez bēdu varēja plaukt teātriem līdz.

Tāču pārmaiņas bija notikušas arī Rīgā. Pēc manas izraidīšanas no Rīgas teātriem, par ministru prezidentu jau otro gadu bija iesēdies Marģers Skujenieks. Par tieslietu un izglītības ministru pie viņa darbojās dzejnieks un advokāts Ātis Ķeniņš.

Ķeniņš nebija Ziemeļis. Dzejas viņam plūda kā dienvidu saules piesūcies vīnogu vīns. Tās izlasot, bija jānogaida, līdz atklājās un iedarbojās bieži vien simboliskais dzeju saturs. Ātim Ķeniņam Tautas padomē bija gara, sirmiem pavedieniem izrotāta bārda, bet to viņš iznīcināja, kļūstot par Latvijas sūtni Varšavā. Garš un sīksts bija Ķeniņa augums un sīksts bija arī viņa mugurkauls. Ātim Ķeniņam bija drosme sarkano ākstu vēlēšanās 1940. gadā uzstādīt nacionālo kandidātu sarakstu, ar ko viņš cerēja pasargāt tautu no ķiparu cirka izrādes. Nacionālais saraksts Ātim Ķeniņam dārgi izmaksāja — viņu izsūtīja un atgriezā. Kā izglītības un tieslietu ministram pie Skujenieka Ātim Ķeniņam arī pietika drosmes painteresēties, kāpēc manis nav Nacionālā operā. Tas viņam nekā nemaksāja.

Kādu dienu pēc Mahagonni izbeigšanās sieva man nolika uz brokastu galda silkti krējuma, kad Berlīnē pienāca vēstule.

— Moric, atgriezies — viss piedots! Ķeniņš tev sola darbu, bet Jaunākās Ziņas lielus un lētus sludinājumus, ja dziedāsi Rīgā... — vēstulē rakstīja Sociāldemokrata asi smējīgais feļetonists Dr. Orientācijs un Jaunāko Ziņu sēri rezignējošais dzejnieks Valdis Grēviņš vienā personā.

Morics atgriezās, un vienlaicīgi dziedāja un taisīja teātri — Nacionālā operā pie Teodora Reitera, Dailes teātrī pie Eduarda

Smilģa un Strādnieku teātrī pie Kārļa Džillejas, kas starplaikā bija nodzinis bārdū un pazīstams vairs tikai pēc dižciltīgā pavārda. Pa dziesmai uzdziedāju vecajam Grišinam Krievu teātrī. Dziedošu nodarbošanos man piedāvāja arī Valdemārs Zonbergs Nacionālā teātrī, bet krievu avīzes Sevodņa izdevējs — Židu teātrī. Vācu teātra direktoru neatceros, bet arī viņš mani apciemoja „dziedināšanas” nolūkos.

No konjunktūras trimdas Rīgā atgriezies, jutos kā meitene ar bagātu pūru, ko aplido naudas kāri precinieki. Divi un pus gados manas balss un rakstura spītālība Rīgā šķita pārvērtusies rožu smaržā. Es pats nebiju mainījies, bet mainījusies bija konjunktūra. Man trūka tikai filmu „stāra” slavas aureola, bet arī ar to drīz vien pakalpoja Kārļa Froelicha Europa-Film.

Ar operu Mahagonni biju iekāpis laimes zābakos.

Mēģinājām Baltā Namā. Uz skatuves atkārtojām vecu operu jaunai izrādei, kad satraukts un aizsies ieskrēja Bergs un meta man ar roku.

Bergs bija laipns un pakalpīgs, bet allaž uzticams. Augumā viņš nebija liels, bet Nacionālās operas garais formas tērps ar misiņa pogām un sarkano apkakli viņu padarīja vēl īsāku. Berga darbs bija pie Baltā Nama aizmugures durvīm. Bez viņa akcepta neviens cilvēks caur tām netika Nacionālā operā. Bergs tik ilgi stāvēja aiz Nacionālās operas un tik labi pazina visus tās māksliniekus, ka vienīgi četrdesmito gadu dekādei sākoties, pazaudēja uzticību, un protežētais rakstnieks Vilis Lācis kā iekšlietu komisārs viņam piekomandēja divus un dažkārt arī vairāk čekistus, kas Berga paziņām pārbaudīja dokumentus,

Vilis Lācis, šķiet, zināja operas mākslinieku ieejas durvju sarga cienību pret māksliniekiem un viņa misekli ar Eižēnu D'Albēru.

Baltā Namā iemīļoto operu Ieleja un Aklās acis autors Eižēns D'Albērs, Vilim Lācim vēl bibliotēkā bez iekšlietām darbojoties, vairākas reizes bija ielavījies gar Bergu Nacionālā operā un bez ieejas maksas noskatījies kā savu Ieleju, tā arī citas izrādes.

Agrāk pasaules slavenais pianists un Franča Lista audzēknis Eižēns D'Albērs bija tikko pabeidzis komponēt savu septīto operu — Mr. Vū un atradis astoto sievu. D'Albēram bija paradums — varbūt dzīva? — ik jaunu operu komponēt ar jaunu sievu. Rīgā bija izdevīgi laulības šķiršanas likumi. Arī Maksis Reinhards Rīgā padzīvojās pus gadu un tika vajā no vienas sievas, bet skaņradis Jānis Kalniņš — no divām. Eižēns D'Albērs Rīgā pēc likumiem gribēja šķirties no savas septītās kundzes, lai aizmirstu septīto operu — Mr. Vū. Astotā kundze viņam jau bija līdzī, bet astotā opera vēl nebija iecerēta. Lai nekristu grēkā ar astoto laulību, pirms uzsākts darbs pie astotās operas, D'Albērs pa vakariem mēdza izlavīties no Sv. Pēterburgas viesnīcas pret Rīgas pili un ielavīties gar Bergu Nacionālā operā. Astotā kundze viena garlaikojās viņa viesnīcas istabā, kamēr viņš teātra gaisā meklēja iedvesmu astotai operai.

Ir dibinātas aizdomas, ka mākslas draugs Bergs tišu prātu piemiedza acis lielā D'Albēra iedvesmes meklējumos bez ieejas biļetes. Vēl ticamāk izklausās, ka zinot, kas ir Eižēns D'Albērs, Bergs uzskatīja par goda pienākumu viņam plaši atvērt ieeju operā. D'Albēra Ieleja Baltā Namā bija pastāvīgs repertuāra un kases gabals. Pazīstot Berga uzticību mākslai, ticu pēdējai nostāsta versijai.

Lai kā, ar Eižēnu D'Albēru bez ieejas biļetes Bergs kaitēja Nacionālāi operai. Kāpēc D'Albērs nevarēja pirkt ieejas biļeti, ja par katru Ielejas izrādi saņēma autora honorāru? Ar drāmaturga starpniecību Baltā Nama direktors bridināja uzticamo durvju sargu Ielejas autoru Nacionālā operā vairs neielaiest. Bergs paklausīja.

Es sajūtos gandarīts. Eižēnam D'Albēram Balto Namu aizliedza tāpat kā man. Žēl tikai, ka viņš to nepārcieta. Īsi pēc pēdējās satikšanās ar Bergu D'Albērs šķīrās no dzīves Sv. Pēterburgas viesnīcā Rīgā, savu septīto laulību neizšķīris un astoto operu neuzsācis.

Cik zinu, neizvēdināms rūgtums tāpēc vēl šodien spiež Baltā Nama drāmaturgu Mičigenā. Bergs no tā necieta. Bergs bija tiešs pienākuma cilvēks.

Berga pienākumi bija pie durvīm. Ikviens Baltā Namā zināja, ka bez graujoši svarīga iemesla Bergs tās nepametīs. Ar viņa parādīšanos uz skatuves darbs pārtrūka bez liekām sarunām.

Bergs sauca. Mani tātad gaidīja par mēģinājumu nopietnāka lieta.

— Tālsaruna. Vāciski. Esot svarīga un steidzīga, — Bergs man paskaidroja un pavēra dzelzs durvīņas uz likumotām izejas kāpnēm — no elektriskām skatuves gaismām rudens saulē pie mazā kāpņu lodziņa.

— Vai jūs esat tas, kas dziedāja Ākermani Mahagonni? — bija pirmais jautājums, ko dzirdēju vecajā tālruņa klausulē Berga stiklotā durvju sarga kamerā. — Vai jums interesētu darbs filmā? Runāju Kārļa Froelicha uzdevumā no Eiropa-Film sabiedrības. Man ir pateicīga zvaigznes loma ko piedāvāt. Vai jūs varētu būt rītvakar Tempelhofas filmu studijās?

Stāvēju kā apstulbis. Labi, ka aiz Berga kameras apsūbējušiem logiem neviens mani nevarēja redzēt.

— Jā, — kā apmāts atbildēju uz visu, ko man jautāja vecajā klausulē.

Pēc tam mēnešiem ilgi dzīvoju lidmašīnā starp Rīgu un Berlīni, dzīvoju arī dzelzceļa salonvagonā starp Berlīni un Sicīliju. Dažus mēnešus Rīgā biju retāk nekā Romā un Neapolē. No Sicīlijas pa gaisu tas nav tālu. Antīkā Taorminas pilsētiņā mani uzņēma kustīgās bildēs, skaņu lentā un luksa viesnīcā, kas bija izbūvēta pusotra tūkstots gadu vecā klosterī.

Kad atkal uz ilgāku laiku ieradās Rīgā, arī tad vēl ar vienu roku turējos pie lidmašīnas gaisā. Nebija pat jādzied vairs, lai varētu dzīvot bez bēdu un sievai nopirkt jaunu galvas laktiņu. Lidoju uz Berlīni, lai paēstu vakariņas — Europa-Film samaksāja ceļu, vakariņas un darba dienas honorāru. Drēdenē, Ķelnē, Leipciģā par to pašu naudu pietika divi reizes paklanīties un pasmaidīt filmas pirmizrādēs. Tallinā klanījos un smaidīju igauniski veselu nedēļu.

Ar klanīšanos un smaidīšanu cilvēks spēj daudz vairāk nopelnīt, nekā ar dziedāšanu. Dziedāju atkal tikai Rīgā. Rīga mani neaicināja ne klanīties, nedz pasmaidīt. Rīga mani atcerējās kā artilērijas seržantu. Bet arī Rīgā manai filmai bija panākumi.

Pie manis ieradās divi jauni cilvēki. Viens bija ļoti garš, ar vēl garāku degunu. Aiz deguna bija acis. Acis dega, mētājās un liesmoja. Deguns tās nespēja ne aizklāt, nedz apslēpt. Garais daudz runāja un iepazīstināja mani ar savu pavadoni.

— Jānis Norvilis, — viņš teica. — Komponists. Raksta latviski. Melodijas viņam tek kā no plaukstošām birstalām. Viņa Balsis, domājam, derētu kā pamatmotīvs. Vai jūs negribat dzirdēt?

— Un kā sauc jūs pašu? — Balsis gribēju dzirdēt, bet mani interesēja arī garais. Kāpēc viņš tik trauksmīgs un steidzīgs?

— Mans vārds — Lapenieks, Vilis Lapenieks, — šis atbildēja.

— Un ko jūs darat?

Esmu aktieris. Ja iznāk, paskatieties Zvejnieka dēlu Nacionālā teātrī. Es tur tēloju to sektantu brāli Teodoru, bet mani velk filma...

Jānis Norvilis nav neko isāks par Vili Lapenieku, bet tumšāks, lēnāks, klusāks, laucinieciski mierīgāks. Viņš pazūd Lapenieka izverdumos.

Ar gandarījumu vēroju, ka garais Lapenieks labi zina savus liesmojumus un pūlas tos apvaldīt. Skaidri redzēju, kā viņš piepūlas uzklaut un saprast, ko otrs cilvēks runā, bet pus-teikumā viņš jau zināja tā beigas un valdījās, lai otru runātāju nepārtrauktu. No visas sirds viņš mēģināja atļaut arī Jānim Norvilim bilst kādu vārdu.

Garais zēns bija iemurgojies filmu produkcijā. Viņš bija sacerējis romantisku scenāriju par Emilu Dārziņu un Jāni Poruku. Viņa izgudrotā ekrāna spēlē piedalījās Melancholiskais valsis, Kazarova pagrabiņš, krievu policija, draudzība, mīlestība un Emila Dārziņa dziesmas. To papildināšanai jaunais Jānis Norvilis bija notis līcis Jonāsa Miesnieka —

Tās balsis, tās balsis, tās nepaužu es,
Tās atskan no cīruļu dziesmām...

Ar aizsmakušu, neglītu skaņražā balstiņu jaunais komponists dziedāja Balsis. Šodien tās atskan daudz balsīgi arī tādās zemēs, kur nav ne cīruļu, nedz birstalas šalc. —

...un skumji un priecīgi reizē ir man,
kā meitenes jaunas kad čalo...

Aiz Balsim garajam galvā bija arī otra filma — par trīs mūzikāliem kļaidoņiem uz lielceļiem un citās vietās. Tās doma likās ekrāniskāka.

Man patika abi jaunekļi un bija to žēl. Viņiem nebija jēgas, kā strādā filmu studijās un kā filmas taista, bet abi sapņoja par spēļufilmu produkciju Latvijā.

Garais teicās tam gatavojies jau no bērnu dienām, kad Liezēres pamatskolā Blaumaņa Pazudušā dēla izrādē skandējis —

Nāciet, bērni, šurp ar bariem —
Skatieties uz ozolu.
Redziet tur pie kupliem zariem
Abzalomu pakārtu...

Pēc Liezēres mazais Vilis filmu rūpniecībai bija gatavojies vidusskolā pie dekoratīvā Kristapa Lindes, drāmatiskos kursus gan pie Zeltmaša ar garajiem matiem, gan arī pie aizskatuves mākslās rūditā Ernesta Feldmaņa. Viņš zināja, ka filma ir plaša māksla. Literātūru tai par godu viņš mācījās rakstīt pie Viļa Plūdoņa un tiesībnieka Anša Kurmja, glezniecībai nodevās pie Romāna Sutas un mūzikāli pūta ragā Tautas konservatorijā pie Jermolova no Nacionālās operas un pie Freidenfelda no Jāņa Medīņa radio orķestra. Pat dziedāšanu Vilis Lapenieks bija izstudējis, mācoties pie ceļojošā paidagoga, mazpazītā ekstenora Jāņa Ruigas. Vilis Lapenieks bija labi sagatavojies filmu produkcijai, tikai nezināja — kā to dara?

Viņš bija pārsteigts, dzirdot, ka filmā scenārijus neraksta kā lugas, bet izstrādā no ekspozīcijas ar pamatdomu divās lapas pusēs, kuru tad autors, režisors, direktors un aktieri groza, papildina, atmet un pielāpa katrs pēc savas gaumes, lai beigu beigās filmas piegriezējam, kas apgraiza un salipina uzņemtās ainas, atstātu pēdējo noteikšanu. Viņa acis iedzirkstījās.

— Ko? — viņš jautāja. — Tikai uz divi lappusēm?

— Jeb mazāk, — atbildēju. — Jo isāk, jo labāk.

— Tad jau to var uzrakstīt vēl šovakar! — viņš laimīgi iesaucās.

Kad viņš to paveica, nezinu, bet pēc gada vācu Tobis filmā pa pasauli klida viņa trīs mūzikālie klaidoņi. Cine-Alliance Berlīnē bija tos atpirkusi no Lapenieka scenārija ekspozīcijas.

Abi jaunekļi ilgi sēdēja pie manis, bet nevaru teikt, ka mocīja. Man patika gaisa grābšļi un arī tagad vēl cienu tos, kas aizmirst zemes smagumu un ceļ pils mākoņos.

Vilis Lapenieks ir karalis starp gaisa grābšļiem. Gaisos viņš prot pabīdīt mākoņus sāņus un viegli lidot ap sauli. Viņš prot kaitināt katru godīgu cilvēku. Sevi pie godīgiem cilvēkiem

nepieskaitu, kopš kopā ar Lapenieku agrā rītā iznācām Rīgas saulītē no Reimersa ielas vācu SD pagraba. Viņš pagrabā bija ilgāk uzturējies. Viņam bija daudz gaŗāki bārdas rugāji nekā man.

Darbs pie filmas bija smagāks nekā pie Œeizarienes Katrinas. Kārļa Froelicha studijās ar krāsotu seju bija jādzīvo no septiņiem rītā līdz septiņiem vakarā, bet arī tad parasti vēl neļāvu sevi vest mājās. Pēc darba dienas pētiju pats sevi un mācījos.

Tas bija nepatīkami, bet ērti. Liels ādas klubkrēsls, ledus kubuliņā auksts Reinas vīns, klusa galda gaisma un spoŗš ekrāns ar visām kļūdām un kļūdiņām, ko dziedājumos un tēlojumā biju palaidis iepriekŗējās dienas filmu uzņēmumos. Bija grūti skatīties un klausīties savās kļūdās, taču izturēju un Tempelhofas projekciju telpā izaugu par aktieri operas skatuvei.

ŗi atziņa vien mani dzina no Œeizarienes Katrinas uz Tempelhofu. Filmu pilsētiņā biju ieguvis daudz vairāk nekā naudu. Jutos kā mājās, kad ar producentu Flughauptu atsēdāmies pie pusdienām filmu pilsētiņas restorānā.

— Bet jums būtu jāsatiek arī Kārlis Froelichs, — sacīja producers, kad ar ēdienu bijām nonākuŗi pie siera. — Vecais kungs priecāsies...

Par to daudz neŗaubijos. Ja mūsu kopējais darbs Tempelhofas italiskās dekorācijās ritēja ar satrauktu steigu, tad āra uzņēmumos Sicilijā darbs pārvērtās par draudzīgu atpūtu. Dzīvojot Taormīnas tūkstotsgadīgajā klosterī, bija darba dienas, kad strādājām pa stundai, bet bija arī tādas, kad uzkrāsojos un Froelichs savāca ap sevi visus operātorus, bet sauli pēkŗņi aizklāja februāra mākoņi un mums bija jāatpūŗas. Aiz garlaika lidojām uz Neapoli, uz Romu, pakāpāmies uz Etnas, uz Vezuva, vai arī tērzējām Neapoles ostas restorānos, pētot frutta di mare — dažādu jūras gliemeŗu garŗas. Ar Froelichu mums bija daudz patīkamu atmiņu. Un tomēr tas bija pagodinājums, ka producers mani aicināja pie viņa uz studiju.

Pie filmas tieši nenodarbinātam cilvēkam iekļūt filmu studijā, kad tur rit jauni uzņēmumi, ir daudz grūtāk nekā slavenajam kameiim adatas acī. To neatļauj nevienam. Flughaupa aicinājums mani noskaņoja vēl mājīgāk.

Europa-Film uzņēmumu studija bija kādu pusjūdzi gaŗa. Vienā stūrī tai rēgojās Šveices Alpu kalni, otrā — Sv. Pētera laukums Romā, tam blakus — pasaŗieru tvaikoņa klājs ar dūmeņiem un peldbaseinu, tālāk — vīnogām noaudzis krodziņa palievenis, dažādi kambari, kolonnu kāpnes, pagraba velves, teātra loŗas, bet viss ar — augstākais trīs sienām. Lielā studija bija krēslaini tukŗa, izņemot spoŗu gaismu kūļus un ļauŗu drūzmu pie kolonnu kāpnēm. Baltās kāpnes studijā mirdzēja kā saules traips lietainā vakarā. Gaismām tuvojoties, uz kāpnēm pazinu Paulu Veseli un Vili Birgeru. Ābi tolaik bija ļoti iemīļoti visā pasaulē. Āp kāpnēm karājās proŗektoru tinekļi un dažādu aparātu meŗs uz gumijas riteņiem un uz zemes. Kāpņu priekŗā — trīs krēslī ar audekla atzveltni un ielīkuŗiem sēdekļiem. Vienā krēslā sēdēja pirmās skaņu filmas autors Kārlis Froelichs ar balto galvu.

— Labdien! — sacīju viņam.

— Labdien! Man nav laika. Sēstīties blakus, — viņš ļaipni atbildēja.

Ātsēdos un skatījos, kā viņš sēŗ un ko viņš skatās. Bija ko redzēt. Klusu dūca filmu aparātūras. Pēķņņi aparātūras apklusā un līdz ar to nodzīsa visas spoŗās gaismas. Netālu ieraudzīju kaut kur redzētu seju. Tai bija gaŗŗ deguns un katrs vaibsts vibrēja intensīvā sarunā ar izcīlo vācu aktieri Matiasu Vimani. Zem sejas bija gaŗŗ, plāns, bet plecīgs augums. Tas sakustējās no mana skata, pagriezās, un mani ieraugot ļaunais cilvēks savīlka lūpas čokurā it kā uz svīpoŗanu. Manis dēļ viņš pārtrauca intensīvo sarunu. Viņam tuvāķ pienāķot, pazinu kino apsēsto Lāpenieķu, kas ar Jāņa Norvīļa Balsīm Rīgā gribēja griezt filmu Melancholiskais valsis.

— Oh! — brīņijos. — Lāpenieķs no Liezēres pie Europa-Film uzņēmumiem, un nemaz neīzskatās, kā būtu kameīlis adatas acī.

Trīs reŗisora krēslos pat galvenie aktieri dīrkstēja atsēsties tikai pēķ reŗisora aīcinājuma, bet Lāpenieķs no Liezēres tik pārdroŗī atgāzās man blakus, it kā būtu Froelicha galvenais palīgs un balstītājs.

Daudz laika runāties mums neiznāca, līdz atkal atmirdzēja spožās gaismas, taču es paspēju liezērieti uzaicināt vakariņās pēc Ķeizarienes Katrīnas.

— Brālīt, es teicu pats sev, — viņš paskaidroja man Katrīnas starpbrīdī, atgriežoties pie mana spoguļa tikpat pašapzinīgi, kā filmu režisora krēslā — ja tu negribi palikt par tādu pašu mākoņu stūmēju kā citi Sabiedrisko lietu filmu nozarē, tad tev jātiek ārā un jāmacās...

Jau kopš rudens Vilis Lapenieks bija teātra mākslas students Lesinga augstskolā, Kārļa Froelicha paspārnē apmeklēja Europa-Film kino tehnikas un filmrežijas seminārus un kā volontieris mētājās par režisora puspālīgu pie UFA, Tobis un Europa filmu uzņēmumiem.

— Un kas par visu to maksā? — jautāju gaļajam studentam, kad biju izkļuvis no kņaza Orlova sesku ādām rotātā kostīma un atkal varētu dzīvot, kā pašam tīk.

— Kas maksā? Nevienš nemaksā! — viņš jautri atsaucās. — Var dzīvot tāpat! Korespondēju Rītam uz Rīgu, pārdodu par procentiem filmstudiju iekšējās ziņas vācu žurnālistiem un šā tā... Es nesūdzos. Man dzīve nekož. Es ļoti daudz redzu un mācos.

— Vai vēl esat algā Sabiedrisko lietu ministrijā?

— Nē. Mani izsvītroja no valsts darbinieku sarakstiem, kad izbraucu. Lapenieka kungs, — sacīja mans priekšnieks Silis — tā putra nevārisies tanī katlīnā, kurā jūs domājat vārīt. Ministrija negrib no jums iztaisīt režisoru filmu nozarei un jums nekur nav jābrauc. Par filmu režisoru mēs izaudzēsim Valdemāru Pūci. Kultūras fonds viņam apsolīja divi tūkstots latu. —

— Kas tas par Pūci? — iejautājos, jo nepazīnu.

— Spējīgs zellis! Vai tiešām viņa nezinat? Pūcem ir pašam savs teātrītis Marijas ielā, Olava namā, ar piecdesmit sēdvietām. Raujas, ka vai nu... Vai tad neesat dzirdējis? Tāda mistiska būšana — ar svecēm, pusbalsi, pusgaismās un klusu, kairinošu mūziku. Pūce nav dumjš. Iekaisa teātrī Michaila Čehova lekcijās Rīgā. Valdemārs Pūce ir spējīgs. Viņš spētu daudz padarīt, ja nepārcenstos. Nu viņš ir manā vietā filmu nozarē. Redzēsim, ko padarīs.

— Un ko pats padarījāt?

Mana jautājuma iztraucēts, Lapenieks pacēla pie viņa neredzēti mierīgas acis.

— Ko es padarīju? — viņš šķita domājam. — Nekā! Nekā nopietna, kā tagad redzu, bet par velti algu arī nesaņēmu. Uzrakstīju divus scenārijus — Brauciens caur ziedošo Zemgali un — Sirmā Rīga. Uzgriezu lai. Vai neesat redzējis? Tie gāja visos kino teātros un iet vēl tagad. Cerēju, ka ministrija saskatīs, kam deru un kā man trūkst. Ja nebūtu Pūces, ko viņi grib uzsildīt savā katlīnā, Kultūras fonda stipendija tiktu man.

— Vai pieprasījāt?

— Lūgumu uzrakstīju, aiznesu personīgi, bet Celms skaidri un gaiši pateica, ka tam neesot nozīmes bez ministra Bērziņa ieteikuma. Ko tad es viņus tur mocīšu? Ja Silis man neļauj vārīt putru manā katlīnā, tad Bērziņš arī neatļaus. Viņam ir Pūce.

Pūce vēl nepazīnu, bet pazinu Lapenieka Sirmo Rīgu un Zemgales braucienu. Arī Rīgā, man šķita, ieviesusies kultūras politika, kas apdāvināto entuziastu atbīdīja sāņus. Neteicu nekā, bet norunājām atkal satikties.

Pagāja nedēļa. Satiku Nikolaju Ozoliņu, bet Lapenieka neredzēju.

— Viņam ir kreņķi, — pastāstīja atašejs. — No Sabiedriskās ministrijas sūtniecībā ir ienākusi sūdzība par Lapenieku. Viņam nevajagot pagarināt Latvijas ārzemju pasi. Vilis Lapenieka kungs esot patvarīgi pametis darbu ministrijā, dzīvojot Berlīnē, izliekoties studējam filmu režiju un kaitējot Latvijas valstij.

— Nu nu! Ar ko? — iesaucos.

— Lapenieks piedaloties landesvēra filmas „Menschen ohne Vaterland” uzņemšanā kā latviešu parašu speciālists.

— Vai tas ir tiesa?

— Nē, tas nav tiesa. Es papētīju. Bet tā raksta, un Lapenieks staigā melns kā mākonis. Tam zellim te viegli neiet. Es brīnos, kā viņš var izturēt. Ja izturēs, būs lietaskoks.

— Būs jāpiezvana, — nodomāju.

Filmrežisoru no Liezēres varēja sazvānīt pa tālruni tikai tad, kad viņš gulēja. Ja režisors negulēja, viņa nebija mājās.

Kņazs Orlovs ar sesku ādām pār plecu un spožos lakādas zābakos izcēla studējošo režisoru no gultas. Lapenieks nere-

dzēja, cik glīti izskatos, bet paklausīja. Kad pēdējais saldskābais akords Ķeizarienei Katrīnai bija izskanējis, viņš sēdēja manā ģērbtuvē.

— Kas vainas? — jautāju.

— Nekas! — viņš atteica, bet seja liecināja, ka režisors melo.

— Jūs izskatāties nobadējies, — turpināju.

Viņš paraustīja plecus.

— Vai esat ēdis?

— Negribas, — atbildēja jauneklis.

— Trūkst naudas?

— Nav mazāk kā parasti.

— Kas tad?

— Nekas! —

Man apnika klausīties melos.

— Sūdzība no Rīgas ir naiva, — es kļuvu lietišķāks.

— Naiva, bet netīra. Nepatīk.

— Nav vērts uztraukties.

— Neesmu uztraucies.

Šķajais un daudzrunīgais ekrāna iekārotājs bija tik kluss un nerunīgs, ka man sanāca dusmas. Aiz pieklājības tomēr paņēmu viņu līdz vakariņās.

— Kā nu cilvēks var tā nolaisties mulķīgas vēstules dēļ? — sacīju, kad manī bija nogūlies Minchenes tumšais.

— Ne vēstule, bet puikas mani moca, — Minchenes stipralus arī Lapenieku padarīja runīgāku.

— Kādi puikas?

— Mani dēli. Abi uz gultas, plaušu karsonis. Murgo...

Ēdu novārtus jūras gliemežus. Lapeniekam uz šķīvja greznojās brūns teļa gabals ar citrona šķēlīti un kilavu, bet tagad es saprotu, kāpēc viņš tam nepieskārās un rotājās ar dakšiņu, stumdot brūni saceptus kartupeļus ap dekoratīvo ēsmu. Dzirdot, ka puikas murgo, arī jūras gliemežiem pazuda garša. Kartupeļu man nebija, to vietā uz šķīvja sāku stumdīt izēsto gliemežu vākus.

— Nezināju, ka jums jau ģimene, — sacīju.

— Sen, — šis atteica. — Nez vai citādi izturētu. Zēnu dēļ tēvs nedrīkst apstāties pusceļā.

Tukšos gliemežu vākus pārcilājot, drīzi vien uzzināju, ka ne vien abi dēli, bet arī sieva Lapeniekam guļ Rīgas dzīvoklī slimā.

— Sieva man nika ar plaušām un sirdi jau tad, kad izbraucu, — viņš stāstīja — bet nu ir pavisam dumji. Nu guļ visi trīs un nav neviena, kas apkopj.

— Gribi braukt mājās? — jautāju, neapzinīgi pārejot uz—tu.

— Gribu, bet nebraukšu, — viņš atbildēja un iekoda lūpā, lai lūpa neraustītos. — Jāiztur... Ja neizturēšu, tad viss ir čupā... Nav arī ceļa naudas. Ja sadabūtu, zālēm un dakteriem tā vairāk noderētu.

Izrādījās, ka izsvitrots no valsts ierēdņu skaita, Vilis Lapeņieks bija izsvitrots arī no Valsts slimnīcas. Mūsu bagātā slimnīcā viņa neatbalstīja ne ar ārstu, nedz zālēm. Viņa stāvoklis, patiesi, bija nožēlojams.

Paskatījos uz nelaimīgo jaunekli. Viņš bija vājš, smagi sagrausts, smagi cieta, bet viņa acis dega un viņam bija kāds mērķis, kas jāsasniedz pāri rūpēm un sirdssāpēm. Viņš nebija piespiests pie zemes. Šajā brīdī man diktī iepatikās garais un novārgušais jauneklis. Biju priecīgs, ka varēju viņu izklaidēt un mazliet iepriecināt.

Ar Minchenes tumšo tas neizdevās, bet rados man bija tik daudz ārstu, ka viņu dēļ visu mūžu bijis neērti slimot. Rados vistuvākie ārsti speciālizējās uz plaušām. Mans miesīgais brālis Dr. med. Nikolajs Vilim Lapeņiekam tālrunī tūdaļ paziņoja, ka uzņemas atbildību par divu zēnu plaušu karsoni un apsoliņās arī parūpēties par krūšu kaiti sievai.

Kad tas bija izdarīts, jaunā mākslinieka sejā atplauka pirmais smaids tanī dienā.

— Vai zini ko? — aiz smaida atplauka pirmie prātīga cilvēka vārdi. — Man gribas ēst! Vakardien arī, liekas, neko neesmu iekodis.

— Ietaupīji, — pasmējos. — Rītdien noderēs.

— Rītdien? — viņš it kā pamodās no miega. — Rītdien strādāsim! Rītdien būs atkal reiz kārtīga un mierīga darba diena! — viņš atteica un man patika viņa alkas pēc atdzišās šniceles un darba.

Ja atskaita iedzimto kautrību, man nav daudz grēku. Ir neērti atzīties, bet man liekas, ka pēc nāves mani uzņems paradīzē.

Pat Latvijas muitu apzinīgi esmu piekrāpis tikai vienu vienīgu reizi — ar sievai Parīzē pirktu vakartērpu sava mēteļa kabatā. Otro reizi muitu apkrāpu neapzinīgi, kad Vilis Lapeņieks mani pameta Rīgas dzelzceļa stacijā.

Šķiroties no Ķeizarienes Katrīnas, jutos tik vientuļš, ka pierunāju viņu atpūsties no studijām un apskatīt, ko dara sieva un bērni. Rīgas stacijā viņš pazuda bez vēsts. Kad sāku meklēt, dzirdēju, ka atradis ģimeni ciešamā stāvoklī, gaŗais liezērietis, sakūris pirti Sabiedrisko lietu ministrijas filmu nozarē un dažus cilvēkus pamatīgi nostrostojis, atkal aizlaidies atpakaļ uz Berlīni.

Šķiroties no Ķeizarienes Katrīnas, biju tik turīgs, ka bagāžas vāģī paņēmu līdzī karaliskus bērnu ratiņus un ratiņos lielu baltu lāci, lielāku par manu vecāko dēlu tani laikā. Muitu biju godīgi nodomājis samaksāt, bet labo nodomu izjauca Jānis Kalniņš, operas Ugunī autors un Baltā Nama diriģents.

Nacionālās operas direktors bija atsūtījis skaņradi mani sagaidīt Rīgas stacijā un brīdināt, ka otra rīta agrā stundā jābūt jaunās operas Ugunī ansambļa mēģinājumā. Edgāra lomu pratu tikpat kā no galvas, bet ziņa bija briesmīga.

Lai tiktu paradīzē, esmu paradis turēt solījumus. Starp Ķeizarieni Katrīnu Berlīnē un Ugunī mēģinājumiem Rīgā apsoliļos Prāgā nodziedāt Otello Čechu nacionālā operā. Prāgā ierados, kā solīju, bet pa ceļam no Admirāla pils uz Tempelhofas lidostu Berlīnē saslapināju kājas. Tas Prāgā pacēla manu temperatūru svišanas un vārišanas grados. Otello prasa lielu temperamentu un izturību, bet nav realizējams ar lielāku temperatūru. Otello izrādes vakarā Desdemonas vietā žņaudzīju pats savas rokas un skatuves ģibonī vārtījos pa viesnīcas gultu. No gultas iekāpu lidmašīnā maziņš un bāls. Berlīnē atgriezies, vairs nepratu runāt. Satiekot Vili Lapeņieku vilcienā uz Rīgu, noslēpumaini čukstēju līdz Latvijas robežai. Biju vēl jauns — pie Meitenes atspirgu. Balss atkal pazuda, kad satiku Kalniņu Jāni.

Nobīli, ka pirms iekļaušanās viņa Ugunī nepaspēšu atpū-

tināt satūkušās balss stīdziņas, pazaudēju visus labos nodomus un piemānīju maitu.

— Vai jums bērns arī ir? — jautāja maitnieks Rīgas pasažieru stacijā pie maniem bērnu ratiņiem.

— Un kā vēl! Puika! — lepni viņam atbildēju balsī, ar kuru neviens nedzied.

— Tad maita nav jāmaksā, — sacīja maitnieks. — Nemiet ratiņus un ejiet.

Biju jau gabalā aiz stacijas un sēdēju ormanī ar bērna ratiņiem uz bukas, kad iedomāju, ka bērnam vajadzēja ieceļot kopā ar mani, lai būtu tiesīgs uz maitas nodokļa atlaidi. Maitu biju piemānījis, lielo lāci uzdodot par puiku. Arī lācis palika nemaitots.

Nudien, man grēku nav daudz, bet par katru esmu smagi maksājis un cietis. Smagi tiku sodīts arī par bērna ratiņiem un lāci ratiņos.

Lai vecās, labās atmiņās draugi stāsta, ko grib par manu Blaumaņa Edgāru Jāņa Kalniņa Uguni, tas glīti izskatījās sarkanīgā kreklā pie bāli brūnganām jātnieka biksēm un — vairāk tur nebija nekā... Ar sarkanām, piepampušām balsstīdziņām diendienā stundām ilgi ar Edgāru cīnoties, sāku ķērkstēt, kad izlikos Edgāru dziedam. No Edgāra ķērkstiens ielavījās arī citās operu lomās. Edgāru Uguni gatavojot, slimīgi sastaipīju savu amata riku.

Svist piere un mugura, kad atceros šausmas, kas tādēļ bija jāpārcieš. Piere kļūst karsta, bet kājas salst pat atmiņās.

Dziedu Lohengrīnu. Skan, neko nevaru sūdzēties. Neķērkst. Kad pēc laulībām beidzot esmu vienatnē ar pielaulāto karaļmeitu, man gribas kāzu naktij pielikt pāris kaislibu balsstīdziņas. Tikko to mēģinu, balss ķērkst. Piere kļūst karsta, bet kājas kā ledus. Es svistu, bet valdos. Man bailes plēst muti. Teodors Reiters uzsāk Grāla stāstu ar orķestri. Es tricu. Spēkus koncentrējis, pēc laiciņa muti gan paplēšu, bet no tās nenāk neviena skaņa. Stāvu uz Grāla mirdzošā zobena atspiedies, sudrabā un baltā zidā tērpts, spoži baltas gaismas diži apmirdzēts, bet — mēms. Grāla stāstu orķestris dzied bez manis. Pāri mugurai skrej karsti tirpuļi, no pieres pil sviedri, kājas salst un man gribas, lai pasaule būtu izgudrojusi autombumbu,

ko es ar prieku norītu kā aspirīnu. Šausmas! Atvainojiet, bet man jānoslauka piere — arī tagad tā nosvidusi slapja.

Dziedu Radamesu Aidā. Skan, var iztikt. Kaŗa šķēpu iesvētot, savu dziedājumu paspieŗu mazliet uz augŗu, lai tas tek citiem pāri. Nekas, var iztikt! Pēc uzvaras par abesinieŗiem atkal Ēģiptē atgrieŗoties, pēkŗņi jūtu aukstas kājas un mani pārņem pāniskas bailes, ka Radamesam izies tāpat kā Lohengrīnam, ja ieŗu naktī pie Nilas uz satikŗanos ar Aidu. Uzvaras triumfā, ar zelta ķiveri un lauru vainagu virs tā, meklēju operas direktoru un lūdzos manā vietā pie Aidas Nilas krastā sūtīt kādu citu. Nilas skatu manā vietā dzied un tāpēc tiek arī dzīvs apraksts Arnolds Jēkabsons. Viņŗ dzied, bet es svistu.

Šausmas!

Vēl būtu ko stāstīt, bet nestāstīŗu. Salst kājas...

Intensīvie mēģinājumi Ugunī tūdaŗ pēc smagi pārciestās piepūles Ķeizarienē Katrīnā un pēc smagā drudŗa Prāgā mani iedzina ellē uz ilgāku laiku. Ellē varbūt nav gluŗi tik ļausmīgi dzīves apstākļi.

Uz ilgāku laiku manis dēŗ cieta arī Nacionālās operas direktors, diriŗenti un klausītāji. Ilgāku laiku ar savu dziedāŗanu varēju iepriecināt vienīgi kollēgas. Arnolds Jēkabsons pat pārtrauca teoloģijas studijas un slepus iekala galvā visu manu lomu noŗu rakstus.

Ilgs laiks pagāja, līdz kļuŗu kaut cik normāls un izkūlos no elles mocībām. Muitu par bērnu ratiņiem ar lāci nemaksāju. Soda izcietu smagāku par muitas nodevām.

Tuvu ellei tanī pat laikā bija nonākuŗi arī pāris citu teātra darbinieku. Viņi jutās labāk vienīgi tāpēc, ka viņus neeksponēja un kauna pilnajos moku brīŗos uz viņiem neraidīja proŗektorus. Kultūras politika izslēdza katru gaismas staru un noslāpēja valodas cietuŗo labā.

Bez balss notēlojis daŗus Edŗārus, ar iedziedātām balss atliekām nodūris daŗas Karmenas, pats nodūries kā Hermanis

Piķa dāmā, mēmi izgāzis cēlo Grāla sūtni Lohengrīnu, pēc izbailēm no satikšanās ar Aīdu Nilas upmalā — jutu, ka nav labi.

Izņemot ārzemnieku Leo Blechu, no manis sāka izvairīties visi Baltā Nama diriģenti.

— Pāries! — sacīja Leo Blechs. — Tā ir slimība. Pazistu. Jums jāārstējas. Miers un atpūta ir vislabākās zāles sapam-pušām balsstīdziņām un sapampušiem nerviem.

Nacionālās operas direktors no manis sāka bēgt. Uz ielas satiekoties, viņš ierāva galvu apkaklē un izlikās mani neredzam.

Ar steigu bija kaut kas jādara, lai neatbaidītu vēl atlikušos draugus. Ar grūtu sirdi šķīros no Nacionālās operas, pametu mēnešalgu, pametu sievu un bērnu un pārbraucu dzīvot uz Ķemeru viesnīcu.

Ķemeru viesnīca bija jauna un stalta, moderni banalizēta klasicisma un augstāko ērtību luksa paraugs. Ķemeru viesnīcas greznajās privāttīstībās, zālēs un plašajos vestibilos katrs varēja justies tikpat diži un bagāti, kā Rokfellers Parīzes, Vīnes un Monte Karlo hoteļos. Ja patika, varēja dzert arī Rokfelleru iecienītos un Ķemeru importētos ārzemju vīnus. Daudzi ridzinieki ar karstāku sirdi sestdienu pievakarēs tāpēc ceļoja uz Ķemerviesnīcu. Tur bija kluss un neviens cilvēks nedziedāja. Veselu mēnesi dzīvoju bez bēdu.

Jaunajā, tikko pabeigtajā milzu namā man visvairāk imponēja celtnis. Citās luksa viesnīcās nebiju redzējis tik burvīgu ceļamo ierīci. Ja tam pie sienas piespieda augšējo pogu, tad, celtni atstājot, viesis varēja nodzerties pēc patikas veselīgi negaršīgo Ķemeru sulfāta ūdeni un tani pat laikā no silti stiklotas jumta terases skatīties pāri mežiem un jūrām uz sapņu pilnu, labāku nākotni. Bez balss man tas bija bezgala svarīgi.

Ja viesnīcas celtnim piespieda apakšējo pogu, tad viesis pēc vēlēšanās varēja iebraukt pēc sēra smirdošās dubļu vannās, burbuļojošā ogļskābes ūdenī un, tikai Dievs un Dr. Jānis Libietis to zina, kādos vēl slapjumos. Varēja arī masēties ar verdoši karstu un ledainu ūdens maņstrāvu, kas sita no gaŗām šļūtenēm ar trenēta boksera izveicību.

Dr. Jānis Libietis stāstīja, ka gaiss Ķemeru un jaunajā viesnīcā esot joda dezinficēts, bet vietējos dubļos — pasaulē neparasti augsts humusskābes, joda, sēra, alumīnija procents

ar alkāliskām dūnām. Dievs Ķemeross bija ieguldījis labierīcības, ar kurām droši varēja izārstēt reumatismu, ģikti, žults un nieru akmeņus, kuņģi, zarnas un elpojamo aparātu, nervus, ādas kaites un sieviešu slimības.

Mans Lohengrīns pazaudēja balsi kāzu naktī, bet mans Radamess nobijās no satikšanās ar Aidu. Ķemeross ārstēja sieviešu kaites, Ķemeri abiem bija izredzēti. Edgāram Ugunī bija cita vaina, bet Ķemeru viesnīcā ārstēja tik daudz slimību, ka spēja palīdzēt arī viņam.

Pilns nākotnes cerību ārstēju savus skatuves tēlus ogļskābu burbuļu vannās. Ik dienas burbuļojos garu, garu stundu. Aiz garlaika siltā zelterūdenī sēdot, plātīju muti un kaklu — iedomājos vannā dziedam viskaislīgākās operu lomas. Bez balss grūtīte dziedājumi plūda tik tīri un viegli, ka burbuļos atguvu pašapziņu.

Kapa smaka ir snobismam, kas cilvēka garam liedz atpūsties burbuļos. Ķemeru viesnīcā sapratu, kā burbuļi ārstē sapampušas smadzenes.

Burbuļojos un dziedāju, kad vannas istabā ar celti ieradās Dr. Jānis Libietis. Pats viņš bija glīti apgērbies, bet galva kaila. Daži cilvēki tā staigā arī pa ielām. Ļoti kailas galvas tad spoži mirdz citām pāri. Ķemeru spožajai tagadnei pamatos mirdzēja Dr. Libieša galva. Ķemeru viesnīcas izbūvei tā bija sagādājusi valsts miljonus, un veselības kurortā izveidojusi skaistu, jūdzēm garu parku. Tur staigājot, bez maksas varēja ārstēt elpošanas orgānus joda piesātinātā gaisā. Kam gaisā joda nevajadzēja, tas skaistā parka vidū ārstēja izsalkumu un slāpes Jautrā Odā. Jautrais Ods bija jauns, veclatviskās arhitektūras paraugs celtniecībā, ar salmu jumtu. Ja dekades tik ātri neskrietu un nemainītos, Jautrais Ods viens pats bez burbuļiem un dubļu vannām būtu atmaksājis Ķemeross ieceltos valsts miljonus.

Blakus Ķemeriem Dr. Jānis Libietis sava jaunākā dēla ietekmē interesējās arī par teātra mākslām un māksliniekiem.

— Tad ta nu mākslinieku kungiem esot gan sagājis dēli, — viņš sacīja un atsēdās uz ķebliša blakus manai vannai.

- Jā, — atrūcu — dēli gan, bet var jau vēl izkulties.
— Neticu, — atbildēja Ķemeru direktors un galvenais ārsts.
— Kad vadzis ir pilns, tam jālūst. Nu ir nolūzis.

Sapratu, ka viņš mani musina pret manām balsstīdziņām un vannā biju tuvu ģibonim.

— Vai patiesi domājat, ka nekas vairs nav glābjams? — jautāju nobijies ar vārgu balsi.

— Nē, nu ir par vēlu, — ārsts mierīgi atteica. — Ašaks jau pārcelts uz lopkautuvi, bet Zonbergs izbidīts no Nacionālā teātra. Par Valdemāru Zonbergu vēl nav skaidrs, vai Alfrēds Bērziņš viņu tūdaļ pārņems Sabiedrisko lietu ministrijā vai goda pēc tiks viņam kādu laiku atpūsties.

Mans ģibonis no ogļskābās vannas atkāpās. Neglābjamo lūzumu ārsts nezīmēja manā kaklā, bet uz Pēteri Ašaku ar skaistajām akselbantēm pirms Atdzimšanas dziesmas. Kad izrādījās, ka viņš akselbantes nēsā skaistuma, ne pienākuma dzīts, tās pazuda. Pēc Atdzimšanas dziesmas viņam to vairs nevajadzēja. Ar akselbantēm viņš bija kļuvis tik turīgs un pašapzinīgs, ka prata arī bez tām dižoties ar augstiem radiem augstā tonī. Par lepno Pēteri Ašaku Zemnieku Drāmā cirkulēja daudz nostāstu. Vannā man šķita, ka lopkautuvē Ašaks iedērēties labāk nekā teātrī.

Arī par draugu Valdemāru Zonbergu, kas vēlāk pārkristījās Sauleskalnā, vannā man nebija nekādu rūpju. Zonbergs bija apdāvināts un tik veikls, ka allaž krita uz kājām. Nebija šaubu, ka viņš vajadzīgs sabiedrisko lietu ministram. Tam tādu cilvēku trūka. Arī maza atpūta Valdemāram Zonbergam neko nekaitētu. Sēdot burbuļu vannā, zināju, cik atpūta svētīga. Zonbergs nesen ar drāmaturģiju bija nopircis sev Zlēku dzirnavas Kurzemē un mēdza dižoties, ka gribot dzīvot tur bagātās ērtībās.

Ašaku un Zonbergu pazinu tik labi, ka Dr. Libietim varēju izlikties, it kā viņa jaunākās ziņas mani nebūt nepārsteigtu. Man nebija šaubu, ka Ķemeru direktors runā par notikumiem Zemnieku Drāmā.

— Tas bija sagaidāms, — sacīju, zinot, ka trāpišu naglai uz galvas. — Aktieru pieprasītā revīzija taču izsīka tikai tāpēc, ka Kultūras fonda ieceltos revidentos bija arī direktors Ašaks. Pats sevi revidējot, cilvēks kļūst maigs un viņa maigumam pakļaujas draugi. Ilgi tas nevarēja turpināties.

— Bet tā kaut ko tomēr neviens negaidīja, — Dr. Libietis neērti sagrozījās uz mazā ķebliša.

— Piemēram?

— Visus piemērus neuzskaitīt, — atbildēja ārsts. — Grāmatas, piemēram, rādot, ka divi trešdaļas no katras izrādes ienākumiem palikušas pārvaldes izdevumiem. Tas ir drusku par daudz — vai ne? — ja aktieriem izmaksā grašus. To tomēr varētu saprast, ja ar ietaupījumiem grib nodrošināt teātra pastāvēšanu sausākā laikā, taču izrādās, ka Zemnieku Drāmai nekādu ietaupījumu nav.

— Kur tad tā nauda palikusi?

— Zemnieku Drāma ir oficiāli pieteikta komanditsabiedrība un tās garantī pēc likuma nes atbildību par sabiedrības zaudējumiem un ienākumiem arī. Ik gada beigās Ašaks, Zonbergs un Co. kā garantī atlikumu sadalījuši uz galviņām.

— Bet Zemnieku Drāma taču saņēma arī paprāvu valsts atbalstu un vēl vairāk no Kultūras fonda, — man negribējās ticēt Dr. Libieša paskaidrojumiem. — Kad garantī to atmaksāja, tad viņiem nekas daudz pāri palikt nevarēja.

— Kultūras fonds naudu neaizdod. Arī Zemnieku Drāmai nav valsts izsniegusi aizdevumu, bet pabalstu. Pabalsti nav jāatmaksā un pēc likuma tiek ieskaitīti sabiedrības ienākumos.

— Vai tad arī valsts naudu garantī sadalījuši uz galviņām? — nu es vairs nevarēju izlikties, ka Dr. Libietis mani nebūtu pārsteidzis.

— Saprotams! Jau gadiem ilgi. Tā kā Zemnieku Drāma darbojusies ar atlikumu, tad Kultūras fonda un valsts pabalsti ir pieprasīti un izlietoti tikai Ašaka, Zonberga un vēl pāris citu draugu labā. Tur jau ir tā lieta...

— Bet tas taču ir skandāls! — es gandrīz izlecu no vannas.

— Tāpēc jau tagad to tira. Runā pat, ka uz rudeni arī Artūram Bērziņam būšot jāatstāj Nacionālais teātris. Savā miermilibā tas neievērojis drāmaturga Zonberga privātos veikalus valsts uzturētā teātrī.

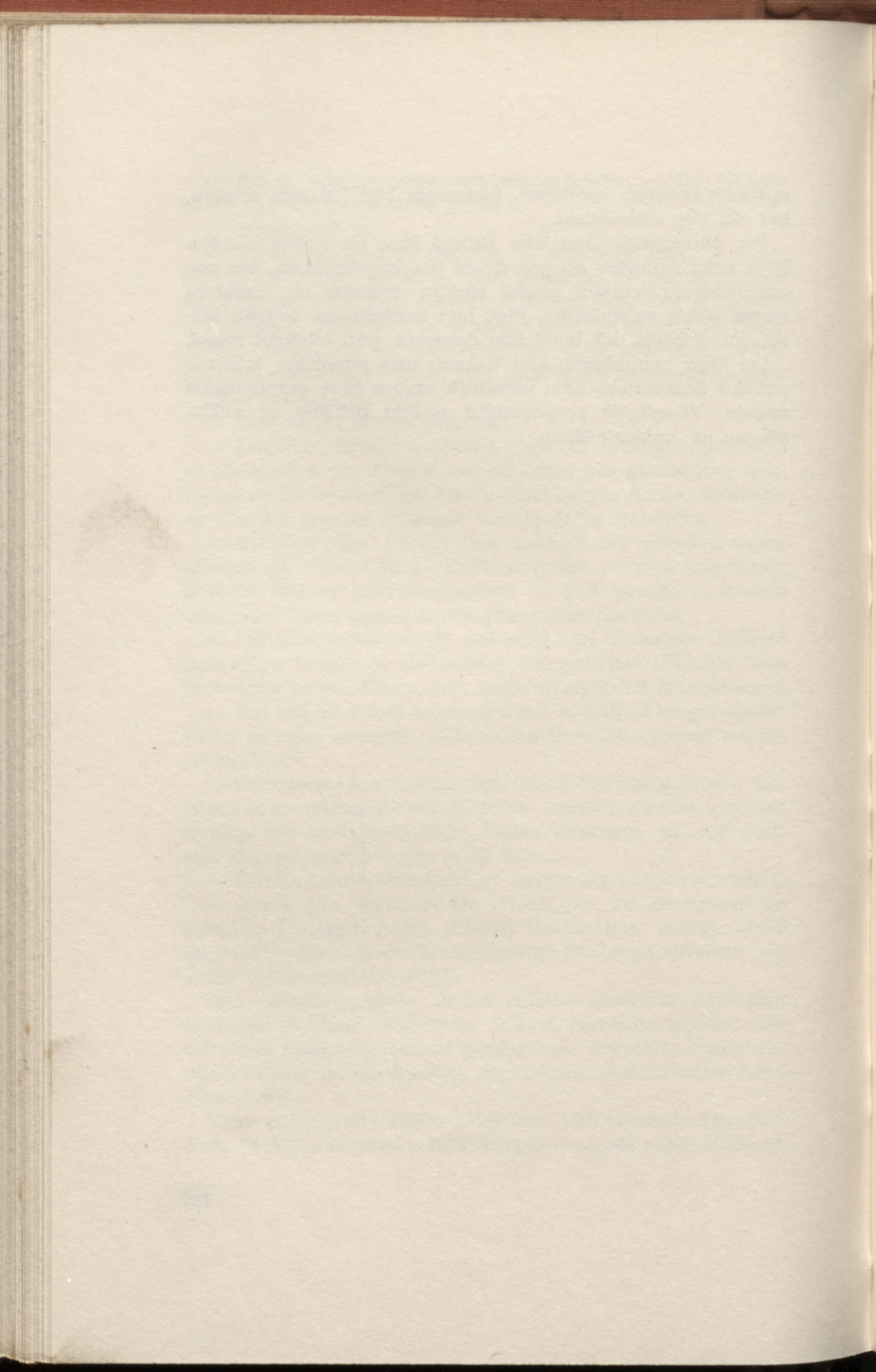
Kad dakteris aizgāja, nebūt nejutos saskābis ogļskābes burbuļos. Dakterim durvis uz gaiteni pieverot, saplaka sērūdeņraža smaka no blakus kambariem. Tas šķita simboliski. Bija likvidēts nelabi smaržīgs uzplaukums Ātdzimšanas dziesmas paēnā.

Viens palicis, nez kāpēc iedomājās Jāni Rudumu. Pēc pozitīvās revīzijas Zemnieku Drāmā viņš vienīgais spēja Vadonim

apšaubīt revīzijas rezultātus. Rudumam bija ļoti maz draugu, bet visi bija mākslinieki.

Par pārmaiņām Zemnieku Drāmā Rīga un avīzes klusēja. Rīga neko nerunāja arī par citiem jaunbagātniekiem, kas bez acīmredzama iemesla pēkšņi atstāja ministru un direktoru vietas valsts saimniecībā. Rīga bija iemācījusies delikāti klu-sēt, lai dzirdētu, kā lepni ligo dziesmas pāri laimīgai zemei.

Lai Rīga netrokšnotu, kad troksnis nav paredzēts, kultūras politika Sabiedrisko lietu ministrijā atvēra savu propagandas nodaļu. Visspilgtāk propagandas nodaļa strādāja ar noklu-sēšanu un apklusināšanu.

VII.
DRAUGU BŪŠANA

Šausmas manā kaklā pamazām norima. Sāku atkopties no bojā ejas. Rudenī jutos atkal kā cilvēks. Apkārtskatīties aiz Baltā Nama sienām tomēr negribējās.

Mani izsauca Admirālpalasta teātris. Aizlidoju, apskatījos un pārbraucu mājās. Berlīnē nepatika. Tur trūka olu un sviesta. Vislabākos restorānos gaļu pasniedza naža asmeņa platās šķēlītēs. Arī Vilis Lapenieks bija Berlīni atstājis un, paražojies Vīnes un Minchenes filmu produkcijā, pelnīja maizi un dakterus ģimenei kā galvenā režisora galvenais izpalīgs Prāgas jaunajās Baranclovas filmu studijās. Nekur neredzēja arī Kārli Ivanu Livenu. Berlīnē bija atlicis tikai kāšukrusts. Pat Nikolaju Ozoliņu nesatiku. Viņš strādāja. Ašingerā alus desiņas iekožot, parunājos ar studentu Albertu, un Berlīnē vairs negribējās dziedāt.

Uz Padomju Savienību ar varu mani neaizvilktu. Ar divi ceļojumiem pietika uz mūžu. Draudzīgajā kaimiņvalstī bez tam bija sākusies lielā partijas tīrīšana. Lai politiski profāni neredzētu, cik netīra ir tāda tīrīšana, Gosfils anulēja līgumus ar ārzemniekiem.

Pēc pavasara piedzīvojumiem Ugunī, biju tomēr daudz vārgāks un tik viegli apsaldēju piekakli, ka ļoti labi sapratos ar citiem dziedātājiem. Lai paceltos pāri mēnešalgai ar ienākumiem, kurus sieva nevar aplēst, rīkoju daudz dziesmu vakaru kopā ar Hertu Lūsi, Artūru Priednieku, bet visvairāk ar Ādolfu Kaktiņu. Atleca ir viņiem, ir pašam, bet sieva nezināja — cik?

Lai papildinātos ar skaņu platēm, arī nevajadzēja vairs ārzemju pases un ceļojumu.

Pasaules saimnieciskā depresija Rīgā atsaucās ļoti labvēlīgi. Kad tā atnāca no Amerikas uz Eiropu, Rīgā bija tūkstots divi

simti dažādu rūpniecības uzņēmumu, bet trīsdesmito gadu vidū fabriku skaits Rīgā bija pāraudzis divi tūkstošiem pāri.

Kad sākās depresija, sabrukuši un pamesti vēl stāvēja agrākās Salamandras fabrikas miesta mūri, bet, depresijas pamudināts, tos iegādājās Roberts Hiršs. Viņa vārds izklausās vācisks, bet viņš bija slaidis, glīts cilvēks ar vēl glītāku sievu un tīrs latvietis kā pēc dabas, tā pēc radu rakstiem. Ar sievas un viena algota strādnieka palīdzību viņš uzsāka aust zīdautus kādā pagrabīnā, bet depresijas ietekmē izveidoja Rīgas Audumu un izbūvēja visērtāko un visgreznāko fabriku, kādu man jebkad izdevies redzēt.

Trīsdesmito gadu vidū Rīgas Audums neizskatījās pēc fabrikas, bet pēc muižas, ar labi koptiem celiņiem ap lielajām, mirdzoši tīrajām fabrikas ēkām. Fabrikas sētā krāšņi mirdzēja ziedi, bet dārzā — augļu koki, un bija milzīgas siltumnīcas, kur fabrikas strādnieki pagrāba tomātus, vīnogas, gurķus un melones, kad Rīgas veikalos to uzskatīja par nesamaksājamu luksu. Arī bez profesionāla sociologa ģimenē Rīgas Audumā sociālās attiecības starp strādniekiem un fabriku nebūt nebija mazvērtīgākas nekā Vija Ūzes šokolādei. Rīgas Audumam bija sava krājkaše, kur strādnieki krāja kapitālus pret depresijām, savs koris, kur viņi izdziedājās pēc sirds patikas divu Jēkabu — Graubiņa un Vitoliņa vadībā, sava teātra skola, ar mulsinošo Ernestu Feldmani kā režisoru, valodu kursi, ar pedagogiem dažādās valodās, pašiem sava arodskola, kuŗu pabeidzot neizbēgami pieauga ienākumi un — augsti iecienīts institūts, kuŗā fabrikas strādnieces bez laika un līdzekļu izšķērdēšanas iemācījās būt par labām un piedzīvojušām mātēm saviem nākošiem bērniem.

Trīsdesmito gadu pirmā pusē Rīgas Audums izauga par sociāli ievērojamu proletāriāta un kapitālisma kopdarbības paraugu. Pusotra tūkstoša laimīgu strādnieku tur savērpa un sacauda tikdaudz īsta un mākslīga zīda izstrādājumu, ka Latvija vien visa nespēja patērēt. No Rīgas Auduma izstaroja plašs eksports uz kaimiņu zemēm, Somiju aiz jūras ieskaitot.

Depresijas ietekmē Rīgā bija radusies arī skaņu rūpnīca „Bellacord”, kas ražoja un eksportēja gramofona plātes. Ir dziedoņi, ir mūzikanti „Bellacordā” uz ražošanu saradās gan no Igaunijas un Lietuvas, gan arī Polijas.

Ne reti dziedāju Rīgas Auduma koncertos fabrikas strādniekiem gan Radio orķestra, gan pianista Jāņa Ķepiņa pava-

dijumā, taču „Bellacordā” dziedāju daudz biežāk. Rīgas Audumā varēju dziedāt ko gribēju. Šīs privilēģijas man nebija „Bellacordā,” taču — kad gribēju, honorārs gaidīja.

Dziedāt aiz robežām vairs nebija nekāda prieka, nedz prāta. Uz rudenī arī Baltā Nama diriģenti no manis vairs nebaidījās. Bēgtin bēga vienīgi operas direktors.

Sākumā likās, ka agrākais draugs un drāmaturģs manu kakla kaiti pārcietis smagāk par mani un baidās no jaunām ciešanām, ar mani sastopoties. Ja laimīgi aizlavijos gar biroju līdz viņa kabinetam, arī tad manā priekšā durvis nekad neatvērās. Pa logu kāpt nebija drosmes. Domāju, ka direktors baidās, ka varbūt uzbāzīšos viņam kā režisors. Pēc Kalnu dziesmas to saprastu. Liku sajūst, ka tādas briesmas viņam nedraud, bet durvis palika noslēgtas.

Pagāja daudz gaŗu mēnešu, līdz nojēdzu, ka operas direktora amats spiež Jēkabu Poruku dzīvot laikmetam līdzī. Skaidrā Kukažiņas dvēsele kaunējās un cieta, ka kļuvusi laikmetiski lietderīga. Jaunā dekade prasīja jaunus draugus. Tas bija amatvīra pienākums, un operas direktors bija pienākuma apziņā izaudzis cilvēks. Viņam bija neērti, bet pienākums prasīja atkreatīties no visa, kas saistīts ar agrāko dekadi. Ar jaunajā amatā atrastu jaunu dzīvi, vecais draugs bēga un ieslēdzās no pagātnes.

— Ritu četros pēc pusdienas diriģentu istabā Jansons demonstrēs savu operu Tabago, — ne cerēts, ne gaidīts man tomēr piezvanīja pats direktors.

— Jansons? Kas tas tāds? — pārsteigts atjautāju tālrunī.

— Mārtiņš Jansons. Vai neesi dzirdējis? Veikls mūzikants. Viņš Tabago tev paredzējis galveno lomu. Ja gribi, atnāc un paklausies.

Tas bija nepelnīts gods cilvēkam, kas dzied ar mēnešalgu. Ja pats direktors sauca, man noteikti bija jādzird Tabago. Mani interesēja arī man rakstītā loma un agrāk nedzirdētais skapradis ar jaunu latviešu operu.

Mārtiņa Jansona dziesmas arī tagad publicē Rīgā. Viņš tiešām ir veikls mūzikants, kas zina, ko vajaga, un veikli prot

aplēst, kur mūzika der. Mārtiņš Jansons uzplauka kopā ar kameru sistēmu.

Kameru sistēma nebija tik veikla un pazuda pirms Mārtiņa Jansona. Ja stipri saņemās un gudri runā, kameru sistēmu var izskaidrot, bet ne saprast.

Kad Vadonis bija pārdzīvojis Kārļa Ulmaņa sākotnējo iedomu par Latvijas demokrātijas pārveidošanu ar jaunu satversmi, viņš izgudroja kameras. Kameru sistēmai vajadzēja aizstāt parlamentu un izaugt par padomnieci plaukstošajam Vadoņa tronim.

Nesapratu, kā tas būtu iespējams. Kameru darbinieki netika vēlēti, bet izraudzīti, pārbaudīti un žēlīgi iecelti no augšas savos sēdekļos. Kameras neizauga no zemes. To saknes karājās gaisā: katra kamera bija pakļauta ministram. Arī ministrs nebija izaudzis, bet iecelts. Nesaprotu, kādus padomus var sagaidīt no ieceltiem, kam jāiztop cēlējiem.

Kameras bija dažādas. Satikos ar Rakstu un mākslas kameru. Nodibinoties tā deklarēja savu mērķi: — Atjaunotās Latvijas 15. maija ideju vadīto un apvienoto rakstu un mākslas darbinieku saskaņotai darbībai gara mantu vairošanai!

Komentāri lieki. Viegli izskaidrot, ka grūti saprast. Vai ne?

Vēl grūtāk tomēr bija saprast, ka Rakstu un mākslas kamera netika pakļauta izglītības ministrijai, kā tas izskatītos loģiski, bet — sabiedrisko lietu ministram. Raksti un māksla, acimredzot, vairs nepiederēja pie izglītības paveidiem. Kultūras politika atklāti apliecināja, ka tās nākotne ir politiskā kultūrā, ko veido sabiedriskas lietas. Sabiedrisko lietu ministrs bija Alfrēds Bērziņš.

Viņš ir ļoti simpatisks cilvēks, slaidis no auguma un dāmas domā, ka viņš labi izskatās. Vēl labāk viņš runā. Alfrēds Bērziņš ir ļoti pārvērties, bet runāt viņš prata arī kameru laikā. Kārlim Ulmanim domu bija daudz. Alfrēds Bērziņš tās lieliski izteica.

Ar mākslu slaidais ministrs bija saskāries kā Aizsargu štāba organizācijas daļas vadītājs, filmējot mēmo Lāčplēsi. Māksla viņa producētā filmā neizlēca uz āru, bet palika darba

darītāju sirdīs. Tas ir svarīgi! Mēmais Lāčplēsis mākslu neizmētāja pa kino teātriem, bet koncentrēja filmētāju apziņā. Rakstos Bērziņš speciālizējās, radot pie savas ministrijas rakstu referentu kadru. Viņa padomvedēju kadros starp citiem ietilpa pat tādi lauvas, kā Leonīds Breiķis, Alfonss Francis, netaisnais Augusts Brocis un dziļdomīgais cietējs Mārtiņš Zīverts.

Sabiedrisko lietu ministrs vadīja lepni ligojošās zemes kultūras politiku. Ministram kultūras politikā nevajadzēja kamearas un viņam nebija nekāda prieka, kad Vadonis par tās priekšsēdi rakstos un mākslās iecēla savu draugu Jūliju Druvu.

Jūlijs Druva bija ļoti pašapzinīgs. Ar rakstiem viņš bija saaudzis no bērnu dienām, rakstos viņš kaitināja jau krievu caru un rakstu dēļ izsēdējās cietumos. Vira gados Jūlijs Druva rediģēja Brīvo Zemi un izveidoja vērtīgu laikrakstu. Mākslās kameras priekšsēdis tomēr atpalika no ministra, bet neatzina to. Tas kaitināja. Ar mākslām Druva bija saticies tikai Zemes bankas ienesīgos amatos, Rotas spiestuvē un grāmatu apgādā Zeme, bet nekad nebija producējies filmā. Tomēr ministram bija jāsastrādā ar viņu un jāsaprotas. Jūlijs Druva bija nopietns un svarīgs draugs Vadonim.

Ar Rakstu un mākslas kameru kultūras politika paplētās un tecēja pa divi grāvīšiem reizē.

Nacionālā opera, tāpat kā citi mākslas tempļi, bija autonoma.

— Lai tas Poruks dara, ko viņš grib. — esot teicis Vadonis, kad jaunais direktors parādīja savu pirmo mākslas darbu Baltā Namā, un ar steigu atlaida ilggadīgo administratoru Ati Krollu. — Viņš tagad ir kungs un noteicējs operā. Neviena lai viņam nemaisās pa kājām.

Nacionālā opera tikai finansiāli bija pakļauta izglītības ministrijai, taču vai tāpēc tā drīkstēja izlekt pret 15. maija ideju saskaņoto gara mantu darbību?

Ja propagandas ministrs domāja, ka Valdemārs Pūce ir gara mantām noderīgs režisors, tad 15. maija ideju saskaņojumam to domāja arī autonomās operas kungs un noteicējs, un Valdemārs Pūce vadīja operu inscenējumus. Ja kameras priekšsēdis sacīja, ka Rozenbergs no Cēsīm ir gleznotājs un pie tam vēl ļoti labs cilvēks, tad kultūras politika prasīja, lai Rozenbergs inscenē opereti Kliviju. Tā izmaksāja ļoti dārgi un viņa glezniecības ietekmē uz Kliviju Baltā Namā pazuda

publika. Kultūras politika allaž izmaksā dārgi, bet naudas tai nepietrūkst.

Mārtiņš Jansons nebija nekas, bet viņš bija līcis nošu rakstos Aleksandra Grīna romānu un — tas bija kaut kas!

Aleksandrs Grīns savos dēku romānos nebija tāds mikstpēdiņš, kā Jānis Poruks, Fricis Bārda, vai — Kārlis Skalbe. To zvaigznes bija norietā. Tie bija liriski vārguļi, salīdzinot ar Aleksandra Grīna dēku varoņiem, Edvarta Virzas dārdošām dzejām, Leonīda Breiķša patriotismu vai Aidas Niedras 15. maija vienojošo psiholoģiju romānos. Aleksandrs Grīns bija spēka vīrs — ar abām rokām viņš rakstīja teikas par varoņiem tuvā un tālākā pagātnē. Ar Aleksandru Grīnu pa draugam varēja kalnus gāzt. Pārvērst viņa romānu Tabago operā — bija laba kultūrpolitiska doma.

Klausīties Mārtiņa Jansona operu sanāca ļoti maz cilvēku. Baltā Nama diriģentu istaba bija tukšāka nekā parastos mēģinājumos. Direktors Jansonu vēl nebija piekāris pie lielā zvana. Neatceros visus, kas bija klāt. Redzu drāmaturgu Knutu Lesiņu ar mazliet ieliektu muguru pie lielā galda asinām zīmulī un ar to spēlējamies. Redzu direktoru ar cēli izstieptu roku uz galda malas, caur raga brillēm zemē lūkojamies. Aiz galda sēž Teodors Reiters, bērnišķā izbrīnā paplēstām acīm, bet galda galā uz krēsla ar vienu ielīkušu, sašķiebušos kāju — Jānis Kalniņš. Viņam ir ļoti nopietna un gudri samākslota seja. Pie labākās gribas neredzu ne Jāni Zariņu, nedz Pēteri Rožlapu, bet arī viņi droši vien bija klāt. Pats es sēdu uz zemās loga ailes aiz klavierēm un pāri Jansona plecam skatos viņa tīri uzrakstītā Tabago klavieru pavadījumā. Tabago vēl nav instrumentēts partitūrā, bet tikko nožuvis nošu rakstā balsīm un klavierēm.

Visi sēž klusu un garlaikojas. Tikai komponists brāzmo pie vecā pianīno, dzied un katrā lappusē vismaz reiz lec kājās no čikstošā sēdekļa, lai klausītājiem paskaidrotu, ko viņš dzied un kāpēc — kas notiek viņa operā. Viņš pastāsta, kad dzied koris, kad skan mīlas dziesma, kad notiek pirātu kauja uz kuģa, kad vējā žūžo Tabago salas palmas, kad list asinis un

kad mijas skūpsti. Mārtiņš Jansons runā ļoti dzīvi, bet skan gaŗlaicīgi. Ritms viņa mākslas darbā dažbrīd ir ļoti ātrs un dažreiz ļoti lēns, bet nekad neiziet no divdaļīgās takts un drīz sāk mocīt ar apnikstošu vienmuļību. Viņa pirksti pa klavierēm braukā uz augšu un leju mūžīgās arpedžijās un retumis ļauj atpūsties ausij pie kāda akorda. Modulāciju viņa mūzikā nav. Viss, ko dzirdu, skan vienā tonkārtā. Kad man domātā Dziesma par dzimteni zem palmām Tabago jūrmalā beidzot ieskānās, gaŗais mūzikas ļurinājums ir tā apnecis, ka to pat nepamanu.

Mārtiņš Jansons manī ir pamodinājis nepārvaramas ilgas — būt prom un ārā no diriģentu istabas. Pieceļos no zemās logu ailes, apstājos pie dzeltenā skapja ar ielūzušām durvīm un lēni solīti pa solītīm beidzot esmu pie izejas. Tālāk iet ātri, un es steidzos uz Romas pagrabu. Slāpst, briesmīgi slāpst. Esmu izlauzies no smilšaina Tabago tuksneša.

Romas pagraba kāpnēs man pretī nāk Jānis Kalniņš.

— Ko, tu neklausies? — jautāju izbrīnā.

Viņš pasmaida, bet neatbild.

— Vai tev nepatika? — turpinu.

— Drīz beigsies. Man jāiet atpakaļ, — viņš nosaka un pagriež muguru.

Es palieku viens un brīnos. Kāpēc direktors sasauca mūs klausīties Tabago? Viņš taču ir kungs un pavēlnieks Nacionālā operā. Vai viņam vienam nebija drosmes atraidīt Tabago mūzikālo murgojumu? Tā tad — kultūras politika? Ne es, viņš varēs sacīt, bet tie citi bija pret.

Biju smagi maldijies. Trīsdesmito gadu tecējums bija ierāvis savā virpulī arī Mocarta un Kukažinas sajaukumu.

Tie citi bija pret Tabago, bet varbūt ka neziņoja direktoram. Katram bija pārāk skaidrs, ka mūzikas gārdēdis Jēkabs Poruks nekad neiekritīs uz Mārtiņu Jansonu. Visi tāpēc atkrita augšpēdus, kad bibliotēkars Augusts Salniņš izdalīja zilgani hektografētus Tabago klavierizvilkumus steidzīgām studijām un mēģinājumiem.

Tabago piedzīvoja lielisku inscenējumu — Jānis Kalniņš diriģēja, Jānis Zariņš vadīja režiju, Pēteris Rožlapa uzcēla skatuvi un Jānis Auniņš ar jaunajām ierīcēm rotēja okeana viļņus un negaisa mākoņus tiem pāri. Vai kultūras politikai naudas trūkst? Inscenējums bija bagāts un liels, bet zāle

bija pustukša jau pirmizrādē. Rīga parādīja gaumi. Jānis Rudums stāstīja, ka arī Vadonis pirms pirmizrādes dzirdējis, ko opernieki domā par Tabago un uz izrādi kautrējies nākt.

Ir gaužam viegli saprast, ka Baltā Nama direktoram kauns bija vēl lielāks nekā Vadonim un viņš ieslēdzās. Viņam bija jābēg no manis, jo es biju — Tabago bukanieris, latviešu operas pirāts, jūras laupītājs no latviešu kolonijas Trinidades salās un, jūras kaujās iedomātām asinim notraipījies, to dziedāju ar sašutuma putām uz lūpām. Tabago laikā, atzīstos, biju bīstams direktoram.

Tukšās Baltā Nama zālēs Tabago atskanēja vismaz reizes desmit — piecpadsmī, un laikam ligums ar Nacionālo operu mani piespiestu vēl mocīt sevi un klausītājus kādu laiku, ja pēdējo izrādi nebūtu diriģējis pats Mārtiņš Jansons. Tabago autoru ieraugot pie diriģenta pulsts, sajutos tik pacilāts, ka mans draugs direktors pēc tam man uzgrūda naudas sodu, atvelkot veselu nedēļu no nākošās mēnešalgas. Kaujas skatā uz Tabago kuģa — tā stāstīja un, cik atceros, baumas nebija bez pamata — es esot glēvi izvairījies no operāli pirātiskās asins izliešanas, bet kaujas vidū uzkāpis uz sufliera būdas un pārdzejojis autoru, pilnā kaklā dziedot —

Šī mūzika vāja un teksts ir tik prasts,

Ka, redziet, no kauna pat kuģim lūzt masts...

Sods bija likumīgs. Izpildošam māksliniekam ar mēnešalgu nav tiesību uzlabot autorus. Manai improvizētai dzejai bija skaļi panākumi, bet Tabago mākslas vērtību tā nepacēla. Kukažiņas sirdsapziņa cieta, un arī man bija jācieš veselu mēnesi sievas pārmetumi par vienas nedēļas algas aizdzejošanu. Tabago bukaniera un operas direktora vienošanās ciešanās Mārtiņa Jansona opera pazuda no Baltā Nama.

Pēc nosodītā dzejojuma operas Tabago greznais uzvedums tika izsvītrots no Nacionālās operas repertuāra un — direktors atkal ieslēdzās.

Kreņķu viņam bija bez gala.

Nekāda prieka nebija pat no Bēthovena un, viņa Devītā operā nogulās tik smagi, ka vienīgi propagandas nodaļas klusēšana paglāba uzplaukstošās mākslas pašapziņu no skāļākām neērtībām.

Bēthovena Devītā simfonija ir mūzikas stūrakmens, kam katrs mūzikants pieiet, ar cieņu ietērpies frakā. Devītā Rīgā bija daudz un bieži dzirdēta, taču pēc Atdzimšanas dziesmas tai vajadzēja skanēt tā, kā vēl nekad. Skanēt vajadzēja arī diriģenta vārdam.

Erichs Kleibers Rīgā ieradās laikus — divi dienas pirms koncerta, lai Devīto samēģinātu trīs reizes diviem iepriekš izsludinātiem un izpārdotiem vakariem.

Sēdu Baltā Nama publikas zālē, kad Erichs Kleibers to mēģina ar Nacionālās operas un Radiofona apvienoto orķestri, papildinātu operas kori un mūsu labākiem solistiem. Liels ansamblis vajadzīgs Devītās noslēguma daļai. Solo partijas Odā priekam dzied — Milda Brechmane-Štengele, Elza Žebranska, Artūrs Priednieks-Kavara un, saprotams, Ādolfs Kaktiņš.

Visa Rīga priecājas, ka Elza Žebranska nebroukā vairs pa ārzemēm un var piedalīties Odā priekam. Viņai ir bezgala skaista, liela, sulīga balss. Pārējos solistus Rīga pazīst pārāk labi, pārāk bieži tos dzirdējusi operu izrādēs, bet dzirdēt Elzu Žebransku ir rets prieks.

Operās Elza Žebranska nedzied pēc vienreizējās Karmenas izrādes Vanadzīņa laikā. Viņas skaistā, Parīzē skolotā balss operu izrādēm būtu liels ieguvums, bet Žebranskas personība uz skatuves ir tik nereāli patētiska, ka operu tēlojumā neiekļaujas. Opera prasa vienkāršību ir izteiksmē, ir kustībā. Pēc Karmenas Elzu Žebransku Rīga labprāt grib tikai klausīties. Devītās simfonijas sludinājumos Elzas Žebranskas vārdam ir ļoti pievilcīgs spēks.

Devītās mēģinājumā sēžu pa daļai aiz intereses, pa daļai aiz pienākuma. Pēc mēģinājuma Erichs Kleibers ir pieteicies manā mājā uz pusdienām. Kaut viņš ir vecāks par mani un matu uz galvas nav vairāk, viņš ļoti labi saprotas ar manu sievu. Viņš viņu sakās pazinis kā mazu meitenīti isās biksītēs Frankfurtē pie Mainas.

Uz slavenā viesā orķestra mēģinājumu Nacionālās operas zālē sanākuši ļoti daudz klausītāju. Salmiem pītos sēdekļos sēž daudz jaunu cilvēku ar atvērtām partitūrām rokās. Liel-darbus ir ērtāk saklausīt, ja tajos var skatīties. Direktors Po-ruks labprāt veicina jauno mūziķu klātieni orķestru mēģi-nājumos. Atskaņojamos darbus samēģinājumā atkārtoti pār-traucot, atkārtoti pārspēlējot atsevišķas frazes un tās uzlabo-jot saskaņā, mūzika un mūzikas iespējas daudz asāk iegūlas analizējoša klausītāja apziņā nekā koncertā. Mēģinājumos daudz skaidrāk atklājas arī diriģentu personība un īpatnī-bas.

Uz Bēthovena Devītās mēģinājumu Baltā Namā ieradās arī Edvarts Virza.

Viņš atnāk stipri vēlu un atsēstas man blakus.

— Vai dziedāja jau? — Virza man jautā.

— Vēl ne, — atbildu. — Vēl laika gana. Kleibers ir pra-sīgs. Kašķējas pie katras frazes.

— Jā, tā dzird, — apstiprina dzejnieks un bijušais mākslas lietu pārzinis. — Šorīt esot saskrējies ar Brechmani-Štengeli.

Es izbrīnā paskatos uz viņu. Neko neesmu dzirdējis.

— Nupat direktors stāstīja, — uztraukts turpina Edvarts Virza. — Arī Žebranskas kundzei esot uzbrucis, ka viņa ne-protot partiju, bet apmierinājies, kad kundze apsoliļusies līdz pēcpusdienai iemācīties. Brechmane-Štengele turpretim iebil-dusi kaut ko un izspēlējusi kādu numuriņu. Abi saskrēju-šies stipri asi.

Vēlāk dzirdēju, ka Virzas stāsts dzejiski pārspīlēts. Nekāda saskriešanās pirmā balkona solistu ansambli ar viesdiri-gentu nevienam nebija notikusi.

— Dzirdu, ka jūs te esot primadonna, — gauži mierīgi bija pateicis Erichs Kleibers, kad Milda Brechmane-Štengele maz-liet satraukusies par viņa pārmērīgām prasībām nošu sada-lijumos. — Taču šodien un rīt vienīgā primadonna šeit esmu un būšu tikai es. Es ceru, mēs sapratīsimies.

Tas bijis viss. Pēc tam darbs ritējis, neviena nepareiza nošu kāsiša vai punktiņa nepamanīti garām nepalaižot. Tā nebija saskriešanās — tas bija darbs kā pienākas.

Edvartam Virzam bija aizrautīga vājība pret visu, kas nāca no Parīzes un runāja franciski. Parīzē gadiem ilgi studējusi, Elza Žebranska runāja lielisku franču valodu. Viņai pie tam

bija ļoti dzīva, rasiski izteiksmīga, dienvidnieciski veidota glīta seja, un augums turpat trīs reizes pārsniedza lielā dzejnieka mazo stāvu. Bija dabiski, ka Edvarts Virza jūsmoja par lielo dziedātāju ar francisko kultūru. Elzai Žebranskai Karmenu dziedot, vēl oficiālā mākslas lietu pārziņa jūsma izvērtās tik uzkrītoši skaļa, ka Baltā Namā Elzu Žebransku sāka saukāt — mazā Elza.

— Des kleinen, ne — die kleine Elza, — man paskaidroja drāmaturģs, kad pirmo reizi dzirdēju šo milināmo vārdu.

Dzejiskā jūsmā Edvarts Virza labprāt piedzejoja asāku sakriešanos Brechmanei-Štengelei, lai izceltu franču kultūrā ieaugušās dziedones saprašanos ar internacionālo diriģentu.

Ludvigs van Bēthovens nav francūzis, bet Edvarts Virza jūsmoja arī par viņa Devīto un ilgi sēdēja man blakus.

Pēc labas pusstundas pie mēģinājumā saraustītā Bēthovena un pēc īsa starpbrīža smēķim aiz instrumentus skaņojošā orķestra uz Baltā Nama skatuves paaugstinājumiem nostājās liels koris Devītās Odaī priekam. Uz četriem virtuves krēsliem starp diriģentu un pirmo vijoli atsēžas četri Prieka Odas solisti.

Ar Kleibera ierašanos Nacionālā operā, patiesi, ir radies tāds kā satraukts gaiss. Edvarts Virza pēkšņi uzlec kājās.

— Kundze, vai jūs esat pirmo reizi uz skatuves? — savu kailo galvu no partitūras pacēlis, Erichs Kleibers ar skābenu smīnu plānajās lūpās jautā Elzai Žebranskai. Nevienš cits to neuzdrošinātos. Rīga ir daudz dzirdējusi par lielās dziedones panākumiem Bordo operā un daudzās citās Francijas pilsētās, kur viņa viesojusies krievu trupās. Daudz mazāk Rīgā runā par viņas patiesi lielajiem panākumiem Padomju Savienības koncertturnejā.

— Tā ir bezkaunība! — sauc Edvarts Virza, stāvot un man tieši acīs raugoties. — Ko viņš iedomājas! Ko viņš ar to grib teikt?

— Nezinu, — atbildu dzejniekam. — Varbūt, ka Kleibers jautājumu tēmē uz Žebranskas kundzes cepurīti? Teātrī ieaudzis mākslinieks nekad neizies uz skatuves ar cepurī galvā, ja to neprasa tēlojums.

Savā atbildē Edvartam Virzam neesmu maldījies. Pirms mēģinājums atkal sāk skanēt, diriģents Kleibers pieprasa lielajai dziedonei cepurī noņemt.

Odas prieku skaņās uz krēsla aiz skaistās balss guļ zila, pariziski gracioza galvas rota. Neviena to vairs neredz un neievēro. Vienīgi dzejnieks ir satraukts līdz mēģinājuma beigām. Bēthovenam galīgi kurlam esot radītā Odā priekam klautosies, kāds varētu aizmirsties, kļūt akls un sasēdēt mazo cepurīti.

Mēģinājums ievelkas garumā. Edvarts Virza man blakus kļūst arvien nemierīgāks. Glītā Parīzes cepurīte tomēr visu pārcieš neapskādēta.

Ericham Kleiberam bija plika galva, bet ļoti ass un raksturīgs profils. Vēl asāks bija viņa mugurkauls. Ne kāšukrusts to nesalieda.

Par vīru izaudzis Berlīnes Valsts operā Zem liepām, spēka vīrs pameta liepu pavēni, tikko tur uzsāka plivināties kultūras politikas karogi. Spītējot kāšukrusta pavēlēm, pus sezonu viņš nodzīvoja Maskavas Lielajā teātrī. Sakarā ar to, Austrumvācija pēc kapa viņu lūdza uzņemties atkal uzbūvētās Operas Zem liepām vadību. Atgriezies no Dienvidamerikas, Erichs Kleibers Austrumberlīnē tomēr nodzīvoja tikai dažas dienas. Dažās dienās viņš bija saskatījis sarkano uzvarētāju kultūras politiku, mierīgi tai atmeta ar roku un, paņēmis sev līdzī nupietnākos vācu māksliniekus, atgriezās rietumos no Brandenburgas vārtiem.

Mierīgi atmetis ar roku, Erichs Kleibers pēdējo reizi šķīrās arī no Rīgas. Propagandas nodaļai jāpateicas, ka tas nerādīja krakšķi mūsu lepni līgojošā mākslas apziņā. Baltā Nama direktors iekoda lūpā un ieslēdzās. Viņam knieta, ka Ericha Kleibera ieskatos par Bēthovena Devīto izjuka manā mājā paredzētas pusdienas.

Labi sakari ir vērtīgs sabiedrisks faktors. Sakari ar Erichu Kleiberu man atkal atļāva tuvoties Jēkabam Porukam.

Pēc pirmā Devītās mēģinājuma, viesim ar kailo galvu tik ļoti garšoja manas sievas pagatavotā teļa krūts, ka viņš gribēja vēl reizi ēst. Tūdaļ tas nebija iespējams — manai sievai nebija rezervju. Norunājām ēšanu turpināt Devītās atkārtojuma

vakara pusdienās. Sieva bija laimīga. Labas sievas ir laimīgas, ja kāds mīl un sumina viņu darbus.

— Un ko jūs vislabprātāk ēstu nākošā reizē? — aiz laimes viņa bija spējīga slavenam viesim pasniegt pat izceptu Vies-tura dārza gulbi. — Kas jums vislabāk garšo?

— Viss, kas nāk no jūsu rokām, — laipni atbildēja diriģents. Erichs Kleibers ir dzimis un skolojies Vinē, viņš prata patikami runāt. — Bet ja nesagādā neērtības, es neatteiktos no mazliet dumšeis pie cepeša.

Mana sieva ieplēta acis. Es jutos apkaunots.

— Piedodiet, ka šodien palikāt tukšā, — es sacīju. — Nezināju, ka jums uz tādām lietām kāre.

— Par ko jūs runājat? — sieva bija nosarkusi, bet nevarēja savaldīt ziņkāri.

— Cienītā kundze, — Erichs Kleibers smaidīja vissaldākā Vīnes valša izteiksmē, — vai jūs patiesi nezināt, kas ir Rīgas dumšeis? Tas nedrīkst būt! Es jums parādišu. Nāciet tūdaļ līdzi.

— Uz kurieni?

— Saprotams, uz Romas pagrabu. Tur mani pazīst! Dumšeis! — mani ieraugot tūdaļ sauks viesmīlis un noliks mums uz galda melnu, putujošu alu.

Sieva sāka smieties.

— Rīgas dumšeis ir labs alus, bet nosaukums gan savāds. Sākumā domāju, ka viesmīli mani tā iekristījuši.

— Tumšais! Lūdzu izrunājiet pareizi, sakiet — tumšais! — mana sieva kļuva par skolotāju un sāka burtot: — Te-ū-em-es-ce-hā-ā-ī-es!

Galants un izglītots bija pasaulē slavenais mākslinieks, taču latviska izruna viņam palika sveša. Pirms gada viņš nomira Londonā, diriģējot Štrausus — Richardu un Johannu. Abi viņieši viņam bija vienlīdz mīli. Zem Ericha Kleibera ziņja arī Johans Štrauss skanēja kā milzis, bet tāds, kas smeļ. Latviski viņš tomēr prata pateikt tikai: — Sveiki! Paldiāš! un — Dumšeis!

Aldara tumšais, patiesi, bija labs padzēriens. Sieva domāja, ka tam vislabāk piestāvēšot pusizcepts, pussarkans rostbīfs ar zaļiem zirnišiem visapkārt. Rostbīfu gatavo no vēršgaļas. Pusizcepts vērsis labi garšo lielās, biežās šķēlēs. Vērša šķēles iznāk lielākas, ja tās cep masu patēriņam vienā gabalā. Sieva uzstājās, ka rostbīfam ar tumšo alu viena viesā nepietiekot

un lai direktors nākot diriģentam palīgos. Man iebildumu nebija. Cerēju, ka, direktoram klāt esot, augstā viesa viniskie komplimenti nesamulsinās ģimeni. Jēkabs Poruks ilgi domāja, līdz izdomāja, ka atteikties no pussarkana vērsa ar Erichu Kleiberu nevarot. Sakari, es teicu, ietekmē.

Nekas netika ietaupīts. Rīgas tumšais, zaļie zirnīši un sarkans gaļas klucis gulēja pieliekamā kambarī, kad lielā mierā izjuka Devītās atkārtojuma pusdienas.

Bēthovenam Ericha Kleibera vadībā bija lieli panākumi. Divi vakari Baltā Namā bija izpārdoti, pirms iesākās pirmais koncerts. Aplausi līdzinājās ovācijām, ziedu gubās ieslika solistes un diriģents.

Ericham Kleiberam no viņa ziediem ilga labuma neiznāca. Mana kundze savam dēlam deva brokastis, kad viņa ziedu klēpis ieradās mūsu mājā. Sieva man atļāva izlasīt viņai adresēto pavadvēstuli.

Piedodiet man, bet citādi nevaru, — rakstīja Kleibers. — Visu nakti neesmu gulējis. Domāju. Vai drīkstu Rīgā atkārtot Devīto? Pirmais mežrags bija iedzēris, solisti kūleņoja. Vai šodien būs labāk? Es nespēju to vēlreiz pārciest. Labāk ir aizbēgt. Ar pirmo rīta lidmašīnu aizlidošu. Žēl vienīgi, ka palikšu bez jūsu pusdienām.

Vēstulīte bija tik īsa, ka nebija pieminēts pat Rīgas tumšais. Erichs Kleibers mākslas mokās bija pacēlies tumšajam pāri.

Izpārdotā koncerta bēglis izjauca Nacionālās operas direktoram pusdienas. Gardēdim tas kremta. Viņš iekoda lūpā un ieslēdzās sevī. Runāt par to nebija nozīmes. Ericha Kleibera aizbēgšana neietilpa kultūras politikas aplēsumos.

Īsi pēc Ericha Kleibera no Rīgas aizbrauca arī Elza Žebranska, savu skaisto balsi aizvedot pāri okeanam — uz Ameriku.

Kamerā to nejuta. Caur Sabiedrisko lietu ministriju Rīgas mūzika tecēja pa citu ceļu.

— Nāc līdzī, varēsi pasmieties, — saka man čellists Ēvalds Berzinskis pa ceļam uz simfonisko koncertu Vērmanes dārzā.

Simfoniskos koncertus Rīgas dārzos bija izgudrojis Hermanis Kaupīns, garš teātra un mākslu entuziasts starp Rīgas domniekiem. Sēdot Saeimas sociāldemokrātu frakcijā, viņš prata ir no pilsētas, ir Kultūras fonda izspiest naudu dārza koncertu piemaksām un noorganizēja ļoti labas programmas ar viesdiriģentiem un diezgan pievilcīgiem solistiem. Āri kamera turpināja koncertēt Grīziņkalnā, Arkādijā un Vērmānes dārzā ar Nacionālās operas mūziķiem vasaras brīvlaikā. Koncertu programmu noteica sabiedriskās lietas.

Bija silts vasaras vakars, kad satiku Ēvaldu Berzinski Krišjāņa Barona ielā. Smieties negribējās, bet gāju draugam līdzi. Koncertu Vērmānes dārzā diriģēja Jūlijs Sproģis.

Ārāk Jūlijs Sproģis gribēja būt vijolnieks. Studiju gados dzirdēju viņa vijoles vakaru Konservatorijas zālē. Ir bieži dzirdēta vārpa mūzicēšana, taču Jūlija Sproģa vakars palicis izcilā atmiņā. Kopā ar citiem rezgaļiem — Arvidu Noriti, Eduardu Vinertu, Kārli Vestenu, Jāni Kalniņu un meitenēm — Lūciju Garutu, Adeli Pulciņu, Hildu Bēru, Alvīni Liepiņu un Paulu Līcīti, — mēs Sproģim klieudzām urravas un skaļi aplaudējām katrai lociņa čikstoņai un katrai pazaudētai toņkārtai. Tik skaļas ovācijas reti piedzīvo īsts mūziķis. Sproģu Jūlija draugi bija sajūsmā, bet pats Jūlijs pietiekami saprātīgs, lai ar vijoli nekad vairs nerādītos atklātībā.

Kauns atzīties, bet jaunībā dzirdētais koncerts nopietnu cilvēku manās izjūtās padarīja smieklīgu uz visu mūžu. Nekad pēc tam neesmu varējis ar Jūliju Sproģi nopietnāk sarunāties. Diemžēl, līdzīgi par viņu domāja visi mūziķi, bet Emīls Melngailis vissmagāk.

Emīls Melngailis Latvijā bija iedomājies, ka skaņrade ir darbs, par ko pienākas arī alga. Ja dziedātāji koros un pa vienam par dziesmām saņem honorārus, tad — Melngailis iedomājās — maza daļiņa no tā pienākumos arī dziesmas autoram. Cīņā par autora honorāriem Melngailis devās ar viņam parasto sparū un Jūlijam Sproģim sakarā ar to Brīvā Zemē bija misējis viņu nosaukt par mantkārtīgu. Gadi pagāja, bet Emīls Melngailis to neaizmirsā.

— Man tā kāre, bet viņam tā manta, ko? — par Sproģu Jūliju sūdzējies karstasinīgais skaņradis vēl kameru laikos, kad Sproģis kā Brīvās Zemes mūzikas nodaļas vadītājs bija iegādājies māju. Nav izslēgts, ka Emīls Melngailis ir pa daļai

vainojams, ka vārds — Sproģu Jūlijs kļuva par simbolu, kas pacēlās pāri fiziskam cilvēkam, izsakot mūzikālas nejēdzības jēdzienu.

Fiziski smags, neveikls, it kā apvainots un nobaidīts mūziķu sabiedrībā, Jūlijs Sproģis bija tikami sabiedrisks nemūziķu aprindās. Viņa mūziku ar aizrautīgu sirsnību aizstāvēja dzejnieki Valdemārs Damberts, Edvarts Virza un visi, kas grozījās Brīvās Zemes redakcijā. Redaktoram Jūlijam Druvam Rakstu un mākslas kameras vadībā nonākot, Jūlijam Sproģim plaši atvērās koncertu skatuves.

Ēvalds Berzinskis maldījās. Vērmānes dārza simfoniskā koncertā nebija ko pasmieties. Mēnessērdzīgā žestiem un ar iemīgušu jūtoņu Jūlijs Sproģis diriģēja Bēthovena Leonoras uvertīru un savu Trešo simfoniju.

Nav par ko smieties, kad Leonoru neprašā stumj vienriču ķerrā. Nav arī ko pasmieties, kad pīles peld netīrā mārķā un plakšķina spārnus. Nebija ko pasmaidīt Sproģu Jūlija simfonijā. Tās ūdeņainā mūzika netecēja, bet skanēja kā sastāvējies un saglumējis diķis ar vienmuļiem akordu plakšķiem.

Vērmānes dārzā tas nebija pirmais, nedz pēdējais Jūlija Sproģa simfoniskais koncerts. Viņa simfonijas raidīja arī Radiofonā. Kad pierada, varbūt varēja pasmieties. Es nepieradu.

Nepieradu arī pie Mārtiņa Jansona. Veikls viņš bija un veikls ir arī šodien. Viņam kā orķestra šefam žesti bija tīrāki un veiklāki par Sproģi. No Jansona rokām varēja saprast, ko viņš dara un ko grib padarīt. Mārtiņam Jansonam trūka tikai mūzikālas personības, mākslinieciskās dzirksts un — skolas pieredzes. Viņa sarakstītie valši simfoniskā orķestrī skanēja kā Francis Lehārs paģirās, bet Meditācija burbuļoja tik saldsēri kā akmeņainā strautā iemests izdilis skārda pods.

Gara mantu vairošanai saskaņotā darbībā, kultūras politika Rakstu un mākslas kamerā maksāja bargus meslus saviem draugiem. Mākslās iekļāvās daudz meslu ar gaumzīmi.

Vai cilvēks tu kam noderi,

To pateiks brāļi Kroderi, — pirmajās pēcapvērsuma dienās mēdza dungot komponists Ādolfs Ābele, skaistajai dzejai izvēloties Brāmsa Ungāru dejas motīvu.

Enerģiskie divi brāļi Artūrs un Roberts Kroderi bija ietekmīgi tuvos sakaros ar kara ministru un tik plaši pacēlās enerģiskā daudzvārdībā, ka apmānīja ne vien Ādolfu Ābeli, bet arī Pēteri Ašaku un dažu citu.

Roberta Krodera, diemžēl, vairs nav. Nākošā dekade viņu deportēja. Roberts milēja teātri un rakstīja par to daudz ideālistiski nesaprotamu traktātu un recenziju. Vieglas smiltis!

Artūrs Kroders politiku milēja vairāk par mākslu un, diemžēl, vēl nav arvien mainījies.

Brāļi Kroderi nekad neapklusā, bet visspilgtāk bija dzirdami krasos pārmaiņu laikos — ar lielām idejām un lieliem vārdiem. Konstruktīvai darba vienmūļībai brāļu Kroderu vārdu prieks nebija radīts.

Kad pēc Atdzimšanas dziesmas sākās vienvirziena augšupeja, ērgelnieks Ādolfs Ābele dūngoja Brāmsa Ungāru deju atkal bez teksta. Kroderi neapklusā, bet pabālēja.

Dzidri uzplauka latviskā māksla starp Kroderiem un kamerām. Kas ir, tas ir! Brīvi rūga vecais raugs.

Nacionālā teātrī pēc Valdemāra Sauleskalna zonberģiskās diktatūras par direktoru iesēdināja Daugavas redaktoru un literātu Jāni Grīnu. Viņš karstasinīgi sapurināja teātra reptuāru ar klasiku pamatos.

Nacionālā opera ap sevi sasaistīja arī tos dziedoņus, kas agrāk lauza ceļu svešās zemēs, atmēta visas personīgas draudzības un vecā meistara Leo Blecha mūzicēšanas mākā pārsniedza agrāko Emīla Kupera kulmināciju. Vienīgi Dailes teātrī ar likvidācijas direkciju noteicējā vadībā neieplūda svaigs, augšup strāvojošs gaiss.

Izņemot literātūru, pirms kamerām citas mākslas bija brīvas. Pat glezniecība it kā sapurinājās pēc Atdzimšanas dziesmas. Vadonis vēlējās, lai skolu un biroju telpas rotātu latvju gleznotāju oriģināldarbi. Kam kaut kas bija ko teikt, tas izpildīja vēlēšanos, lai pats bez savas vēlēšanās neizkristu no vadošas vietas. Krāsaini oriģinālaudekli lielos ietvaros parādījās pie apriņķu priekšniekiem, pagastmājās, lielāku fabriku darbnīcās un ministriju gaitenēs. Līdz ar slavinātiem gleznotājiem mākslas tirgū ielavījās arī apdāvinātie, un vienu audeklu iztirgojuši, ar skubu iegūlās jaunās krāsās un jaunās studijās.

Pēc Atdzimšanas dziesmas, patiesi, uzplauka nacionālā māksla visās nozarēs, kur nebija rakstu. Ar kameras rašanos

patriotiskais, diemžēl, sāka aplāt nacionālo. Starp nacionālo un patriotisko ir liela atšķirība ne vien mākslās, bet arī politikā. Patriotiskais sedz tikai virspusi un nobeidzas līdz ar laiku. Trīsdesmitajos gados patriotiskais elements pārvaldīja pusi no Eiropas. Arī mūsu zeme ieslīga patriotismā. Tas nogūlās uz mākslām. Patriotiskais samulsināja arī spēcīgus māksliniekus. Ludis Liberts sāka gleznot seno virsaišu portretus.

Mūzikā no patriotisma tik tikko nenoslāpa Jānis Norvilis, kuŗu ar Balsīm pie manis reiz atveda Lapenieks. Viņš bija ļoti īpatnējs un apdāvināts. Norvilim Dievs ir devis pašam savu seju. Melodijas viņam plūst tik dabīgi kā tautiskas ziņģes. Šajā ziņā Norvilis ir rados ar Igoru Stravinski un citiem nacionāliem talantiem. Norviļa melodiju vienkāršībai ar lielu kāri uzklupa patriotiskā kultūras politika. Norvili slavināja un lutināja, un viņam neatlika laika ne paskatīties pašam sevī, nedz papētīt, cik dziļi zem melodijām guļ nacionālais mūzikā. Tikai trīmdā Jānis Norvilis, šķiet, ir atjēdzies, ko nokavējis draugu slavinājumos.

Slavinājumi sagrauca daudzus. Smagi no tiem cieta Valdemārs Pūce.

Valdemāra Pūces vārdu pirmo reizi dzirdēju Berlīnē. Rīgā atgriezies, lasīju laikrakstos par viņa Drāmatisko studiju un runas koriem. Pūci pirmo reizi redzēju pie Brīvības un Stabu ielas stūŗa.

Bija vēla oktobra rīts un diezgan vēss. Kopā ar dzejnieku Leonīdu Breikšu, stipru turku kafiju sadzēries, iznācu no Kalta kafejnīcas pret iekšlietu ministriju. Dzejniekam bija jāiet darbā — aiz stūŗa. Viņš piederēja sabiedrisko lietu referentu kadram. Nonākuši pie Stabu ielas, apstājāties, lai pabeigtu kafejnīcā sākto sarunu. Pāri ielai atskanēja ritmiska un daudz balsīga deklamācija. Mūsu saruna pārtrūka.

— Iesim tuvāk, — sacīja dzejnieks — jums būs ko redzēt.

Ritmiski deklamējošo jauniešu vidū ar cepuri rokās pie melna auto stāvēja ministrs Alfrēds Bērziņš.

— Ministra kungam šodien dzimšanas diena, — paskaidroja Leonīds Breikšs. — Pūce ar savām meitenēm viņu gaida jau vairāk kā stundu.

Leonīds Breikšs bija sirsnīgs un aizrautīgs jauneklis. Viņa spēcīgā, kaut nelielā ķermenī kūsāja zemes raženība. Viņa patriotismā nebija lētas patētikas. Latvieti viņš cildināja ar himnisku svētvinību. Ar aizrautīgi tīru sirdi viņš piederēja nacionālā lepnuma atmodai pēc Atdzimšanas dziesmas. Ironija tomēr skanēja viņa balsī par nacionālā ministra apsveicējiem.

Man Leonīdam nebija jāvaicā, kurš starp apsveicējiem ir Valdemārs Pūce. Viriešu bija maz, bet visgaŗākajam ar melnīgsnēju, svētvinīgu seju bija rokās sarkanas rozes. Neapšaubāmi, tas bija runas kora vadītājs.

Ar Valdemāru Pūci tuvu iepazīnos, kad viņš sāka strādāt Nacionālā operā un inscenēja Pajačus, Zemnieka godu un Mazepu.

— Pajači ir brīnumaini dziļa opera, — viņš man sacīja. — Gribu to pārradīt starp sapni un realitāti, inscenēt uz augstiem skatuves podestiem — kā mākoņos, kā debesīs, kā sapnī. Zaļgana mēnesnīca, zila nakts un balti gaismas stari pār Kanio sāpēm. Saprotams, viss atkarājas no Kanio, kā jūs to uztversit. Man ļoti gribētos ar jums par Kanio parunāt. Atnāciet pie manis.

Saprotams, tūdaļ apciemoju jauno režisoru. Viņam bija idejas, ar kurām gribējās iepazīties. Mani ļoti interesēja, kā veristiski naturālu operu var pārradīt sapnī.

Valdemāra Pūces darba istaba viņa dzīvoklī bija ļoti liela un ļoti augsta. Lielās istabas vidū stāvēja pieminēklīm līdzīgs, garš baltas meitenes tēls ģipsā. Tā piekāvē — liela, spožu segu apklāta tachta ar daudziem spilveniem. Gar sienām — vairākas gleznas lielos, drosmīgos krāsu triepienos. Kā ģipsa meitene, tā gleznu studijas esot viņa personīgi darbi — atpūtai, paskaidroja Pūce. Neizstrādātos un nepabeigtos uzmetumos nenoliedzami bija apdāvināta drosme — plašs vēriens, varētu teikt. Viss Valdemāra Pūces darba istabā bija plašs un liels, izņemot gaismu. Gaisma laužās cauri palmām, aiz kurās stāvēja ar iesārpu zīda lakatu noslāpēta stāvspuldze. Puskrēslā lielajai istabai bija mulsinošs, monumentāls mākslinieka studijas izskats.

Valdemāra Pūces privātais darba kambaris bija inscenēts tviksmaini kairā noskaņā. Jau ieejot sapratu, kāpēc ļaudis baumo par mājestēva mulsinošo ietekmi uz sievietēm visos vecumos.

— Nu stāstiet, ko gribat no Kanio? — sacīju un iesligu daudzkrāsainos spilvenos.

— Vēl mazu britiņu, — klusā, laipnā balsī atbildēja Pajaču režisors. Viņš allaž runāja neuzbāzīgi ieskaņotā pusbalsī un allaž paturēja domu līdz galam neizteiktu.

Klusa, neuzbāzīga un neizteikta doma cilvēku ietekmē. Neizteiktu domu nevar apstrīdēt. Puspateikta doma kairina un mulsina. Valdemāra Pūces personība bija mulsinoša.

Mājestēva pieteiktais britiņš ieilga, līdz viņš iededza vairākas sveces, izslēdza apklāto spuldzi un uz mazā galdiņa pie spilveniem sveču gaismā mirdzēja garkājainas dekoratīvi tviksmainas iezaļganas vīna glāzes.

Pūces dzīvoklī jutos tikpat saldsēri, kā viņa Drāmatiskā studijā, Dikensa Circeņī aizkrāsnē skatoties. Trūka tikai tālas, klusas, saldi mulsinošas mūzikas.

— Kanio es saprotu kā māksliniecisko sāpju visdziļāko pirmtēlu, — sveču gaismā Valdemārs Pūce sēž man iepretī un runā. Acis viņam puspievērtas un lūkojas tālēs. Labā roka ar izteismīgi pieliektiem pirkstiem ir puspacelta, bet kreisā izstiepusies dekoratīvi slaida un brīvi gul uz krēsla atzveltnes. — Man gribētos ar jums tā sastrādāt, lai mākslinieciskās sāpes izceltu kā esenciālo pamatu Pajaču uzvedumam. — Jūs taču neatteiksities?

— Dieva dēļ! — atsaucos. — No darba nekad neatsakos. Runājiet vien tālāk. Kā jūs gribat panākt šo esenciālo domu?

— Jāstrādā, būs karsti jāstrādā, saprotams, lai atrastu un izceltu visas apslēptās nianšes Pajaču drāmā un mūzikā.

Pie jaunā, bet jau izslavētā režisora dodoties, bija gaidījis konkrētu darba domu ar jaunām idejām. Ar frazi — jāstrādā — vien nepietika.

— Runāsim lietišķāk, — sacīju. — Man gribas Kanio taisīt mazuliet vecāku nekā parasts...

— Jā, bet... — mans režisors gribēja kaut ko teikt.

— Es iedomājos Kanio ar iesirmiemi matiem, pāri piecdesmit, — es tomēr viņam neatļāvu runāt. — Ja mans Kanio būs pārāk jauns un izskatīgs, tad skatītāji neticēs, ka Neda skrej no manis, lai slepus bučotos ar Viktoru Stotu.

— Jā, tieši par to gribēju ar jums runāt, — mani pārtrauca režisors. Es nelikos zinis.

— Bet ja Kanio būtu jūtami vecāks par Silvio, tad visa tā būšana un „Smeijies, Pajaco...” izskatītos saprotamāka, cilvēcīgāka un nopietnāka, — pabeidzu savu sakāmo.

— Tas ir tieši tas, ko domāju, — man pievienojās mājasvēsts.

Lai kā pēc tam vēl izpūlējamies, par Pajačiem saruna nevedās. Nav jau arī nekā ko runāt par veristiskām operām, kuyās skaņraži mūzikā dod tik reālus un stiprus tēlus, ka runājot tos var vienīgi sadrumstalot.

Mazliet viņa padzēruši, mazliet pastomījušies, abi ar Pūci sēdam viņa istabā kā svešinieki. Manu svešniecības sajūtu negribot veicina atmiņa par sabiedrisko lietu ministra dzimšanas dienu.

— Es uzlikšu kādu plati, — piedāvājas mājasvēsts, lai padzītu klusumu.

— Nē, lūdzu, ne — atsaucos.

— Bet pavisam klusu, — viņš neatlaižas.

— Es neciešu mūziku, — nosaku, un Valdemārs Pūce mani noskatās ar neticīgu seju.

Patiesi, es neciešu mūziku laika kaveklīm. Mūzikai skanot, nevar ne gulēt, ne atpūsties, nedz domāt. Ja skan mūzika, es nevaru pat sarunāties, jo nedzirdu, ko stāsta un ko jautā otrs cilvēks. Lai kāda būtu mūzika, tā traucē, ja nepatīk, un vēl daudz vairāk — ja patīk. Mūzika neder ne atpūtai, nedz sabiedriskai dzīvei.

Kad pagāja gadu desmiti un Jēkabs Poruks vairs nebija direktors ne Nacionālā, nedz vācu okupētā Rīgas operā, bet atkal runāja ar mani, viņš stāstīja, ka Valdemārs Pūce esot bijis ļoti nemūzikāls.

— ...nē, — Poruks tikko teikto izlaboja — ne nemūzikāls, bet — amūzikāls. Citādi tas nemaz nevar būt! Pūce bija mans vienīgais skolnieks teātra skolā, kas mūzikas izpratnē arī pēceksāmenā man bija jāizgāž. Bija žēl, visu vasaru viņš svīzdams bija mācījies pēc dažādām piezīmēm, bet — es citādi nevarēju. Mana speciāla dzēlība, ja tā var teikt, pēc tam izpauzās faktā, ka devu Pūcem režijas Nacionālā operā.

Atmetot iztīrījumus par dzēlību kultūras politikā, ticu bijušajam operas direktoram, ka viņa jaunais režisors patiesi bija

Pūce ar savu ceļojumu bija augstākā mērā apmierināts. Vienīgi Michaila Čehova Londonas teātra skolas asistents Vasaraudzis vēlāk radīja mazu disonanci mēļojot, ka tieši to dienu, kad Kultūras fonda stipendiāts ieradies Anglijas filmu rūpniecībā, bijusi svētdiena un neviens cilvēks nestrādājis. Augsti protežētais kultūras politikas mākslinieks tomēr neesot zaudējis laiku un labi iepazinies ar Londonas filmu studiju tukšajām telpām.

Sabiedrisko lietu atbalstā apdāvinātais un izslavētais Pūce pamazām pārvērtās par burbuli, bet bez aģlskābes vai citu vērtību piemaisījuma. Visam pieskaroties, nekur neiedziļinoties, Pūce arī samulsināja pats sevi. Viņa bīdītāji cita neprasīja, kā mulsinošu virspusi un tai viņš kalpoja ar aizrautību.

Smagi kļūst pat atceroties, kā izčibēja ļoti spējīgs talants un tam līdzī sabruka cilvēks.

Ar mēmo Lāčplēsi ieēdies filmā, Alfrēds Bērziņš no filmas vairs neatkāpās. Saprotu. Arī man pēc Kalnu dziesmas režijas pašapziņa prasīja rehabilitāciju. Man tas izdevās tikai emigrācijā un izmaksāja dikti dārgi. Mēmā Lāčplēša rehabilitācija izmaksāja nesamērojami dārgāk, bet ne no producenta kabatas. Jau kā pusministrs iekšlietās Alfrēds Bērziņš no jauna uzklupa filmai.

No Los Andželas bija atgriezies Jānis Muncis. Los Andželosā guļ blakus Holivudai. Holivuda ir filmu pasaules centrs. Holivūdai blakus dzīvojot, teātra mākslā alkātīgais Jānis Muncis bez šaubām bija izaudzis arī par lietpratēju filmu darbā. Tūdaļ pēc Atdzimšanas dziesmas Alfrēds Bērziņš izraudzīja Jāni Munci par savu režisoru un Ālsungā sāka uzņemt spēļu filmu Dzimtene sauc. Dažās dienās Holivudas režisors iegrieza celuloidā pieci tūkstoši metru bildīšu un vēl daudz vairāk latu. Ar steigu bija jātaupa. Dažās dienās Holivudas lietpratēju aizstāja mēmā Lāčplēša režisors. Munča filmas dārgie gargabali glabājās Sabiedrisko lietu ministrijā — internas uz-

jautrināšanās vajadzībām bezdarbīgās dienās. Spēļu filma Dzimentene sauc Rusteika režijā parādījās kino teātros bez atbalss, kā sauciens tuksnesī.

Filmai atjaunotā Latvijā tomēr vajadzēja plaukt. Laikrakstos un radiofonā atskanēja skaļš sauciens pēc filmu aktieriem. Visi, kas sevi juta kino mūzas skūpstu, tika aicināti iesūtīt ministrijai ģimenes un gaŗu anketi ar sīkām izziņām. Nedēļām ilgi ministrijas filmu nozarei bija produktīvs darbs, līdz desmitiem tūkstošu foto vidū tā atrada vienu talantu Parīzē.

Viņa vārds bija Strautnieks. Manā jaunībā viņš dziedāja Liepājas operas korī, bet tad aizklīda Parīzes nakts dzīvē par dziedošu deĵotāju. Arī Parīzē pazīnu Strautnieku — viņš dūrās acīs ar maigi nokrāsotām lūpām un maigu nagu lakojumu.

Filmu nozare ar ministra svētību izsauca vienīgo talantu no Parīzes uz Rīgu un ar dažiem teikumiem iegrieza īsfilmā par Cēsīm. Cēsu filma izdevās, bet talants nederēja.

Uz fotografijām filmu nozare vairs nevarēja paļauties, bet darba vajadzēja. Glītākas ģimenes filmu režisori sāka aicināt uz personīgu pārbaudi ministrijā. Nedēļām ilgi atkal ritēja produktīva darbība, bet glītās sejiņas foto attēlos ministrijas telpās izskatījās kā biezās krievu bliņas, apziestas ar melno kaviāru.

Kultūras filmas, kā — Sirmā Rīga, Pelēkais dārgakmens, Ziedošā Zemgale, Cēsis, Meži šalc Sabiedrisko lietu filmas vīriem izdevās jo gaumīgi un kurināt kurināja ministru rehabilitēties spēļu filmā par pazudušo Lāčplēsi.

Redzot filmu nozares nespēku, ministrs nodeva savu svētību un atbalstu importa kantorim Atlantik Film. Tās īpašnieks Gincburgs solīja brīnumus. Roberts Kroders sarakstīja Tautas dēlu, no Čehijas ieradās režisors Balašs, no Vācijas filmu operātori ar aparātiem. Kad Tautas dēls bija iemūžināts celuloīda lentā, visi kopā ar galveniem aktieriem — Mildu Zilavu, Ādolfu Kaktiņu, Ančārovu-Kadiķi, Reini Parpīcki un tā tālāk — izceļoja uz Stokholmu sarunu un dziesmu sinhronizēšanai. Brīnumu vietā no Tautas dēla dažu dienu tecējumā Rīgas Splendid Palace palika atmiņā vienīgi tas, kā Ādolfs Kaktiņš nomirst kaujas laukā spoži lakotos zābakos, glauni izģiudinātās biksēs un ar visām ērtībām.

Filmu nozare izmaksāja tik daudz, ka Vadonis palika skops.

Valdemārs Pūce gribēja griezt Kārļa Zariņa Kauguriešus, bet tik lieliskus, kā Pūces daba, un tas maksātu vēl vairāk. Rusteiķis bija atradis jaunu ekrāna talantu — vijolnieka Zommera kundzi, ar dabīgām dzeltenām bizēm pāri galvai un gribēja griezt Aizsprostu.

— Vēl simts tūkstošu, bet pēdējo reizi no valsts kases, — teicis Vadonis. Iznāk par dārgu. Kas ir, tas ir — kā nav, tā nav!

Sabiedrisko lietu filmu nozare, spoži lakotos zābakos un glauni izgludinātās biksēs, skatījās nāvei tieši acīs.

Manai sievai ap to laiku bija gadījies otrs dēls. Kad zvanija tālrunis, man pašam bija jāatbild.

— Runā Jānis Gūters, — tālrunā klausulē dzirdēju priecīgu, bet tumšu balsi. — Jūs bijāt pie manis, man jābūt tikpat pieklājīgam. Kad netraucēšu?

— Kas runā? — vēlreiz noprasiu.

— Gūters, Jānis Gūters. Vai jūs lāga nedzirdat vai?

— Doktors Gūters? — atkal jautāju un neticēju.

Trīsdesmit trīs gadus Jānis Gūters Rīgā nebija ne redzēts, nedz dzirdēts. Ir iespējams, ka pa starpām viņš bija ieradies un apciemojis savu meitu Igaļa kundzi, bet neviens cits viņa neredzēja un nedzirdēja.

Jānis Gūters dzīvoja Berlīnē un pie tam — ļoti augstā līmenī — ar savu māju Dālema priedēs, ar pāris lieliem īres namiem, ar ķīmikāliju fabriku privātipašumā un ar daudz akcijām UFA filmrūpniecībā. UFA-Universal Film Aktien Co., tika uzskatīta par vadošo un bagātāko ekrāna mākslas uzņēmumu visā Eiropā.

Jānis Gūters izbēga no Rīgas Jaunā teātra kopā ar Mariju Leiko un Rūdolfu Bērziņu, kad cara Nikolaja soda ekspedīcijas bija sākušas apošņāt karstasinīgākus teātra aktierus pēc piektā gada. Kopā ar Mariju Leiko Jānis Gūters pabeidza arī Vīnes teātra akadēmiju bagātajā Austro-Ungārijā,

bet tad pameta Rīgas kollēgu vienu uz vācu skatuvju dēļiem un pats kļuva par pionieri.

Pasaulē bija atrastas kustīgas bildes, kas neganti raustījās un saucās par kinematografu. Pie kustīgām bildēm kā primitīvs pionieris kustējās Jānis Gūters, līdz kļuva stipri apaļš un lielās UFA līdzdibinātājs. No kustīgām bildēm pionieris izskaloja zeltu, kinematografu pārvēršot par dzīvu foto attēlu teātri. Neko nezināju par Jāni Gūteri, kad pazinu jau viņa filmas — Zilā pele un — Wenn du einmahl dein Herz verschenkst. Kad Jāni Gūteru pirmo reizi redzēju dzīvu, viņš bija uzgriezis pasaulei pāri par divdesmit ekrānu spēles, savā režijā dažureiz atkal satiekoties ar Rīgas Jaunā teātra Mariju Leiko, un bija viens no UFAs aktīvajiem direktoriem. Viņš vadīja tā saucamo Werbe-Film nodaļu, taisīja UFAlī lielu naudu un izbraukt uz Rīgu Gūteram neatlika laika.

Man bija grūti ticēt, ka viņš būtu pie tālruna.

— Jūs jokojat, — sacīju. — Doktors Gūters? Tas nevar būt. Es neticu. Vai jūs, piemēram, zināt, kas ir — jontefs?

— Va' tu traks! — viņš jautri atsaucās. — Jauns cilvēks, bet sāks eksaminēt vecu amatmeistaru. No kura laika esat tāds ganefs, ka neticat vairs godīgam cilvēkam?

No prieka sāku smieties. Man nebija šaubu, ka ar mani runā rūdīts vācu filmas pārstāvis.

Minētie svešvārdi ir vācu filmrūpniecības jaunavības ziedi no vecžīdu valodas. Pat kāšukrusts tos neiznīdēja intīmākās apspriedēs. Jontef — ir svētki, bet filmas darbā apzīmēja masu skatus. Ganef — ir blēdis, bet filmā aizstāja vadošo intrigantu.

— Tas nav nekāds ganefs, kas sargās priecāties bez iemesla, — es taisnojos — bet nu gan gribas kliegt — urā! Sakiet, doktor, kur jūs esat? Kad gribat mani redzēt? Pie sevis aicināt nevaru, nav kas uzvāra kafiju — sieva man slimnīcā. Viņai jauns puika.

Vienos smieklos runāja tālrunis, līdz ar Dr. Jāni Gūteru satikos Romas pagrabā pie karpas krējuma mērcē.

Rīgā viņš bija tikpat apaļš un tikpat impulsīvs, kā pērn un agrāk Berlīnē, bet stāstīja, ka jūtoties paguris.

— Mums tagad visādus žņaugus kar kaklā, — viņš teica. — Ja gribi ko padarīt, tad jālūdzas. Bez politiskas atļaujas ne cilvēka var dabūt, nedz tādu mantu, kā vajaga. Kā tur lai

strādā? Apnicis. Esmu pārguris. Gribu iet pensijā. Nopirkšu mazu mājiņu un dzīvošu Rīgā kā kungs.

Veseligais filmu pionieris Romas pagrabā nemaz neizskatījās pēc paguruša pensionāra. Viņa apajā ķermenī kūsāja enerģija un lēkāja velnēni.

— Doktor, neizliecieties, — sacīju. — Jums ir kaut kas cits aiz ādas, ne — pensija un atpūta.

— Nu jā, gluži bez darba jau nu dzīvot arī Rīgā nevarēs, — viņš atzinās. — Karpa krējumā te, nudian, tik laba, ka no tās vien cilvēks var kļūt resns, ja nestrādā.

Jānis Gūters labprāt pats smaidīja par savu apaļo miesu. Karpa krējumā tai bija atbilstoši piemērota. Arī karpa bija ļoti tauka.

— Ko tad jūs Rīgā varēsīt darīt? — sacīju, uz šķīvja malas atbidot gardās zivs krējuma mērcē valgi mirdzošo asaku. — Mums nav filmrūpniecības.

— Bet to var izveidot, — manu slēdzienu papildināja pionieris. — Man ir personīgs kontakts ar visiem Werbe-Film pasūtītājiem Eiropā, Āfrikā un Āzijā. Tādas filmiņas mēs Rīgā varētu ražot tikpat labi, bet daudz lētāk nekā UFA. Piedāvājumu man jau tagad ir tik daudz, ka pusgadā visu nepaveikt. Veci kundes! — viņš pasmējās. — Ar reklāmas filmiņām vien mēs varētu tik daudz nopelnīt, lai liktu drošus un veselīgus pamatus filmrūpniecībai pa visām Baltijas valstīm un Polijā.

Es tikko neaizrījos ar karpas sānu. Jānis Gūters filmu pazina no tās bērnu dienām, kotējās augstu kino biržā un bija iecaudzis filmu tirgū. Ja viņš grasījās radīt Baltijā filmrūpniecību, tad tas bija dibināts uz reāliem pamatiem un aplēsts no visām pusēm. Arī pie Suomi-Film, Helsinkos strādāja kāds piedzīvojis filmrežisors — latvietis, taču ne viņam, nedz kādam citam nebija to sakaru un veikala zināšanu kino tirgū, kā Jānim Gūteram. Ja viņš pārnāktu uz Rīgu, — kas zina? — varbūt arī man kā bijušam vācu filmu aktierim rastos patīkami blakus ienākumi pie mēnešalgas?

Strādāt pie filmas nav viegls, bet gandarījumu pilns mākslinieciskas fabrikas darbs. Operas teātrī nodziedāta izrāde beidzas ar aplausiem un pēdējā priekškara aizvēršanos. Operas izrāde nav atkārtojama, nav labojama un nav arī papildināma. Pēc katras nodziedātas operu izrādes, kā arī pēc katra nopietnāka koncerta kaut kā žēl — kaut kas ir atdots, aizgājis un

pazudis. Tas, kas nepadevās, aizgāja nelabots un neizlabojams.

Filmā nodziedāts dienas darbs mākslinieciski ar to tikai iesākās. Ja dienas darbā ir radies kaut kas labs, tas nav pazudis, bet tiks izcelts un parādīts. Viss, kas bijis kļūdainis, tiks izsvītrots, uzlabots vai papildināts. Ar tuvskatiem filmā var arī pienākt daudz tuvāk saviem klausītājiem. Gaŗa diena filmu fabrikā nekad tā neuztrauc un nenogurdina, kā dažas stundas uz operas skatuves vai vēl isāks dziesmu vakars.

Man patika darbs pie filmas. Ja to biju pārtraucis, tad tikai kāšukrusta ietekmē. Jānis Gūters Romas pagrabā kā ar lemesi uzara ilgas un cerības.

— Lieliski! — laimīgi iesaucos. — Kad sāksit darbu?

— Jāprunājas un jāapskatās, — viņš mierīgi atteica. — Ja pie jums vēl būtu atļauta privāta filmu produkcija, tad manis dēļ mēs varētu sākt kaut aizvakar un jaunnedēļ mums ienāktu pirmā naudiņa par darbu. Bet jums te esot filmu produkcijai speciāli nodibināta ministrija. Kaut nu tie kungi kaut ko jēgtu! Jāapskatās. Ministrijās parasti sēž birokrati, un ar tādām grūtīm sarunāt. Tāpēc, re', uz papīra uztaisīju tādu projektu par autonomu valsts uzņēmumu, kā jūsu valsts teātri, kas būtu pakļauts tieši valdībai un manai atbildībai bez birokratu iejaukšanās. Es garantēju darbu bez piemaksām, neprasu nekā, izņemot rīcības brīvību. Financiāli tā lieta ir droša.

— Doktor, kad iesit pie Ulmaņa? — ne brīdi nešaubījos, ka Kārlis Ulmanis priecāsies atgriezt Rīgā tādu personību, kā Dr. Gūters.

— Kad iešu? — viņš atjautāja. — Kad kungs aicinās. Ceru, ka rītu. Pieteicies esmu.

— Un pēc tam satiksimies, lūdzu.

Apciemojis sievu un visjaunāko dēlu, nākošā pēcpusdienā atkal gaidīju filmu biržas veterānu Romas pagrabā. Viņš ieradās vēlāk, nekā solījās. Viens pats biju jau noskrubinājis pus cāli podā un izdzēris puskrūzīti no Ericha Kleibera dumšā.

— Aitas galvas! — sauca Jānis Gūters man labdienas vietā. Es pacēlu acis no poda ar cāli.

— Es labāk ieteiktu cūkas galvu, — atbildēju. — Tā te ir — primā, nožāvēta uz FF! Aitas galvas Romas pagrabā nav. Vai drīkstu pasūtīt cūku?

— Viena alga, atbildēja UFAs līdzdibinātājs un smagi atsēdās man blakus.

— Kaņepa kungs, — es saucu viesmīlim — atnesiet, lūdzu, cūkas galvu ar mārrutkiem un mazo karafiti. Bet — cūku ne-
taupiet!

Kopā ar Kaņepu savā laikā kalpojām pie lielgabaliem Vidzemes artilerijā. Man no armijas aizejot, viņš uzdienēja par ļoti cienījamu kaprāli, taču virsdienesta vietā izvēlējās Romas pagrabu savas ģimenes uzturam.

— Nu, kad sāksit? — jautāju Rīgā retajam viesim.

— Mani pārbaudis..., — ar neslēptu ironiju atbildēja Eiropas lielākās filmrūpniecības direktors. — Prātiņ, nāc mājās!

— Vai tad Ulmani nesatikāt? — es nevarēju iedomāties šādu atbildi, ja Kārlis Ulmanis būtu dzirdējis Jāņa Gūtera priekšlikumu.

— Kur nu! Tik augstu mani nepielaida, — atteica meistars. — Mani pieņēma kāds mazs ierēdnītis, kam par filmu nav jēgas, nedz nojautas. No viņa atkarājoties mans projekts. Viņš pārbaudišot. Ko ar tādu var runāt?! Ne viņš prot fantazēt, nedz rēķināt. Aizveda gan arī pie ministra. Tā pati dziesma! Lai pārbaudot un ziņojot! Neko darīt. Te gaisa vēl mazāk kā Berlīnē. Te nevar palikt. Berlīnē vismaz ir ar ko lādīgi strīdīties, bet te mani pārbaudis...

Atnesot trīs varenas, skaisti cauraugušas šķēles no žāvētas cūkas galvas, viesmīlis Kaņeps pārtrauca Gūtera teikumu. Kā nospodrināts juveliera mākslas darbs ar inkrustētām taukuma svītriņām, lielās šķēles kairi atgulās ekrāna mākslas pirmsākumos nobriedušā mākslinieka un veikalnieka priekšā.

—... Āitas galvas! — nezinu, vai impulsīvais pusmūža jauneklis ar šiem vārdiem gribēja pabeigt Kaņepa pārtraukto teikumu, vai runāja tos zilā gaisā, bet viesmīlis Kaņeps tos noteikti pārprata.

— Nē, kungs, — filmu producentu pamācīja bijušais artilerijas kaprālis — tā ir cūkas galva.

— Cūciba! mēs teiktu, ja būtu vēl zaldātos. Vai ne? — es pasmejtos un saskatījos ar bijušo kara biedru.

Ar to Rīgā izbeidzās Baltijas filmrūpniecība Eiropas mērogā ar pasūtījumiem no Āfrikas un Āzijas.

Sabiedrisko lietu ministrijas filmu nozarē tomēr isi pēc tam sākās tādi joki, ka Jānis Gūters, man šķiet, būtu vēl nopircis lielu māju Meža parkā un ticis apbalvots ar veco Triszvaigžņu, vai jauno Viestura ordeni, ja neuznāktu jauna dekade, un ja dekades nebūtu tik destruktīvi savdabīgas.

Joki būtu vēl apmetuši lielus kūleņus un filmu nozare vēl bieži skatītos nāvei tieši acīs, pirms iztūritos istās rokās. Taču tam neatlika laika.

Joki tik un tā bija bagāti un lepni paskatījās nākotnē.

Lielupes stacijā gaidīju vilcienu. Uz perona uznāca divi klaidoņi — viens ļoti gaŗš, otrs trīsceturtdaļas īsāks. Bārdas abiem bija pērno rugāju gaŗumā un pārciestās ziemas iepuvuma krāsā. Mati — nesukāti, savēlušies. Gaŗajam netīrs ikšķis ziņkāŗīgi bija pabāzis galvu no diŗi novalkātas kurpes. Arī mazajam vienā kājā bija kurpe, bet otrā — dziļi uz sāniem sagāzusies dubļene. Vienam kreklis bija tik izskatīgs kā grīdas lupata. Otrs bija bez krekla, toties lupatai līdzīgi noskrandušos virssvārkos.

Lielupes stacijā bija daudz cilvēku, bet abi klaidoņi nāca tieŗi pie manis.

— Labdien! — sacīja gaŗais un sniedza man sveicienam netūru roku. — Mēs taču pazīstamies!

Paskatījos cieŗāk zem iepuvušās bārdas rugājiem un pazinu Hariju Avenu no Nacionālā teāŗa. Mazais drīzi vien atŗķetināŗās par aktieri Arnoldu Milbretu.

— Kas tad tā jums par uzrikti? — jautāju abiem reizē.

— Mēs esam mākslinieki, — abi reizē atbildēja.

— Neizskatāts, — sacīju.

— Šis ir Dŗims, es Bundŗa, — atteica Milbrets. — Nevar taču katru dienu jaunu grīmu uzmāŗēt. Kā tas izskatīsies?

— Mēs filmējam Zvejnieka dēlu, — paskaidroja Harijs Avens. — Pirmklasīga uzņēmumu studija tagad darbojas Buļļu ciema Baltā Zirdziņā.

Gribēju daudz jautāt, bet nepaspēju. Pienāca policists.

— Jūs abi tur, neapgrūtiniet godīgus cilvēkus, — viņš sacīja. — Nāciet man līdzi.

Gribēju aizstāvēt Nacionālā teāŗa kolŗegas.

— Viņi nav..., — grasījies teikt stacijas policistam, bet ap-
rāvos. — Viņi ir..., — turpināju, bet mani pārtrauca Āvens.

— Nē, nē, nesakiet nekā, — viņš mani klusā balsī pamā-
cīja. — Lai iebāž cietumā uz kādu dienu. Būs avīzēm ko raks-
tīt.. Āri kostīmi mums uzlabosies. Rīt ir svētdiena. Nav nekur ko
steigties. Ritu mēs negriežam.

Abus aktieņus aizveda policija, bet ļaudis Lielupes stacijā
uz mani noskatījās izbrīnā. Neveikli tomēr nejutos.

Kā tas bija noticis, kā ne — es nezinu, bet joks bija sā-
cies.

Svētdienas rītā Ritā bija gaŗš un ļautrs raksts par diviem
Nacionālā teātra aktieŗiem cietumā, par policiju un par filmu
Zvejnieka dēls, ko filmu nozares uzdevumā grieŗot reŗisors Vi-
lis Lapienieks pēc Viŗa Lāŗa romāna.

— Tad ta neiztika vis, — nodomāju. — Tā putra nu vārās
tanī katliņā, kur filmu nozare nav paredzējusi vārīt.

Tuvākos mēneŗos vismaz divi reizes nedēļā bija jālasa un
jāklausās baumas par Zvejnieka dēla filmēšanu. Tur allaŗ risi-
nājās kaut kas tāds, par ko varēja rakstīt, baumot, pasmieties
un pajokot, līdz Rīga sāka dziedāt—

Jūŗa krāc un vēji pūŗ,
Priekos, bēdās pāiet mūŗs...

ŗo Jāŗa Mediŗa sabalsoto grāvēju vēlāk skandināja katrs
zvejnieks Rīgas jūŗas līcī un katrs mietpilsonis Rīgas kroŗos,
taŗu tolaik pilnībā to zināja tikai Plieŗu ciems un Rūdolfis
Bēŗziņŗ.

Meklēŗot statistēŗiju bez izdevumiem, Zvejnieka dēla filmētāji
Plieŗu ciemā zvejniekiem bija sarīkojuŗi tik ļautru balli, ka to
dzirdēja arī Rīgā. Lielaŗā ballē Plieŗu ciems bija iepazīnis ar
Jāŗa Mediŗa radoŗo mūŗikas mākslu.

Rūdolfis Bēŗziņŗ bija operu varoŗtenors, bet pensionēts. Apaŗo
un tauko varoŗtenora figūru viņŗ tomēr saglabāja arī pēc
aizieŗanas no Nacionālās operas darbiem. Figūras dēļ re-
ŗisors Lapienieks viņu bija izraudzījis par spekulantu Garozu
Zvejnieka dēlā, bet skaistās balss dēļ pasūtīnājis Jāŗim Me-

diņam jaunu dziesmu. Ar kortelīti pilnīgi pietika, lai Rūdolfs Bērziņš ilgi pirms Zvejnieka dēla parādīšanās uz ekrāna aģitētu par to katrā sabiedrībā, braši dziedot —

Laša kundze bola acis,
Menca pilnā rīklē sauc:
„Nu tik gan būs jūrā trācis —
Zutis buti precēt brauc!”
Zutis — buti? Hi, hi, hi...

Bute — zuti! Ha, ha ha..., un tad ar tumši tembrētu tenoru ligotu piedziedājumā, kā vēji pūš un pāiet mūžs.

Filma Zvejnieka dēls kļuva populāra jau tad, kad tās nemaz vēl nebija.

Atkal pienāca rudens. Gāju pa Kaļķu ielu. Man krūtīs ieskrēja Lapenieks no Zvejnieka dēla.

— Ei, — viņš iesaucās ar platu muti. — Nedusmojies, nepārmēt! Dieva vārds, es pelnu tikai pieci lati dienā un darba tik daudz, ka man nav bijis laika tev ne piezvanīt, nedz tevi sameklēt. Man neiet viegli — sieva, divi dēli, četri cilvēki, bet šoferis, kas pārvadā manu aparatūru, nopelna divi reizes vairāk par režisoru. Tu zini, esmu spītālis. Filmu nozares štatā mani neuzņem. Vēl ne...

Bēdīgs un nelaimīgs Lapenieks tomēr neizskatījās.

— ...vēl esmu gaisa grābslis, kas aizbēga, ne lāga ardievas Sīla kungam nepateicis.

— Bet... — gribēju teikt, ko Lapenieks pats pateica.

— Bet visas viņu filmas ir cietušas fiasko. Prezidents pateicis, ka naudu vairs nedos. Beidzot tomēr piekritis, ka „štas tur” Lapenieks vēl jāizmēģina. Filmu nozarei nu gribot negribot ar „što tur” gaisa grābsli jāsastrādā. Vai zini, arī man nav viegli. Zobi jāgrīež un jāsmejas, lai nekliegtu.

— Nāc, iedzersim kafiju, — vedināju Berlīnes nelaimju draugu pie Reinera.

— Es tomēr nesūdzos, — viņš turpināja, it kā manu aicinājumu nebūtu dzirdējis, bet nāca līdzī. — Drīz kāpšu augstu. Bērziņš minēja, ka man pienāktos puse, ja no Zvejnieka dēla rastos tirs atlikums, un atlikums būs prāvs... Tu redzēsi, mans

Dēls atmaksāsies! Pagaidām iet grūti tikai tāpēc, ka Kreditbanka neakceptē manus studiju parādus. Mani ārzemju ceļojumi, tā teica, valsti neinteresējot un Kreditbankai nepiestāvot. Vekseliņi spiež, bet gan jau... Smagāk spiež, ka esmu beidzis griezīt Zvejnieka dēlu, bet neesmu redzējis neviena uzņēmuma.

Negribot apstājos Kaļķu ielas vidū. Negribot atcerējos, kā Kārļa Froelicha projekciju salonā katru vakaru uz ekrāna pētīju iepriekšējās dienas darbu.

— Kā tā? — prasīju.

— Nu tā, — viņš atteica — par pieciem latiem dienā aizmirsu ierakstīt līgumā, ka uzņēmumi tūdaļ jāattīsta. Pieprasīju brīvu tēmas izvēli — atļāva. Pieteicu, ka neviens man nedrīkst uzbāzties ar padomiem — kungi piekrita! Manā atbildībā nodeva arī reklāmu un ekspluatāciju. Kā redzi, reklāma neguļ, vai ne? Tā kā filma stiprā mērā ir arī tehniska māksla, pieprasīju arī iegādāties vai noīrēt daudz maz pieklājīgu uzņemšanas aparāturu. To noraidīja. Strādāju ar veciem foto aparātiem un brāļu Blumbergu paškonstruēto skaņu uzņēmējiem. Visu, ko pieprasa, nekad neviens nesapņem. Nekā neteiktu, ja tikai zinātu, kas no visa tā iznācis. Ir prātā neienāca pieprasīt, ka bildītes un skaņas tūdaļ jāattīsta.

— Bet tas taču pats par sevi saprotams, — ieminējos.

— Man arī tā likās, bet Filmu nozare plēšas un pārvelkas uz savu filmu laboratoriju Laboratorijas ielā. Kad sāku griezt Dēlu, agrāko laboratoriju VEFā sāka nomontēt, bet jaunā vēl arvien nav izbūvēta. Vēl jāpagaida.

— Bet tā taču ir apzināta jaunprātība, — sacīju.

— Ne velna! — atbildēja Lapenieks. — Ne tur ir jaunprātība, ne labprātība! Tā ir naivitāte. Filmu nozarē viņi strādā pēc „gan jau...” principiem.

— Nu tad gan jau piedzīvosim, ko tā var panākt, — teicu un pavēru kafejnīcas durvis.

— Gan jau redzēsi, — atteica Lapenieks. — Tu esi vecāks, tev vairāk slāpst, tev priekšroka, — un viņš mani iebidīja pie Reinera.

Par filmu mēs vairs nerunājām. Nebija vērts sāpināt jaunekli. Pie tādējiem darba apstākļiem no Zvejnieka dēla nekas labs nebija sagaidāms. Jociņa un neticama man izklausījās darba organizācija mūsu filmu nozarē.

Visjocīgākais un visneticamākais ar Zvejnieka dēlu tomēr parādījās tikai dažus mēnešus vēlāk.

Samontēts, sagraizīts un atkal salipināts gaŗā strēmelē, pēc piezīmēm, no atmiņas un no uzņēmumos redzamām lūpu kustībām tekstā restaurēts un jaunos Blumberģu skaņu aparātos par jaunu ieskaņots, Zvejnieka dēls filmā parādījās ar pārsteidzoši lieliem panākumiem.

Skaisti un gaumīgi bija jūras, jūrmalas un citi ārskatu uzņēmumi. Vēl tagad redzu Harija Avena cauros zābakus ar netīro ikšķi maigi raugāties no kāda krūma Jūrmalas kāpās, un pret mākoņainām debesīm vējojošas smilgas ap milētāju Ņinas Melbārdes un Pētera Luča sejām jūrmalas smiltis. Spraigi bija uzbūvēts sižets, notikumi ritēja strauji ar kāpinošu interesi. Režisora māka parādījās filmā vienkāršotos, neuzbāzīgos, bet izteismīgos aktieru tēlos. Filmā neiederas ne skatuviskas kustības, nedz teātrāla mīmika. — „Ekrāns prasa mieru, absolūtu mieru” — pirmajās kopdarba nedēļās mani bieži mācīja Kārlis Froelichs. Arī Zvejnieka dēla režisors to labi bija iegaumējis. Viņa vadībā pat operu dziedonis Rūdolfs Bērziņš tēloja kā rūdīts filmu aktieris. Uz ekrāna teātri nespēlēja arī virietīgā Ella Jēkabsons, nedz Augusts Mitrevics brāja Teodora lomā, nedz parasti kustīgais Kārlis Lagzdīņš. Vienkārši, dabīgi un patiesi kā dzīvē savu uzdevumu veica daijās Ņina Melbārde ar Mildu Zilavu, bet visvairāk visus pārsteidza Pēteris Lucis, neviena nepazīts un nedzirdēts provinces aktieris, kā Zvejnieka dēls.

Četras nedēļas izpārdotos namos divos kino teātros Rīgā — Splendid Palace un Dainā vienā laikā ritēja Zvejnieka dēla filmas pirmizrāde. Tik liela interese nebija piedzīvota nevienai izslavētai ārzemju filmai.

Kaunā Zvejnieka dēls izvērtās par valstisku draudzības demonstrāciju starp Lietuvu un Latviju. Ne mazāki morālie un finansiālie panākumi tam sekoja Igaunijā, Somijā un Prāgā.

Pusgada laikā Zvejnieka dēls Sabiedrisko lietu ministrijai ne vien atmaksāja tajā ieguldītos astoņdesmit četrus tūkstošus, bet ienesa tuvu pie pus miljona latu tīru atlikuma. Scenārija autors, filmas režisors, reklāmas un ekspluatācijas direktors, kuŗam Keizarienes Katrīnas starpbrīdī reiz biju aizdevis īres naudu mēbelētās istabas samaksai, savu parādu man tomēr neatmaksāja. Ministra kunga solījums par tīrā atlikuma sadali nebija ticis uzrakstīts.

Vilim Lapeniekam Zvejnieka dēls atmaksājās tikai krievu okupācijā, kad okupanti to sinchronizēja dažādās padomju tautu valodās un no Maskavas piesūtīja ciparu ar četrām nullēm. Zvejnieka dēlu rādīja padomju un to okupētos kino teātros vēl piecus gadus pēc Otrā pasaules kara.

Sabiedrisko lietu ministrijai tas tūdaļ ienesa ne vien skaidru naudu, bet pacēla filmu nozari spārnos. Tā tūdaļ iegādājās vismodernākos aparātus attēlu un skaņu fotogrāfēšanai. Ar jaunu aparātūru un jaunu sajūsmu Filmu nozare sāka griezt Aizsprostu un Kauguriešus. Ieguldīt lielāku naudu spēju filmās vairs nebija risks. Ko spēja paveikt gaisa grābšlis Lapenieks par pieciem latiem dienā, to uzvijām solīja mēmā Lāčplēša Rusteikis Aizsprostā un mulsinošais Pūce Kauguriešos.

Aizsprosts parādījās drīzi un īsi. Pēc četrām dienām Splendīd Palace nebija cilvēku, kas Aizsprostu skatītos. Zommera kundzes skaistās medus blondās bizes vien apnika.

Kaugurieši neparādījās nekad.

Kaugurieši tomēr iznīcināja Valdemāru Pūci. Kauguriešus griežot, filmu nozares laboratorija strādāja ar pilnu jaudu, un Pūce katru vakaru varēja papētīt, ko veicis dienu iepriekš. Mulķis viņš nebija.

Dabas skati topošā lielfilmā bija lieliski. Kauguriešos par operātoru darbojās mākoņu meistars fotografijā Valdemārs Upītis. Vēl atmiņās tiksmīnos pie viņa vakara debesīm pāri lielai piekalnei Straupē, kur gayā ierindā izkaptis cilā Kau-guru muižas kļaušinieki uz ekrāna. Masu skati dabā ar ļaudīm tālumā Kauguriešos dekoratīvi mulsināja skatītāju. Par tiem režisors priecājās. Valdemāram Pūcem bija gaume un viņš zināja, kas labs un derīgs. Nevienam viņš neatzinās, bet bija nelaimīgs, kad blakus skaistajiem masu skatiem zem mākoņainām debesīm uz ekrāna redzēja tuvumā uzņemtus cilvēkus ar teātrāliem vaibstiem un samocītu sejas tēlojumu. Pat Rū-dolfs Bērziņš kā vagars Kauguriešos atkal bija īsts operu dziedonis, kas patētiski spēlē Tanheizeru.

Ka tēli bija samocīti, to Pūce redzēja, bet nezināja, kā palīdzēt. Labi nebija, bet kur bija vaina? Kāpēc Zvejnieka dēla

Rūdolfis Bērziņš izturējās kā piedzīvojis filmu aktieris, bet ne Kauguriešos?

Neveiksmes noslēpumu meklējot, Kauguriešu uzņemšana Pūcem ievilkās tik gari, ka pienāca jauna deka. Ar prieku Pūce tad atcerējās, ka vēl Ventspili dzīvojot viņam bijuši sarkani sakari. Jaunajā dekadē tie noderēja. Ar gandarijumu jaunās varas laikā viņš pārņēma filmu nozares vadību. Ar sarkaniem sakariem pagātnē viņš spēja Kauguriešus pārstrādāt un izstrādāt pēc sirds patikas, kaut visus tēlojumus par jaunu pārfotografējot. Jaunā dekadē viņš jutās savā vietā.

Valdemārs Pūce nebija jauns cilvēks. Ja viņš kādam kaitējis, tad tikai pats sev. Ja varēja, viņš citiem palīdzēja. Viņš izlikās arī nezinām, kad filmu nozare vakarā aizmirsas noslēgt auto garāžu sarkanās okupācijas pirmajā laikā. Briesmas no tā nedraudēja, nodaļas vadītājam par tādiem sīkumiem nav jāatbild. Patīkami tomēr nebija, kad otrā dienā kādu viņam uzticētās nodaļas trīstonnīgo auto atrada iegāztu grāvī. Pūce klusēja un nevienam nekaitēja. Nodaļas vadītājs taču nevarēja zināt, ka viņa trīstonnīgo nakti uz Igauniju aizvadījis agrākais labvēlis ministrs Alfrēds Bērziņš un pazudis.

Daudz nepatīkamāka viņam bija sajūta, ka Kaugurieši — arī pašam filmu nodaļu vadot — netiek no grāvja laukā ne pēc jauniem uzņēmumiem, nedz jauniem pārlabojumiem.

Kauguriešiem kaut kā trūka. Vai tā bija viņa vaina? Būtu labi, ja kāds Kauguriešus paslavētu. Visu pēdējo laiku viņu kāds slavēja un ticēja viņa talanta spējām. Tas mudināja pašapziņu. Viņam bija talants, bet Kaugurieši nepatika. Uzslava bija nepieciešama. No četri tūkstoši metru garās filmas Pūce izgrieza pusi un sadedzināja. Viņš atstāja tikai zemnieku sacelšanās skatus un debesis. Slavinājumi viņam bija nepieciešami, jaunajai filmai vajadzēja iekarot jauno varu.

Un tomēr Kaugurieši piedzīvoja tikai vienu vienīgu, pie tam publikai nepieejamu izrādi. Man bija gods to noskatīties. Arī ar jauno attēlu un skaņu aparāturu Kauguriešos ne brīdi neparādījās nojauta par ekrāna mākslu.

Valdemārs Pūce nebija mulķis. Viņam koda viņa nespēks, un neviens cilvēks par to viņu vairs nenoglaudīja. Kad filmu nodaļa pārvērtās LPSR filmā, Vilis Lācis pat aizmirsas Pūci un jaunajai organizācijai par vadītāju izraudzīja pavisam neievērojamu inženierzinātņu studentu Albertu Jeksti, kas strādāja kā skaņu tehniķis VEFa vājstrāvas nodaļā. Valdemārs Pūce

Ļoti cieta un labprāt vairs nerunāja par savu pagātni Ventspilī. Ar jauno priekšniecību viņam tomēr bija prātīgi turēties draugos. Vājiem cilvēkiem draugi ir nepieciešami. Jekste Pūcem bija labs draugs.

Kad pēc jaunās deka des likumiem Rīgā atkal mainījās vara, Jekste pasauca Pūci sev līdzī uz Radiofonu. Tikko jaunā vara padzina iepriekšējo, LPSR filmas direktors un viņa režisors Radiofonā noraidīja brīvās Latvijas himnu. Divām jaunām varām mainoties atskaņotā brīvības dziesma Pūcem atnesa laimi. Vēsturiskajā brīdī viņš tā satraucās, ka pēc dziesmas iekāpa ceturtā stāva celtnī, kur celtna nebija. Pa celtna ceļu dažus stāvus lejup nolidojis, viņš uz pusgadu iekrita slimnīcā, bet ne cietumā, kā notika ar viņa direktoru un citiem draugiem.

Apdāvināts un gudrs Valdemārs Pūce bija bez šaubām. Sabiedriskās lietās, diemžēl, viņš mācījās, ka ar apveikumu dzimšanas dienā var sasniegt vairāk nekā ar studijām. Kameras ar algotiem speciālistiem viņam to apliecināja vēl ticamāk. Kaugurieši pierādīja, ka ar talantu vien nepietiek. Lai kaut ko panāktu, draugi bija nepieciešami. Vācijas bēgļu nometnēs viņš ar šausmām tomēr ievēroja, ka nav pat draugu, kurus vērts iekārot un mulsināt.

Blombergas DP mājoklī viņš inscenēja Mārtiņa Ziverta Varu, ielika tajā sirdi, dvēseli un ļoti daudz darba. Ar to viņš cerēja iegūt Centrālās padomes draudzību un mazliet atgūt sakarus un veco slavu. No Detmoldas uz viņa aicinājumu Blombergā ieradās pāris C. P. dižvīru, bet viņa Varu neredzēja. Blombergas DP nometnē tānī pat vakarā svinēja vārda dienu Bertām. Bertas dižvīriem bija svarīgākas par Varu. Pūcem vairs nebija nekā, kur atbalstīties. Viņu neviens neslavināja, katrs domāja tikai par sevi. Valdemārs Pūce pazuda.

Kad nometne meklēja Pūci, tā atrada, ka pazudusi arī viņa otrā sieva Daila un viens čemodāns.

Blombergas pilsētiņā latviešu bēgļus īsi pirms tam apcietināja glīti ģērēti cilvēki, kas lieliski runāja vācu valodu, bet tikpat labi izrunāja arī krievu nosaukumus Vācijas un Krievijas pilsētām. Britu militārā pārvaldē sastopot filmu režisoru Lapenieku angļu administratīva virsnieka apģērbā, viņš bija uzdevies par padomju misijas kultūras lietu vadītāju pēckara Vācijā un aicinājis Lapenieku vadīt jaunprojektējamo filmu

organizāciju Maskavā. Daži cilvēki domā, ka glīti ģērbtais cilvēks pazudinājis Pūci. Neticu. Draugu un sakaru trūkumam bija lielāka ietekme.

Pēc pāris runām LPSR radiofonā, cik zināms, Valdemārs Pūce tagad strādā Vorkutā, bet ne kā filmu režisors. Baidos, ka viņš ir ļoti nelaimīgs. Viņa talantu un spējas tur neviens neslavina. Jeb starplaikā viņš būtu kaut ko mācījies un darbos ieskatījies dziļāk par virspusi?

VIII.
BEIGAS

T rīsdesmitie gadi gāja uz beigām.

Nacionālā operā uzveda Verdi Masku balli. Leo Blechs iestudēja mūziku un vadīja tik tīri, ka arī Erichs Kleibers no Masku balles Rīgā neaizbēgtu. Režija bija Jāņa Zariņa rokās, bet Pēteris Rožlapa deva skatuves gleznas. Tās neatpalika ne Aīdas, nedz Baņutas inscenējumam. Labāk būt nevarēja.

Gaismu meistars Jānis Auniņš, kas trimdā Masku balli izgaismoja jaunajā Londonas Covent Garden uzvedumā, ar skumjām atceras Rīgas izrādes pārākumu pirms divdesmit gadiem.

Strādājot pie Masku balles, atkal radās spārni, atkal gribējās palidot. Aizlidoju uz Helsinkiem, sūtnim Vilim Šūmanim palīgos nosvinēt Valsts svētkus. Mūsu svētkus svētīja arī dižmeistars Irje Kilpinens un Helsinku operas direktors Frāzers. Svētkos dziedāju arī Kilpinena dziesmas. Nākošās brokastīs Somijas skaistajā Latvijas namā pie gauži itāliskiem artišķiem man bija divi jauni draugi. Tie pierunāja ekselenci Vili Šūmani brokasta vidū sazināties ar ārlietu ministriju Rīgā un tūdaļ no Baltā Nama izsūtīt ar lidmašīnu manus Don Hozē un Kavaradosi kostīmus.

Pēc viesizrādēm Somijas Nacionālā operā atkal pamodās tieksme pēc satraukuma svešu teātru viesizrādēs.

Berlinē dziedāt negribējās, Vinē — vairs nevarēja. Tur kāšukrusta politika bija iesēdusies ar nedroša uzvarētāja bargumu. Aizšāvos uz Parīzi. Parīzē atkal sarunāju dažas izrādes Prāgā.

Trīsdesmitie gadi tuvojās beigām. Čaikovska Piķa dāmas Hermanis čehu Nacionālā operā palika par manu pēdējo operu aiz dzimtās zemes robežām. Nezināju. Ar prieku nodziedāju... kam laimes nav, var raudāt, sašķaidīju šampānieša glāzi, nodūros un kravāju krievu huzāru virsnieka Hermana kostīmu čemodānā.

Bija jāsteidzas. Uz Prāgu biju atskrējis bez oficiālā atvaļinājuma un bez novilkumiem mēnešalgā. Jau aiznākošā vakarā Hermana kostīms man bija vajadzīgs Rīgā.

Parasti Latvijas robežu krustoju Meitenē. Bieži esmu to darījis pa divi reizes nedēļā. Meitenes muitnieki mani pazina kā radnieku un manās ceļa somās nekad nemeklēja kontrbandu. No Piķa dāmas Prāgā pie Piķa dāmas Rīgā steigoties, ceļš bija ātrāks, Meiteni neskarot. Braucot uz mājām caur Zemgales robežpāreju, Varšavā lieti varēja izlietot arī dažas stundas starp vilcieniem no Prāgas uz Rīgu. Ja laikus nokārtoja, Varšavas radiofons katru reizi pa ceļam noraidīja latviešu dziesmu programmu.

Zinot, ka sieva mani dzird, Varšavā nodziedāju Valdemāra Ozoliņa Maza, maza man sieviņa..., vakariņas paēdu vilcienā un agri ielidu guļamvāgī starp palagiem, lai būtu izgulējies Rīgas Hermanim.

Nakts vidū, tā ap diviem, mani kāds raustīja aiz kājas un modināja. Zemgales muiža mani nepazina. Puspamodies saskaitos par to un pateicu, ko nevajaga sacīt. Pareizi tas nebija, bet biju pusaizmidzis. Ko pateicu, nezinu, bet muitnieks aizskrēja. Es atkal iemigu. Atkal atnāca muitnieks un atveda sev līdz krāšņu policijas uzraugu. Policija mani raustīja aiz elkoņa un pavēlēja pamosties, piecelties, apģērbties un sekot.

Esmu kautrs no dabas. Aiz kautrības uz mēles man atkal bija stipri vārdi. Labi zināju, ka esmu bijis netaisns un grībējās aizstāvēties. Tas ir katra cilvēka dabā. Pusmiegā tomēr uzvarēju instinktu un iekodu mēlē. Ātcerējos, cik neatlaidīgi mani gaida Piķa dāma. Netaisni un stipri vārdi varētu aizkavēt vēl vairāk miega.

Paklausīju policijai un, zobus sažņaudzis, meklēju virskreklu fīkliņā pie gultas. Muitnieks rakņājās manā ceļa somā un meklēja nodevību. Krekls man bija rokā, kad dzirdēju pēkšņu un skaļu papēžu klakšķi.

— Pulkveža kungs, atvainojiet! — sauca policists. — Pulkveža kungs, piedodiet. Mēs nevarējām zināt, pulkveža kungs.

Pacēlu acis no virskrekla rokās un meklēju pulkvedi. Varbūt, ka tas mani pazis, izpestīs un atļaus gulēt?

Kā svece izstiepies stāvēja bargais muitnieks. Policistam roka bija pacelta pie cepures — sveicienam. Abi kā izbijušies skatījās manī. No pārsteiguma blisināju acis. Tad — laipni pasmaidīju un piedodoši pamāju ar galvu.

No manas atvērtās ceļa somas raudzījās lakādas zābaks ar sudraba piesi un Hermana svārku apkakle ar sudrabiem klamburu uzšuvumiem.

— Kāpēc jūs tūdaļ neteicāt, kas esat, pulkveža kungs? — ierunājās muitnieks. — Nebūtu jūs traucējis. Piedodiet, pulkveža kungs!

— Bet tas ir jūsu pienākums, — es laipni pasmaidīju. — Uz robežas nav jātaisa izņēmumi.

Muitnieks sakārtoja manu ceļa somu labāk, nekā tā bija pirms tam, novietoja, kur pienācās, un es varēju atkal mierīgi gulēt.

Miegs tomēr bija pagasis. Mani uztrauca, ka, personīgi mani nepazīstot, ir muitnieks, ir policija man atļāva būt izņēmumam un gulēt tālāk.

Vai es kā pulkvedis patiesi būtu vērtīgāks, nekā ikuņš civilists robežu pārejot? Sudraba piesi, kas bija aiztaupījis no agrākā seržanta godiem, es varēju būt arī aizņēmies vai — nozadzis.

Nevarēju smieties par jautro nakts piedzīvojumu.

Trīsdesmitie gadi gāja uz beigām. Pat mākslinieks, kas ar savu darbu sadzīvo kā medus mēnesī un tikai ar vienu aci novēro, kas notiek pasaulē ap viņu, nevarēja to nesajust.

No sirds pateicos Dievam, ka Viņš atļāva man dzīvi nodzīvot uz skatuves. Bailēs, ka tas neatkārtotos, man negribētos pat mainīties gados un spēkā ar jaunākiem cilvēkiem.

Cik esmu vērojis, arī godīgi cilvēki nodzīvo laimīgu dzīvi, ja prot apreibināties no darba. Nevaru tomēr iedomāties, ka cits darbs spētu aizraut domas un gadus aktīvāk par skatuvi. Skatuves dzīve ir tik bagāta un intensīva, ka pasaules rūpes un nepatīkšanas skrej garām it kā nereālas.

Ja māksliniekam darba netrūkst, un darbs nav jāmeklē, bet jāpadara, tad pasauli viņš skata ar vienu aci. Otra acs redz tikai iedomu tēlus.

Es grēkotu pret sevi un savu dzīves darbu, ja stāstītu atmiņas ar vēsturnieka objektivitāti. Tie būtu meli. Visbiežāk

melo tas, kas izliekas objektīvs. Pasauli es redzēju ar vienu aci. Man nav eksaktu zināšanu par pagātņi un man negribas mānīties. Pagātņi tēloju — kādu to saskatīju.

Dažs vēstures solis tomēr bija tik auksts un uzbāzīgs, ka nepagāja secen arī tam, kas dzīvoja skatuves gaismās. Minchenes konference, kurā vēsturisku slavu iemantoja Anglijas premjēra Čemberlēna lietussargs, arī uz skatuves iesita pa pieri tā, ka neko neatpalika aiz pavasara nakts apvērsuma Rīgā. Eiropas spēka valstis — Anglija, Francija un Itālija Minchenes sanāksmē iecēla oficiālā godā trīsdesmito gadu netaisnību. Pat uz skatuves kļuva sāja sirds. Mīnchenē atkāpās Eiropas goda prāts un nodeva kāšukrusta varmācības kārei brīvās Čehoslovākijas milzīgās ieroču lietuves ar Sudetijū.

Čehijā un Sudetijā bija tik daudz dziedājis, ka Minchenes konferenci izjuta kā personīgu uzbrukumu. Saskaitos, iedzēru, palaidu muti, bet neko nevarēju palīdzēt.

Pagāja mēneši, prāti nomierinājās. Kāšukrusts ar Eiropas diženo atbalstu iegulās Sudetijā un lielajās tērauda lietuvēs. Čehoslovākija pierada pie zaudējuma. Amerika bija mazliet atkopusies no depresijas un arī Eiropa tiši neskatījās uz negaisa mākoņiem, bet iežūžināja sevi apmātās miera iedomās.

Ar vienu aci gribējās redzēt, kā to dara. Trīs dienas Baltā Namā manis nevajadzēja. Trīs dienās tālu nevar tikt. Aizbraucu uz Karalaučiem, bet nekā neredzēju. Gaiss Rātspagraba izslavētā Blutgericht kambarī tomēr likās nemierīgi smags.

Atgriezies Rīgā, nejutos ērti. Leo Blechs, Pēteris Rožlapa un Jānis Zariņš strādāja ap Mocarta Burvju flautu. Manis viņiem nevajadzēja. Mocartam biju kļuvis par smagu. Direktora durvis bija noslēgtas. Kļuva nemierīgs. Gribējās redzēt vairāk no Eiropas miera, lai ticētu tam.

Gāju uz Jaunākām Ziņām. Pēc koalīciju un konjunktūru pazušanas bijušo naidnieku štābā allaž atradu atbalstu dažādām iedomām. Vienīgi ar galveno redaktoru nevarējām saprasties. Bijušais skolas biedrs Pēteris Blaus jaunajā amatā izturējās tik augstu pacēlies man pāri, ka nevienam operdziedonim tas nepatīk. Kad Blauam aiznesu garu piedzīvojumu aprakstu par manu koncertceļojumu Padomju Savienībā, viņš tam pat nepieskārs.

— Nav vērts! — viņš sacīja interesantā raksta autoram tieši acīs. — Tas tik un tā nav lietojams. Ārlietu ministrs ne-

vēlas, ka iespiežam ziņas par padomju zemēm. Bāz tos papīrus kabatā, paglabā, vai iesvied tepat papīru kurvī, — un ap viņa tumši nokrāsotām ūsu svitriņām pavidēja tik milīgs smaids kā blēdība pie tik neglītiem vārdiem.

Ar Pēteri Blauu pēc tam negribējās satikties. Gāju pie Jāņa Benjāmiņa.

Jānis Benjāmiņš vadīja avīzes redakcijā ārzemju nodaļu. Bez tam viņš bija glīts, slaidis, trakulības jau pārdzīvojis prātīgs cilvēks un izdevēja Antona Benjāmiņa personīgs dēls no pirmās sievas, pirms laulībām ar izdevēju Emiliju. Šo īpašību dēļ Jāni Benjāmiņu pēc pusotra gada izsvieda no Jaunākām Ziņām pēc Pētera Blaua rīkojuma, bet — arestēja, tirināja cietumā un izsūtīja ar kādreizējā galvenā līdzstrādnieka Viļa Lāča parakstu. Ar pamāti viņi pēc tam nesatikās, kaut uzticīgie līdzstrādnieki abiem sagādāja vienādu likteni. No bada nāves paglābās vienīgi tēvs Antons, laikus atgulstoties Meža kapos, Blaua, Kirchenšteina un citu līdzstrādnieku cildinošo runu pavadīts. Augusts Kirchenšteins bieži vien piekāpa Benjāmiņu apgādā pēc honorāra par vitamīnus populārizējošiem rakstiem un pasēdēja izdevēju kabinetos. Jūlijs Lācis — vitamīnu veterināra izglītības ministrs līdz bojā ejai cietumā — pie viņa bija ik dienas kā Jaunāko Ziņu satelīta Atpūta redaktors.

Darba telpas līdzstrādniekiem lielajai avīzei Lielā Kalēju ielā bija darbiniekiem pieblīvētas, bet šauras un tumšas — ar logiem ēnainās vecpilsētas mūru spraugās. Pat Pēterim Blauam nebija atsevišķas istabas un no galvenā redaktora galda viņš allaž skatījās Jāņa Zāliša skaidrajās acīs, vai — pakausī, kad mūzikas nodaļa pārliecās papīriem.

Pie Jāņa Benjāmiņa redakcijas ārzemju nodaļā bija miers bez kņadas. Sprototams, viņa kabinets nebija tik liels un grezns, ar paklājiem un gleznām kā tēvam un pamātei, bet viņš tajā sēdēja viens. Kad es iegāju, mēs bijām divi. Arī divatā nemieru panākt bija grūti.

Mierīgi pēc tam arī izbraucu apskatīt pulveža mucas apmātā Eiropā. Jaunākās Ziņās Jānis Benjāmiņš solījās iespiest visu, ko rakstīšot. Bez saīsinājumiem parādījās mani liriskie Dancigas vecpilsētas apraksti, bet galvenais redaktors tomēr nebija ļāvis publicēt manu kāja pieteikumu dažu mēnešu laikā.

Naidis pret poļiem un Poliju vecajā vācu lielpilsētā Dancigā, gar kuŗu uz Baltijas jūru stiepās mierlīgumā pēc pasaules kara

izgudrotais Poļu koridors, bija tik acīmredzams un skaļš, ka bieži ielu kautiņi starp vāciešiem un poļiem ik brīdī draudēja paplēsties tālāk. Kāšukrusts jau bija paziņojis, ka poļiem jāizvācas, jeb...

Minchenes konferencē Eiropas gudrie uz Poļu koridoru caur vācu zemi pievēra acis. Ar vienu aci vien koridorā paskatoties, nevienam cilvēkam nevarēja būt šaubu, ka kaŗš jau iesācies un diži paplētīsies asinainā varenumā, tikko Eiropas gudro piešķirtās fabrikas būs kāšukrustam pagatavojušas vēlamos ieročus. Premjērs Čemberlēns, viņa Made in England lietussargs un Co. Minchenes konferencē radija skolu par tirgošanos ar svešu zemi, un sekām vairs nevarēja izbēgt.

Ar skaidru pārliecību Jānim Benjāmiņam pieteicu kaŗu. Ja Pēteris Blaus viņam to nebūtu aizliedzis publicēt, es būtu iemantojis pareģa slavu pasaules politikā, pirms mani apmānīja Prāgas čehu miermīlība.

No Poļu koridora Prāgā ierodoties, redzēju tikai lielas māla krūzes, no kuŗām čehi lēni sūca savu tumšo, mierīgi piekoda smaržojošās ķiploku pankūkas un Sudetijas zaudējumu bija pilnam aizmirsuši. Par naidu pret Vāciju tur neviens nerunāja. Pret Angliju noskaņa bija asāka, bet tas kaŗa nevēstīja. Čehoslovākijā nekas jauns nav sagaidāms! — ziņoju Jaunākām Ziņām un sagrāvu savu politisko karjēru.

Mājup dodoties, pakāpelējos pa Zakopanes klintīm, un Rīgā ierados tānī pat dienā, kad parādījās avīzē mans ziņojums un Vācija ar draudošiem Sudetijas fabriku tankiem un draudzīgiem parakstiem brīvo Čehoslovākiju pārvērtā kāšukrusta valsts provincē, nosaucot to par — protektorātu. Minchenes made in England lietussargu tirgus noslēdzās, bet ne tā radītā skola.

Turpmāk viss ritēja kā pa diedziņu, lai netaisnību dekade godam ieietu četrdesmito gadu varmācībā. Lietuvai atņēma Klaipēdu — sākums, ko pat nemanīja. Nedabīgā milestībā kāšukrusts sagūlās ar sarkano zvaigzni. To pamanīja katrs. Morāliskā sašutumā nodrebinājās pat Čemberlēns un viņa skola. Minchenē uzsāktais tirgus paplētās. Pa dempinga cenām nedabīgā milestība tirgū svieda tautas, brīvvalstis un asinis. Pirms milestība uzsāka varmācīgos slaktiņus, tā sadalīja strēmelēs vēl dzīvo Poliju un Baltijas valstis. Kā pirmos sāka izkaut poļus, bez kaŗa pieteikšanas. Kāva, kā un cik spēja — no abām pusēm.

Rīgā runāja, ka Polija lūgusi Latviju tai aizdot kaujas tankus, ar ko aizstāvēties pret iebrucējiem.

— Vienu vai abus? — mūsu kara ministrs bez apdoma Polijai telegrafiski paziņojis Latvijas gatavību iet palīgos.

Tā nav taisnība, bet — joks. Tas ir kara anekdots.

Ja nepastāstītu, ka tas joks, anekdots varētu izklausīties kā traģēdija.

Joka traģiskā ieskaņā ārlietu ministrs, labi pabrokastojis, pie vakariņām Maskavā izīrēja draudzīgai padomju kaimiņvalstij kara bāzes Liepājā, Ventspilī un Pitragā. Īres maksu viņš izplēsa augstu. Kara bazēs ar Vadoņa svētību kara anekdota atbalstam ieradās trīsdesmit tūkstoš draudīgu karavīru, lai aizstāvētu mūsu zemes neitralitāti pret uzbrucējiem un karu.

Īres līgumu ārlietu ministrs noslēdza uz desmit gadiem. Desmit gadu sen pagājuši, izdevīgais līgums ir izbeidzies. Kara bāzes sen vairs neaizstāv Latviju.

Ar vienu aci reālā pasaulē skatoties, arī tolaik šķita — neaizstāvēs. Nepatika svešie karavīri mūsu zemē.

Dziedu kaut ko Liepājas operā. Turpbraucot guļamvāģī redzu sarkanarmiešus daudzās kupejās. Atgriešanās uz Rīgu iekrīt ar rīta vilcienu. Manā nodalījumā sēž trīs svešā karaspēka virsnieki. Viņi ir aturīgi, mazrunīgi, laipni, bet viņu klātie nospiež. Visi trīs ļoti labi ģērbusies, labi sasukātiem matiem un tīri. Labprāt runātos ar viņiem, ja divi reizes nebūtu paceļojies Padomju Savienībā. Trīs virsnieki izskatās gandrīz eleganti un negribot atgādina man Maskavas jauno pazemēni.

Maskavas pazemēis ir tikko izbūvēts. Lielajās apakšzemes stacijās ir plašas marmora kāpnes, elegantas marmora kolonnas, gleznas gar sienām un pie griežtiem kandelabri kā karaļa pils balles zālēs. Dažā apakšzemes stacijā ir marmora tēli un stāvspuldzes uz augstām, izrotātām bronzas kājām. Citur pasaulē tik uzbāzīga luksa nav pat lidostu stacijās.

Apakšzemē Maskavā ir tīrs un spodrš, bet tajā brauc noskranduši, novārguši un pārguruši cilvēki. No pazemja luksa stacijas virszemē nonākot, jau pēc dažiem soļiem acīs duras ielu netīrība, namu nabadzība un posts namu durvis. Arī elegantie virsnieki ar glīto izskatu slēpj postu un izmisumu. Pats redzēju ceļojot. Nepatīk.

Kāds koncerts man paredzēts Rēzeknē. Vilcienā man atkal blakus sēž sarkanarmija. Mūsu aizstāvēšanai izīrētās kaķa bāzes ļoti daudz ceļo pa mūsu zemi.

Nacionālā operā mani gaida izrāde. Ir paagrs, bet uz izrādi ierasties nekad nevar par agru. Pie Nacionālā teātra iekāpju tramvajā. Man blakus nostājas kaķa bāzes virsnieks. Rīgā kaķa bāzes nav. Nez vai viņš no Ventspils vai Pitraga? Paskatos uz viņu. Zinu, ka tas nav tiesa, bet viņš izskatās pazīstams.

Ļoti līdzīgu seju redzēju Kijevā NKVD virsniekam. Mēs vairākas reizes sastapāmies un saskatījāmies Vladimira kalna likumos celiņos. Kad uzkāpu kalngalā, viņš palika vienu celiņa spirālī zemāk, bet arī tad mēs redzējāmies.

Kalngalā bija pasakaini plašs skats uz lielo Dņepras straumi un tālu tālu tai pāri. Kalngalā bija arī bārdains bronzas piemineklis ar rokā paceltu krustu pret Dņepru. Nezināju, ka tas ir Sv. Vladimiram, kas Dņeprā kristīja pirmos krievus. Pieminekļa uzraksts bija nokapāts. To man pastāstīja kāds jauneklis.

— Bet kāpēc krusts nav nozāgēts? — es viņam jautāju.

— Nedrīkstēja. Tas izsauktu nemierus, — viņš atbildēja.

Ar jaunekli mēs kādu laiku tērzējām. Viņš esot students divgadīgos inženieruursos, esot no laukiem, zemnieks, bet gribot tikt tālāk.

— Laukos zemniekam vairs neiet tik labi, kā tad, kad mēs vēl bijām brīvi, — viņš piezīmēja.

— Antikomūnists, — nodomāju, bet neteicu. Sirds tomēr notrīcēja, kad redzēju, kā viņu aizved man kalna celiņos uz ticīgais NKVD vīrs, ar zilo cepures malu.

No Sv. Vladimira kalna tālu varēja redzēt. No manis šķīries, divgadīgo inženieru kursu students pagāja gar zilo cepuri, kā paiet gar svešnieku — neredzot un nesasveicinoties. Pēc brīža tālu ielejā es viņus redzēju roku rokā. Arī pa gabalu izskatījās, ka jauneklim tas nav pa prātam. Viņš bija runājis ar ārzemnieku, viņa sirdsapziņa nevarēja būt skaidra. Ja ne arestu, labu nopratināšanu viņš bija pelnījis, bet negribēja.

Zinu, ka armijas virsnieks tramvajā nav čekas virsnieks Kijevā, bet līdzība manās iedomās ir liela. Un kāpēc ne? Sarkanarmija ir pārpildīta ar čekistiem kaķavīru apģērbos. Kaķa bazēs slepeno ir vairāk nekā kaķavīru. Kāpēc tad viņi

tik bieži apbraukā Latviju? Kāpēc nesēž bazēs? Ko mans tramvaja kaimiņš meklē Rīgā?

Es nevarēju viņu izraidīt no tramvaja, bet viņa tuvumā būt arī negribējās. Pie Pulvertorņa izkāpu.

Pārgāju Zigfrīda Meijerovica bulvārim un soļoju gar Bastejkalnu.

— Kas tev vainas? Raudiens nāk? Tu izskaties pēc ķēma, — man ceļā gadījās Jānis Ķepītis.

Jānis Ķepītis ir brīnumvienkāršs, dabiski sirsnīgs cilvēks un mūziķis, ar visai īpatu, atpakaļejošo zodu. Tas viņam kaitēja tikai pie klavierēm. Aizrautīgāk mūzicējot, apakšējā lūpa Ķepītim pārkārās pār atpakaļslidošo zodu, un koncertos viņš izskatījās varen savdabīgs. Viņu tomēr milēja ir tie, kas viņā klausījās, ir tie, kas kopā mūzicēja. Tikai viena sieva no viņa aizbēga. Vismaz simts koncertu, ja ne pāris duču vairāk, esmu dziedājis ar viņu pie klavierēm. Nekad nebēgtu no Jāņa Ķepīša.

Ir teorētiķi, kas Jānim Ķepītim pārmet paviršu un palētu pieeju saviem skaņdarbiem. Tie Ķepīti nepazīst. Tāpat kā sarunās, arī skaņdarbos viņš kautrējās būt pārgudrs. Joka pēc viņš uzrakstīja arī ziņģes un pabārstīja ļaudīm dažus salkanību. Ne viņam pārnest, ka publika un mākslinieki iemilēja viņa jokus. Jānim Ķepītim ir liela guba ne pārgudru, bet nopietnas kvalitātes darbu. Stāsts par naktīm — dziesmu sērija čellam, klavierēm un vīrieša balsij — viens pats aizstāj dažus komponista mūža darbu.

Prieks satikties ar Jāni Ķepīti bija pie klavierēm un arī uz ielas.

— Jā, Jāni, raudiens nāks, — atteicu viņam pie Bastejkalna. — Mūsu tramvajos jau braukā sveša vara un nodevīgi glūn, kur spert. Nav labi.

— Ei nu, nečākstī, — mani mierināja jaunais draugs. — Padomā, kā šodien citās zemēs ļaudis dzīvo. Poļi ir padzīti mežos, mežos tie slapstās bez maizes, bez jumta, bez apsega. Mazi bērņuki salst, mirkst lietū un mirst badā. Bet kas mums vainas, kā mums trūkst? Katru nakti lienam baltos linu palagos un ēdam tikai sviestā ceptus cāļiņus.

— Cik ilgi vēl? Cilpa ir kaklā.

— Nečāksti! — Šoreiz bez klavierēm Jānis Ķepītis atkāra lūpu, mani zobojot. — Kas ir, tas ir. Kas būs, tas būs. Izčākstēt tur nekā nevarēs. Ko šie mums padarīs? Cilvēki vien ir.

Jānis Ķepītis palika Latvijā. Viņš par daudz mīlēja no tēva mantotās lauku mājas pie Strenčiem. Tās viņš kopa ar mūziku un sargāja ar sirdi. Lauksaimniekam grūtā brīdī aizdevu divas piena govis. Baidos, ka manas govis viņš neatdos. Vai viņam vēl pieder viņa mīlotās mājas?

Govju viņam vairs nav. Cilvēki vien ir!

Ieejot Baltā Namā, bija jāaizmirst tramvajs, kara bāzes un poļu liktenis. Uz skatuves visu var aizmirst. No skatuves pat ar vienu aci var neredzēt reālo pasauli, ja — negrib.

Uz skatuves nav netaisnību. Tās tēlo. Pat varmākas skatuve izdaiļo.

Nokrāsojos jauns un glīts, ieģērbos baltā zīdā. Pēc satikšanās ar kaja bazi tramvajā — kļuva par valdnieku. Dziedāju hercogu Ričardu Masku ballē. Prāts tomēr bija nemierīgs.

Jūrnieku dziesmā pie burves Hertas Lūses man pietrūka viegluma. Saforsēju beigu toņus virs kora. — Par kara bazēm negribēju domāt... Pie burves Ulrikas ieradās Amēlija — Alīda Vāne. Viņai bija liela un skaista, itāļiski skolota balss. Gribējās paklausīties. Maniem galminiekiem no skatuves aizejot, paslēpos aiz dekorāciju velles.

Poliem nebija dekorāciju, kur paslēpties. Ja no kāšukrusta Rietumpolijā tie aizbēga uz savas zemes austrumiem, tur viņus apkāva sarkanā zvaigzne...

Alīda Vāne stāstīja Hertai Lūsei, ka viņa mani mīlot. Nebija pirmā reize, ka to dzirdēju. Kaut viņa bija Ādolda Kaktiņa — Renē sieva, mani mīlēt bija viņas pienākums Masku ballē. Mīlestība ir savāda.

Vācija tā mīlēja Padomiju, ka sūtīja tai ogles, benzīnu un citas lietas, kuru pašai trūka...

Vāne tomēr katrā Masku ballē gribēja tikt vajā no mīlestības uz mani, un Herta Lūse viņai ieteica tāpēc pusnaktī ierasties Karātavu kalniņā.

Visa Polija bija pilna karātavām. Nedabīgā mīlestība, kas tur plosījās no divi pusēm, arī nevarēja būt ilgstoša...

Karātavu kalniņu Masku ballē Pēteris Rožlapa bija uztaisījis šermuļaini spocīgu. Pret debesīm kā miroņkauli pliki stāpījās sakrunkoti koka zari. Debesis Jānis Auniņš ar jauno aparāturu rotēja nospiedīgi smagus mākoņus. Man nebija jādodomā par reālo pasauli, pietika ko šermuļoties uz skatuves. Pusnaktī gāju uz Karātavu kalniņu apsargāt Alidu Vāni, bet nodziedāju duetu. Aizmirsās pasaule. Duets skanēja labāk par Jūrnieka dziesmu. Publika aplaudēja. Ir nemanīju, ka no skatuves dibena uz Alidu un mani glūn Jānis Niedra, Jānis Kārkliņš un Gustavs Neimanis melnos pelerīnos, ar aizsegtām sejām un grib mani nodurt. — Kaya bazēs neviens kaņavīrs nebija tā maskējies, bet arī viņu nodomus neviens nemanīja... Karātavu kalniņā, man par laimi, gadījās Ādolfs Kaktiņš. Viņš mani bridināja no trīs basu nodevības, atdeva man savu mēteli un lika bēgt.

Izbēgu un stāvēju kulisēs. Karātavu kalniņš izskatījās šermuļains. — Vai tiešām tik šermuļaini izskatīsies arī Rīgā? Es negribu domāt... Uz skatuves, ja saņemam, var nedomāt par kaja bazēm un dzīvi pēc tam... Bet pa Latviju apkārtceļojošā sarkanarmija nevarēja būt uz labu...

— Apsveicu, pateicos! — man blakus atskanēja vēsi klusināta balss. — Vai tu gribi iet uz balli?

Masku balles kulisēs man blakus stāvēja Nacionālās operas direktors. Vajadzēja būt pavisam trakai ballei, ja Jēkabs Poruks mani meklēja, pats uzrunāja un aicināja dejot!

— Vai šņabis arī būs? — atjautāju, jo dejot nemāku.

— Šampānietis! — atbildēja direktors. — Balle būs pili. Pats Vadonis riko. Ja apsokies ierasties, tevi ielūgs. Nu?

Zināju, ka nākošā ainā Ādolfs Kaktiņš manis vairs nežēlos un nepaglābs, bet pats durs nazi manā sirdī. Dzīvē draugi nav labāki. Zināju, ka mani gaida nāve Masku balles virpulī. Pils ballē mani varēja sagaidīt vienīgi dzīve un prieks. Man gribējās dzīves pēc nāves.

— Vai balle būs šovakar? — jautāju.

— Runā kā traks, — atteica Poruks. — Uz pili neielūdž tik pēkšņi. Balle būs valsts svētkos. Vai nāksi?

No balles nespēju atteikties. Arī ballēs viena acs aizveras, uz rīta pusi dažam pat — abas. Biju pateicīgs direktora kungam, ka viņš ar mani runāja.

Pils ballē solījos būt.

Ielūgumu saņēmu.

Paģāja mēnesis. Architekts profesors Eižens Laube steidzās un citus steidzināja, lai pirms lielās balles pabeigtu jauno Trīszvaigžņu torni vecajai Rīgas pilij un izbūvētu latvisku svētku zāli pils ceturtajā stāvā.

Pēc mēneša senā ordeņmestra baltajā reprezentācijas dižtelpā stāvēja Vadonis un viņa vietnieks, kara ministrs ģenerālis Balodis. Jānis Balodis nesen bija precējies. Baloža kundze kā pirmā valsts dāma stāvēja augsto valstsvīru vidū.

Ģenerāļa Baloža kundzi pirms tam pazinu caur logu. Pēc laulībām abi Baloži dzīvoja Ausekļa ielā, vienā stāvā ar manu ģimeni. Mūs šķīra tikai iela starp mājām. Kundze Balodim bija labi izskatīga, arī agros rītos kārtīgi sasukātiem, dabīgi blondiem matiem. Mēs bieži sasmaidījāmies un sasveicinājāmies pie logiem, bet pirmo reizi satikāmies pili.

Pili mana sirds iežēlojās par Baloža kundzi. Bez izņēmuma katram balles viesim roku spieda Kārlis Ulmanis, Jānis Balodis un arī viņa. Viesu bija milzums. Ar roku katram viesim bija jāpasniedz arī kāds labs un laipns vārds.

Lēni kā vulkāniska ieva vēlās pils viesu masa augšup pa kāpnēm uz Balto zāli, tad saņņaudzās mazā urdziņā un beidzot kā siks tārpīnš tuvojās trīs izstieptām rokām, kas to sagaidīja lielās telpas trešdaļas vidū.

Lēni lēni aiz daudz daudzām mugurām tuvojos Vadonim. Viņš laipni un žēlīgi smaidīja. Viņam bija liela, balta krūts, pār balto krūti zila Trīszvaigžņu lenta.

Kad beidzot tiku Vadonim klāt, pabidīju sievu kā pirmo pie varenās rokas.

— Vai tad jums jau tik liela meita? — Vadonis smaidīja mums abiem reizē.

— Nē, prezidenta kungs, man ir tikai mazi dēli, — atteicu.
— Meitene ir viņu māte.

— Tātad kundze? Priecājos! — Vadonis atkal uzmeta skatu manai sievai, un varbūt būtu vēl ko laipnu piebildis, bet pūlis mūs aizbīdīja tālāk.

— Mēs jau pazīstamies, — sacīja Baloža kundze un vairāk nekā. Manai sievai roku spiežot, viņa bija pateikusi vienu vārdu par daudz. Man pat atbildēt neatlika laika, kad biju jau piestumts ģenerālim.

— Vēl jau šovakar tiksīmies, tad parunāsim, — sacīja Balodis, pamirkšķināja aci, un cits rokspiedis ieņēma manu vietu.

Abi ar sievu nu bijām uzņemti ballē, abi pagājām sāpus un skatījāmies apkārt. Baltā zāle bija kā jūra pilna ar baltām kungu krūtīm, ordeņiem un daudzkrāsainiem dāmu vakar-tērpiem. Mēs skatījāmies ilgi, vēl ilgāk stāvējām.

Bija 18. novembris 1939. gadā. Tā saucamais Baltais ģenerālis vēl balstīja patvaldību. Vēl pagāja mēneši, līdz viņš atpāš, ka kameras neaizstāj Saeimu un atkāpās.

Pēc gada Rīgas pili pārvaldīja komjaunieši.

Rīgas pili bija pēdējā balle. Stāvēju. Stāvēja mana sieva. Stāvēja liels pūlis ballinieku.

— Jauki, vai ne? — caur pūli spraucās Knuts Lesiņš, Baltā Nama drāmaturģs un smaidīja pār visu seju. Tik liela smaida kā tolaik Knuta Lesiņa toreiz vēl nelielajā sejā neesmu vairs redzējis.

Man nebija ko atbildēt. Stāvēju. Nebija kur apsēsties, nebija arī ar ko parunāties. Ļaužu masa bija sveša un neredzēta.

— Vai stipri garlaicīgi? — jautāja Visvaldis Jankavs un grībēja aizspraukties tālāk tāpat kā Lesiņš. Es viņu aizturēju.

— Vai jūs kādu te pazīstat? — noprasiņu.

— Maz, — atbildēja ārlietu preses sekretārs. — Viesu vaimums nav ridzinieki. Te ir pa pārstāvim no katra pagasta, no katras pilsētas un miesta.

Svešuma sajūta pili pazuda, bet ne garlaicība. Kā mežā aiz kokiem varēja saskatīt arī pazīstamas sejas, taču klāt tikt nevarēja. Kaut kur stāvēja Eduards Smilģis, citā stūrī to pašu darīja Nacionālā teātra direktors Jānis Grīns. Jānis Benjamiņš bija laimīgāks. Viņu bija atradis sarunu biedrs — Augusts Kirhenšteins trieca ar Benjamiņu, kaut ko impulsīvu stāstot un ar isām rociņām stāstījumam piepalīdzot. Viņš bija tik kustīgs, ka viņam runājot ordeņi lēkāja uz melnās frakas atloka. Ordeņu Baltā zālē bija daudz, taču neviena krūtis nebija

tik bagātīgi izraibinātas kā redaktoram Pēterim Blauam. Es vismaz cita neredzēju. Blaus ballē bija ieradies aizsargu virsnieka tērpā un ordeņus nēsāja ne mazāk cēli kā švītās ūsiņas.

Stāvēt bija grūti. Nevieni tomēr nesūdzējās. Arī mana sieva mīnājās, bet par brīnumu nebārās. Viņa saprata, ka ģenerāļa Baloža kundzei bija vēl grūtāk stāvēt un pie tam spiest rokas tūkstošiem svešu cilvēku. Lai uzturētu sievu možu, stāstīju viņai pēdējo no Jāņa Kalniņa dzirdēto un ne visai godīgo anekdotu.

Katrs balles viesis pili dabūja vienu glāzi dzirkstīgā padzēriena un saņēma aicinājumu ēst vakariņas ceturtā stāva jaunajā veclatviešu zālē. Kārlis Ulmanis, Baloža kundze un Baltais ģenerālis bija izbeiguši apsveicināšanos, roku spiešanu un pieklājīgas sarunas ar viesu armiju. Kā pirmie viņi visi trīs kopā devās uz augšu pie vakariņām. Tas ir viegli saprotams, jo no garās sasveicināšanās visiem trim vajadzēja būt ļoti nogurušiem un izsalkušiem.

Aiz iedzimtās kautrības nepasteidzos iet vakariņās blakus valstiskai trijotnei. Pārāk daudz ļaužu steigās būt viņu tuvumā. Mazliet vēl Baltā zālē pamiņājies, paņēmu sievu pie rokas un ceļā uz vakariņām abi rokrokā tikām ielēgti kāpnēs. Aiz iedzimtas kautrības biju nokavējis pirmo vakariņu galdu un cietu to kopā ar sievu. Kāpnēs uz Eižena Laubes jauncelto zāli viesi bija saspiesti tēraudcietā, blīvā masā. Nevarēja pat atkāpties. Stāvējām. Nevarēju pat aizsniegt rezerves mutautu bikšu kabatā. Kā pielodēts stāvēja cilvēks pie cilvēka. Man atmikša stērķelētā apkakle. Svīdu. Ja tāda ir dzīve pēc nāves, tad cilvēkam nav vērts mirt.

Stāvējām ilgi, līdz izmiekšķētu apkaklišu un iesvidušo dāmu masa sakustējās.

Kopā ar daudziem simtiem balles viesu iekļuva jaunajā ēdamzālē. Tur bija labi. Tur neielaida vairāk cilvēku, nekā spēja pakustēt.

Skaistajā telpā acis vispirms atdūrās griestos. Ja būtu operas direktors, ilgotos jaunos griestus izlietot uz skatuves. Tie izskatījās kā uz mutes apgāzta seno vikingu jūras laiva, ar varēmām, velvveidīgām sijām. Sijās rotājās koka kalumi un kokgriezumi. Bagātāku dekorāciju skatuvei grūti iedomāties. Kā veci gobelēni starp brūnā koka sijām un apgāztās laivas

aso jumta kori no griestiem ieslīpi lejup raudzījās lielas eļļas gleznas. Vienā no lielajiem attēliem kurši caunu cepurēs kāvās pa ūdeni ar krustnešiem bruņās, un balts kuršu zirgs leca krustnešu laivā. Cits attēls rādīja slaveno Saules kauju pie Bauskas. Bausku neredzēju, bet kauja bija spēcīga. Gleznu griestu slīpumā bija daudz. Tās bija darinājuši dažādi autori, kas acimredzot meklēja latviskus pamatus baroka stilam. No griestiem svētku viesos noraudzījās lepna, bagāta pagātne ar zirgiem, zobeniem, cilvēkiem, šķēpiem. Kaujas vālēm, vainagiem un vairogiem uz zemes un ūdeņos, bet visai rets svētku viesis paskatījās griestos.

— Nedzīvojat gaisos, — arī manu uzmanību no griestiem atrāva Alberts Zalts. — Šeit jāskatās uz ēdamgaldū.

Alberts Zalts bija slaidis, blonds jauneklis vīra gados. Viņš bija viens no pirmajiem redaktoriem, kas mani stumdīja rakstīt avižu rakstus pirms Latvijas Vēstneša nāves. Pēc tam Alberts Zalts bija augstu kāpis kā saimniecisko jautājumu speciālists Finanču ministrijā, bet vēl augstāk Tirdzniecības un rūpniecības kamerā. Pret mani viņš tomēr izturējās kā vienkāršs, godīgs žurnālists un sirsnīgs redaktors.

Ar Alberta Zalta iekaušanās arī mana sieva atrāva acis no griestiem. Vakartērpā ar ordeņiem Zalts izskatījās glītāks un dzīvāks nekā senie kurši, sēļi, libieši un asinim aptraipītie zobēbrāļi griestos.

— Iesim ēst, — viņš sacīja un iemantoja manas sievas uzticību.

Ar ēšanu neveicās. Paknibināju tikai no tā, kas bija tuvumā un sasniedzams bez stumdišanās ap citu izsalkušo mugurām. Mana sieva paveica vairāk. Par viņas šķīvi rūpējās mans redaktors no Tirdzniecības un rūpniecības kameras virsslāņa, līdz viņu pārtraucu.

— Sakiet, Zalt, — jautāju — vai jums nav neērti, ka bojā aiziet labs un godīgs žurnālists? Kāpēc jūs stumdat tikai naudu un vairs nerakstat nekā?

— Kā tad es nerakstu?! — viņš pārsteigts atsaucās. — Vai jūs Latvian Economic Review nelasāt? Ik numurā ir pāris manu rakstu. Esmu arī redaktors.

— Piedodiet, redaktor, — atbildēju — es nezināju. Arī tālruna grāmatu lasu reti un pavirši. Kā nu godīgs avižnieks var nonākt tik garlaicīgās rakstu sfairās?

— Nesakiet tā, — manu nostāvējušos un pagurušo joku Alberts Zalts uzņēma tik nopietni, it kā būtu daļa taisnības. — Ja cilvēks iedziljinās saimnieciskā psihē un ekonomiskās problēmās, ticiet man, tad tur atklājas jautājumi, kas ir interesantāki par cilvēka smadzenēm.

— Bet smadzeņu radīti un izgudroti.

— Izklausās savādi, bet tas nav tiesa, — viņš turpināja. — Cilvēks ir radījis naudu, vērtspapirus, aplēsumus, cilvēks ar tiem rīkojas šā un tā, bet ir kāda augstāka vara, kas nosaka vērtību un bieži vien sajauc cilvēka aplēsi. Ņemat, piemēram, kaut ražu un neražu, nepazītas zemes bagātības, izsīkstošus naftas avotus. Kungs domā, bet kučieris brauc! Nesakiet, ka tas nav interesanti. Ja papētām saimnieciskās rosības un iedzilnāmies to liktenīgās, ar prātu nenovēršamās svārstībās, tad — bieži vien liekas, ka ne cilvēks ir izgudrojis saimnieciskās vērtības, bet tās veido cilvēka psihi, politiku un vada cilvēces likteņus.

Pils ballē pie ēdamgalda Alberta Zalta prātojums man izlikās par gudru. Tā arī pateicu viņam.

— Un vai tomēr sirds nekāro atpakaļ pie avīzes ar aktīvās žurnālistikas trauksmi un ne mazāku ietekmi uz cilvēci? — turpināju tirdīt.

Alberts Zalts uz šķīvja graizīja titara sānu, uztupināja tam brūkleņu ievārijumu, bet kad gardais kumoss bija baudīšanas kārtībā, viņš pēkšņi atbidīja šķīvi un pacēla glāzi.

— Vajssirdīgi sakot, gribas atpakaļ — viņš apliecināja. — Avīze ir kā slimība. Kas ar avīzi saslimis, tam grūti no tās izārstēties. Labi vien ir, ka man tagad citu darbu tik daudz, ka aizmirstas slimot ar vecām kaitēm. Vai kundze neņems gabaliņu mežacūkas? — negaidot viņš atleca no avīzes un atkal atradās pils ballē. — Tas ir retums. Esot atvesta no Ugāles mežiem.

Kundze paņēma mežacūkas šķēlīti. Arī es aiz ziņkārības iekodu Ugāles mežu biezoknī.

Ar mežacūku mums beidzās lielās vakariņas. Trešais galds gaidīja savu kārtu uz kāpnēm un svida. Bija jāapžēlojas par cietējiem.

Pie mežacūkas šķīries, ar Albertu Zaltu pili vairs nesatikos. Pēc gada ieskrēju Zaltam krūtīs kādā šķērsielīnā pie Āgenskalna priedēm.

— Ko darāt? Kā iet? — jautāju, lai būtu ko teikt. Ekonomisko problēmu vadītāji bija pārvērtuši labi izīrētās kara bāzes okupācijā, kas ņēma ļoti daudz un īres naudu nemaksāja.

Prātnieciski skolotais ekonomists nevarīgi paplātīja rokas.

— Vēl dzīvoju, — viņš atbildēja — bet man ir jāpazūd. Mēs redzamies pēdējo reizi. Lai Dievs jums palīdz izdzīvot!

Dažas dienas vēlāk Albertu Zaltu deportēja.

Pils latviešu vikingu zālē to nevarēja ne just, nedz paredzēt. Padomju Savienības kara bāzes bija samaksājušas pirmo mēnešu īri, un mums bija iemesls pievērt abas acis, lai priecātos.

Ar sievu pie rokas no vikingu mielasta atkal nonācām lielajā Baltajā. Teodora Vēja orķestris spēlēja valsi. Mana kundze aizriboja ar ārlietu ministru. Vilhelms Munters ieskatīja par pieklājīgu ar valsi iepriecināt Latvijas universitātes pirmo gadu studiju kolēģas pils ballē nostāvējušos dzīves biedri.

Balles zālē stāvēju viens pats. Abu atvērto acu priekšā man dejoja liela, laimīga, bagāta un priecīga sabiedrība. Pie manis pienāca Vadoņa, var sacīt arī — valsts privātsekretārs Jānis Rudums.

— Vai jums nav garlaicīgi? — viņš laipni apvaicājās.

— Ļoti! — ne mazāk laipni atbildēju. — Esmu pārstāvējis.

— Iesim uz muzeju, — viņš vedināja. — Tur varēsīt sēdēt.

Ātstāju sievu ārlietu ministram un gāju Rudumam līdzi.

Valsts mākslas muzejs, blakus Rīgas pils Baltai zālei, bija lieliski izkārtots. Ja tā uzturētu visus muzejus, muzeju māksla atdzīvotos kā dzīvu tēlnieku un gleznotāju darbnīcās. Valsts mākslas muzejs bija pilns nelieliem galdiņiem, ap galdiņiem — daudz krēslu, uz galdiņiem — pīrāgi, saldumi, pudeles, pudelītes, glāzes, glāzītes, žāvēts lasis, krūzītes un kafija. Galdiņu atstarpēs — skulptūras uz augstākiem un zemākiem podestiem, un viesmīļi ar baltām krūtīm un baltu zalvjeti pār roku. Bez baltās zalvjetes viesmīļus nevarētu atšķirt no viesiem. No sienām uz visu to cēli noskatījās Richards Zariņš,

Jānis Rozentāls, Alksnis, Tone, Purvītis, Valters, Ūdris, Kazaks, Grosvalds, Strunke Liepiņš, Kalniņš, Ubāns, Skulmes un tā bez gala.

Valsts mākslas mūzejā no sākuma līdz galam, rasi un ticību nešķirojot, Burkards Dzenis savāca visus mūsu gleznotājus, kam bija ko pateikt ar krāsām uz audekla un visus mūsu tēlniekus, kas runāja granītā, marmorā, bronzā un kokā. Par galdiņiem un krēsliem Burkards Dzenis nebija rūpējies. Uz balli tie sanāca paši un pārvērtā mūzeju priecīgā dzīvoklī.

Latviešu inteliģence nav nekad tik labi jutusies Rīgas mūzejā. Vairums valsts mūzejā ieradās pirmo reizi.

— Vai te nav labi? — mūzeju apskatot, man jautāja Rudums. — Pameklēsim, kur varat piemesties.

Mēs mūzejā ienācām par vēlu. Visi galdiņi bija aizņemti.

— Paldies! — tomēr atteicu mājastēva sekretāram. — Arī viens sev atradišu vietu. Jums, droši vien, ir arī citi svarīgi pienākumi.

— Bet...

— Bet pagaidām es iešu jums līdzī uz Balto zāli. Man jāatgūst sieva — pārtraucu laipni domātu iebildumu, taču savu solījumu nepildīju.

Jānis Rudums aizgāja viens.

Tieši zem Valdemāra Irbes, saukta — baskāja Irbītes pasteļu ziediem ieraudzīju sēžam Uģi Mazkalniņu un pametu Rudumu. Latvijas dzelzceļu finanču direktoram pie viņa galdiņa pa labi bija sieva, bet kreisā pusē — tukšums. Sieva viņam bija ārste, speciālizējusies grēcīgas milas slimībās, bet izskatījās kā uz tumša samta gleznota eņģeļa ģimēne. Tukšums blakus Mazkalniņiem pārpildītajā mūzejā bija man ne mazāk pievilcīgs.

— Vēl jau šovakar tiksimies, — sacīju Rudumam un viņš mani saprata.

— Vai te ir mana vieta? — jautāju daktera kungam no Dzelzceļu virsvaldes financēm un skūpstīju daktera kundzei roku. Uģim Mazkalniņam vārda priekšā bija pāris augstskolu tituli, taču ne Dr. Latvijā mācītāju sievas mēdza titulēt par — mācītāju kundzēm, bet ārstu sievas par — daktera kundzēm. Mazkalniņš labprāt zoboījās, ka arī viņš esot — daktera kungs, jo sieva viņam ārste. Joka pēc labprāt šo

tituli lietoju, bet mūzejā piemirsās. Taču ne tādēļ viņš mani atraidīja.

— Tava vieta ir tur, kur tava sieva, — viņš mani strupi pamācīja. Uz to viņam bija zināmas tiesības, Uģis Mazkalniņš man palīdzēja apprecēties kā liecinieks. — Kur ir tava sieva? — viņš turpināja man uzbrukt.

— Ārlietu ministrijas ricībā, — atteicu, — un dejo, kā pieņākas. Pataupi vietas un piepildi glāzes. Es eju, mēs nāksim.

Taču starplaikā Vilhelms Munters manu sievu bija pametis, pats ar savējo virpuļojot. Manējā bija gājusi no rokām rokās. Redzēju viņu dejojam ar Vili Olavu, bet netiku klāt. Visa baltā zāle šūpojās un grozījās. Stāvēju. Gribējās griezties līdzī, bet nepratu. Dejojot protu tikai uz rīta pusi. Kad filmā man bija jādejo un jātēlo kājām lēnais valsis, filmas režisors uzņēma man svešas kājas. Stāvēju un raudzījos priekos, līdz apstājās arī mūzika.

— Pardon! Ātvainojiet! Piedodiet! Pardon! — bez mūzikas grūstījos caur apturēto deju pie Viļa Olava.

Žēl Viļa Olava — no sarkano uzbāzības bēgot, viņš noslika Ventā dažus soļus no krasta. Kuģīti kopā ar viņu bija pārāk daudz bēgļu. Kuģītis tik daudz rūpju nepanesa. Izglābās tikai dažī.

Pils ballē Vilis Olavs vēl bija ārlietu ministrijas protokolšefs. Tas ir augsts amats un prasa diplomātiju. Tādēļ Vilis Olavs diplomātiju studēja Parīzes universitātē. Viņš to varēja atļauties. Viņa ievērojamais tēvs viņam atstāja lielu namu un Viļa Olava komercskolu. Dēls bija džentelmens visās dzisliņās, par skolu neinteresējās, bet skolojās pats. Kā Parīzes universitātē izsmalcināts diplomāts viņš bija arī šķīries no pirmās sievas, pianistes un dziedātājas Marīnas Kārklīņas.

Atņemot sievu Vilim Olavam nebija grūtību. Kad tiku klāt, viņš ar prieku no manējās atsacījās un aizgāja uz Baltās zāles ziemeļgalu. Ziemeļos aiz sienas bija balles galdiņi visaugstāk izredzētiem.

Ar sievu atgriezies Valsts mūzejā. Pa ceļam sadūros ar vienu otru svešinieku. Tas nekaitēja. Smagāk atsitos pret Ādolfu Kaktiņu.

— Lamzaks! — viņš mani uzrunāja. — Vai neredzi, kurp ej?

— Es būtu sacījis — Quo vadis? — atbildēju. — Tas izklausās gudrāk! Mēs esam pili. Te jāprot uzvesties. Atvaino, mums jāsteidzas. Mūs gaida.

— Šņabis?

— Nē, konjaks un likieri, — atteicu viņam un ar sievu iegājām mākslas mūzejā.

— Tu izskaties svaigs un neaptraipīts, — teicu dzelzceļu direktoram, kad mūsu sievas sasveicinoties vairs neatļāva iejaukties viņu valodās. — Vai tad vakariņas jau paēdāt?

— Sen. Mājās! — pasmējās direktors. — Neesmu pirmo reizi ar pipi uz jumta, nedz pirmo reizi pils ballē.

Ticēju Mazkalniņam. Viņa stērķelētā krūts un apkakle bija skaidra un stīva. Viņš nebija svīdis vakariņu gaidās. Ticēju arī, ka viņš bija sen pieradis pie viesībām pili.

Hugo Mazkalniņš, saukts — Uģis bija mans brālēns, tāpat radnieks, bet lielāks ir augumā, ir darbos un arī gados. Manos tēva rados ar augumiem neskopojās. Kaut arī tēva mātei bija pieci uzvārdi, tēva radu man ir maz, bet — tie bij vīri, kam ir vara, ar tiem varēja lielities.

Kad vēl biju iesācējs dzīvē, lielais Uģis kā ķeizars jau braukāja savā salonvagonā pa visiem dzelzceļiem. Viņa vagonā bija divi glauni guļamkambari, vannas istaba un salons ar rakstāmgaldū, ādas klubkrēsliem un ēdamgaldū. Liepājas operas vēstures pirmā darbības gadā viņa ceļojošais ēdamgalds ieņēma ievērojamu vietu. Kad Liepājas operā ilgāku laiku neizmaksāja algas, Mazkalniņa ierašanās allaž bagāti remdēja jauno dziedātāju nemākslinieciskās tieksmes. Ap viņa ēdamgaldū ērti sasēdās pusotra duča izsalkušu mākslinieku. Divi reizes viņa salonvāgī ietaupīju arī dzelzceļa biļeti no Liepājas uz Rīgu. Tas nebija likumīgi, bet ar lielo brālēnu mēs sapratāmies tāpat kā puikas vienos gados. Viņš piekāpās, kad un cik varēja.

Parasti satiekoties, mēs abi kļuvām it kā jaunāki. Pils ballē šī sajūta, diemžēl, neatplauka. Tā nebija sievu vaina, pie sievām abi bijām pieraduši, bet gaiss bija smags. Mēs runājām niekus kā puikas, bet nieki nedzirkstīja. Arī Uģi spieda kapa bāzes, notikumi Polijā un mūsu nākotne.

Aiz mūsu galdiņa Valsts mākslas mūzejā ļaudis tomēr jutās skaļi un labi. Tie gāja un nāca. Arī mūsu sievas stai-

gāja ar lipotiem kungiem ordeņos uz Balto zāli dejot un atpakaļ. Visās malās skanēja — Prozīt! Āri mūsu galdinš izlikās jautrs. Kas pienāca, nenožēloja.

Garāmejot piesēdās Kārlis Bjodnieks, eksministru prezidenta Ādolfa Bjodnieka vecākais brālis — inženieris. Viņš bija Latvijas dzelzceļu galvenais direktors un mana brālēna vienīgais priekšnieks. Latvijas universitātē tāpēc viņam piešķīra Dr. h. c. godu, bet sarkanie deportēja, tikko ar tankiem aplēta kara bāzes līdz Rīgai. Kārlim Bjodniekam ar mana brālēna izkalkulētu naudu bija lieli nopelni Latvijas dzelzceļu izbūvē un racionālizācijā. Ne gods ar Dr. h. c. gradu, nedz deportācija nenāca negaidīti un nepelnīti.

Lai būtu jautrāk, stāstīju galvenam direktoram par viņa finanču direktora piedzīvojumiem, kuŗos ievilināju savu godīgo brālēnu caur neprātīgu mākslinieku sabiedrību gan iekšzemē, gan ārzemēs dzelzceļu konferenču laikos.

— Un vai viņš neiederējās? — man jautāja Kārlis Bjodnieks.

— Un kā vēl! — atsaucos. — Liepājā gan, likās, direktora kungs vēl bija pārsteigts, kad viņam bija jāpiedalās mākslinieku augstspļaušanas sacīkstē pie Bonica kafejnīcas tālruņa staba, bet neatteicās.

— Vai tu velns, — ierunājās Hugo Mazkalniņš. — Biju piemirsis. Tas gan bija numurs! Kādās mulķībās gan tu mani neesi ievilcis?!

— Bet par to vēl tagad tavš vārds un sasnieguma augstums ir iegravēts stabā, — atteicu. — Nav mana vaina, ka paliki pazemu. Viņš, saprotiet, — es pagriezos pret viņa priekšniecību — nebija trenējies. Bez prakses! Vienīgi kormeistars Rūdolfs Vanags palika zem viņa, bet tas jau arī ir uz pusi isāks par direktora kungu. Ziniet, doktor, — sacīju Bjodniekam — tādu cilvēku kā Uģi es tomēr par direktoru naudas lietās neturētu. Sakiet, vai tādām var uzticēt dzelzceļu kapitālus, kas pa naktīm iet sļauties un iemaisās šaubīgā mākslinieku ierindā?

— Taisni tādi vīri mums vajadzīgi, — man atbildēja galvenais dzelzceļnieks. — Tik tas spēj kaut ko paveikt, kas prot arī sadzīvot. Īsts vīrs iedzīvojas un priecājas visos apstākļos. Tikai tas var citus vadīt, kas prot citiem dzīvot līdzī. Vai tad direktors, jūs domājat, nekad nedrīkst sļaut?

Mūzeja blakus nodalījumā, kur Burkards Dzenis bija pakāris Veroniku Janelsiņu un gleznotāju Anšlavu Eglīti, pēkšņi iestājās nāves klusums.

— Kas tad tiem notika? — Kārli Bļodnieku pārtrauca Hugo Mazkalniņš.

Negaidītais klusums iztraucēja mūzeja skaļo mieru.

— Vadonis nāk! — pie blakus galda kāds iesaucās.

Arī zem Irbītes ziediem iestājās klusums. Pie visiem galdiņiem dāmas lūkojās kabatas spoguļšos, pūderēja degunus un krāsoja lūpas. Vīri knibinājās ap baltajām kakla saitēm un ordeņiem. Es atliecu stūrus izmiekšķētai apkaklei.

Lielajās mūzeja durvīs parādījās Kārļa Ulmaņa sirmā galva un smagais stāvs. Viņš soļoja lēni kā bērēs, bet smaidīja laipni kā kāzās. Teikuma pretstatu labā gribēju teikt — smaidīja priecīgs kā kristībās, bet tie būtu meli. Laipns viņš izskatījās, bet priecīgs viņa smaidis nebija.

Dažus soļus aiz Ulmaņa sekoja Vadoņa svīta — sekretārs, adjutants un citi man nezināmi vīri.

Valsts mākslas mūzejs piecēlās stāvus pie galdiņiem. Spoži blisināja preses fotogrāfu gaismas. Viss bija kluss. Klusu stāvēja priecīgo ļaužu pūlis.

Kārlis Ulmanis — nav noliedzams — Latviju milēja ne mazāk par sevi pašu. Sievas un bērnu viņam nebija. Arī ģimenes mīlestību viņam aizstāja valsts. Viņš dzīvoja un strādāja valstij. Valsts uzplauka, kad Kārlis Ulmanis pārņēma tās vadību un varu. Tauta pat nestrīdījās vairs par politiskiem sīkumiem un bija kļuvusi lepna visur redzamā, lasāmā un dzirdamā vienotībā. Tautai bija labs priesteris un valstij labs veikalvedis. Kārlis Ulmanis to bija pierādījis. Kāpēc lai viņš izlaistu valsts vadību no savām kompetentām rokām un — kas zina — atsaldētu uzplaukumu ar varas pārņemšanas brīdi solito demokrātijas reformu?

Katrs cilvēks ir zināmā mērā godkārigs un patmīlīgs. Arī Kārlis Ulmanis bija cilvēks, bet es ticu, ka viņš būtu atteicies no patvaldības un nodevis tautas nobalsošanai solito satversmes reformu, ja būtu pārliecināts, ka neapstāsies augšupeja. Es ticu, ka valsts labklājība Kārlim Ulmanim bija svarīgāka

par viņa patmīlību un godkāribu. Diemžēl, vara izolēja Vadoni. Kārlis Ulmanis pazaudēja skaidru ieskatu pats sevi un apkārt redzēja tikai tukšumu.

No viņa atkarājās, kas ir labs un derīgs, kas ir cienīgs un necienīgs, kas vajadzīgs valstij pēc Atdzimšanas dziesmas. Viņš bīdīja un cēla arī cilvēkus. Viņam bija vara. Kas gribēja celties, cildināja viņa varu. Kas cildināja, tas pacēlās. Ne Kārlis Ulmanis, bet cildinātāju pūlis izgudroja lielo, izolēto krēslu. Varas cildinātāji izolēja arī Vadoni. Viņiem cildinot un lokoties, Vadonis vairs neredzēja cilvēkus un viņu sejas, bet — pieliektas muguras. Ar pieliektām mugurām sev apkārt, viņš neapšaubāmi jutās liels un ar jaunu satversmi neatvietojams.

Kad Rīgas pili ieradās Višinskis, Vadonis vairs neprata saskatīt divdabīgo nelgas seju, bet redzēja tikai lišķīgi pieliekto muguru un noticēja tam, ko klanoties solīja padomju prokurors. Varas izolācijā Vadoņa vara viņam izskatījās tik spēcīga, ka tā nespēja pārplīst kā ziepju burbulis tik pēkšņi. Draudzīgās kaimiņvalsts pārstāvis to apliecināja ar pieliektu muguru un — „Es palieku savā vietā, palieciet jūs katrs savā!” nebija mānīšanās un meli, bet varas izolācijā apmāta cilvēka ticība.

Drausmīgi traģiskai vajadzēja būt Kārļa Ulmaņa atmodai no varas izolācijas skurbuma, kad ar steigu bija jākravā ceļa somas, lai dotos jaunā izolācijā, jaunas varas izsūtīts.

Pie Rīgas pils stāvēja sarkanarmijas sardze, padomju tanki dārdēja Rīgas ielās, sarkani karogi plivinājās asinskarē, kad iegāju dienas laikraksta Rīts redakcijā.

Ar Vadoņa parakstu par sabiedrisko lietu ministru bija iecelts Jaunāko Ziņu galvenais redaktors Pēteris Blaus. Visās avīzēs jau valdīja viņa uzspiestā kontrole. No Rīta bija padzīts redaktors Ārvids Klāvsens. Viņa vietā jaunā sabiedrisko lietu cenzūra bija iesēdinājusi sarkanarmijas politruku Grinvaldu.

Rīta redakcijā tomēr vēl satiku Kārli Rabacu. Nelielos augumos parasti slēpjas liela enerģija. To varēja vērot arī pie Rabaca, bet ne tānī rītā. Viņa seja bija tāda kā sačervēlusies un nolaidusies nespēkā. Tālrūnī ar viņu tikko bija runājis Vadoņa sekretārs Jānis Rudums.

Bija dažas nedēļas pēc krievu tanku invāzijas un pēc Padomijai izīrēto kara bažu paplēšanās pār visu zemi. Alūksnes lielajā ugunsgrēkā cietušiem Kārlis Ulmanis bija ziedojis desmit tūkstoš latu no personīgiem līdzekļiem. Visās laikrakstu redakcijās jau ceturto dienu šī ziņa gulēja neiespiesta.

— No kuŗa laika Rīts vairs neiespiež ziņas par valsts prezidentu? — bija jautājis Jānis Rudums Kārlim Rabacam un sačervelējis avižniekam seju ar bārienam līdzīgiem pārmetumiem.

— Kā viņš to nesaprot? — brīnījās Kārlis Rabacs. — Vai tad Rudums dzīvo citā, izolētā pasaulē?

Varas izolācija ir smaga. Blakus Vadonim tā bija nogūlusies arī pār viņa privātsekretāru. Dažas nedēļas bija par isu, lai skats izlaustos caur izolācijas tukšumu.

Vadoņa varas ēnā bija radusies vara arī godīgajam jauneklīm. Varas ēnā staigājot, varas izolācija nogūlās arī pār Jāni Rudumu. Vadonis un viņa uzticīgais sekretārs, patiesi, dzīvoja citā, izolētā pasaulē un nedēļām ilgi neprata saskatīt nāvīgo indi sarkanā kamolā, kas pārvēlās pār mūsu zemi un aplacīja izolētā Vadoņa godu.

Žēl Kārļa Ulmaņa. Visi lielie, labi padarītie darbi sabruka varas aklajā „Es palieku savā vietā, palieciet jūs katrs savā” ticībā.

Vai Rīgas pils ballē to būtu nojautis? — Nē, nekad! Neticētu pat, ja varētu redzēt nākošo gadu. Neticētu tam, ko redzu!

— Vai jūtaties labi? — Vadonis apstājās pie mūsu galdiņa un jautāja visiem uz reizi.

— Te nekā netrūkst, — Vadonim atbildēja Uģis.

— Lieliski izdevies vakars! — direktoru papildināja viņa priekšniecība.

Mūsu dāmas cieta klusu un klusu stāvot smaidīja.

Glāzīti izdzēris, attapos, ka pusnakts jau pāri un jauniesāktās dienas vakarā uz mani gaida Otello Baltā Namā. Ar

Otello neviens dziedonis nedrīkst jokoties. Man ar steigu bija jādodas mājup, jāatpūšas un jāizguļas.

Mana kundze vēl gribēja dejot, tomēr nāca man līdzi.

Darbu uz skatuves allaž esmu sapratis kā Dieva svētību, taču visspilgtāk to izjutu smagajos gados, kas sekoja lielajai ballei. Bija laime dziedāt Nacionālā operā arī tūdaļ pēc balles.

Operu izrādes bieži aizstāja baleta vakari, taču darba tāpēc nepietrūka. Ar Artūra Priednieka un Jāņa Vītņa pastāvīgu piesaistīšanu Rīgai, tenoru trūkums vairs nebija tāds, kā vecos labos pirmskara laikos. Taču ko dziedāt bija gana. Tikai uz mana kakla un uz maniem pleciem gulēja — Ie-leja, Hamlets, Ugunī, Masku balle, M-me Lekuvrieras Saksijas Morics, Tanheizers, Gesta Berlings Ekebijas kavalieros, Otello un kāds ducis tādu operu, kuŗas dziedāju pārmaiņus ar citiem amata brāļiem no tenoru slakas.

Divi un trīs reizes nedēļā tāds tips iedzīvojoties un izdziedoties, varēja dzīvot ar abām acīm tikai uz skatuves.

Pēc lielās balles arī kari apklusā — Polija bija nožņaugta un Francija paslēpās Mažīno līnijas cietokšņos. Pasaulē nekas spilgts nenotika un nesita pa galvu tā, lai pamostos no skatuves mulsuma.

Jēkabs Poruks pie tam bija sarunājies ar Leo Blechu, un Baltais Nams gatavoja Pučīni Manonu, ar mani kā Mildas Brechmanes-Štengeles mīlnieku. Benjāmiņš Džilli (Gigli) Splendid Palace teātrī šo mīlētāju tik aizrautīgi dziedāja filmā, ka gribēju tikt viņam līdzi un Manonas izrādēs tā piepūlējies, ka mans Le Griē iznāca gauži vārgs — kā ēna.

Neviens mākslinieks nedrīkst savā darbā izlikties labāks, nekā atļauj spēki. Vēl lielāks grēks ir pamēģināt citu pārtrumpot vai atgremot. Benjāmiņam Džilli sekojot, nokāvu savu Le Griē. Neveiksme jo asāk dzina dziņu aizvērt abas acis un neredzēt nekā, kas notiek ārpus skatuves.

Neredzēju arī, kā Latvija pazaudēja eksportu un sāka krāt noliktavās maizi un taukvielas. Latvijas saimnieks ap-

domīgi gatavojās kaŗā paēdušai, kaŗa baŗu apsargātai neitralitātei. Noliklavās sakrājās tik daudz bekona, sviesta un graudu, ka divas lielvalstis piecos gados visu nevarēja ne apēst, ne izvest, nedz izpostīt. Kad kari beidzās un vācieši bēga, tie sūrojās, ka Rīgā palicis daudz neizdzerta spirta, neapēstas cūkgaļas, bet visvairāk labu zābaku ādu.

Neka neredzēju, kamēr dziedāju.

Kad pienāca vasara un Baltā Namā pārtrūka darbs, negribējās arī tad nekā redzēt. Vācija bija iebrukusi Beļģijā un — pēc divu agrāko kaŗu paraduma — lauzaŗs tai cauri — Francijā, apejot Maŗino cietokŗņu grēdu. Tam sekot pa avizēm un radio nebija nekāda prieka. Rīgā bez dziedāŗšanas nevarēja mierīgi dzīvot. Arī Jūrmalā bija par daudz cilvēku, lai staigātu apkārt ar aizvērtām acīm.

Paņēmu bērņus, ielūdzu sievu, aiz Cēsīm Gaujmalā atradu māju un tur klusumā sāku audzināt bārdū. Kaut kas bija jādara.

Dziedot nemanīta bija pagājusi barga ziema. Tik bargs aukstums mūsu zemē nebija piedzīvots arī tēvu tēvu laikos. Daudzi ozoli un kļavas bija izsaluŗsas. Ābeļu dāŗzi stāvēja kaili. Kā Masku balles Karātavu kalniņā, pliki kauli rēgojās pie Gaujmales mājām augļu koku vietā. Pa ziemu Latvija bija nosalusī. Vasarā dāŗzi sēroja un it kā pareģoja postu.

Lai neredzētu, audzēju bārdū. Tā ir grūta lieta un pirmajās nedēļās briesmīgi knieŗ. Pilnbārdū nevar uzaudzēt visu uzreiz, bet pa gabaliņam — sākot no zoda uz augŗšu, vai arī no deniņiem lejup. Savu audzi sāku no apakŗsas, bet viegli tas nebija.

Papildam bārdai audzināju dēlus. Tas bija vieglāk. Ar vienu zēnu bērņa ratiņos, ar otru uz pleciem mēs dzīvojām Gaujmalas meŗos un Raiskuma krogā. Raiskumā bija vēŗi, kliņģeri un augļūdens, meŗos — vāveres, ogas, putņi, saules plankumi sūņās un nopietnas pārrunas starp divām paaudzēm. Ne meŗos, nedz krogā nevarēja redzēt nonāvēto Poliju un asins plūdus aiz Beļģijas. Meŗos aizmirsās arī bārdas augŗšanas moka.

Bērņus un bārdū audzinot, reizēm gadījās nonākt Cēsu pilsetā. Cēsu pilsdrupas un pils parks ir audzinoŗs. Livonijas kaŗā cara Jāņa Briesmīgā kaŗa pulķi Cēŗis gribēja iekārtot

kaŗa bazi un ielenca pili. Trīs simti cēsnieku ar sievām un bērniem viņus nelaida, bet ieslēdzās pils kapitolā, savēla pulvera mucas kapitola pagrabā un pulverim pielika uguni. Kopā ar bērniem cēsinieki uzsprāga gaisā, bet neliecās Jāņa Briesmīgā pavēlēm un izbēga no pazemojumiem un mokām. Tas bija sen, kad dzīvība vēl bija lētāka un gods dārgāks. Jānis Briesmīgais neprata ne solīt, nedz tā brokastot, kā cars Jāzeps Briesmīgais, ar pseidonīmu — Stajins.

Ar vienu dēlu plecās, bet otru ratiņos stūmos caur Cēsu pils parka celiņiem un audzināja tos ar vēsturiskiem nostāstiem.

— Lepna un laimīga var būt zeme, kuŗā izaug tādi varoņi, kā cēsinieki, — audzinoši paskaidroju.

— Vai tu, tēt, teici: laimīga? — man iejautājās vīrs no mana pleca. Priecājos, ka jauneklis, kas sēdēja ratiņos, vēl neprata runāt.

No atbildes virietim uz skausta mani paglāba divi citi zēni un viens tēvs. Zēni bija lielāki par maniem puikām, bet tēvs izskatījās jaunāks par mani.

Tēvu biju agrāk redzējis isās biksītēs. Viņš agrāk bija Latvijas skautu priekšnieks un skautu sanāksmēs rīkojās isās biksītēs, stāvot blakus skautu prezidentam ģenerālim Kārlim Gopperam. Cēsu pils parkā Kārlim Dzirkalim kājās bija garās bikses un nebija šaubu, ka viņš ir abu skaisto zēnu tēvs. Viņš bija godīgi apģērbies, jo tēva uzdevumus pildīja kā Cēsu kūrvieta inspektors.

Mūsu zēni iepazīnās. Mans mazākais palika ratiņos, bet lielākais norāpās no pleciem un kopā ar lielā skauta puikām aizskrēja pabaidīt pils diķa lepnos gulbjus. Tēvi apsēdās uz parka soliņa un pieklājīgi runājās.

— Vai visu vasaru būsit Cēsis? Nekur nevar būt labāk kā šeit! Kur dzīvojat? — man jautāja kūrvieta inspektors.

— Pa mežiem un Raiskuma krogā, — atteicu — bet vakaros atgriežamies mātes klēpī Slūžniekos.

— Tad tēlnieks Jansons jums kaimiņos. Vai netraucē?

— Nē, netraucē, — inspektoram atbildot, mazliet meloju.

Pie kaimiņa Silķes bieži klabēja motorizēts drebulis. Tēlnieks Kārlis Jansons vecajām tēva mājām bija uzcēlis jaunu piebūvi un iekārtojis motorizētu mākslas darbnīcu. Silķu jaunajā piebūvē bija izklabējuši Brīvības pieminekļi Jelgavā, Rēzeknē, Balvos un citur. No Silķēm nāca arī rodēniski musku-

laini spēka vīri Rīgas Meža kapos. Kārļa Jansona plikais vi-
rietis ar sāpēs sažņaugtām bronzas rokām pie strēlnieku
chirurga Dr. med. Jāņa Jankovska un tā dvīņu brālis pie
rakstnieka Augusta Deglava atdusas vietām izskatījās tik
spēcīgi, tik dabīgi un tik pazīstami, ka viņu dēļ vien mazliet
varēja melot, lai neapvainotu autora motorkaltu. Nevarēju
teikt, ka tēlnieka akmeņu kaltnes mani traucētu, jo — bieži
vien priecājos pie motorizētā kalta.

Jansona darbnīca Siļķēs bija tikpat plaša, kā Pētera Rož-
lapas dekorāciju darbnīca Nacionālās operas pajumtē. Pie
Kārļa Jansona gan nesmirdēja lētās dekorāciju krāsas, totiesu
putekļu bija kā miltu dzirnavās. Motorkaltam raustoties, tie
atlēca akmenim, iekāpa tēlnieka matos, atsēdās viņam uz
pleciem, bet akmeni pamazām izveidoja cilvēka vaibstus. To
vērojot, pievērās abas acis, un pasaule aiz Siļķēm kļuva tikpat
maziņa, kā aiz Nacionālās operas kolonnām.

Kārļa Jansona motora klabonai bija poēzija. Poētiski bija arī
mani meli inspektoram.

— Bet Jansons taču trokšņo, — Kārlis Dzirkalis neatlaidās.

— Pa naktīm lakstigalas trokšņo vēl trakāk, — paskaid-
roju.

Kārlis Dzirkalis pasmējās par manu salīdzinājumu. Loģiski
prātīgas sakarības tam nebija, bet neloģiska sakarība ne reti
ir skaidrāka.

Cēsu inspektoram uzslavēju ir lakstigalas, ir motorkaltu.
Cēsis varēja būt lepnas un laimīgas, ka lauku mājās to pie-
vārtē izdrebinājās tālu ejoši un paliekoši mākslas darbi.

— Laimīga zeme, kur laukos izaug tādas lietas! — beidzu
savu taisnošanos par meliņiem.

Pilsparka piekalnē atskanēja trīs zēnu gaviles. Mans ma-
zais sāka ausīties un grasījās kāpt pāri ratiņu malai. Lielie
zēni piekalnē bija atraduši par ko gaviļēt. Neatceros, vai tas
bij retāk redzēts zieds, liels čiekurs, vāvere, apsūnojis ak-
mens, vai parastais kovārnis, bet gaviles bija daudz lielākas
par to.

— Jā, laimīga zeme! — gaviļēs klausoties, man sirsnīgi
pievienojās pilsparka kaimiņtēvs.

Paskatījos viņam acīs. Acis bija saldas. Tādas acis ir lai-
mīgiem cilvēkiem — pie altāra kāzu dienā vai vecākiem,
kas lepmi vēro savus bērnus.

Pie Cēsu pilsētas valdes, Dārzu un Palasta ielu stūrī, varbūt vēl tagad stāv tēlnieka Āboliņa tumšā granītā kalts zēns ar šauteni rokās. Tas stāstīja, ka Cēsu un Valmieras puikas brīvības cīņās tieši no skolas sola bija devušies kaujās pret Cēsīm uzbrūkošo landesvēru. Cēsu kauja izšķīra, ka Latvijā valdis pašu ļaudis.

Mans kaimiņš ar laimīgo skatu bija vecs kaņavīrs no Cēsu pulka skolnieku rotas.

Lai nebūtu salkans, neko nesacīju, bet patiesi laimīga man likās zeme, kur zēni var gāvilēt par apsūņojušu akmeni piekalnē vai kovārni kokā un paaugoties savas gāvīles aizstāvēt ar šauteni rokās.

Laiki bija mainījušies. Ja Cēsīm atkal tuvotos Jānis Briesmīgais, cēsinieki sevi gaisā nespridzinātu, bet viņu zēni ar šauteni pielaistu uguni Jāņa Briesmīgā pulvera krājumam. Tā domāju. Laimīga zeme!

Pēc gada Kārli Dzirkali Rīgā pie Valtera un Rapas lielā grāmatu veikala pret Balto Namu satiekot, mans uzskats par laimīgu zemi mazliet sadrebēja.

Cēsis laimīgais tēvs Rīgā izskatījās kā kokaīna vai stiprākas indes piesūcies. Viņa acis bija iesārtas, skats mētājās, rokas nezināja, kur dēties un pirksti nevarīgi kaut ko meklēja gaisā. Seja likās nemazgāta, mati nesukāti un lielie pleci it kā iegūlušī.

Bija atkal vasara — saulains 14. jūnija rīts.

— Kas jums ir aizvests, Kārli Dzirkal? — uz ielas apturēju apskurbušo tēvu.

To dienu satiekoties, ļaudis nevēlēja labritu un labdienu, bet jautāja.

— Visi, — kā transā atbildēja Dzirkalis — Ābi zēni un sieva. Pats nebiju mājās. Ko nu lai dara?

Mierināt viņa nespēju. Gribējās sapurināt nošļukušos plecus un pateikt — spēku! Saņemies! Vēl viss nav galā! Nevarēju. Tā būtu bezkaunība. Laimīgā zemē vairs nebija cerību.

Brīvības bulvārī tikko biju ticis ar pulkvedi Osvaldu Fogelmani. Arī pulkvedis, kaut kā nezināma baidoties, nakti nebija gulējis pats savā mājā. Viņam bija aizvesta sieva, meitiņa un dēls. Osvalds Fogelmanis izkāpa no tramvaja.

Iekšlietu ministrijā Viļa Lāča ierēdņiem viņš velti bija lūdzies viņu arestēt, izsūtīt un pievienot ģimenei.

— Šodien vairs ne, — viņam bija atbildēts. — Paciešieties dažas dienas.

Pulkvedis cerēja uz izsūtīšanu. Citu cerību nebija.

Mierinājuma un uzmundrinājuma vietā pastāstīju Kārlim Dzirkalim par pulkvedi Osvaldu Fogelmani.

—... viņa lūgumu izpildīs. Nav šaubu, viņu izsūtīs. Bet vai tāpēc pulkvedis vēl redzēs savus bērnus?

Kārlis Dzirkalis mani skatījās nedzīvām stikla acīm. Neticu tomēr, ka viņš mani redzēja. Ar drebošu roku pēkšņi viņš pārbrauca savai nosvidušai pierai, izbrauca caur matiem gar vienu ausi un aizgāja.

Domāt par laimīgu zemi nebija prātā ne viņam, nedz man.

Cēsis pirms gada to nevarēja ne paredzēt, nedz iedomāties vai nojaust. No Cēsīm kara bāzes bija tālu — tās mūs apsargāja no rietumiem.

Man kaimiņos, Slūžnieku māju pudurī, Cēsu kūrvietas inspektors cēla māju saviem zēniem. Jaunā māja bija tikai pusbūvē, bet zēni to bija jau nosaukuši par Kaķiņiem.

Pirms gada Cēsis dzīvoja laimīgas nākotnes nojautās un sūrojās tikai par nosalušiem ābeļdārziem.

Kārlim Dzirkalim ik nedēļas paaugās Kaķiņi, bet man — bārda.

Pēc sešu nedēļu jaunaudzes uz mana zoda zem bārdas pazuda kaķķis un es sāku izskatīties pēc cilvēka. Pēc sešām nedēļām sāku bārdu kopt un šķelt uz divi pusēm ar celiņu vidū. Kas mani redzēja, tas smaidīja aiz prieka. Ir patīkami cilvēkus iepriecināt.

Pēc sešām nedēļām ar bārdu varēju jau dziedāt un parādīties cilvēkos, kas nedzīvoja Piegaujas mežos un Raiskuma krogā.

Dziedāt mani sauca Radiofons uz Dzintariem Jūrmalas simfoniskā koncertā. Bārdas dēļ biju atbidījis arī Bellakordam skaņu plates.

Bārdas dēļ Dzintaru koncerta klausītāji mani sumināja kā varoni. Ar baltu krūtežu un baltu kakla saiti, Dzintaru kūrmājas estrādē orķestrim cauri laužoties, manu pažodi apsveica aplausi — kā simtgadīgā jubilejā. Publika priecājās. Radio klausītāji, kas neredzēja šķelto bārdu pie ļoti kailas galvas, iedomājās, ka esmu iemīļots un aplausi domāti man.

Panākumi Dzintaru koncertā bija lieli. Es aizrijos, bet publika priecājās arī par to un smējās. Ko smieties nebija. Dziedāt zem atklātas debess vēlos vakaros ir bistami. Vasaras vakaros bez vēja zem debesīm lido daudz knišu.

Mans pārdzīvojums bija šaušalīgs. Biju nodziedājis ievadu — Nakts sumināts, gaiss klusu šņāc... Jānis Mediņš ar orķestri bez manis turpināja Emīļa Dārziņa Spāniešu romanci. Pēc trim taktīm m-papa, m-papa, m-papa harfas dziedājuma man vajadzēja dziesmu turpināt ar iemīļoto mīlas motīvu — Nomet sagšu, eņģel balto... Mīlas saucienam ieņēmu straujāku elpu, bet līdz ar elpu dziļi jo dziļi ieņēmu arī knisi no mierīgā vasaras vakara gaisa. Mazais knisītis apmaldījās lielajā gaisa riklē un uztraukumā mētājās pa mana kakla iekšpusi. Mīlestības vietā aizrijos un sāku klepot. Publika gaviļēja, domāja — bārdainis jokojas, bet jokiem nebija vietas. Ļoti cietu, rīstoties Spāniešu romancē, līdz knisi izklepoju mutautā.

Dzintaru kūrmājā manu piedzīvojumu izprata vienīgi Jānis Mediņš. Liels mākslinieks izjūt arī svešas ciešanas.

— Pirms atkal rauj elpu, panāc man tuvāk, — viņš mani pamācīja, kad Serenādi sāka no gala. — Es knišus padzenāšu. Man ir takts zizlis, kniši tā baidās. Nāc tuvāk, redzēsi. Nāc droši, nebaudies.

Ar Mediņa palīdzību koncerts ritēja tālāk bez insektu iejaukšanās.

Aplausiem beidzoties, Radiofons ziņoja, ka kāšukrusts uzvaras gājienā ieņēmis Parīzi un Francija kapitulējusi. Tāpat kā poļi arī francūži nu bija izmētāti ceļmalās un mežos, bēgļu patvērumu meklējot. Mazi bērni mirka lietū un salā.

Pēc koncerta Dzintaros Rīgā gulēju tīros baltos linu palagos. Domāju par draugu Jāni Ķepīti. Viņš bija sirsnīgs un patiess. Kas mums kaitēja? Mums nebija iemesla čākstēt. Mūs ap-

sargāja izīrētās kara bāzes. Mums bija labs saimnieks. Mēs neitrāli gulējām baltos linu palagos.

Iemiegot man tomēr kaut kas knieta, bet tā vairs nebija bārda.

Pēc Francijas kapitulācijas nogulēju gaŗu rītu. Man nekur nebija jāsteidzas. Skaŗu plates Bellakordam bija norunāts iedziedāt pēc pusdienas.

Biju Rīgā, nebiju Parīzē. Man laika bija daudz. Dzīvoju laimīgā zemē. Pa ceļam pie Bellakorda skaŗu platēm, iegriezos Romas pagrabā. Sieva bija aiz Cēsīm Gaujmalā. Pats brokastis gatavot biju par slinku. Romas pagrabā brokastis varēja iekost katrā laikā.

Brokastis iekodu žāvētu lasi, ikru maizīti ar zaļiem sīpoliem, gabaliņu zuša, tam uz kodu kāpostu pīrāgu ar krūzīti buljona un tā kā nebija jāsteidzas, pie kafijas pasūtīnāju ceptu cāli. Neko smagāku ēst nedrīkstēju — biju pa ceļam, lai dziedātu. Pirms dziedāšanas nav ieteicams smagi pieēsties. Pie tam bija taŗu kara laiki Eiropā, un es biju eiropietis. Citi eiropieši todien brokastis ēda vēl vieglāk.

Kad ierados pie skaŗu platēm, Teodors Vējš jau dalīja notis savam orķestrim, bet ar kabeliem un mikrofoniem Radiofona raidījumu studijā rīkojās mēchaniķi. Kad ienācu, visi priecājās, ka man ir bārda. Priecājās arī Bellakorda galvenais direktors.

— Tu labi izskaties, — viņš teica. — Ja vari iekārtot, paliec līdz rītvakaram Rīgā. Grāmatu Draugam rītdien ir gadasvētki. Mums ir tradīcija svinēt 15. jūniju. Atnāc rītvakar astoņos Staburagā. Tava bārda netraucēs.

Grāmatu Draugam un Bellakordam bija kopēja vadība. Laipnam dubultdirektoram tomēr nepaspēju atbildēt.

— Sākam! — sauca Teodors Vējš, un viņa orķestris atskanēja ar tik saldu meldīgu, ka man salīgojās sirds. Noŗu laipiņa ar tekstu man bija rokās. Kad Vējš man uzmeta aci, dziedāju viņa orķestrim līdzi. Ko dziedāju, nezinu.

Bellakordam esmu iedziedājis mežonīgi daudz mežonīgu dziesmu. Lielāko vairumu nekad neesmu pazinis un nepazīstu.

Skaņu plašu iedziedāšana Bellakordā parasti sākās ar Edgaru Foršū pie tālruņa. Pavārds viņam bija jocīgs, bet pats vēl bija jauns un uzņēmīgs.

— Kad jums būtu laiks? — jautāja Foršū. — Man te ir daži jums piemēroti numuri.

— Kas tie par numuriem? — parasti atprasīju, kaut zināju, ka atbilde man neko nepaskaidros.

— Gan jau redzēsīt, kad atnāksīt. Šoreiz ir sešas dziesmiņas, trīs platēm. Vai rītu četros jūs tās varētu iedziedāt? Būs kādas trīs stundas darba.

Ja ne rītu, tad parītu vai aizparītu norunājām dziedāšanu. Kamēr Teodors Vējš saskaņoja orķestri, es zināju, kas jādzied. Kad dziesmiņa bija ieskaņota, tā atkal aizmirsās. Ja daudz, tad uzbāzīga melodija naktī vēl mocīja miegu, bet nākošā dienā arī tā bija pazudusi no miņas. Esmu zaudējis derības, savu dziedājumu par savējo neatzīstot. Skaņu uzņemšanas tehnika vēl nebija hai-fai. Pusbalsi iežūžināti un iemurmināti dziedājumi uz platēm iegriezās bez lielām rūpēm vistīrāk. Starp manu balsi operā un skaņu platēs bija liela atšķirība. Pats sevi nepazinu, kad dziedāju no platēm slidotavu skaļruņos, futbola spēļu starpbrīžos, hipodromā zirgiem skrejot un krogos ar gramofona mūziku. Lielais dziesmu vairums man bija svešs un nedzirdēts.

Pēc koncerta ar izspļauto knisi skaņu plašu uzņemšana tomēr lāga neveicās.

Allaž gadījās kāda kļūme vai nu man, vai mūziķiem, vai tehniķiem — vaskā.

Mūsu neitrālā Radiofonā bija paklidusi bauma, ka pēc Francijas kapitulācijas Padomju Savienība ar ultimātu pieprasījusi sarkanarmijas ielaišanu Lietuvā. Bauma tā sita pa galvu, ka nevarēja ne lāga dziedāt, ne lāga pievērt vienu aci.

Kā bibelē paredzēts, ar sviedriem vaigā strādājām kopā ar Vēju, taču ieskaņojums ieilga un uz Cēsīm bez manis aizbrauca manis paredzētais vilciens.

Otrā rītā biju agri uz ielas. Tikko atvēra veikalus, Bella-kords samaksāja par vakarējām platēm. Ar pilnu kabatu gāju uz Balto Namu. Tas bija tik tukšs kā vēl nekad.

Rīgai bija rūpes. Gaujmalā dzīvojot nenojautu. Visi, kas dziedāja, Rīgu bija atstājuši. Daugavpili sadziedājās Latgales dziesmu svētki.

Baltā Namā atradās vienīgi durvīm un tālrunim uzticīgais Bergs. Uz īsu brīdi pie Berga parādījās arī Jānis Zālītis.

— Vai direktors iekšā? — viņš jautāja Bergam.

— Nē, nav neviena, — atbildēja Bergs. — Birojs ir slēgts.

— Nekas, gan sazvanišos, — atteica Zālītis un steidzās uz Jaunākām Ziņām.

— Ko gribēji no direktora? — noprasiu.

— Gribēju braukt kopā.

— Uz kurieni?

— Kur tu dzīvo, ka nezini? — Jānis Zālītis paskatījās mani ar nicinoši pārmetīgu skatu. — Uz dziesmu svētkiem, saprotams.

Zālītis aizgāja, un Bergs man paskaidroja Latgales dziesmu svētku nacionālo nozīmi un arī to, ka dziesmu svētki notikšot nākošā dienā pie Daugavpils ar astoņi tūkstoši dziedātājiem kori un visas zemes sāli klausītājos.

— Kad jūs izbrauksit? — viņš jautāja, bet es nepaspēju atbildēt.

Operas nama aizmugures durvis savu kailo galvu pabāza Jēkabs Graubiņš, skaņradis un kritiķis.

— Ar ko brauc direktors? — viņš jautāja Bergam un man bez sasveicināšanās.

— Laikam ar Zālīti, — es atbildēju.

— Bet kādā mašīnā?

Atbildi nesapņēmis, Jēkabs Graubiņš aizsteidzās.

Rīgai bija rūpes. Kurp arī negāju, ar ko tikos, visiem bija tikai viena runa — dziesmu svētki Daugavpili un kā tur nokļūt.

— Un kas ar dziesmu svētkiem? Vai brauksit visi kopā? — jautāju, nokļuvis Staburaga pazemes lielajā privātkabinetā.

— Redzēs, līdz rītam vēl laika diezgan, — man atbildēja daudzas balsis cita caur citu.

Grāmatu apgāda Grāmatu Draugs gadasvētkos pie bagāta galda bija sapulcējies liels skaits jaunu cilvēku. Arī man nebija jāstāv uz kāpnēm un jāsvīst, līdz tiku pie galda.

Staburags bija liels restorāns Stabu un Marijas ielas stūrī. Staburags neietilpst Rīgas vēsturē kā simtgadīgie — Romas pagrabs, Mazais Parkis un Širons. Staburags bija daudz jaunāks un atradās atstatāk Rīgas centra trauksmei. Pret vēsturi un centru Staburags konkurēja ar izslavētu virtuvi. Vēl izslavētāki Rīgā bija Staburaga privātkabineti, kuļos pilsoņi varēja netraucēti izbaudīt pavāra mākslu. Staburagā rīdzinieki satikās jautros un nopietnos brīžos. Bez vīra un bez sievas ziņas Staburagā varēja slēgt veikalus un netraucēti parunāties bez veikaliem.

Bez veikalu interesēm Grāmatu Drauga gadasvētkus Staburagā noēst bija sanākuši kādi desmit vairāk vai mazāk pieaugušu vīrieši.

— Kāpēc dzīties uz Daugavpili? — teica viens no viņiem, kad sēdējām pie galda. — Vai tepat nav labi? Vadonis arī vēl ir Rīgā un pārdomā, vai braukt vai nebraukt.

— Ko tu teici? Vadonis pārdomā? Uz to lai iedzeram! — ar pārgalvīgu joku sarunu bez skaistām melodijām pārķēra Edgars Foršū.

— Un kāpēc Vadonis domā? — savu glāzīti iztukšojis, Foršū nevalstisko asprātību turpināja Aleksandrs Mednis. Parastais mednis ir liels meža putns, bet šis bija vēl lielāks, garāks un meža vietā dzīvoja grāmatu spiestuvēs un grāmatu veikalos. Aleksandrs Mednis nebija īsts mednis, nebija arī Edgars Foršū — ar milas dziesmām viņam nebija sakaru nedz riesta laikā, nedz Bellakordā.

— Uzkod, tad runāsim prātīgāk, — Mednim atbildēja Kārlis Zvaigznīte. — Vēl ir par agru! Par agru vēl dumjiem jokiem un par agru būt nopietniem.

Kārli Zvaigznīti nedrīkstu saukt istā vārdā. Tam ir divi iemesli. Pirmkārt, esmu aizmirsis viņa priekšvārdu un kautrējos godīgu cilvēku vēlreiz kristīt. Neesmu mācītājs, un viņš nepāriet citā ticībā. Otrkārt — un tas ir vēl svarīgāk, man liekas, ka Kārlis Zvaigznīte tovarak nemaz nebija Staburagā.

Kārlis Zvaigznīte bija ziņotājs Rīgas radiofonā, bet nodarbojās arī ar radio programmu iekārtojumiem. Staburagā viņš, droši vien, bija nokļuvis sakarā ar Radiofona studiju laipnību

pret Bellakordu. Radio programmas kārtojot, Zvaigznīte allaž prata iekārtot arī brīvu studiju skaņu plašu ieskaņojumiem, kad tas bija vajadzīgs. Kārlis Zvaigznīte bija brīnum izpalīdzīgs cilvēks, kaut viņa pirksti bija mūžam dzeltenīgi no nikotīna. Viņš smēķēja bez apstājas un bez sērkoču patēriņa, vienu papirosu pie otra izsmēķētām atliekām aizkūpinot. Sulīgo radio ziņotāja balsi, kā par brīnumu, tas neietekmēja.

Nevaru saukt Kārli Zvaigznīti istā vārdā, jo nevaru apgalvot, vai tas bija viņš, vai cits pieaudzis jauneklis ar viņam līdzīgu amatu un sakariem, kas Staburagā prieka nerādīja. Patiesības labā man tāpēc jāiztiek ar pseidonīmu.

Nelielā sabiedrība pie vakariņām gribēja būt izklaidīgi jautra. Mēs iekodām, iedzērām un smējāmies par niekiem, taču jautrībai trūka dzirksts. Jautrība bija pabāzta kā siers zem liela stikla vāka — var redzēt, ka tas ir siers, bet nevar ne sasmaržot, nedz iekost. Pāris stundu mēs mocījāmies mākslotā priekā ar liesajiem smiekliem.

Neviena no klātesošiem neiepriecināja arī tas, ka Vadonis domā. Viņa klātie Latgales dziesmu svētkos bija obligāti, plaši izziņoti un par savu ierašanos Daugavpili Vadonis nedrīkstēja ne domāt, nedz pārdomāt. Vadonim katrā ziņā bija jābūt Latgales dziesmu svētkos.

— Kāpēc Vadonis domā? — pēc dažām stundām liekuļotas jautrības, pacēlu pirmāko jautājumu.

— Vai domāt ir aizliegts? Vēl ne! — atsaucās Valdemārs Kārklīšs. Katrs, kas prot lasīt, pazīst Valdemāru Kārklīšu. Nespēju attēlot iemīļoto rakstnieku labāk, nekā viņu pazīst lasītāji. Taču tolaik viņš vēl nerakstīja, bet tulkoja. Ja rakstīja, tad — paslepus.

— Saki, kas ir? — nenovaldījos pēc Valdemāra Kārklīša — Vēl ne un griezies pie apgāda svētku mājas tēva. — Vai ir kāds noslēpums, ko atšķaidām smieklos?

— Nē, noslēpumu nav, bet Zvaigznīte zina vairāk, — viņš atteica.

Visi nu raudzījās uz radio ziņotāju. Aleksandrs Mednis ar nazi piedauzīja glāzei skaļu zvanu, kā viesībās runu piesakot.

— Celies kājās un stāsti! Mēs gaidām! — sauca Foršū.

Kārlis Zvaigznīte tomēr nepiecēlās. Viņš vilināja pirkstos Staburaga glāzītes slaido kājiņu un stumdīja tās plakano pēdiņu nelielā aplī uz baltā galdauta.

— Sarkanarmija šodien okupējusi Lietuvu, — viņš klusu runāja.

Pie galda pazuda samākslotais prieks. Nevienš pat nemēģināja pasmaidīt. Biju aizmirsis baumas, ko dzirdēju iepriekšējā dienā, skaņu plates iedziedot. Rīgā visu dienu dzirdēju tikai par dziesmu svētkiem un par braukšanu uz Daugavpili.

— Pie Rītupes sarkanarmieši iebrukuši mūsu robežapsardzības komandpunktā un nošāvuši četrus robežsargus, — turpināja radio ziņotājs pie mūsu galda, it kā pirmā teikuma efekts nebūtu attaisnojies.

Gribēju ko teikt, bet skaņa nenāca pāri lūpām.

— Un kas vēl? — negaidīti radušos klusumu nepacietīgi pārtrauca Valdemārs Kārklīšs.

— Lielāks skaits tanku vienību un trīs sarkanarmijas kājnieku divīzijas Lietuvā ir koncentrētas pret mūsu robežām, — nepaceļot skatu no galda, radio ziņnesis apmierināja rakstnieka ziņkārību.

— ...lai mēs nevarētu izbēgt no slazda, — atbildi pabeidza jautātājs.

Edgars Foršū viens pats izdzēra savu glāzi.

— Slāpst! — viņš piebilda pēc tam. — Žūst kakls!

Visi sekoja viņa piemēram, bet neviens neuzsauca — Prozit!

— Vai tad Latgales dziesmu svētki vispār vēl notiks? — jautāju zinātājam no Rīgas radiofona.

— Liekas, ka notiks, bet... nu ja... kas to zina? — viņš atteica un nekā nepateica.

Meža vidū, brīnumakustiskā, sūnainā laukumā Teodora Reitera vadībā Mežciemā pie Daugavpils nākošā dienā tomēr atskanēja mūsu dziesmas ar astoņi tūkstoš spēcīgām balsīm. Tie, kas bija klāt un klausījās lielo kori, stāsta, ka mūsu pēdējie dziesmu svētki mūzikas mākslā pacēlušies pāri visiem iepriekšējiem.

— Ar dziesmām sākās Latvijas vēsture un ar dziesmām izbeidzās Latvijas valsts, — runāja Kārlis Skalbe kā bēglis bez mājām un bez savas zemes, atklājot Vallas miestniņā, Zviedrijā, bēgļu amatniecības izstādi. — Mūsu vēsture tomēr nav beigusies un nebeigsies, kamēr skanēs latviešu dziesmas.

Staburagā dziedāt nevienam negribējās. Par dziesmām neviens nerunāja. Neapdziedāta un neaizskārta palika pat zoss, kas tika pasniegta uzkožamo piedevām.

Pusnakts vēl bija tālu, kad atvadījos no smagās, priecāties sanākušās vīru sabiedrības.

— Arī man jāiet, — sacīja Valdemārs Kārklīšs. — Dzīvoju patālu. Manas krūtis pie tam neatļauj nīkt pārāk ilgi.

Kopā ar tagad ievērojamo rakstnieku izgājām no pagraba un kopā pārsoļojām Stabu ielu.

— Kas nu būs? — viņam jautāju.

— Kas būs? Es kāpšu tramvajā, — viņš atteica. — Tas ir viss, ko zinu, ko spēju darīt un ko varu izdomāt.

— Ar labu nakti! — paspiedu roku un paliku viens.

Negribējās ne runāt, nedz domāt — nebija nekā ko domāt, nedz arī ko runāt. Būt vienam nebija nevietā.

Ar pirmo vilcienu devos uz Cēsīm.

Vilcienā brauca brīnumskaista meitene gadus septiņpadsmit, slaidi noaugusi, tiksmi vienmērīgiem sejas pantiem. Viņa neizkāpa Cēsis, bet aizbrauca tālāk.

— Gribēju pavadīt vasaru tēva mājās, — viņa stāstīja — bet tētis neļauj. Šonakt zvanīja, lai tūdaļ braucot pie viņa. Mums esot jābēg.

Skaistā meitene bija Viļa Šūmaņa meita Gundega. No Helsingiem Šūmanis bija pārcelts par Latvijas sūtni Tallinā. Latgales dziesmu svētku priekšvakarā sūtnis Tallinā redzēja briesmas. Viņš gatavojās bēgt.

Bēgt?

Doma par bēgšanu bija tik jauna, ka izlikās smieklīga.

Ja simtiem tūkstošu tagadējiem bēgļiem būtu piedāvāta bēgšana ar visām ērtībām un pēc izbēgšanas — vilinošs darbs ar pili par dzīvokli, arī tad bēgļu nesalasītos vairāk, kā vienos redeļu ratos. Bērnu un vecāku to vidū nebūtu neviena.

Bēgt? Kā cilvēks tik naivi varēja domāt? Būs smagas dienas, pazemojumi — tas bija skaidrs. Zināju, kā ļaudis dzīvo zem sarkanās zvaigznes — bet bēgt? Kur tad bērni uzaugs, ja ne mājās? Kur lai bērni skolā ietu, ja ne Rīgā?

Doma par bēgšanu izlikās smieklīga. Par bēgšanu varēja domāt tikai sūtni, kas, gadu desmitus ārzemēs nodzīvojuši, bija atraduši no mājām un savas zemes.

Bēgt! Ar asinīm pieplūda elle un debesis, izsmiets bija cilvēks un nonievāts goda prāts, līdz radās lielie bēgļu plūdi. Miljoni bēgļu vēlāk dzīvoja postā bez maizes, bez darba, bez nākotnes cerībām, bet laimīgāk nekā mājās palikušie. Domai par bēgšanu bija ne vien jānobriest, bet ar smagiem piedzivojumiem un pārdzivojumiem jānoguļas apziņā un asinīs.

Šūmaņu Gundegai tālāk aizceļojot, nevarēju iedomāties bēgt tālāk par Cēsīm.

Nekur nevarēja būt labāk un mierīgāk kā Cēsīs pie Gaujas. Kad mežos iekāpa rīta ausma, tad sajūta bija tikpat kā uz skaņtuves. Kā balti zīda plīvuri lielo egļu zaros rotājās rīta miglas pāvedieni un, pirmajiem saules stariem atmirdzot, izkrāsojās tik dažādās krāsās, ka Jānim Auniņam ar jauno aparatūru operā būtu grūti ar tiem sacensties.

Un pļavas pie Gaujas! Miljoniem ziedos tūkstots krāsās! Starp lielajām eglēm Piegaujas pļavas rīta saulē mirdzēja nereālā brīnumā. Katrā tūkstots krāsu ziedlapīnā bija iesēdies rīta rāsas pilieniņš un staroja.

Nekur nevarēja būt lielāks miers un labāk kā Piegaujā. Nekur nevarēja būt skaistāk un nekur cilvēks nevarēja aizbēgt tālāk no satrakotās pasaules nemiera. Tā likās.

Tā likās arī Jānim Zariņam. Viņš Cēsīs dzīvoja man kaimiņos, ja nemaldos — Vāverītēs. Ciemos netiku bijis. Mēs parasti satikāmies aiz Slūžnieku nosalušā ābeļu dārza. Kad sāka smidzināt lietus vai tuvojās negaiss, Jānis Zariņš gar kailo koku stumbriem tecīnus rikšoja uz Gauju makšķerēt. Ar teātra un operu režisoru par Cēsu mieru un skaistumu kopīgi jūsmojām, kad salijis un slapjš viņš lēni nāca atpakaļ. Dažureiz viņam rokās bija pusotras līdakas. Tas bija skaisti!

— Lietus laikā zivis kožas, — viņš mani pamācīja un paskaidroja, cik tas ir veselīgi un aizraujoši.

Uz operas skaņtuves ar Zariņu mēs esam strīdējušies ļoti daudz, bet ļoti draudzīgi, — tīrās mākslas mīlestības kairinājumam. Cēsīs strīdi mums iznāca vienīgi par naktsaīķu izlikšanu, bet tur nebija nekādas draudzības. Jānis Zariņš ir diev-

bijīgs makšķernieks, bet es neesmu. Man nepatīk salīt lidaku labā. Gaujas vakara miers un agro rītu burvība atklājās daudz dziļāk, kad saulrietā no laivas izmetu un saullektā ievilku garās naktsāķu auklas. Abas acis aizvērās, kad saulei lecot gar laivu slidēja Gaujas krasta sarkanās klintis, dzeltenie smiltāji, meži un mežonīgie krūmāji simtiem zaižs nokrāsās. Zariņš par to uz mani dusmojās un naktsāķus dēvēja par — gaļas darbu. Makšķere lietū viņam bija inteliģents, lidaku labā cienījams sporta veids, bet naktsāķi — zivju slepkavība. Nevarēju piekrist — gaļas darbā slepkavojot, uz naktsāķiem man uzķērās vēl mazāk zivtiņu nekā Zariņam uz spinninga. Tikai vienu nakti piemānīju paprāvu zuti, bet arī tas nomaucās, pirms viņam piedūros. Zivis mani nemīl. Ar makšķeri visā mūžā esmu izvilcis tikai vienu asarīti no Sedas, bet arī tas nebija uzkodies uz āķa, bet āķis nabaga asarītim, garām peldot, bija ieāķējies mugurā. Zivju jautājumos ar režisoru nevarēju saprasties. Viņš turpretim ļoti labi saprata manas izjūtas, kad basām kājām rīta rasā nācu no naktsāķu ievilkšanas un bradāju pa ziediem Piegaujas pļavās. Viņš saprata, ka, basām kājām rīta saulē bradājot, ir prātos, ir miesā iegūļas tāds miers, kādu izjūt mākslinieks tikai pēc labi paveikta Hamleta vai pēc Otello. Cēsis arī viņš jutās tikpat kā operā.

Ja nebija teātra, no pasaules draudiem nekur nevarēju labāk aizbēgt un paslēpties kā ar naktsāķiem Gaujā.

Bēgt Gundegai un viņas tēvam līdzī? Par to būtu smējies katrs, kas šodien ir izbēdzis, un katrs, kas cieš neizbēdzis.

Pēc satraucošām ziņām Rīgā, svētlaimīgs miers plūda no Gaujas. Piegaujā neklabēja vairs pat Kārļa Jansona mākslinieciskais motorkalts. Pie Gaujas trūka tikai Jāņa Zariņa.

Liņāja. Mani zēni sēdēja, degunus pie loga rūts piebāzuši. Ar deguniem pie rūts viņi gaidīja uz operu režisoru. Tas bija kļuvis par parašu, kad lietum uznākot māte puikas iesprostoja zem jumta.

— Nā', nā', — parasti sauca mazākais, lai pastāstītu, ka nāk un tuvojas Cēsis viņam tradicionālais lietus viriņš.

— Ai'gāja! — ziņoja lielākais, kad lielā režisora makšķeres kāts bija aizlīgojis pa piekalnes teku lejup uz Gauju.

Liņāja, kad atgriezās no Rīgas, bet Cēsu Slūžniekos neatskanēja ne „nā'", ne „ai'gāja". Zēni velti saldēja degunus pie

rūts. Lietus vīriņš zēniem bija pazudis. Trīs vīrieši lietū zem jumta noskuma. Man Jāņa Zariņa no visiem trim visvairāk vajadzēja. Uz skatuves viņš allaž zināja padomu, ko un kā darīt vai nedarīt. Gribējās zināt, kāds padoms viņam turpmākās dzīves teātrī, bet Jānis Zariņš neparādījās lietū aiz kailajām ābelēm. Nezinu, vai viņš bija aizbraucis uz dziesmu svētkiem, vai pārtraucis lietaino sportu, bet Gaujai pietrūka Jāņa Zariņa. Man arī.

Bārda pie Gaujas man auga arī bez mana režisora, bet bērnu audzināšana vairs lāga nepadevās. Rīgā kaut kas bija iekāpis galvā un nogūlies krūtīs, vajadzēja padoma. Gribējās parunāt ar lielāku un gudrāku cilvēku.

Par laimi, Kaķīšu izbūvi apskatot, Slūžnieku ceļā ieklida Kārlis Dzirkalis ar saviem zēniem. Devos viņam pretim.

— Kas nu būs? — viņš jautāja.

— Es kāpšu tramvajā. Tas ir viss, ko zinu, ko spēju darīt un ko varu izdomāt, — gribējās viņam atbildēt ar Valdemāra Kārklīņa vārdiem, bet tramvaja nebija tuvumā. Neteicu nekā. Man bija dusmas. Kūrvietas inspektoram pretim skrejot, man uz mēles bija viņa jautājums. Kā amatpersonai viņam vajadzēja zināt, kas būs, ne — man.

— Sarkanarmija ir Rīgā, — viņš zināja vismaz to, kas ir — Ulmanis šovakar radiofonā teiks uzrunu. Jādzird.

— Jāklausa, — piekritu. — Ulmanis pateiks, kas būs.

Tuvākais radio uztvērējs bija gleznotājam Rozenbergam. Viņa māja Slūžnieku pudurā bija tikpat tālu izbūvēta kā Dzirkāja Kaķīši, bet viņš to jau apdzīvoja kopā ar radio klausāmo mašīnu.

Sēdējām aiz loga vakara saulē. Caur atvērto logu viņa skaļrunis kļiedza; — Es palieku savā vietā, palieciet jūs katrs savā un stāstīja par mums draudzīgo sarkanarmiju.

Vakars bija silts, saulains un saulei norietot kļuva vēl mierīgāks.

Naktis miegs izbārstījās, bet dienās atkal varēju audzināt bērnus un bārdu. Laiks atkal bija saulains. Atkal varēju sirot ar dēliem uz Raiskumu un tālū mežos pa baltajām sūnām.

— Kas tas par troksni? — meža vidū jautāja zēns uz mana pleca.

Troksnis bija tāls, bet savāds. Tā čarkst kaulu zāģis.

Ložmetēji kara laukā kapā aukstu, nežēlīgu klabienu. Mīnas salīdzinājumā sprāgst mīksti un mīlīgi, kā jokam pārspiests pūslis. Lielgabali? Kā nu kuŗu reizi. Ja viesuļugunis plosās tālumā, skaņa nav slikta — kā bungas Pučīni Toskā. Tuvumā viesuļuguns granātu šķembas Jerkšķ tik nejdzīgi, ka klausītājiem samezglo nervu apakšējās saknītes.

Tālā kaulu zāģa čarkstoņa, kas ielauzās mežā no Cēsu-Raiskuma šosejas, tomēr bija daudz riebīgāka. Tā skanēja idzīgi asi kā smagas zobu sāpes un auga vienmuļā skaļumā.

— Man nepatīk, — sauca dēls uz mana pleca.

— Man bail! — viņš iekliedzās pēc isas atstarpes un, ar abām rocinām iekēries man ausīs, no pleciem noslidēja manā klēpī.

Zēns ratiņos sāka skaļi raudāt. Man bija grūti kustēties uz priekšu. Troksnis uz lielceļa bija pieaudzis draudīgā dārdienā. Viss mežs no tā sastinga un man sastinga kājas.

Trijatā atsēdāmies uz celma. Divi vīrieši raudāja, bet trešais trīcot valdijās.

Pa šoseju uz Cēsīm brauca sarkanarmijas tanku pulks.

Man vajadzēja nomierināt tanku kāpurķēžu satrauktos jaunekļus.

— Nav nekas bīstams, — es sacīju. — Uz šosejas akmeņiem skan tikai kara ratu dzinējvažas.

— Kāpēc vajaga važu? — mazi bērni mēdz nepatīkami daudz jautāt.

Zēna gados bieži redzēju Rīgā uz Tērbatas ielas važās sa-slēgtus cietumniekus. Važas viņiem bija ap rokām un kājām. Pie kāju važām karājās dzelzs bumba. Lai varētu kustēties, smago bumbu cietumnieki turēja plaukstās. Bumba bija par smagu, lai to panestu ar vienu roku. Krievu gardovoju apsargāti, cietumnieki kustējās lēni, bet trokšņaini. Katrs viņu solis bija smags, un pie katra soļa kladzēja važas.

Nu atkal jau dārdēja važas Latvijā.

Važas uz šosejas aiz meža tomēr klabēja skaļāk, cietāk un nežēlīgāk kā agrākiem cietumniekiem.

Kāpēc vajaga važu? Ko varēju atbildēt?

— Iesim mājās, — sacīju atbildes vietā, bet mēs palikām sēžot.

Dziesmas bija izdziedātas, dziesmu svētki pavadīti. Pār Latvijas ārēm un druvām vairs nelīgoja lepnas dziesmas. Pāri laukiem, siliem, meža biezoknī skanēja važas.

Vadonis Rīgas pili ar Latvijas prezidenta parakstu bija apstiprinājis mums jaunu valdību.

Vai mums vēl bija mājas?

Meža vidū bija labāk nekā mājās ar kaili nosalušu augļu dārzu.

Trīsdesmitie gadi bija beigušies. Jaunā dekade prasīja dzīvot bez mājām un bez savas zemes. Bija jāpierod — bēgt!

Ar važu klaboņu mežā asinis un apziņā ielauzās un sastinga svešuma sajūta mājās.

THE HISTORY OF THE
CITY OF BOSTON

FROM THE FIRST SETTLEMENT
TO THE PRESENT TIME

BY
JOSEPH NEALE

IN TWO VOLUMES.

BOSTON: PUBLISHED BY
JOSEPH NEALE, 1825.

THE HISTORY OF THE
CITY OF BOSTON

FROM THE FIRST SETTLEMENT
TO THE PRESENT TIME

BY
JOSEPH NEALE

IN TWO VOLUMES.

BOSTON: PUBLISHED BY
JOSEPH NEALE, 1825.

THE HISTORY OF THE
CITY OF BOSTON

FROM THE FIRST SETTLEMENT
TO THE PRESENT TIME

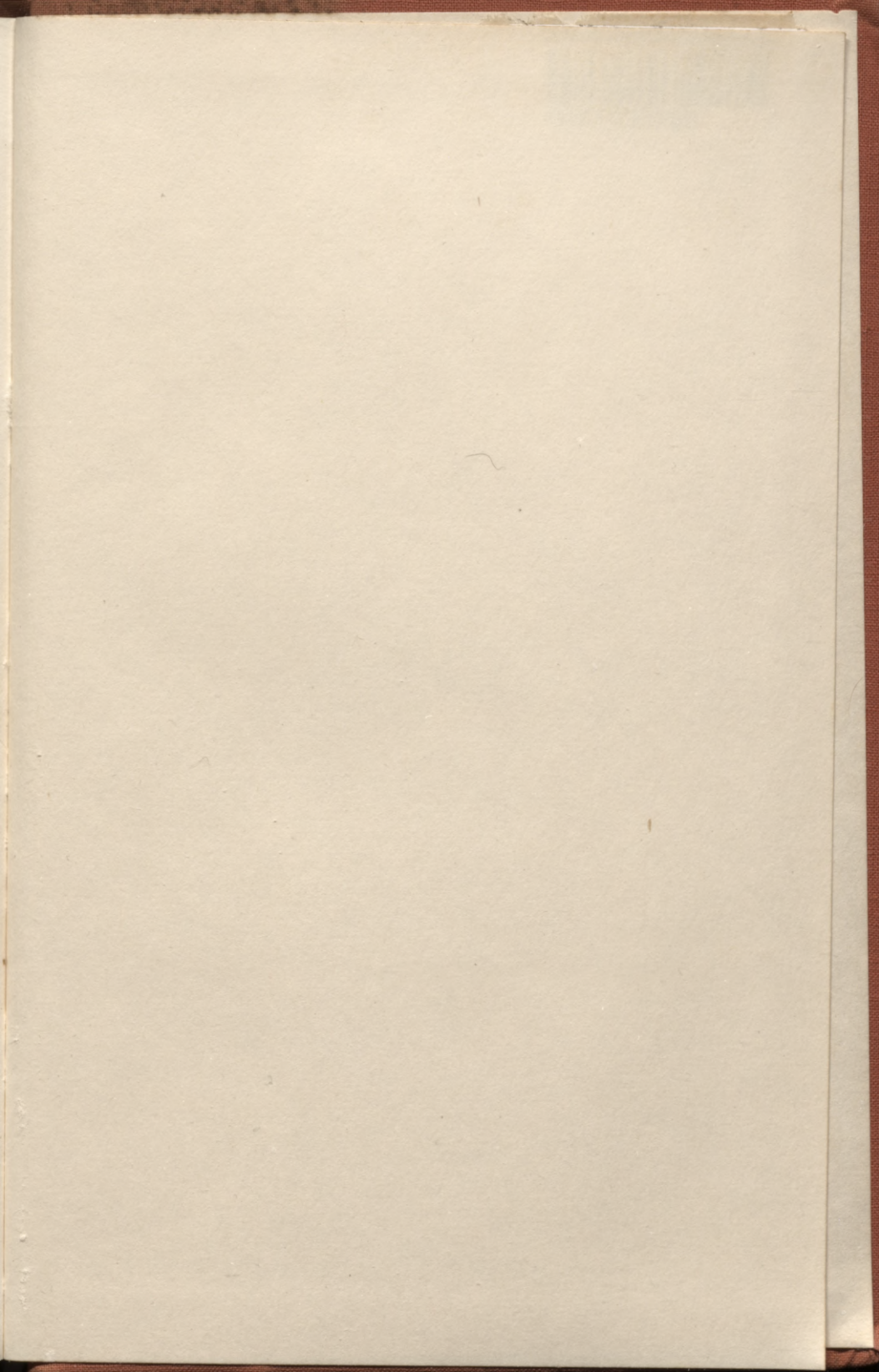
BY
JOSEPH NEALE

S A T U R Ā:

	Lpp.
I. PAVASARA NAKTS	5
II. JAUNA DEKADE	33
III. ATDZIMŠANAS DZIESMA	59
IV. VARENI DRAUGI	95
V. CITA PASAULE	123
VI. TUVU ELLEI	163
VII. DRAUGU BUŠANA	189
VIII. BEIGAS	227

TABLE

1	THE HISTORY OF THE
2	THE HISTORY OF THE
3	THE HISTORY OF THE
4	THE HISTORY OF THE
5	THE HISTORY OF THE
6	THE HISTORY OF THE
7	THE HISTORY OF THE
8	THE HISTORY OF THE
9	THE HISTORY OF THE
10	THE HISTORY OF THE

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA

0301020799